

М. ДРУМЕВЪ
зап. генералъ

БОЕВЕТЪ ЮЖНО ОТЪ С. ХУМА

ОТЪ 1.IX.1917 Г. ДО 31.V.1918 Г. И ДЕЙСТВИЯТА НА АРТИЛЕРИЯТА

СОФИЯ

Печатница на Армейския Воено-издателски фондъ
1924.

2500

ПРЕДГОВОРЪ.

Въ дветъ продължителни войни, които българския въоръженъ народъ води презъ 1912—13 год. и 1915—18 год., по всичкитъ краища на Балканския полуостровъ, много села, градове и висоти, които по-рано знаехме по картата или не бѣхме чували никакъ получиха важно историческо значение, защото около тѣхъ се водиха боеве, нѣкои отъ които имаха голѣмо значение за изхода на войната.

Между многото имена, които добиха историческо значение е и селото Хума, което се намира на 13 километра по права линия западно отъ гр. Гевгели.

Участъка южно отъ Хума, известенъ въ насъ съ името „Яребична“ а, за противника подъ името „Скра дю легенъ“, съ своето командующе положение е привличалъ вниманието на неприятеля още отъ месецъ май 1917 год. и рѣдки сж бюлетинитъ издавани отъ Щаба на Действуващата армия, гдето да не се пише за него. Южно отъ Хума често пѣти неприятелската и нашата артилерия сж се състезавали и произвеждали малки или по-голѣми огнени нападения; — неприятелската пехота предприема голѣми или по-малки нападения, а нашата пехота произвежда — патрулни нападения или нападаше съ по-голѣми пехотни сили, обаче и тукъ неприятеля на два пѣти води сериозни боеве, при които му се удаде да има известни успѣхи — първия на 11 май 1917 год. когато завладя в „Малка Яребична“ и втори пѣтъ на 30 май 1918 год., когато завладя в „Голѣма Яребична“ които именно направиха щото и селото Хума да добие историческо значение.

Завладяването на в. „Голѣма Яребична“ на времето смути и разтревожи не само близкото Више началство, но и главната квартира, та Главнокомандующия Генералъ Жековъ придруженъ отъ Н. Ц. В. Престолонаследника Князь Борисъ и Н. Ц. В. Князь Кирилъ на 2 юний пристигна на позицията, за да се запознае на самото мѣсто съ създаденото положение и да проучи причинитъ по които гърцитъ успѣха да завладѣятъ частъ отъ нашитъ предни позиции, южно отъ с. Хума.

Бюлетина на главната квартира, който извести, че гърцитъ следъ една продължителна артилерийска подготовка сж луспѣи да завладѣятъ нашитъ предни позиции южно отъ с.

НАРОДНА БИБЛИОТЕКА

I. Характера на мѣстността въ Хумския участъкъ.

Мѣстността гдето се разигра боя презъ месецъ май 1918 год. се заключава въ участъка ограниченъ : на западъ отъ юго-источнитѣ склонове на Кожухъ планина, отъ югъ съ севернитѣ склонове на Гандачъ планина (Паякъ планина); на северъ отъ паралела, който е прекаранъ презъ к. 560. (в. „Винклеръ или още к. 623 по карта мащабъ 1/25000.) (гледай плана — Хумски участъкъ).

Участъка ограниченъ съ показанитѣ граници представлява планинска мѣстность, запълнена съ нѣколко продълговати и почти паралелни единъ на другъ хребети, раздѣлени съ тѣсни долини, които иматъ много стрѣмни склонове, на мѣста почти отвѣсни. Презъ тия долини текатъ : Люмнишката рѣка съ нейния притокъ Хумската рѣкичка и Конската рѣка, които сж притоци на р. Вардаръ и рѣкичкитѣ Балканска и Студена, които сж притоци на р. Солу-Дере.

Отъ горнитѣ паралелни хребета се спускатъ много отрези съ стрѣмни брѣгове, между които текатъ бързи потоци и последнитѣ така сж изровили мѣстността, че сж направили брѣговетѣ много обривисти и непроходими.

Минаването отъ единъ хребетъ на другъ става или по построенитѣ мостове или по бродоветѣ.

Водораздѣла между притоцитѣ на рѣкитѣ Солу-Дере, Люмнишка и Хумска образува така нареченото Хумско плато съ най-висока точка 1085 м. надъ морското равнище. Тази мѣстность нашитѣ войски нарекли „Голѣма и Малка Яребични“, а неприятеля я нарича „скра дю легень“.

Когато полковетѣ отъ 5-а пехотна Дунавска дивизия, презъ декемврий 1915 год. стигнали въ Хумския участъкъ и се спрѣли на границата, тѣ намерили, почти цѣлия участъкъ покритъ съ парнари, обикновени храсталаци и едри гори съ много дебели и високи дървета.

Най-горния слой на почвата въ цѣлия участъкъ е черноземъ и обрасналъ съ трѣва, но има известни полоси, гдѣто камтъка е най отъ горе и оголени мѣста, гдето нѣма никаква растителность. Около к. 560 и малко по на западъ отъ нея почвата е бѣла, а на другитѣ мѣста черна и червеникава. На нѣкои мѣста следъ ископване горния слой черноземъ,

веднага се среща камък, негде последния се намира по-дълбоко, а на мѣста и много дълбоко. Срещатъ се участъци гдето почвата не се държи.

На по важнитѣ висоти войскитѣ дали разни названия: Малка и Голѣма Яребична (1085 м.); Дунавска и Българска китки (1016 м.); Гърбата (1013 м.); Рошава (963 м.); Князь Кирилъ (780 м.); Князь Борисъ (640 м.); Филипъ (780 м.); Каменна верига (940 м.) и к. 560.

Населени пунктове въ българското разположение сж: с. Хума 853 м. надъ морското равнище, с. Конско и Серменлии, а въ неприятелското разположение селата: Ошинъ, Бориславъ, Лугунци, Купа и Люмница. Жителитѣ на всичкитѣ села сж българи, но между тѣхъ има и куцовласи. Жителитѣ на с. Хума бѣха изселени въ селата Конско Серменлии, защото се обстрелваше отъ неприятелската артилерия.

Когато презъ септемврий 1917 год. за пръвъ пжтъ обходихме позицитѣ въ Хумския участъкъ намѣрихме, че всички дебели и високи дървета по Голѣма Яребична, Дунавска и Българска китки, Гърбата и Рошава бѣха изсечени и употребени за укрепяване позицията, приготвление храна и отопление. Само на в. Рошава бѣше останала една група дървета, които показваха, че тукъ нѣкога е имало гжста и висока гора. По-голѣмитѣ дървета по-другитѣ висоти и хребети сжщо бѣха изсечени, а гжстотата на храсталацитѣ намалена.

Къмъ 30 май 1918 год. горитѣ и храсталацитѣ бѣха още по-вече изсечени, тъй като войскитѣ прекараха още една зима по позицитѣ.

Лозята на с. Хума, находящи се юго-источно отъ селото останаха запазени.

II. Климатъ.

Климата може да се каже, че е здравъ; боледувания отъ малария има, но случаитѣ сж рѣдки и повечето боледуватъ ония, които сж били заразени, когато сж били въ нискитѣ мѣста край р. Вардаръ.

Въ Хумския участъкъ вѣягъ силни вѣтрове; зимата не е продължителна, падатъ дебели снѣгове и имаше случаи да се задушатъ нѣколко войници въ едно скривалище на в. Голѣма Яребична.

Мжгли въ участъка падатъ често и биватъ много гжсти.

Пролѣтътъ и есенътъ сж влажни и дъждовни. Презъ лѣтото не ставатъ голѣми горещини, обаче тѣ все пакъ сж въ състояние да изгорятъ тревитѣ по висотитѣ, за да нѣма какво да пасе добитъка.

III. Подстъпи къмъ позицията въ Хумския участъкъ.

По важнитѣ подстъпи за движението на противника къмъ нашето разположение сж: 1. Пжтя Лугунци — с. Конско; 2. Пжтекиятъ с. Люмница — Дунавска китка — Рошава и с. Люмница — Пещеритѣ; 3. Пжтеката с. Люмница — Каруна Августова — Гръцкия постъ за с. Моинъ. (гледай планъ — на Хумски участъкъ).

Пжтекиятъ отъ с. Люмница за в. Рошава и за с. Моинъ сж проходими за товарни коне, но въ случай на нужда тѣ въ скоро време могатъ да се поправятъ въ пжтица, по които да се движи полска артилерия и обози.

IV. Оценка на позицитѣ въ Хумския участъкъ.

Стратегическото значение на позицитѣ въ участъка на I-а армия, която отбранява участъка отъ в. Лѣха (на Кожухъ планина) до в. Висока Чука (на Бѣласица) е, че тѣ запазватъ важнитѣ операционни посоки Гевгели — Скопие, заедно съ желѣзопжтната линия и шосето Струмица — София.

Значението на позицитѣ по двата бѣга на р. Вардаръ е таково, че ако неприятеля завладѣе позицитѣ по дѣсния брѣгъ компрометира и отбраната на лѣвия брѣгъ и обратно, при дълбоко проникване на неприятеля въ нашето разположение по дѣсния брѣгъ на р. Вардаръ, застрашава се прохода при Демиръ-Капия и се разклаща цѣлия нашъ юженъ фронтъ; сжщото нѣщо би станало и при по дълбоко проникване на противника въ нашето разположение по лѣвия брѣгъ на р. Вардаръ.

Позицитѣ по дѣсния брѣгъ на р. Вардаръ до в. Лѣха (вк.) се отбраняватъ отъ 5-а пех. Дунавска дивизия. Позицията е раздѣлена на два бригадни участъци. Дѣсния участъкъ се отбранява отъ 3/5 пех. бригада, а лѣвия участъкъ отъ 2/5 пех. бригада. (гледай плана Хумски участъкъ).

Преднитѣ позиции на войскитѣ въ Хумския участъкъ започватъ отъ в. Лѣха, минаватъ южно отъ хребета Страхилъ (по в. Агмаджа), в. Голѣма Яребична, в. Обла, в. Скалиста, Геройската, Пещеритѣ, Пресечения Конусъ, в. Августова, Сомуня и Гръцкия постъ.

Главната позиция започва сжщо отъ в. Лѣха, минава по хребета Страхилъ, голѣма Яребична, Гърбата, Рошава, Князь Кирилъ и к. 560.

Преградната позиция започва пакъ отъ в. Лѣха по в. Каменна верига, с. Хума, в. Иосифовъ, в. Лазаретната в. Топаловъ и в. Царъ Симеонъ.

Съ завладяването на предната позиция въ която се намира и най-високия пунктъ Голѣма Яребична, неприятеля не спечелва нѣкои особенни преимущества, обаче съ завладяването на главната и преградната позиции, разклаща се фронта на I-а армия, защото това неминуемо ще доведе и напускането на Главната позиция, а сжщо и частъ отъ позицията, която е по лѣвия брѣгъ на р. Вардаръ. Въ случаи, че следъ завладяването на главната и преградната позиции, противника не бжде спрѣнъ на нѣкои отъ по-севернитѣ гребени, които сж сжщо добри позиции, това ще доведе напускането на всички наши позиции по лѣвия брѣгъ на р. Вардаръ, а тъй сжщо и позицитѣ на 3-а пех. Балканска дивизия.

V. Обикновени и желѣзни пѣтища.

Когато полковетѣ отъ 5-а пех. дивизия стигатъ на гръцката граница, тѣ намерили, че Хумския участъкъ е мжчно достъпенъ тъй като имало само нѣколко между селски пѣтища които — като прекарани въ планинска мѣстность, гдето жителитѣ не си служатъ съ четири колесни кола, били неудобни за движение и за маневриране на войскитѣ. Когато преследването на противника било преустановено, войскитѣ сериозно сж се заели съ прокарване военни пѣтища.

Въ участъка имаше следующитѣ пѣтища: 1) с. Хума — с. Конско, на северъ отъ това село пѣтя носи името „Генералъ Жековъ“; 2) с. Хума — в. Дунавска китка; 3) с. Хума — с. Кованецъ, или пѣтъ „Царъ Калоянъ“; 4) с. Хума — в. Рошава; 5) с. Хума — в. Изворъ, или пѣтъ „Князь Борисъ“; 6) с. Хума — с. Гърничетъ, или пѣтъ „Князь Кирилъ“; 7) Разклонения отъ пѣтъ „Князь Кирилъ“ за к. 560 и в. „Князь Кирилъ“ — последното разклонение носи името пѣтъ „Иванъ Вазовъ“; 8) Пѣтъ по самата главна позиция или пѣтъ „Царъ Самуилъ“; 9) отъ с. Конско за пѣтя „Князь Борисъ“ нареченъ пѣтъ „Генералъ Бърневъ“; 10) Пѣтъ по Серменлийското Дерѣ; 11) Отъ Бурлово за с. Кованецъ, или пѣтъ „Винклеръ“; 12) Пѣтека в. Лѣха до пѣтя с. Хума — Конско. Освенъ изброенитѣ пѣтища въ участъка имаше и още много други пѣтеки, които улесняваха съобщенията между отдѣлнитѣ пунктове въ участъка (гледай плана Хумски участъкъ).

Пѣтищата нѣматъ каменна настилка и на много мѣста иматъ стрѣмни и крути завои, вследствие на което превозоспособността на конскитѣ и волски кола е по малка отъ превозоспособността имъ въ равнинитѣ или слабо хълмиститѣ мѣстности. Въ дъждовно и мжгляво време пѣтищата

се разкалваха и движенията ставаха по трудни. Превозоспособността на колата още повече намалѣ, когато конетѣ и добитѣка изгладня и започна да мре.

Движението на камионитѣ, които пристигнаха за да превозватъ бойни и други материали стана възможно, само следъ като на нѣкои мѣста се разширихъ пѣтищата и намали кривината на завоитѣ; при дъждовно време, когато пѣтищата се разкалваха или ставаха хлѣзгави въ мжгляво време, коле летата на камионитѣ буксираха и движението спираше до като пѣтя изсъхне. Превозоспособността на камионитѣ бѣше сжщо по малка отъ превозоспособността имъ въ равнина или слабо хълмиста мѣстность.

Макаръ че се взеха мѣрки за посправяне на пѣтищата, все пакъ малкитѣ завои и голѣмитѣ стрѣмнини станаха причина щото една нощъ единъ камионъ да падне отъ мостъта въ р. Конска и единъ отъ войницитѣ да бжде премазанъ, а другъ единъ камионъ при единъ крутъ завои да пропадне въ единъ оврагъ и да не може да се изтегли отъ тамъ.

Всички военни пѣтища, които бѣха направени въ близкия тилъ на главната позиция, сж така дефилирани (отъ Голѣма Яребична, Дунавска китка и в. Обла. че до като тѣзи висоти сж въ наши ржце движението по тѣхъ, ще става незабелезано отъ погледитѣ на противника; при завладяването на изброенитѣ по горе висоти отъ противника на 30-и май 1918 год. движението по пѣтищата денемъ на кола, камиони, товари конѣ и войнишки команди стана почти невъзможно тъй като противника виждаше всичко каквото се вършеше въ тила на позицията.

Освенъ изброенитѣ по горе обикновени военни пѣтища за обслужване на войскитѣ отъ Хумския участъкъ, тукъ бѣше построена и тесноколейна дековилна линия, която трѣгваше отъ гара Милетково, минаваше презъ Бурлово и стигаше на 2 километра северно отъ с. Серменлии. Дековилния пѣтъ имаше голѣми стрѣмни и крути завои, поради което и превозоспособността на тази линия, вагонитѣ на която се влачеха отъ конѣ, бѣше малка. Натоваренитѣ на гара Милетково вагонетки до Бурлово се влачеха съ едни конѣ а отъ тукъ до с. Серменлии съ други конѣ.

По дековилната линия работиха около 350—400 войника и 700—800 конѣ, взети отъ всичкитѣ части, които влизеха въ състава на дивизията. Когато конетѣ бѣха охранени, два конѣ влачеха единъ вагонъ, но когато тѣ изгладняха и отслабнаха, тогазъ единъ вагонъ се влачеше отъ два чифта конѣ. Преди да се започнатъ боеветѣ презъ м-цъ май 1918 год., по дековилната линия въ единъ денъ сж успѣвали да превозватъ 80—100 тона разни тяжести.

VI. Главна и предна позиции.

Първоначално главната позиция южно отъ с. Хума, започвала отъ в. Лѣха, минавала по юго-източнитѣ склонове на Мала Рупа, следъ това по в. Каменна верига, Гърбата, Победа, Голѣма Яребична, Босилова китка, Емине Буруну, Дунавска китка, Князь Кирилъ и стигала до к. 569. (По картата мащабъ 1/200000). Нѣколко месеци обаче преди да се атакува позицията южно отъ Хума — главната позиция се премѣсти отъ в. Каменна могила по в. Капитанъ Бояджиевъ и хребета Страхилъ (гледай плана Хумски участъкъ).

Показаната по-горе главна позиция по-права линия е дълга около 14 клм., а по окопитѣ около 20 километра.

Пунктоветѣ, които образуватъ предната позиция сж тѣзи: западно отъ голѣма Яребична — а) хребета който се спуска отъ западната ѣ страна и в. Ахмаджа и източно отъ Голѣма Яребична; б) хребета който се спуска отъ в. Дунавска китка въ юго-източна посока и отива до в. Обла и в) хребета съ висотитѣ: Обла, Скалиста, Геройска, Пещеритѣ, Пресечения консулъ, в. Августова, Сомуня и Гръцкия постъ.

Склоноветѣ на хребетитѣ и висотитѣ по които сж прекарани главната и предната позиции сж доста стрѣмни и достигатъ отъ 20—35°. Много отъ офицеритѣ мислѣха, че тѣзи стрѣмнини твърде много затрудняватъ атаката, ако позицитѣ бждатъ добре укрепени и предъ тѣхъ артилерията дава силенъ преграденъ огънь. Тази мисль е права само при едно условие, ако атакующата пехота настѣпва безъ да бжде поддържана отъ своята артилерия, защото въ този случай, щомъ отбраната забележи, че атакующитѣ колони се движатъ по склоноветѣ на позицията, стрелцитѣ ѣ ще откриятъ огънь и ще ги повърнатъ назадъ.

При съвременния бой обаче, когато настѣплението на пехотата се извършва не само подъ закрилата на артилерийския огънь, но и последния продължава до като атакующата колона се приближи, колкото се може по-близо до неприятелскитѣ окопи, съ рискъ дори и нѣкои снаряди да попаднатъ въ своитѣ войски, стрѣмнитѣ склонове помагатъ на артилерията да продължава огъня си до като пехотата стигне още по-близо до окопитѣ сравнително съ случая, когато се подготвява съ артилерийски огънь атака на пунктъ, находящъ се на хоризонтална мѣстность. Колкото стрѣмнината на склона е по-голѣма, орджията ѣ по-точно стрелятъ отъ по-малки разстояния, толкозъ атакующата пехота може по-близо да се приближи до атакуемитѣ окопи, подъ закрилата на артилерийския огънь. При тия условия времето отъ пренасянето на артилерийския огънь задъ окопитѣ до навлизането на атакующата пехота въ тѣхъ, е толкова малко, че отбра-

ната ще закѣснѣе да излѣзе отъ скривалищата си и съ пущенъ и бомбовъ огънь да повърне назадъ атаката.

Главната позиция можемъ да раздѣлимъ на три участъци: дѣсенъ, срѣденъ и лѣвъ.

Дѣсниятъ участъкъ почва отъ в. Лѣха и свършва до в. Капитанъ Бояджиевъ, — той представлява една входяща дѣга и като така е мжно атакуемъ. *Срѣдниятъ участъкъ* почва отъ в. Победа, и следва по Голѣма Яребична, Босилова Китка и Дунавска Китка, той представлява единъ клинъ широкъ около 2 клм. и издаденъ на югъ около 2 километра. Този участъкъ лесно може да се обходи и атакува, защото отъ източната и западната страна на клина дълбоко се врѣзватъ въ него дълки долове. Най-високата частъ отъ Хумското плато, в Голѣма Яребична, която командва всичката околна мѣстность се намира въ този клинъ. *Лѣвиятъ участъкъ* почва отъ в. Кн. Кирилъ, и следва по в. Кн. Борисъ и к. 560. Този участъкъ представлява почти права линия съ най-важния пунктъ к. 560 — съ завладяването на която противника получава голѣми тактически изгоди.

Макаръ в. Голѣма Яребична, Босилова Китка и Емине Буруну да се намиратъ на линията на преднитѣ пунктове, тѣ сж били оценени отъ всички началници като пунктове, които трѣбва да влѣзатъ въ главната позиция и като такива сж се укрепявали, укрепяваха и вторжяваха до последния день на завладяването имъ отъ противника — 30 май 1918 година. Всички началници обаче сж съзнавали, че една толкова издадена позиция лесно може да бжде обхваната и неприятеля веднага да се яви предъ линията в. Рошава—Гърбата, поради което и сж се старали да премахнатъ горнитѣ неудобства що позицията има. За тая цель укрепяватъ висотитѣ Дунавска и Българска Китки и в. Победа и създаватъ тукъ една втора пехотна позиция, а за намаляване дължината на клина юго-източно отъ Дунавска Китка приготвяватъ малкия окопъ, нареченъ „Калето“ и премѣстиха главната позиция отъ в. Каменна верига по в. Капитанъ Бояджиевъ и хребета Страхилъ. Отъ хребета Страхилъ главната позиция минава по равнината, взема северо-западна посока и се свързва съ окопитѣ по в. Мала-Рупа.

Въпреки направенитѣ подобрения, изходящия жгълъ пакъ остана и не можа да се избѣгне надлъжното обстрелване съ артилерийски огънь източнитѣ и западнитѣ окопи по Голѣма Яребична и ходоветѣ за съобщения, които съединяватъ Голѣма Яребична съ в. Дунавска Китка и в. Победа.

Батарейтѣ, които имаха задача да обстрелватъ Голѣма Яребична и предната позиция, бѣха разположени по хребета к. 560, в. Князь Борисъ, в. Князь Кирилъ, в. Филипъ, Рошава, Гърбата, Каменна верига и склоноветѣ на Мала Рупа

и в. Лъха. Батареите от тия позиции даваха фронтално преграден огън на разстояние до 3 км., а батареите които обстрелваха позицията с флангов огън, започваха стрелбата от 4 и пол. км. и го доведоха до 6 км.

При това разположение батареите, които стрелят фронтално, можеха да бият не само важните пунктове от неприятелското разположение, но и неговите по-близки батареи, а далекобойните български и германски батареи достигаха неговия по-дълбок тил и активните му батареи, но за това пък след завладяването на Голъма Яребична и Дунавска Китка, някои от батареите се виждаха от противника. Българските и германски гаубични батареи в това отношение бяха поставени най-добре, защото заемаха дълбоко закрити позиции от които с малките заряди можеха да прехвърлят високите гребени и да стрелят в по-дълбокия неприятелски тил.

Разполагане на батареите по ешалонно, т. е., едни батареи на главната позиция, а други на преградната, за да отбраняват от там едновременно предната позиция и Голъма Яребична, а след падането на последните, да отбраняват и главната позиция, която сега ще минава по к. 560, в. в. Князь Борисъ, Князь Кирилъ, Филипъ, Рошава, Гърбата, хр. Страхилъ и Лъха, не беше направено, защото, както ще се види по нататък, артилерията с която разполагаше Хумския участък е малко и защото поставени малкото батареи на преградната позиция, щяха да стрелят предъ предната позиция и предъ Голъма Яребична на разстояние 5 до 5 и пол. км., гдето огън не е толкова действителен, както на разстояние 2 и пол. до 3 км. и не ще можеха да обстрелват нито близкия тил на противника, нито неговите батареи.

След завладяването на Голъма Яребична, Вишето командване заповѣда да се произведе контръ-атака с цел отново да я заемем, обаче по причини, които ще изложимъ в отдѣла „Духа на войските“ контръ-атаката не се произведе и Голъма Яребична остана въ противника.

Въ плана, по който трѣбваше да се произведе контръ-атаката, н-къ щаба на 5-та пех. дивизия — от генералния щабъ, полковникъ К. Георгиевъ, е направилъ следната оценка на изгубената от насъ позиция: „Голъма Яребична въ видъ на клинъ се издава напредъ отъ общата линия на нашата позиция на 2-3 км. По този начинъ тя се явява свършено изолирана и като така лесно е изложена за обхващане отъ двѣтѣ страни по цѣлата нейна дълбочина, а именно, отъ в. Победа, Българска Китка, Дунавска китка, което собствено и стана“.

„Ако направимъ една правилна тактическа оценка на Голъма Яребична, то ще видимъ, че ние сега стоимъ на

действителната наша позиция въ този участък, тъй като в. Гърбата и Рошава съставляватъ упората на цѣлия гребенъ, по който лежи новата позиция и затварятъ посоката Хума — Конско. Тукъ нашата позиция има здрави флангове: лѣвия се опира на укрепената позиция на 50-ти пех. полкъ, а дѣсния на позицията Страхилъ. Всѣко подаване напредъ отъ тази позиция, въпроса постепенно ще се изострюва. Така наприкладъ, нашето положение на линията Капитанъ Бояджиевъ, Победа, Дунавска китка, ще бѣде по-лошо отъ онова по линията Гърбата — Рошава. Излѣземъ ли на самата Яребична, положението ни ще бѣде по-трудно отъ стоенето на Киткитъ, а въ сравнение съ Гърбата—Рошава, не ще и дума, много по-трудно“.

„Тия сж тактическите изгоди при обратното завладяване на Голъма Яребична. По-голѣмъ резонъ за контръ-атаката има реваншъ за отмъщение—за възмездие по морални причини“.

Приемемъ ли, че оценката, която е направилъ н-къ щаба на дивизията, е вѣрна, включването на Голъма Яребична въ главната позиция и укрепяването ѝ като такава, трѣбва да признаемъ, че е грѣшка на ония, които сж искали, тя на всѣка цена да остане въ главната, а не въ предната позиция. Вследствие включването на Голъма Яребична въ главната позиция и похарчването много време и материали за нейното укрепяване, то става причина: а) късно да започне укрепяването на Рошава и Гърбата и преди боя на 30 май по тяхъ твърде малко да се е работило, б) позициите на батареите да се избератъ по главната позиция с огледъ да може предъ Голъма Яребична да се развие силенъ артилерийски огънъ и в) пжтищата въ близкия тилъ, да се прокаратъ така, че тѣ да бждатъ дефилирани както отъ Голъма Яребична, тъй и отъ Дунавска китка, като че тѣ никога не могатъ да бждатъ завладѣни отъ противника.

VII. Преградна и втора главна позиции.

Освенъ описаните по-горе две позиции въ Хумския участък се приготвяла и преградна позиция, която отстоеше отъ 2½—3 км. северно отъ главната позиция. Преградната позиция започва отъ в. Лъха, минава по Мала Рупа, Каменна верига, с. Хума, в. Иосифовъ, в. Лазаретна, в. Тополовъ и свършва включително в. Царъ Симеонъ.

Дължината на позицията по права линия е около 14 километра (гледай планъ Хумски участък).

Съображенията за изучаването и укрепяването на преградната позиция бяха направени отъ щаба на 3/5 пех. бригада

и изпратени на началниците на частите в началото на м-ц декември 1917 год.

Оценката, която този щаб бѣше направил на разните пунктове отъ преградната позиция е тази: 1) Най-важни и най-достъпни за неприятеля се явяват височините Каменна верига и в. Иосифовъ (този връхъ се наричаше и „Бригадната“, защото тукъ бѣ щаб на бригадата) едно, че тукъ подстъпите сж по-добри и второ, защото съ заемането на тия висоти неприятеля получава голѣми изгоди, тъй като ще може да обстрелва най-добритъ пѣтища за отстъпление; 2) Втора по достъпност и важност се явява в. Лазаретната и 3) Трета най-неважна и недостъпна се явява Царь Симеонъ. Участька в. Лѣха и в. Мала Рупа е недостъпна и запазва планински пѣтеки.

Отъ съображенията на щаб на 3/5 п. бригада се виждаше, че преградната позиция може да бѣде заета или, че бригадата доброволно е решила да напусне главната позиция, или че бригадата това е направила подъ натиска на противника, обаче каквито и да сж причините, които биха заставили бригадата да се оттегли на преградната позиция, последната ще се отбранява както и всѣка главна позиция.

За отбраната на преградната позиция се избраха позиции за батареите и наблюдателни пунктове за артилерийските командири и тѣхните наблюдатели и се състави едно сведение, какви инженерни материали и въ какво количество сж необходими за изграждане позициите.

Укрепяването на преградната позиция — копане окопи и скривалища по миненъ начинъ бѣше възможно на двете дружини отъ дивизионния резервъ. По артилерийските позиции не се работеше, защото трѣбваше да се довършатъ батареите на главната позиция.

Съображенията за изучаването на втората главна позиция бѣха направени отъ щаб на 3/5 пех. бригада и изпратени на началниците на частите на 17.XII 1917 год. Втората главна позиция почва отъ к. 874 (два километра западно отъ с. Конско), минава презъ к. 289, Вълчитъ висоти, к. 294, к. 544 и свършва включително в. Кракра. Позицията е дълга по права линия около 10 километра. Втората главна позиция бригадата предполагаше да заеме, ако бѣде принудена да напусне преградната позиция. По тази позиция не се работѣха никакви окопи и скривалища, защото нѣмаше свободни войски.

VIII. Укрепяването позициите.

Позициите южно отъ Хума или по-добре Хумското плато, което командва всичката околна мѣстност е привличало вни-

манието на неприятеля и последния, като е оценявалъ значението му е искалъ да го завладѣе. На 11 май 1917 год. французите следъ една артилерийска подготовка атакуватъ позициите южно отъ Хума и успѣватъ да завладѣятъ нашите позиции по в. Малка и Голѣма Яребични и съседните окопи, които по онова време не сж били добре укрепени и сж се заемали отъ слаби части. Сжщия денъ, обаче, французите биватъ контръ-атакувани отъ две дружини и изгонени отъ в. Голѣма Яребична, но успѣватъ да се задържатъ на в. Малка Яребична и съседните до нея окопи, гдето и започватъ да се укрепяватъ.

Успѣха на французите — да завладѣятъ частъ отъ Хумското плато обръща вниманието на висшето командване и отъ тогава нашите войски сериозно сж се заели съ укрепяването и въоръжението, както на Голѣма Яребична, тъй и на важните пунктове отъ предната и главната позиции.

Укрепяването на позициите южно отъ Хума, а така сжщо и построяването на землянки, бараки и кѣщички, е било започнато още въ началото на 1916 год., но въпреки това, къмъ 30 май 1918 год., когато противника завладѣ Голѣма Яребична и предната позиция, работите по укрепяването на нѣкои мѣста не бѣха завършени, а гдето бѣха свършени не бѣха направени съгласно последните опити отъ войната.

Всичко което било предвидено да се направи относително разположението на окопите, телените мрежи, вида и здравината на скривалищата, наблюдателниците, разните покрити и открити гнѣзда и пр. се отнасяло къмъ идеите и поуките отъ войната до 1916 год. Въ свързка обаче съ развитието на позиционната война, усъвършенствуването и усложнението на средствата за борбата, както въ насъ тъй и въ неприятеля, стараятъ се, постепенно да прокаратъ и всички нововъведения по укрепяването на позициите, като се е гледало направеното вече да се приспособи къмъ исканията на по-новото време, но редъ причини попречватъ да може да се направи това, което е било трѣбно.

Причините по които позициите не успѣватъ да се доукрепятъ, както трѣбва, сж тѣзи: малкиятъ отпускъ на дървенъ и другъ инженеренъ материалъ, липсата на пѣськъ и вода близо до позициите, трудниятъ и изискващъ много време подвозъ, малкото работни рѣце, умората на войниците, постоянното обстрелване позициите и възстановяване повредите по тѣхъ, лошото време презъ есента, зимата и пролѣтътъ, каменистата и скалистата почва въ по-голѣмата частъ въ Хумския участъкъ и др.

Къмъ 28 май 1917 год. състоянието на пехотните, артилерийските и минохвъргачни позиции и разни други постройки е следующето:

А. По главната и предната позиции.

Пехотните окопи от първата линия по Голѣма Яребична, Босилова Китка и Емине Буруну сж ископани по предния склонъ на висотитѣ, а по-голѣмата частъ отъ скривалищата за войниците подиръ боеветѣ презъ м-цъ май 1917 г. се намираха въ самитѣ окопи и бѣха направени на бърза ржка отъ ламарини и дървета върху които бѣха нахвърляни камъни. При това разположение на скривалищата, презъ тѣхъ минаваха войницитѣ, когато се движатъ по окопитѣ и за избѣгване на това започнаха да правятъ ходове за съобщения, покрай скривалищата, но не успѣха да ги довършатъ.

Нѣкои отъ скривалищата, които се работѣха по миненъ начинъ задъ гребенитѣ въ вторитѣ пехотни линии, по причина на каменистата почва не успѣха да се довършатъ.

Дълбочината на окопитѣ въ цѣлия участъкъ се колебае между 1'60—1'80 метра. На нѣкои мѣстагдето почвата не се държи, окопитѣ сж облечени съ плетъ и дъски.

Теленитѣ мрежи предъ Голѣма Яребична, Босилова китка и Емине Буруну сж отъ 6—10 метра, а въ доловетѣ пошироки.

Пехотните окопи отъ първата и втората линия по в. Капитанъ Бояджиевъ, Победа, Българска и Дунавска Китки, съединението на Дунавска Китка съ в. Князь Кирилъ, Князь Борисъ и к. 590 сж започнати презъ 1916 год. и се намиратъ по преднитѣ склонове на висотитѣ. Предъ окопитѣ отъ първата линия широчината на теленитѣ мрежи е до 6 метра, а предъ окопитѣ отъ втората пехотна линия — Дунавска Китка—Победа, теленитѣ мрежи сж широки до 4 метра.

По после се намира, че окопитѣ построени на предния склонъ, не отговарятъ на новитѣ искания, защото неприятелската артилерия лесно се пристрелва по тѣхъ и нѣматъ тилъ, поради което започнатитѣ по-късно нови окопи по Голѣма Яребична, Босилова Китка, Емине Буруну и в. Князь Кирилъ се работятъ задъ гребенитѣ, обаче благодарение на каменистата почва и малкото време успѣватъ да направятъ малко такива окопи.

Пехотните окопи отъ първата линия по хребета Страхилъ, макаръ да се започнаха по-късно, пакъ се построиха по предния скатъ, а не задъ гребена, защото наддѣляха ония, които искаха окопитѣ да бждатъ отпредъ. Работенето на тия окопи отиваше бавно и тѣ не успѣха да се довършатъ. Окопитѣ отъ втората линия по хр. Страхилъ не се започнаха. Скривалищата се работиха задъ гребена, но нѣкои не бѣха довършени защото почвата бѣ камениста.

Окопитѣ, които трѣбваше да свържатъ хребета Страхилъ съ в. Малка Рупа бѣха започнати само на нѣкои мѣста.

Скривалищата по Дунавска и Българска китки, Победа и Капитанъ Бояджиевъ, Князь Кирилъ, Князь Борисъ и к. 560 бѣха завършени, но много отъ тѣхъ по последнитѣ три пункта, направени по миненъ начинъ не бѣха отвжтре облечени съ дървени рами и като такива не можеха да издържатъ ударитѣ на тежкитѣ снаряди.

Висотитѣ Рошава и Гърбата макаръ и да бѣха едни отъ важнитѣ пунктове на позицията и непосредствено задъ Голѣма Яребична, бѣха слабо укрепени. По тѣхъ имаше малко окопи отъ първата линия съ телена мрежа широка отъ 2—4 метра. Започнатитѣ задъ гребена нѣкои скривалища по миненъ начинъ не бѣха довършени.

Въ Хумския участъкъ имаше три вида скривалища. На едни таванитѣ бѣха направени отъ криви желѣзни ламарини на други отъ дебели греди, а трети направени по миненъ начинъ облечени или не съ холандски рами. Върху покривитѣ на първитѣ два вида скривалища нѣмаше бетонъ, а бѣха натрупани едри камъни съ обща дебелина отъ 2—4 метра.

Дали всички скривалища направени по горнитѣ начини сж могли да издържатъ ударитѣ на 15 и 21 с/м снаряди съ които неприятеля обстреля Голѣма Яребична на 29 май не знаемъ, но се получиха донесения, че сж разрушени главно входоветѣ на нѣкои скривалища по Голѣма Яребична и Дунавска китка.

Отъ факта, че въ боя на 30 май 1918 год. противника успѣ да плени защитницитѣ на позициитѣ, можемъ да заключимъ, че повечето скривалища сж останали здрави и хората сж се запазили живи.

Предната позиция източно отъ Голѣма Яребична минава по в. Обла, Скалиста, Геройската, Пещеритѣ, Пресечения конусъ, Августова, и Сомуня, съ западно отъ нея по Будний и Атмаджа. Пехотните окопи по тия пунктове, които се заематъ повечето отъ отдѣлни застави съ сила отъ 20—30 войника, Скалиста съ 40—50 войника и Обла отъ цѣла рота, постоянно сж се усъвършенствали; дълбочината на окопитѣ е отъ 1'60—1'80 метра и предъ тѣхъ има телени мрежи. Въ всички тия пунктове сж приготвени скривалища за войницитѣ, обаче последнитѣ не сж здраво направени и въ боя на 29 май входоветѣ въ две скривалища на Облата бѣха затрупани и войницитѣ задушени. Отъ всички предни пунктове най-добре бѣ укрепена в. Скалиста.

По главната позиция имаше направени землянки въ които живѣха подрѣжкитѣ и скривалища за войницитѣ, въ които влизаха последнитѣ, когато бивацитѣ биваха обстрелвани съ артилерийски огънь, или надъ тѣхъ летѣха аероплани.

За съединение Голѣма Яребична съ Българска китка и Победа, а отъ Българска китка до птя Хума—Гърбата и за

съединение пехотните окопи от първата линия с тия от втората линия, имаше приготвени ходове за съобщения. Такива ходове за съобщения имаше приготвени по мѣстата гдѣто войниците не трѣбваше да ходятъ на открито и биватъ забележавани отъ противника, а сжщо за отиване до наблюдателните пунктове. Ходоветъ за съобщения имаха необходими пречупвания за запазването имъ отъ флангово обстрелване. Въ дългитъ ходове за съобщения имаше приложени лисичи дупки за прикриване войниците отъ летящата поща.

Теленитъ кабели бѣха прекарани по вътрешнитъ страни на окопитъ и ходоветъ за съобщения, а на мѣста гдѣто нѣмаше такива и въ специално приготвени окопи.

За наблюдение неприятелското разположение въ най-преднитъ наши линии по Босилова китка и Голѣма Яребична, още презъ 1917 год. сж построени три пехотни бетонирани наблюдателници и единъ преденъ бетониранъ артилерийски наблюдателенъ пунктъ съ амбразура, нареченъ „око“ (гледай скица № 1 буква а). Наблюдателницата на Босилова китка пехотинцитъ наричаха „Дойранъ“ (скица № 1 буква в), а тая предъ Голѣма Яребична „Бодрий“ (скица № 1 буква б).

Пехотните наблюдателници Дойранъ и Бодрий иматъ добъръ обзоръ, но не бѣха много здрави и на 2-й май 1918 год. тѣ бѣха разрушени.

Наблюдението презъ широки амбразури е добро, обаче имаше тази лоша страна, че гърцитъ можеха да стрелятъ съ пушки и картечници въ тѣхъ и да нараняватъ войниците поради коего последнитъ за да се запазятъ отъ този огънь започнаха да закриватъ амбразуритъ съ желѣзни пехотни щитове и наблюдателницитъ се обърнаха въ обикновени скривалища.

Предния артилерийски наблюдателенъ пунктъ — „Око“, бѣше бетониранъ и здравъ, но имаше само далеченъ обзоръ тъй като мѣстото му е било избрано, още когато в. Малка Яребична се е заемала отъ нашата пехота и по нея сж се намирили наблюдателнитъ пунктове за близкото наблюдение. Другия артилерийски наблюдателенъ пунктъ, който се привърши въ началото на месецъ октомврий 1917 год. се намираше на Емине Буруну. (скица № 1 буква г). Наблюдението отъ тоя пунктъ се извършваше не чрезъ амбразура, а чрезъ душникъ. Наблюдателния пунктъ бѣше бетониранъ и здравъ, но мѣстото му било погрѣшно избрано, поради което имаше много ограниченъ обзоръ, та отъ душника можеха да се видятъ само южнитъ страни на Варненския долъ, но не и основанието на дола, по който ще се движи противника.

Предъ видъ на това, че безъ наблюдение и връзка не може да има и правилно използване на артилерийския огънь и за

да се отстранятъ лошитъ страни на горнитъ два артилерийски наблюдателни пунктове презъ месецъ ноемврий 1917 год. се започна направата, на още други три артилерийски наблюдателници, които щѣха да бждатъ съ душници и мѣстата на които избрахме така, че тѣ едни други се допълваха и не оставаше нито единъ жгълъ не наблюдаенъ. Мѣстото за едната наблюдателница бѣ избрано на западния склонъ на Голѣма Яребична, другата по южния склонъ на Босилова китка и третата по источния склонъ на Емине Буруну. Направата на първитъ две наблюдателници се извършваше отъ пехотни и артилерийски войници, защото пунктоветъ щѣха да бждатъ общи, а третата се работеше само отъ артилеристи.

Работението на наблюдателницитъ по Емине Буруну и Босилова китка вървѣше бавно, защото почвата е камениста работата се извършваше нощно време и отъ малко работници и защото противника чува ударитъ на киркитъ и ломовитъ и обстрелва позициитъ. Въпрѣки изброенитъ мъчности ямитъ се ископаха, но наблюдателницитъ не можаха да се завършатъ преди да се започне боя на 29 и 30 май. Дървената конструкция за наблюдателницата на Емине Буруну се занесе на пункта, но до като се сглоби много отъ дърветата бѣха строшени и трѣбваше да се носятъ други. Противника не позволи да се сглоби дървената конструкция на този пунктъ, нито да се доизгради наблюдателницата на Босилова китка съ преносни бетонни блокчета, надъ бруствера на окопа, защото завладя по рано позициитъ.

Работението на наблюдателницата по западния склонъ на Голѣма Яребична макаръ и да вървѣше по-добре, да успѣха да му поставятъ дървената конструкция и да почнатъ бетонирането, пакъ не можа да се привърши и да се използва защото на 30 май противника завладѣ позициитъ ни. Наблюдението въ западна посока се извършваше отъ едно свършено нездраво картечно гнѣздо (скица № 1 буква д.)

За наблюдението на Добруджанския долъ имаше направена на Дунавска китка една наблюдателница, отъ дърво, камъкъ и прѣстъ (скица № 1 буква е) но тя не бѣ здрава, поради което се пристъпи къмъ направата на по здравъ пунктъ, обаче до започването на боя на 30 май успѣха само да му приготвятъ ямата.

Освенъ изброенитъ по-горе артилерийски и пехотни наблюдателни пунктове по преднитъ позиции източно отъ Голѣма Яребична, по самата Яребична и по в. Лѣха имаше приготвени и други общи наблюдателници отъ дърво, камъкъ и прѣстъ, които бѣха слаби и не можеха да издържатъ ударитъ на тежкитъ снаряди. Когато наблюдателницитъ Дойранъ Бодрий, бѣха разрушени, артилерийскитъ наблюдатели използваха

тѣзи по слаби наблюдателни пунктове. По Голѣма Яребична имаше и частно направени отъ нѣкои батареи наблюдателни пунктове, за да провѣрятъ отъ тамъ дали преградния имъ огънь бие добре даденитѣ имъ зони; тѣзи пунктове сѣщо така бѣха слабо направени, както и по горнитѣ.

За постоветѣ отъ звукоизмѣрвателната команда се използваша наблюдателнитѣ пунктове, които имаше по к. 560, в. Рошава и в. Лѣха. На в. Иосифовъ се работѣше специаленъ наблюдателенъ пунктъ за четвъртия постъ съ скривалище, обаче по липса на холандски рами, то не можа да се облѣче.

За осигуряване връзката на артилерийскитѣ наблюдатели отъ Голѣма Яребична съ командира на артилерийското отделение на в. Гърбата, а чрезъ тоя съ по-горнитѣ артилерийски началници, по северния склонъ на Голѣма Яребична, презъ пролѣтѣта се започна направата на едно скривалище за Гелиографна станция. Скривалището имаше широка амбразура, но не бѣше бетонирано, а направено отъ дърва и камѣкъ.

Всички български и германски батареини позиции, бѣха дълбоко закрити относително прикривающитѣ ги гребени но повечето открити отъ горе. За запазване орджията отъ неприятелския артилерийски огънь презъ лѣтото на 1917 год. се построяватъ петъ бетонни куполи — по-една въ три полски с. с. батареи и две въ една планинска Шкода батарея, обаче вследствие превъоръжаване на нѣкои батареи и смѣняване на позицитѣ, въ боя на 30 май подъ куполи се намираха само две орджия (едно орджие отъ I взводъ на $\frac{1}{1}$ пол. с. с. батарея — при „Куполитѣ“, а другото орджие въ $\frac{5}{1}$ батарея южно отъ Каменна верига), а другитѣ куполи се използваха като складове за бойни припаси и други нѣкои нужди.

За запазване планинскитѣ шкодови и планинскитѣ гаубични орджия, когато тѣ не стрелятъ, въ батареинитѣ позиции имаше приготвени и специални скривалища отъ дърво и камѣкъ. За запазване пѣкъ орджията и прислугата отъ шрапнелни куршуми и гранатни парчета — петъ батареи ($\frac{10}{14}$, $\frac{3}{12}$, $\frac{4}{1}$, $\frac{5}{1}$ и $\frac{1}{1}$) бѣха си направили и доста здрави чердаци надъ орджията.

Въ всички батареини позиции, за запазване прислужницитѣ и снарядитѣ имаше приготвени ниши и скривалища, отъ дърво, камѣкъ и прѣстъ; въ нѣкои батареини позиции — нишитѣ и скривалищата бѣха направени по миненъ начинъ и облѣчени отъ вжтре съ холандски рами. Германскитѣ батареини позиции бѣха сравнително по-слабо укрепени, защото имаха малко прислужници за работа.

Въ близость до батареинитѣ позиции имаше приготвени запасни погребни и ниши, но тѣ бѣха малки и не можеха да

побератъ опредѣлената норма снаряди — за всѣко орджие отъ 1000—1200, та много отъ снарядитѣ се държатъ на открито — но на малки купчинки.

За войницитѣ отъ батареинитѣ резерви имаше направени землянки, кѣщички и скривалища, а за конетѣ и обори.

Освенъ бойнитѣ позиции за повечето отъ батареитѣ имаше избрани и запасни позиции; избрахъ се такива и за останалитѣ батареи, обаче — укрепяването на последнитѣ вървѣше бавно, защото първо трѣбваше да се приготвятъ бойнитѣ позиции, та по-после запаснитѣ; къмъ 30 май въ повечето отъ запаснитѣ позиции имаше приготвени отъ дърво, камѣкъ и прѣстъ доста здрави ниши за снаряди и скривалища за прислужницитѣ, а въ останалитѣ площадки за орджията и трапища за прислужницитѣ. (Скица № 1)

За заблуждаване противника имаше избрани петъ позиции за фалшиви батареи и се избрахъ — още други петъ такива позиции — та всичко въ участъка имаше десетъ фалшиви батареи. Въ тия батареи се приготвиха трапища за прислужницитѣ, които ще палятъ димкитѣ (блѣсъцитѣ). (гледай скица № 1)

За скриване бойнитѣ батареини позиции стѣ погледитѣ на неприятелскитѣ авиатори, надъ орджията бѣха направени и маски; въ нѣкои батареи маскировката не бѣше добра и тя по-скоро можеше да помогне за откриването на батареитѣ, защото бѣше висока и нѣкой отъ странитѣ имъ открити; следъ даденитѣ указания — страничнитѣ плоскости да иматъ голѣми наклони, да нѣма открити страни и честото смѣняване на храститѣ за да бждатъ еднакви съ околната мѣстность, маскировкитѣ се поправиха.

Наблюдателнитѣ пунктове на Командира на дѣсната артилерийска група, Командиритѣ на артилерийскитѣ отделения и батареинитѣ Командири който се намираха на в. Каменна верига, Гърбата, Рошава, Филипъ, Князь Кирилъ, Князь Борисъ и к. 560 бѣха здрави и повечето отъ тѣхъ бетонирани; наблюдателнитѣ пунктове на батареинитѣ Командири, които бѣха по склоноветѣ на Мала Рупа и Лѣха бѣха направени отъ дебели дървета, камѣкъ и прѣстъ и бѣха здрави. За Командира на лѣвата артилерийска група се работѣше бетоненъ наблюдателенъ пунктъ на в. князь Кирилъ, обаче, когато започна боя на 30-и май, той не бѣше готовъ и не можа да се използва.

Наблюдателния пунктъ на Началника на артилерията въ участъка и Командира на пехотната бригада се намира на в. Иосифовъ, построенъ е презъ лѣтото 1916 год., но не бѣше здравъ, защото бетонния слой не бѣше дебелъ. (гледай скица № 1—XVI)

Наблюдателнитѣ пунктове на Германскитѣ батареини командири бѣха здрави и бетонирани.

Минохвъргачните позиции не бяха много дълбоко закрити спрямо гребените, когато това е могло да се направи. Една средна минохвъргачна група бѣ разположена и въ първата пехотна позиция на к. 560. Минохвъргачните бѣха поставени въ специално направени от дърво, камък и прѣст — минохвъргачни гнѣзда, а мините въ ниши, които не бѣха много здрави за да издържатъ ударите на тежките снаряди.

Минохвъргачните позиции — съгнѣздата за минохвъргачните и нишите за мините, които се направиха презъ пролѣтѣта на 1918 год. — бѣха на дълбоко закрити позиции, а гнѣздата и нишите такива, както и построените презъ лѣтото 1917 год.

Благодарение на малкото работници и честото обстрелване позициите отъ противника и каменистата почва не можеха да се изкопаятъ трапещата за шестъ групи отъ по 2 минохвъргачки, когато се започна боя на 30-и май. Все по сжщитѣ причини и липса на материали за Командирите на минохвъргачните роти и групи не можеха да се приготвятъ отдѣлни наблюдателни пунктове, а тѣ се ползваха отъ наблюдателните пунктове на пехотата.

Б. По преградната и втората главна позиции.

Участъка на преградната позиция отъ в. Лѣха до в. Каменна верига, като влизалъ по рано въ главната позиция е билъ укрепенъ още презъ 1915 и 1917 г. гдето сж били направени окопи и скривалища за войниците. Вследствие обаче на това, че този участък се заема много слабо, то както окопите тѣй и скривалищата започнаха да се развалятъ. Участъка на преградната позиция отъ в. Каменна верига, Хума, в. Иосифовъ, Лазаретна, Топаловъ и Църъ Симеонъ започва да се укрепява по-късно и работите отизаха бавно, защото за укрепяването бѣха дадени малко войници — първоначално работѣше една дружина, а после две дружини отъ дивизионния резервъ. Окопите отъ първа линия не бѣха навсѣкжде завършени, а тия отъ втората линия не бѣха започнати. Работѣха се и нѣколко скривалища по миненъ начинъ, но не бѣха облѣчени съ холандски рами.

По преградната позиция имаше изучени позиции за батареите, които биха заели тукъ такива, но по липса на свободни хора и инженерни материали не бѣха започнати никакви окопни работи.

Укрепяването на втората главна позиция не бѣше започнато по липса на войски.

IX. Сили, средства и разпредѣлението имъ.

Отбраната на Хумския участъкъ е възложена на 3/5 п. бригада.

На 1 септемврий 1917 год. състава на усилената 3/5 п. бригада е следния:

А. Пехота.

3/5 пех. бригада съ 49-и и 50-и пехотни полкове. Всичко 6 дружини, 55 картечници, 35 гранатохвъргачки, 39 бомбохвъргачки, 4 минохвъргачки Ланцъ и 6—25 см. прожектори.

8 пех. приморски полкъ. Всичко 4 дружини, 25 картечници, 13 гранатохвъргачки, 22 бомбохвъргачки, 2 минохвъргачки Ланцъ и 2 — 25 см. прожектори.

Германски картечни отдѣления. Всичко 14 картечници.

Б. Артилерия.

1. Българска артилерия.

Отъ 1-и артилерийски полкъ 6—7.5 см. пол. с. с. батареи — 24 орджия.

Отъ 1-и артилерийски полкъ 2—7.5 см. план. Шкода батареи — 8 орджия.

Отъ 14-и артилерийски полкъ 1—7.5 см. пол. с. с. батарея — 4 орджия.

Отъ 3-и артилерийски полкъ 2—7.5 см. план. Шкода батареи — 8 орджия.

Отъ 3-и артилерийски полкъ 3—10 1/2 см. план. гауб. батареи — 6 орджия.

Отъ 1-и гауб. артилерийски полкъ 2 — 12 см. полс. гаубични батареи — 8 орджия.

Отъ 1-и артил. полкъ — 7.5 противозаеропланенъ взводъ — 2 орджия.

Отъ 1-и артилерийски полкъ — 11 звукоизмѣрвателна команда.

Всичко 60 орджия.

II. Германска артилерия.

5/209 и 5/209 — 10 1/2 пол. гауб. батареи — 8 орджия.

5/9 и 3/13 — 15 см. тежки гауб. батареи — 8 орджия.

Отъ 5/14 — 21 см. мьорзерна батарея — 1 орджие.

Отъ 3/159 — 10 см. далекобойна батарея — 1 орджие.

Всичко 18 орджия.

В. Минохвъргачки.

Отъ $\frac{1}{10}$ минохвъргачна рота 6 срѣдни и 10 леки минохвъргачки.

Отъ $\frac{1}{10}$ минохвъргачна рота 2 леки минохвъргачки.

Г. Пионери

Отъ 5 пионерна дружина 1 рота.

Д. Конница.

Отъ 5-и Дунавски ескадронъ 1 взводъ.

А всичко бригадата разполага съ 10 дружини, 94 картечници, 48 гранатохвъргачки, 51 бомбохвъргачки, 6 минохвъргачки Ланцъ, 6—25 см. прожектори, 78 орджия, 6 срѣдни и 12 леки минохвъргачки, 1 пионерна рота и 1 взводъ конница.

Началникъ на войскитѣ въ Хумския участъкъ е командира на 3/5 пех. бригада полк. Иосифовъ.

Началникъ Щаба на бригадата отъ генералния щабъ подполковникъ Добруджански.

Къмъ 1.IX 1917 год. споредъ събранитѣ сведения отъ щаба на 3/5 пех. бригада, отъ 11 звукоизмѣрвателна команда и артилерийскитѣ наблюдатели, противника — французи и гърци — заематъ укрепената позиция отъ с. Логунци (вкл.) до голѣмия завой (3 клм. источно отъ с. Люмница) съ: 122-а пех. французка дивизия (безъ 148 пех. полкъ) усилена съ 158 французки полкъ; 3 пех. гръцки полкъ и частъ отъ гръцката солунска дивизия и съ артилерия, която има калибъръ отъ $5\frac{1}{2}$ до 15 см. Числото на неприятелскитѣ орджия е приблизително равно на българскитѣ. (Гл. плана Хумски участъкъ).

Преди да изложиме, какъ действа артилерията отъ Хумския участъкъ, ще разгледаме по-отдѣлно, какви промѣни и засилвания станаха въ пехотата, артилерията и минохвъргачкитѣ въ периода отъ 1.IX 1917 г. до 28.V 1918 год. и какви задачи сж възложени на тия войски отъ вишитѣ и по близкитѣ пехотни и артилерийски началници презъ този периодъ.

А. Пехота.

Съгласно заповѣдта на 5-а пех. Дунавска дивизия издадена презъ месецъ юли 1917 год. на усилената 3/5 пех. бригада е възложена задачата: „Упорно да отбранява позицията отъ в. Лѣха (вк.) до в. Цирейтъ (иск.), като я задържи на всѣка цена.

На 27. IX. 17 год. Командира на 3/5 пех. бригада издаде заповѣдъ по бригадата № 32 въ която задачата на бригадата

е формулирана така: „Най-упорно и съкрушително да отбранява досегашната си позиция отъ в. Лѣха (вк.) до в. Цирейтъ (иск.)“. Въ сжщата заповѣдъ сж опредѣлени участъцитѣ, които пехотнитѣ полкове ще отбраняватъ, посокитѣ които ще наблюдаватъ и задачитѣ на артилерията отъ участъка.

За по добра отбрана позицията е раздѣлена на три полкови участъци — дѣсенъ, срѣденъ и лѣвъ, а артилерията е разхвърлена изъ цѣлия участъкъ и е подчинена на началника на артилерията въ участъка — Командиръ на 1-и артилерийски полкъ.

Какъ пехотнитѣ полкове заемаха даденитѣ имъ за отбрана участъци, нѣма да излагаме веднага, а това ще направимъ малко по-нататъкъ, защото 8-и пех. Приморски полкъ презъ месецъ априлъ 1918 год. напусна участъка и бѣ замѣстенъ отъ 2-и пех. Искърски полкъ, защото съгласно оперативната заповѣдъ по 5 а пех. Дунавска дивизия № 55 отъ 17 XII. 17 год. възложената задача на бригадата се видоизмѣни и защото въ духа на тази заповѣдъ се готвѣха частитѣ да отбраняватъ даденитѣ имъ позиции.

Следъ боеветѣ презъ месецъ май 1917 год. и завладяването отъ французитѣ в. Малка Яребична, частитѣ отъ Хумския участъкъ се заематъ сериозно съ работата по укрепяването на позицитѣ и до 30 августъ не предприематъ никакви активни действия.

За повдигане духа на войскитѣ командира на бригадата решава на 30 VIII 17 год. да атакува и завладѣе частъ отъ противниковитѣ окопи находящи се юго-западно отъ Голѣма Яребична и известни подъ названието „Боруна“ — улич. пунктъ № 27. Атаката се предшества отъ една силна артилерийска подготовка на Боруна и съседнитѣ до него окопи. Следъ като се намѣрило, че позицитѣ сж достатъчно обстреляни и разрушени, следъ пладне една дружина отъ 8 пех. Приморски полкъ преминава въ атака и завладява дадения ѝ обектъ „Боруна“, обаче не успѣва да се задържи тамъ, защото веднага неприятелската артилерия открива силенъ огънь по заетия отъ нашитѣ войски пунктъ и тѣ се принуждаватъ да го напуснатъ, като понесатъ голѣми загуби.

Подиръ този бой, който не достигна целта за която бѣше предприетъ, въ участъка настѣпи едно сравнително затишие и частитѣ се заловиха пакъ съ работата си, да укрепяватъ позицитѣ и въ произвеждане патрулни нападения за залавяне пленници.

На 3 XI 17 год. Командующия 1-а армия генералъ Гешевъ пристигна въ щаба на 3/5 пех. бригада за да прегледа плановетѣ на полковитѣ командири и да огледа позицитѣ. При преглеждането на плановетѣ за отбраната на пехотнитѣ

участъци, които лично командиритъ на 8, 49 и 50 пех. полкове докладваха и въ които бѣше прекарано началото — активно да се отбраняватъ позицитъ, той следъ като направи нѣкои бележки по плановѣтъ, подчерта, че действително отбраната трѣбва да бѣде активна и намѣри, че е погрѣшно въ отбраната на Голѣма Яребична да се назначаватъ роти отъ два пехотни полкове, поради което заповѣда в. Победа отбранявана отъ 8-и пех. Приморски полкъ да се заеме отъ рота на 49 и пех. полкъ и цѣлия тоя полкъ да отбранява Голѣма Яребична. Отъ това що се докладва на командующия армията по активната отбрана на участъцитъ и отъ това което той видя, той се убеди, че за укрепяване позицитъ въ Хумския участъкъ, трѣбва да се изпратятъ още пехотни части и не закъсня да направи това следъ зазръщането си въ щаба на армията.

При това, командующия армията се натъкна на обстоятелството, че нѣкои командири по-рѣдко сж обхождали позицитъ и съ заповѣдъ по армията нареди щото полковитъ командири всѣка седмица, а бригаднитъ командири на две седмици веднажъ да обхождатъ позицитъ, които отбраняватъ и да донасятъ за състоянието имъ, нуждитъ имъ и духа на частитъ имъ, което и се правѣше следъ това редовно.

Командующия армията остана доволенъ, че всички пехотни полкови командири смѣтаха да водятъ активна отбрана на позицитъ, дали обаче частитъ имъ бѣха способни да направятъ това по него време, а още по-късно следъ нѣколко месеци ще видимъ, като разглеждаме „Духа на войскитъ отъ Хумския участъкъ“ и силитъ и средствата съ които неприятеля води атаката.

Вѣренъ на обещанието си, командующия армията испрати следъ нѣколко дни две дружини отъ 54 пех. полкъ, които да засилятъ дивизионния резервъ и да работятъ по укрепяването на преградната позиция.

Съ пристигането на дветъ дружини отъ 54 пех. полкъ всичко въ Хумския участъкъ имаше 12 дружини, обаче въ надвечерието на боя на 30 V 18 год., тѣ останаха 11 дружини.

Презъ месецъ октомврий — бѣха смѣнени началника на 5 дивизия, генералъ Топаловъ понеже заболя отъ малария и началникъ щаба на дивизията полковникъ Илиевъ по причина на повишение.

За началникъ на 5-а пех. дивизия бѣ назначенъ полковникъ (по-после генералъ) Бончевъ, а за началникъ щаба — Полковникъ отъ Генералния щабъ К. Георгиевъ.

Генералъ Бончевъ пристигна въ щаба на дивизията презъ месецъ ноември и започна да приема частитъ, които

влизаха въ нейния съставъ. При приемането на дивизията Генералъ Бончевъ намѣри въ Хумския участъкъ 8 и 54-и пех. полкове, които не бѣха отъ състава на 5-а пех. дивизия и поиска да прибере 1/5 пех. бригада (2 и пех. Искърски и 5-и пех. Дунавски полкове) която се намираше въ това време на позиция въ участъка на XI-а армия. Генералъ Бончевъ повдигна въпросъ за смѣняването на 8 и 54 пех. полкове съ 2 и 5 пех. полкове и това му искаше биде удовлетворено.

На 19. IV. 18 год. 2 пех. Искърски полкъ пристигна въ Хумския участъкъ и смѣни 8-и пех. приморски полкъ, които отиде да се присъедини къмъ своята 4-а пех. Преславска дивизия, която по това време пристигаше на южния фронтъ. 5-и пех. Дунавски полкъ не дойде цѣлия въ Хумския участъкъ защото едната отъ дружинитъ (2-и и 5-и пех. полкове имаха по 3 дружини) остава при Гевгели. Дветъ дружини отъ 5-и п. п. пристигнаха въ участъка нѣколко дни преди да започне боя на 30. V. 18 год. и смѣниха дветъ дружини отъ 54 пех. полкъ. Този полкъ се сие отъ позицията на 5-а пех. дивизия и замина за гара Милетково, гдето щѣше да се товари и да замине за XI армия, обаче завладяването на Голѣма Яребична на 30-и май го завари на гарата и той отново се върна въ участъка.

Отъ гореизложеното виждаме, че отъ Хумския участъкъ излѣзоха 6 дружини (4 отъ 8 пех. полкъ и 2 отъ 54 пех. полкъ), а пристигнаха 5 дружини и следователно участъка който се отбраняваше до пристигането на 1/5 пех. бригада отъ 12 дружини въ надвечерието на боя на 30. V. 18 год. остава да се отбранява отъ 11 дружини съ придаденитъ имъ картечници, гранато и бомбохвъргачки, безъ минохвъргачкитъ Ланцъ. Последнитъ минохвъргачки бѣха придадени къмъ пехотнитъ полкове, но като негодни бѣха извадени отъ употребление.

11 дружини сж разпредѣлени така: 8 дружини влизатъ въ бойната частъ, 1 дружина въ бригадна поддръжка и 2 дружини въ дивизионна поддръжка.

Ако направимъ смѣтка, какъвъ фронтъ се пада да отбранява една дружина съ численъ съставъ отъ 400—450 войника (въ рота отъ 100—110 войника) и какъвъ фронтъ се пада да отбранява единъ войникъ виждаме, че щомъ 11 дружини отбраняватъ единъ фронтъ съ дължина около 20 километра по окопитъ, то на една дружина ще се падне фронтъ отъ 1800 м. а на единъ войникъ фронтъ отъ 4.5 до 5 м.

Въ време на боя на 30 май при първия натискъ противника атакува и завладя участъка Пжпката, капитанъ Бояджиявъ, Голѣма Яребична и Обла — (гледай — планъ — Хумски участъкъ и скица № 1) широкъ около 6 километра,

гдето действат 3 дружини отъ 49 пех. полкъ, и 1 дружина отъ 2 пех. Искърски полкъ, а задъ тоя атакуванъ участъкъ се намиратъ: една дружина бригадна поддръжка и две дружини дивизионна поддръжка, които три дружини, макаръ и да не взѣха никакво участие въ боя, ще ги вземемъ подъ внимание, за да видимъ какъвъ фронтъ се пада да отбранява единъ войникъ.

Каго направимъ смѣтка, какъвъ фронтъ се пада да отбранява една дружина съ численъ съставъ 400—450 войника виждаме, че на единъ войникъ се пада да отбранява фронтъ отъ 2 до 220 метра, когато за водене на активна отбрана, трѣбаа единъ войникъ да отбранява много по-малкъ фронтъ.

Немския професоръ по тактиката Балкъ препоръчва за водене на активна отбрана на 1000 метра, да се поставятъ 2400 войници или по 1 войникъ приблизително на 40 с/м.

По-горе писахме (стр. 27), че когато Командующия I-а армия Генералъ Гешевъ разглеждаше плановѣ за отбрана-та на пехотнитѣ участъци — тримата полкови командири, докладваха, че ще водятъ активна отбрана, когато отъ горното виждаме, че силитѣ съ които сж разполагали участъцитѣ сж съвършено недостатъчни за целта, тъй като въ участъцитѣ на 50-и и 2-и пех. полкове на единъ войникъ се пада да отбранява фронтъ отъ 45 до 5 метра, а въ срѣдния на единъ войникъ се пада да отбранява фронтъ отъ 2 до 250 метра.

Да разгледаме сега какви задачи сж възложени на пехотнитѣ части, които отбраняватъ позицията въ Хумския участъкъ и какъ тѣзи части заематъ тритѣ подучастъци, на които е раздѣлена позицията.

Задачитѣ и участъцитѣ, които бригадитѣ отъ 5-та Дунавска дивизия ще заематъ, сж изброени въ оперативната заповѣдъ по дивизията № 55 отъ 17 XII-17 год., издадена отъ новия началникъ на дивизията, генералъ Бончевъ, следъ приемането на последната.

Командира на 3/5 п. бригада на основание тази оперативна заповѣдъ издаде заповѣдъ по бригадата № 34 отъ 23 XII 1917 год., въ която изброи какви задачи е възложилъ началника на дивизията на частитѣ отъ бригадата. Тѣзи задачи, които останаха въ сила и до започването боя на 30 V-18 г., ще изброимъ тукъ:

а) Да отбранява най-упорно и съкрушително за противника позицията си отъ в. Лѣха (вк.) до в. Цирентъ (иск.).

б) Да продължава солидно да укрепява и усъвършенствува окопната си позиция, като обърне особено внимание на хребета Страхилъ и на Емине Буруну.

в) Да продължи укрепването на в. в. Обла, Скалистъ, Германската и северната частъ на Августова, съ цель да създаде солидна упора на охраняющитѣ части, за да могатъ да се бранятъ до гдето тактическитѣ условия допускатъ и изискватъ.

г) Линията на охранението остава сжщата: южнитѣ склонове на в. Лѣха, ю.-з. отъ Голѣма Яребична, Босилова китка, Обла, Сомуня и Могилката до мердиана 33000.

д) Да разузнава предъ фронта на бригадата за противника и неговитѣ позиции, като усилено наблюдава за противника срещу Голѣма Яребична и посокитѣ Логунци, Ошинъ, Кула и Люмница за с. Конско и Хума.

е) Да изучи всичкитѣ подстѣпи къмъ неприятелската позиция, а особено водящитѣ за с. Ошинъ, Монастиръ Св. Архангелъ, Картофеля, Малка Яребична, Шапката, Люмнишка китка и Корунитѣ, съ цель за една атака отъ наша страна.

ж) Да държи постоянна тактическа и огнева връзка въ дѣсно съ частитѣ отъ 3. пех. Балканска дивизия, а въ лѣво — съ 2/5 пех. бригада.

По-нататъкъ въ заповѣдта по 3/5 пех. бригада № 34 е изложено какъ и отъ кои части се заематъ тритѣ подучастъци, а именно:

Дѣсния. Отъ в. Лѣха до в. Капитанъ Бояджиевъ (вкл.). Отбранява се до 19 априлъ 1918 год. отъ две дружини на 8 пех. полкъ, а следъ това отъ две дружини на 2 пех. Искърски полкъ съ придаденитѣ му картечници, гранато и бомбохвъргачки. Линията на охранението (заставитѣ) започва отъ южнитѣ склонове на в. Лѣха и отива на в. Ахмаджа.

Началникъ на участъка—командиръ на 2-й пех. Искърски полкъ, отъ генералния щабъ, полковникъ Лефтеровъ.

Наблюдателенъ пунктъ на 1 километръ юго-източно отъ в. Каменна верига.

Срѣдния. Отъ в. Победа, Голѣма Яребична и Облата (вкл.) Отбранява се отъ 3 дружини на 49 п. полкъ съ придаденитѣ му картечници, гранато и бомбохвъргачки и 6 германски картечници. Линията на охранението (заставитѣ) започва южно отъ Гол. Яребична, Босилова китка и в. Обла (вк.).

Началникъ на участъка—командиръ на 49 п. полкъ, полковникъ Гешевъ.

Наблюдателенъ пунктъ — в. Гърбата.

Лѣвия. Източно отъ в. Обла (иск.) до Гръцкия постъ (вк.). Отбранява се отъ 3 дружини на 50 пех. полкъ съ придаденитѣ му картечници, гранато и бомбохвъргачки и 8 гер-

мански картечници. Линията на охранението-заставитъ започва отъ в. Обла (изк.) до Гръцкия постъ (вк.).

Началникъ на участъка — командиръ на 50 п. полкъ, полковникъ Начевъ.

Наблюдателенъ пунктъ к. 560.

Бригадна поддръжка. Една дружина отъ 2-й пех. полкъ в. Рошава.

Дивизионна поддръжка. Две дружини отъ 5-и пех. полкъ. Едната дружина при Бороветъ, сев. отъ в. Иосифовъ, а другата на в. Лазаретна.

По какъвъ начинъ 2-й и 50-й п. полкове заемаха предната и главната позиция нѣма да разглеждаме, защото не представлява нѣкои особености. Тукъ ще покажемъ по какъвъ начинъ е наредено да се отбранява в. Голѣма Яребична, въ която отъ изтокъ и западъ дълбоко се връзватъ долове по които противника може да настѣпи.

Участъка отъ в. Босилова китка (вк.) и в. Голѣма Яребична се заема отъ 1/49 пех. дружина, Дунавска Китка, Емине Буруну и в. Обла отъ 3/49 дружина, 3 роти отъ 2/49 дружина, разположени на Дунавска и Българска китки, образуватъ полкова поддръжка.

Участъцитъ отъ Голѣма Яребична, въ които се връзватъ доловетъ, се заематъ и отбраняватъ така: отъ в. Голѣма Яребична (иск.) до в. Победа (вк.) отъ една рота, а тоя отъ Емине Буруну до в. Дунавска китка (вк.) отъ две роти.

Укрепенитъ пунктове — в. Капитанъ Бояджиевъ и в. Обла се заематъ отъ по една рота. Участъка отъ в. Обла до Емине Буруну се охранява отъ четири застави.

За противника, който заема позиция срещу Хумския участъкъ въ оперативната заповѣдь № 55 отъ 17.XII 1917 г. е написано, че той отбранява позицията си съ: 18 дружини, 22 леки, 23 сръдни и 4 тежки орждия, 80 картечници и 160 автоматически пушки.

„Неприятеля заема позицията по следующия начинъ:

а) 3-и пех. гръцки полкъ — 3 дружини, отъ Серската дивизия заема южно отъ село Нанте до манастира Св. Арахангелъ.

б) 6-и пех. гръцки полкъ — 3 дружини, отъ Архипелагската дивизия, заема източно отъ 3-и гръцки полкъ до юго-западнитъ склонове на Голѣма Яребична.

в) 84-и пех. французки полкъ — 3 дружини, отъ 122-а пех. дивизия, заема Малка Яребична, Човката и Французката висота (вкл.).

г) Критска гръцка дивизия (7-и и 8-и пех. полкове — 8 дружини), заема Черната Скала (вк.) до к. 341 (вк.), като 8-и п. полкъ се намира около с. Люмница, а 7-и пех. полкъ източно отъ 8-и“.

„По събранитъ къмъ това време сведения 2-и бисъ Зуавски полкъ е изтегленъ отъ предъ фронта на бригадата и изпратенъ къмъ Битолския фронтъ. Предполага се, че въ с. Кула се намира щаба на Архипелагската дивизия заедно съ 5 пех. гръцки полкъ и 58 пех. французки Шасьорски батальонъ“.

Тѣзи сили за противника сж събирани презъ месецитъ ноемврий и декемврий 1917 год., но въ време на атаката на 30.V. 1918 год., неприятелътъ разполагаше съ послѣдми сили, които кога сж пристигнали не можа да се открие.

Б. Артилерия.

На 1 септемврий 1917 г. батареитъ отъ артилерията на 3/5 пех. бригада бѣха разположени по позицията, тъй както е показано въ плана на Хумския участъкъ.

Артилерията на Хумския участъкъ е раздѣлена на четири подгрупи и отъ началото на м. мартъ е подчинена на командира на 1-и артилерийски полкъ, полковникъ Начевъ, който е и началникъ на артилерията въ участъка.

Подгрупитъ се командватъ отъ командиритъ на артилерийскитъ отдѣления отъ 1-и артилерийски полкъ и командира на 1/3 план. гаубично отдѣление.

Подгрупата на командира на 1/1 пол. с. с. отдѣление състоеше отъ: 1/1, 2/1 и 3/1 пол. с. с. батареи и 2/3 план. Шкода батарея.

Подгрупата на командира на 1/3 план. гаубично отдѣление състоеше отъ петъ батареи, раздѣлени на две отдѣления — едното се командваше отъ командира на 1/1 полско гаубично отдѣление и въ него влизаха: 2/1 пол. 12 см. Д/13 гауб. батарея, 3/3 план. 10¹/₂ см. гауб. батарея и 1/3 план. Шкода батарея, а другото отдѣление се командваше отъ командира на подгрупата и въ него влизаха: 2/3 план. 10¹/₂ см. гауб. батарея и 1/14 пол. с. с. батарея.

Подгрупата на командира на III/1 план. Шкода отдѣление състоеше отъ: 9/1 план. Шкода батарея, 1/3 план. 10¹/₂ см. гауб. батарея и 1/1 пол. 12 см. Д/13 гауб. батарея.

Подгрупата на командира на II/1 пол. с. с. отдѣление състоеше отъ: 4/1, 5/1, 6/1 пол. с. с. батареи и 10/1 планин. Шкода батарея.

Германската артилерия въ Хумския участъкъ се състоеше отъ: 5/209 и 6/209 — пол. 10¹/₂ Д/12 гауб. батареи, едно 10 см. дълго оржие отъ 3/159 батарея, 5/9 и 3/13 — 15 см. тежки гаубични батареи и единъ 21 см. мързеръ отъ 6/14.

батарея се подчиняваше на командира на полско артилерийско отделение капитан Умбертъ, щаб на когото се намираше на в. Иосифовъ.

Началникът на германската артилерия беше непосредствено подчинен на началника на германската артилерия в 5 дивизия, а този последният е подчинен на началника на артилерията в 5 дивизия, командир на 5-а артилерийска бригада, полковник Тодоровъ Георги.

Непосредственото подчинение на германската артилерия на друг началник, който се намираше на същата позиция, както ще видим по нататък, не беше от полза на отбраната, тъй като имаше двама свършено независими началници, всеки от който се мѣсеше в артилерийската отбрана на Хумския участък.

Командването и управлението огъня на българската артилерия разположена на единъ широкъ фронтъ по права линия 14 километра, а по пжтищата повече от 20 километра, затрудняваше началника на артилерията в участъка, защото трѣбваше да се сношава съ командиритъ на четиритъ артилерийски подгрупи, които се намираха делечъ отъ него. За избѣгване това неудобство съ заповѣд по I-ва армия № 65 отъ августъ 1917 год., артилерията в Хумския участък се раздѣля на две групи и за командири на артилерийскитъ групи се назначаватъ командиритъ на 1. и 14. артилерийски полкове.

Въ изпълнение горната заповѣд — командирът на 5 артилерийска бригада назначава командира на 1. артилерийски полкъ за командир на дѣсната група, а командира на 14. артилерийски полкъ — за командир на лѣвата група.

Раздѣлението на артилерията на две групи е правилно, обаче, командването ѝ трѣбваше да се обедини, като се назначи единъ общъ началник на артилерията в участъка. За такъвъ командир на 3/5 пех. бригада назначи командира на 14. артилерийски полкъ, полковникъ Друмевъ, като старши, а командването на лѣвата група се възложи на старшия отъ командиритъ на артилерийскитъ отделения в участъка.

Следъ назначението на началникъ артилерията в 3/5 пех. бригада и раздѣлението артилерията на две групи, последнитъ не се раздѣлиха на подгрупи, а на отделения и последнитъ се командваха отъ титулярни командири на артилерийски отделения. Лѣвата група е раздѣлена на три отделения, а дѣсната на две отделения.

Интереситъ на артилерийската отбрана изискваха не само да се обедини командването на дветъ групи, но и да се подчини началника на германската артилерия в Хумския участък на началника на артилерията в 3/5 пех. бригада, обаче, за съжаление, това не можа да се осъществи нито до завладяването на Голѣма Яребична нито по-после.

Подчинението на германската артилерия на свой независимъ началникъ не беше, както казахме и по-горе отъ полза за отбраната, защото той гледаше да разполага германскитъ батареи, които пристигаха в участъка за смѣна или засилване на артилерията не тамъ, гдето интереситъ на отбраната диктуваха, а тамъ, гдето хората отъ батареитъ щѣха да иматъ по-голъми удобства за живѣне и прехрана. Така, пристигналата в края на м. септември 1917 год. 1/209 — 7-79 м. пол. с. с. батарея, той безъ наше съгласие разпоредилъ да заеме позиция, западно отъ в. Каменна-верига и да дава преграденъ огънь въ опредѣлената отъ него зона, когато батареята трѣбваше да се постави на друго мѣсто, за да нѣма голѣмо мрътво пространство, което тя имаше отъ заетата вече позиция.

Началникът на германската артилерия, по-скоро отъ небрежностъ, разпоредилъ по тъмно да се смене една отъ германскитъ батареи отъ позиция, безъ за това да ни извести своевременно, когато тя отбраняваше известна зона и трѣбваше да направимъ ново разпредѣление на преградния огънь.

Това положение да има двама независими артилерийски командири на една позиция не можеше да се търпи и се повдигна въпроса, да се обедини командването на българската и германската артилерии въ едно лице, обаче началникът на германската артилерия в дивизията не се съгласи. По-после, когато презъ м. декември 1917 год. пристигнаха 6/209 и 7/209 пол. 10 1/2 см. гаубични батареи, началникът на германската артилерия в дивизията следъ много настоявания се съгласи, щото тѣзи две батареи, назначени за близка отбрана на позицията да влѣзатъ въ подчинение на началника на артилерията в участъка и на командира на дѣсната артилерийска група, но само по отношение даването имъ заповѣд да откриватъ преграденъ огънь. Останалитъ германски гаубични батареи, назначени за далечна отбрана на позицията, останаха въ подчинение на началника на германската артилерия в бригадния участък.

Ако би се успѣло да се застави началника на германската артилерия в дивизията да подчини германскитъ батареи на българския началник на артилерията в участъка, отъ тоза отбраната щѣше да спечели, едно, защото тогачъ тѣхнитъ батареи щѣха да проявяватъ по-голъма дейностъ, както въ днитъ на сравнителното затишие, тъй и въ боя на 29 и 30 май 1918 год., второ, защото щѣха да се пристрелватъ по всички неприятелски батареи, които можеха да достигнатъ, а не както бѣха направили, като се престрелваха само по нѣколко батареи, и трето, нѣмаше да се чувствуватъ като чужди на отбраната, та нѣкои отъ германскитъ батареини командири се научиха за падането на Голѣма Яребична следъ пл. на 30. май 1918 год.

Подчинението не можа да се осъществи, защото германските офицери бяха горди и мислеха, че техните офицери могат да командват български части, а българските офицери не могат да командват дори и много млади германски артилерийски офицери, които по всичко се виждаше, че имат нужда от ръководство.

Следствиена това положение, всекога когато началникът на герман. артилерия биваше замолван да обстрели някои неприятелски батареи или да участвуват батареите му в някое огнево нападение, той макар и да можеше на своя отговорност да изстреля едно определено число снаряди, запитваше по телефона началника на германската артилерия в дивизията и до като последният дадеше своето съгласие определяше количеството на снарядите, които ще изразходват батареите минаваше много време. Германските батареи откриваха огън или когато нуждата от него беше минала или огъня откриваха по-късно и го водеха много бавно защото батареите им имаха малко прислужници или пък батареите им съвсем не откриваха огън, като видяха, че българските батареи сж прекратили вече огъня си.

*

Нека да пристъпим към разглеждане разместванията, които направихме в артилерията в периода от 1.IX. 17 г. до 28.V. 18 г., за да засилим и подобрим артилерийската отбрана на участъка, да видиме, пристигнаха ли нови батареи за да засилят артилерията в участъка, когато през пролътта на 1918 г., противникът даде несъмнени доказателства, че ще атакува позициите ни южно от Хума, каква е организацията на артилерийската отбрана и какви задачи сж възложени на артилерията.

Засилването на българската артилерия с изпращане нови батареи не само че не се направи, напротив артилерията се намали, тъй като на 10 и 11 февруарий 1918 г. от участъка се взеха от 2/1 пол. 12 см. гауб. батарея—2 орджия и от 1/14 пол. гаубична батарея — 2 орджия и изпратиха в участъка на 2/5 пех. бригада при гр. Гевгели, за да засилят артилерийската отбрана там, тъй като по това време, неприятелската артилерия силно обстрелваше позициите на бригадата и началникът на дивизията предполагаше, че противникът ще атакува този участък.

При организиране артилерийската отбрана на позициите в Хумския участък, батареите бяха така разположени, че с огъня си да могат да съдействуват на пехотата, която заема разните пунктове от отбранителната позиция, обаче, за отбраната на источните склонове на к. 560, нямаше назначена отделна батарея, а се разчиташе, че това ще извърши артилерията от 2/5 пех. бригада, която се намираше в

отстъп, относително к. 560. Като се взе, обаче, пред вид, че в един бой тя може да бъде ангажирана само в своя участък, през месец април 1918 г. се формира, с прислужници, взети от всички артилерийски отделения, един позиционен взвод от запасните 7.5 см. полски с. с. орджия и изпрати в участъка на 18-и пех. Етърски полк при с Горничетъ, с задача, да отбранява источните склонове на к. 560.

I. Разместванията в българската артилерия.

Разместванията, които направихме с някои батареи се предизвикаха, едно, че някои от тях се превърждаха с нова материална част и това наложи да променят дотогавашните си позиции и да заемат нови, а други, макар и да се превържиха, преместихме на нови позиции, за да подобрим отбраната на участъка.

I. 2/3 план. Шкода батарея беше разположена по взводно, без това да бѣ продиктувано от някои особени нужди, поради което на 27.IX 17 г. II-и взвод, разположен на 1 километър северно от I взвод се прибра при последния — разположен на в. Князь Борисъ, тъй като от тук цѣлата батарея по-добре можеше да разреши всичките задачи, които ѝ бѣха възложени.

II. През месец септември 3/1 пол. с. с. батарея, която заемаше позиция на в. Князь Борисъ се превържи с 10 $\frac{1}{2}$ см Д/12 полски гаубици и зае дълбокозакритата си позиция (гледай скица №1—3/1 б.) след като последната бѣ изградена и маскирана много добре.

III. През месец ноември 1/14 пол. с. с. батарея се превържи с 10 $\frac{1}{2}$ см Д/20 полски гаубици и когато дълбокозакритата ѝ позиция (гл. Хум. участък—1/14 II взв.) бѣше окончателно готова, тя на 7. II. 18 г. зае тази позиция. В тогавашната позиция на 1/14 пол. с. с. батарея, която бѣше разположена по взводно — I-и взвод на в. Рошава, а II-и взвод при „Куполитъ“ се зае по сѣщия начин от 1/1 пол. с. с. батарея, която бѣ разположена на к. 560 и с това се даде възможност на офицерите и войниците от тази батарея да се проявят, тъй като до тогава, 7. II. 18 г., само едно от орджията на батареята проявяваше една малка дейност, а другите три мълчеха, за да не бъдат открити от противника и извадени от строя, понеже двете бѣха на открита позиция, а другото на маскирана позиция.

Разположението на 1/1 пол. с. с. батарея на к. 560 бѣше много лошо и трѣбваше да се смене от тая висота. Случай скоро се представи, щомъ 1/14 пол. с. с. батарея се превържи с 10 $\frac{1}{2}$ м/м гаубици. Орджията на 1/1 пол. с. с. батарея бѣха разхвърлени на три групи. Едната група бѣше отъ-

две орждия и образуваше взводъ, а другитѣ две орждия бѣха много далечъ едно отъ друго. Едното орждие отъ взвода бѣше разположено въ бетонна купола, а другото на открито — прилепено до самата купола — обаче куполата стърчеше и едно откриване огънь отъ тамъ щѣше да открие орждията. Отдѣлнитѣ две орждия бѣха разположени едното на маскирана позиция, а другото на по дълбока закрыта позиция и предъ тѣхъ имаше голѣми мъртви пространства. Отъ четиритѣ орждия на 1/1 пол. с. с. батарея само орждието на закрытата позиция стреляше отъ време на време, а другитѣ по изложенитѣ по горе причини да не се откриватъ бездействаха.

IV. 9/1 план. Шкода батарея, разположена при „Куполитѣ“ (гледай планъ Хумски участъкъ) имаше задача да отбранява западнитѣ склонове на Голѣма Яребична, когато сжщата задача лесно можеха да разрешатъ полскитѣ с. с. батареи отъ дѣсната артилерийска група, а на тази планинска батарея — две отъ орждията на която бѣха поставени въ бетонни куполи, а другитѣ две — подъ чардаци отъ дветѣ страни на куполитѣ — съ общъ фронтъ 20 метра да се дѣе досегашната задача на 1/1 пол. с. с. батарея, като се постави на к. 560 и тамъ за нея да се избере дълбоко закрыта позиция, понеже свойствата на орждията позволяватъ това.

Позицията за 9/1 пл. Шкода батарея се избра и когато бѣ добре изградена и маскирана на 8. II. 18 г. — батареята напустна позицията си при „Куполитѣ“ и зае позицията си на к. 560 отъ гдето можеше да стреля денемъ и нощемъ съ разни заряди, както предъ фронта на 50 и 49 пех. полкове, тъй и презъ участъка на 2/5 пех. бригада.

V. Презъ месецъ априлъ началника на артилерията въ I. а армия, ръководимъ отъ желанието планинскитѣ батареи отъ 3-й и 14-й артилерийски полкове да се намиратъ въ участъцитѣ, гдето сж тѣхнитѣ полкови командири, заповѣда да се смѣнятъ 1/3 и 2/3 пл. Шкода батареи, които се намираха въ Хумския участъкъ съ 6/14 и 10/14 пл. Шкода батареи, които се намираха въ Дойранския участъкъ и направи разпореждане, командиритѣ на батареитѣ да изучатъ предварително позициитѣ, които ще заематъ и да се почне пренасянето на материалната частъ. Заповѣдта се изпълни — на 9. V. 18 год. 6/14 батарея смѣни 2/3 батарея, а на 10. V. 18 год. — 10/14 батарея смѣни 1/3 батарея.

Командиритѣ на 6/14 и 10/14 пл. Шкода батареи до започването боя на 30. V. 18 год. успѣха да се запознаятъ съ участъцитѣ, които ще отбраняватъ и да се пристрелятъ по всички пунктове, по които можеха да стрелятъ.

Командира на 4/14 пл. отд. комуто бѣха подчинени 6/14 и 10/14 бат. пристигна въ Хумския участъкъ на 21. V. 18 год.

VI. Въ края на месецъ декемврий тритѣ планински гаубични батареи отъ 3-й артилерийски полкъ влѣзоха въ състава на 27 арт. полкъ, подъ името 1/27, 2/27 и 3/27 гауб. батареи.

II. Размѣствания въ минохвъргачкитѣ.

За обстрелването на мъртвитѣ пространства въ планинския Хумски участъкъ, трѣбваше да има не само орждия, които иматъ стрѣмни траектории, но и минохвъргачки, които стрелятъ подъ голѣми жгли на възвишението, за да биятъ ония мѣста, които орждията съ стрѣмни траектории не могатъ да засегнатъ.

Къмъ 1 септември 1917 год. минохвъргачнитѣ групи въ Хумския участъкъ бѣха разположени по позициитѣ, тъй както е показано въ плана на Хумския участъкъ.

Минохвъргачнитѣ групи отъ 1/1 рота бѣха разположени така: отъ тритѣ средни групи една група отъ 2 средни минохвъргачки е въ първата линия окопи на к. 560, друга такава група — на в. Князь Борисъ и трета сжщо такава — на Голѣма Яребична, а отъ тритѣ леки групи една отъ 4 минохвъргачки е на Самодианска поляна, друга отъ 2 — на Дунавска Китка и трета отъ 2 — на Приморецъ. Леката минохвъргачна група отъ 1/10 рота е разположена на к. 560 — раздѣлно една минохвъргачка отъ друга.

Минохвъргачнитѣ групи се подчиняваха на командиритѣ на дружинитѣ, въ участъка на които се намираха.

Командира на 1/1 минохвъргачна рота, запасенъ поручикъ Николовъ отъ пионеритѣ не се намираше на позицията, а живѣеше при своитѣ резерви — далечъ задъ позицията и повече се грижеше за тѣхната прехрана и подавозъ на мини, отъ колкото за тѣхната техническа и тактическа подготовка.

Въ Хумския участъкъ имаше много мъртви пространства за обстрелването на които трѣбваше да има минохвъргачки — обаче 6 срѣдни и 12 леки се указаха недостатъчни, поради което, презъ месецъ октомври, се поиска засилване на минната отбрана и въ началото на месецъ декемврий 1917 год. пристигна въ участъка 3/1 минохвъргачна рота съ своитѣ 6 срѣдни и 10 леки минохвъргачки.

При обхождането на минохвъргачнитѣ позиции, забелязахме, че нѣкои отъ групитѣ бѣха поставени на закрыти позиции, обаче мѣстността и далекобойността на минохвъргачкитѣ, която за лекиѣ достига до 1100—1200 м., а за срѣднитѣ до 700 метра, е позволявала да бъдатъ поставени на много по-дълбоко закрыти позиции; една отъ групитѣ бѣше поставена на гребена, трета група въ първитѣ пехотни окопи, а други две минохвъргачки бѣха разположени една отъ друга на около 200 метра. Това разположение на минохвъргачнитѣ групи, а особено разположението имъ въ пехотнитѣ окопи не удобрявахме, обаче съвършено да се извадятъ минохвъргач-

гачките от пехотните позиции бѣше невъзможно по причина на тѣхната далекобойност. Освенъ горното присѣствувахме на учение въ нѣкои отъ групитѣ и излѣзохме съ впечатление, че въ минохвъргачнитѣ групи не се произвеждатъ тактически учения, че бойната готовност не въ всичкитѣ бѣше пълна и че двумесечния курсъ, който пехотнитѣ офицери, подофицери и войници прекарватъ въ минохвъргачното училище въ Скопие е недостатъченъ, за да ги направи добри артилеристи, каквито смѣтахме, че трѣбва да бждатъ ония, които командватъ и работятъ съ минохвъргачнитѣ.

Командирътъ на $\frac{3}{8}$ пех. бригада сподѣляше сѣщитѣ възглѣдове, поради което още презъ месецъ ноемврий ми запозѣда да се грижа за обучението на минохвъргачнитѣ групи, а впоследствие съ оперативната заповѣдь по 5-а пех. Дивизия № 55 отъ 17. XII. 17 год. минохвъргачнитѣ роти се подчиниха на началницитѣ на артилериитѣ въ бригаднитѣ участъци.

Въ отдѣла „Подготовката на личния съставъ“ ще се види какво направихме за тактическата подготовка на минохвъргачнитѣ групи, а тукъ ще разгледаме какъ разположихме минохвъргачнитѣ групи отъ 2/5 рота и какви размѣствания направихме въ минохвъргачнитѣ групи, за да подобримъ отбраната на позицията.

Съ пристигането на 2/5 минохвъргачна рота, числото на всичкитѣ минохвъргачки въ участъка стана: 12 сръдни и 22 леки, но тъй като минохвъргачнитѣ, разположени въ преднитѣ пехотни позиции, сж подложени на постоянно обстрелване съ артилерийски огънь и се повреждатъ и разрушаватъ, съ заповѣдь по минохвъргачнитѣ части въ българската войска отъ началото на 1918 год. — разпореждаше се всѣка минохвъргачна рота да има по 4 сръдни и 8 леки — действующи минохвъргачки, а другитѣ 2 сръдни и 2 леки да образуватъ запасни минохвъргачки.

Вследствие тази заповѣдь числото на минохвъргачнитѣ се намали и Хумския участъкъ разполагаше само съ 8 сръдни и 18 леки минохвъргачки (1/5 и 2/5 — 8 средни и 16 леки и 1/10 — 2 леки минохвъргачки).

За обстрелването мрътвитѣ пространства предъ Голѣма Яребична и по овразитѣ, които водятъ за нея, а не можеха да бждатъ засегнати отъ артилерийския огънь, разположенитѣ по в. Голѣма Яребична 2 сръдни, по Самодивска поляна — 4 леки и Дунавска китка — 2 леки минохвъргачки отъ 1/5 рота не бѣха достатъчни, поради което трѣбваше да се засили минната отбрана на издадения клинъ отъ общата позиция, като се поставятъ 2 леки минохвъргачки на в. Безименна (северно отъ в. Голѣма Яребична), 2 леки минохвъргачки на Емине Буруну, 2 сръдни минохвъргачки източно отъ групата на Самодивска поляна и 2 леки минохвъргачки на в. Победа.

За засилване отбраната на хребета „Страхилъ“, трѣбваше да се разположатъ задъ него 2 леки минохвъргачки.

Разположенитѣ по к. 560, 2 леки и 2 сръдни минохвъргачки сжщо така не бѣха достатъчни, за да биятъ мрътвитѣ пространства по овразитѣ, които не можеха да се засѣгнатъ отъ артилерийския огънь, поради което и тукъ трѣбваше да се засили отбраната, като се поставятъ още 4 леки и 2 сръдни минохвъргачки, да се дръпне назадъ задъ гребена сръдната група, която бѣше разположена въ пехотнитѣ окопи и да се събератъ наедно отдалеченитѣ една отъ друга 2 леки минохвъргачки отъ 1/10 рота.

Освенъ горното, налагаше се да се разоржжи групата „Приморецъ“, въоръжена съ 2 леки минохвъргачки, защото бѣ разположена назадъ и минохвъргачнитѣ да се използватъ за въоръжение на друга група, а сжщо и да се постави на дълбоко закрыта позиция сръдната група отъ в. Князь Борисъ, разположена на гребена — задъ гребена назадъ.

За всички минохвъргачни групи, съ които щѣше да се засили отбраната, се избрахъ дълбоко закрыти позиции и въ началото на 1918 год. се започна копането трапищата за минохвъргачнитѣ гнѣзда. Работитѣ на копането трапищата и устрояване позицията по в. Безименната, Самодивска поляна, Емине Буруну, вследствие каменистата почва, малкото работници и постоянното обстрелване тия позиции вървѣше бавно и едва къмъ 30. май 1918 год. успѣха да се въоръжатъ минохвъргачнитѣ позиции по Емине Буруну и Безименната. Работитѣ по приготвянето минохвъргачнитѣ позиции на к. 560 отиваха малко по-бързо, защото тукъ почва е мека и противникътъ по-далечъ, та и по-малко обстрелва позицията. Къмъ 30. май 1918 год. тукъ се привършиха позицитѣ за 3 минохвъргачни групи (2 леки и 1 сръдна групи по 2 минохвъргачки) и се събраха дветѣ раздалечени минохвъргачки една до друга, като се приготи и гнѣздо за втората минохвъргачка.

Сръднитѣ минохвъргачни групи — тия на к. 560 и ония отъ в. Князь Борисъ къмъ 30 май не можеха да се премѣстятъ на новитѣ позиции, защото последнитѣ не бѣха готови.

Минохвъргачнитѣ роти обслужваха: 1/5 сръднитѣ минохвъргачни групи на в. Голѣма Яребична и в. Князь Борисъ — 4 минохвъргачки и лекитѣ групи: на Самодивска поляна 4 минохвъргачки, в. Безименната 2 минохвъргачки и в. Приморецъ 2 минохвъргачки. Последната група не можа да се разоржжи, тъй като позицията по хребета Страхилъ не успѣ да се приготи; 2/5 рота 2 сръдни и 2 леки минохвъргачни групи по к. 560 (4 сръдни и 4 леки минохвъргачки), а сжщо и лекитѣ групи по Емине Буруну и Дунав-

ска китка (4 минохвъргачки); 1/10 рота — леката група, разположена по източните склонове на к. 560.

Когато дейтелността на неприятелската артилерия въ началото на м. май стана по-оживена и когато движенията на неговия тил се засилиха, разпоредихме да се изберат позиции за запасните минохвъргачки от 1/5 и 2/5 минохвъргачни роти и за някои от групите на к. 560, задъ гребена Дунавска китка — Победа, тъй като предъ тази линия сметнахме да организираме преграденъ стъпъ отъ батареите и минохвъргачките въ случай, че противникътъ завладее само Голъма Яребична, обаче противникътъ ни изпревари — завладѣ на 30. май 1918 год. Голъма Яребична и Дунавска китка — Победа, и не ни позволи да организираме позициите за минохвъргачните групи задъ последната линия.

Щаба на 5. пех. дивизия е вървалъ, че противника ще атакува позицията на 3/5 пехотна бригада и е правилъ постановки предъ Висшето командване за изпращане нови батареи, които да засилятъ артилерията въ участъка. Изглежда, че и това искане на Щаба на дивизията е чуто и въ „Плана“ за функционирането административните служби въ случай на атака, издаденъ въ началото на м. май № 23794, той предупреждаваше, че ако се започне атаката въ участъка на 3/5 пехотна бригада ще се върнатъ четирите гаубици (отъ 1/14 — 2 и отъ 2/1 — 2), които се намираха въ участъка на 2/5 пехотна бригада при гр. Гевгели и че за засилването на артилерията „на първо време“ тукъ ще пристигнатъ отъ Плевнинската дивизия две планински Шкода батареи.

Повръщането на четирите гаубици искахме на няколко пъти, обаче, то не се удовлетвори, защото щаба на дивизията, въпреки постоянните донесения каква е дейтелността на противника срещу Хумския участък, трѣбза да е допусналъ, че последниятъ ще атакува позициите на 2/5 пехотна бригада, поради което не се реши да повърне гаубиците порано. На 24. май поискахме пакъ да се повърнатъ гаубиците и писахме: „при сегашния конски съставъ маневрирането на батареите по бойното поле ще става бавно и възможно е гаубиците да не успѣятъ съвсемъ да пристигнатъ въ участъка, или да пристигнатъ, когато нуждата отъ тяхъ ще е минала“.

Очакването ни, че гаубиците можеше да закъснѣятъ започна да се сбъдва, защото, когато на 29 май се започна артилерийската атака и запитахме командира на 5. артилерийска бригада кога ще пристигнатъ планинските батареи отъ 27 артилерийски полкъ, за да укажемъ на командирите на групите кои позиции да заематъ, той ни съобщи, че едната батарея е на пътъ за позицията и ще пристигне следъ пладне въ участъка, а другата ще пристигне на 30 май.

Командира на бригадата, когото молихме да се върнатъ двата гаубични взводове отъ 2/5 пехотна бригада ни съобщи, че ще удовлетвори искането ни веднага.

При описване боя на 29 май ще видимъ кога батареите, за които е дума тукъ, успѣха да пристигнатъ въ участъка и какво участие взеха въ боя.

III. Размѣствания въ германската артилерия.

Въ периода отъ 1. IX. 917 г. до 28. V. 918 год., по пореждането на началника на германската артилерия въ дивизията и Висшето германско командване се направиха долните промѣни, които въ резултатъ намалиха силата на германската артилерия въ участъка, когато интересите на отбраната изискваха тъкмо обратното.

а) На 26. IX. 917 год. пристигна 1/209 — 7.7 см. пол. с. с. батарея, зае позиция западно отъ в. Каменна верига и започна нейното укрепване (Гл. скица № 1 — 6/209 батарея, която по-късно зае тази позиция).

Презъ м-цъ ноемврий, тази батарея се прѣвържи съ 10¹/₂ см. Д/22 полски гаубици и като далекобойна, зае позицията на 6/209 — 10¹/₂ см. Д/12 пол. гауб. батарея, находяща се на в. Гърбата, а тази последната зае позицията на 1/209 и се приготви за близка отбрана.

б) На 28 октомврий пристигна 3/209 — 10¹/₂ см. Д/22 полска гаубична батарея и зае позиция на к. 560. Тази батарея имаше специална задача, да води борба съ неприятелската артилерия, която действуваше срещу 2/5 п. бригада. — тази батарея, съ задача, която ѝ бѣ дадена не засили артилерията на 3/5 пех. бригада.

в) На 1 ноемврий пристигна 2/209 — 10¹/₂ см. Д/22 пол. гауб. батарея и зае позицията на 5/209 — 10¹/₂ см. Д/12 гаубична батарея, находяща се на в. Рошава; следъ снемането си отъ позицията 5/209 батарея не остана въ участъка, а отиде на друго мѣсто.

г) На 27 декемврий пристигна 7/209 — 10¹/₂ см. Д/12 полска гаубична батарея и зае позиция с-западно отъ Каменна Верига въ близостъ около 6/209 батарея и се приготви за близка отбрана (гледай скица № 1).

д) Презъ м-цъ февруарий 1918 г. — 3/13 — 15 см. тежка гаубична батарея и 21 см. мързеръ се снеса отъ позициите и изпратиха на западния фронтъ.

е) Презъ означения периодъ се забелѣза, че прислужниците въ германските батареи — намаляватъ, въроятно по причина, че се изпращатъ на западния фронтъ, гдето нуждата

отъ войници трѣбва да е била голѣма. Когато по заповѣдь на по-висшето начальство направихме провѣрка, указа се, че въ 4 оржединѣ батареи имаше отъ 12 — 15 прислужници (безъ телефонистѣ), които бѣха съвсемъ недостатъчни за да развиватъ батареитѣ единъ по-бързъ огънь.

*

Ако направимъ една равномѣтка, каква артилерия и минохвъргачки сж дошли да засилатъ участъка и каква артилерия е излѣзла, ще видиме, че къмъ 28 май 1918 год. въ Хумския участъкъ имаше:

А. Българска артилерия.

Полски 7.5 см. с. с. — 22 орджия.
Планински 7.5 см. Шкода орджия — 16 орджия.
Полски 10 $\frac{1}{2}$ см. Д/12 гаубици — 4 орджия.
" " " Д/20 " — 2 орджия.
" 12 см. Д/13 гаубици — 6 орджия.
Планински 10 $\frac{1}{2}$ см. Д/12 гаубици — 6 орджия.
Противоаеропланни 7.5 см. пол. с. с. орджия — 2 орджия.

Б. Германска артилерия.

Полски 10 $\frac{1}{2}$ см. Д/12 гаубици — 8 орджия.
" " " Д/22 " — 8 орджия.
Тежки полски 15 см. гаубици — 4 орджия.
Полско 10 см. далекобойно орджие — 1 орджие.

В. Минохвъргачки.

Срѣдни 17 см. — 8 минохвъргачки.
Леки 7.58 см. — 18 "

Г. II хелиографни станции.

Или всичко 79 орджия и 26 минохвъргачки.

Като знаемъ, че на 1. IX. 17 год. въ участъка имаше 78 орджия, 6 срѣдни и 12 леки минохвъргачки, виждаме, че артилерията се е увеличила съ едно орджие, а минохвъргачкигъ съ 2 срѣдни и 6 леки. Въ действителностъ артилерията по число се увеличи съ едно орджие, а помощността се намали много, защото срещу излѣзлитѣ 4 — 15 см. тежки гаубици, дойдоха 4 — 10 $\frac{1}{2}$ см. Д/22 гаубици, а 21 см. мьорзеръ не се замѣни съ нищо.

Разгледаме ли орджията по тѣхната далекобойностъ виждаме: че само 1 — 10 см. дълго орджие може да стреля на 9000 м. (таб. далечина 10300 м.); 14 орджия (10—10 $\frac{1}{2}$ см. Д/20 и Д/22 и 4 — 15 см. т. гаубици) могатъ да стрелятъ на 7000 м. (таб. далечина 7,700 м.); 18 орджия (12 — 10 $\frac{1}{2}$ см.

Д/12 гаубици и 6 — 12 см. Д/13 гаубици) могатъ да стрелятъ на 5800 м. (таб. далечина 6300 м.); 6 — 10 $\frac{1}{2}$ см. Д/12 план. гаубици, могатъ да стрелятъ до 4500 м. (таб. далечина 4900 метра); 16 план. Шкода орджия могатъ да стрелятъ на 5300 м. (таб. далечина 5800 м.); и 22 полски с. с. орджия могатъ да стрелятъ на 7100 м. (таб. далечина 8100 м.), отъ което заключаваме, че за стрелба въ по-дълбокия тилъ и за борба съ по-далечнитѣ неприятелски батареи има 15 орджия, отъ които само 2 сж български, а останалитѣ 13 сж германски, които, както писахме и по-горе развиватъ много малка дейностъ.

Хумскиятъ участъкъ е планински и за обстрелване целитѣ въ стрѣмнитѣ гѣнки на мѣстността сж необходими орджия съ кривни траектории, каквито иматъ гаубицитѣ, мортиритѣ и минохвъргачкигъ, а сжщо и орджията, когато стрелятъ при по-голѣми жгли на възвишението. Като разгледаме, какви сж траекториитѣ на 79 орджия — виждаме, че 25 орджия (24 — 7.5 см. пол. с. с. орджия и 1 — 10 см. орджие) или 30% иматъ полегати траектории, а 54 орджия (16 план. Шкода орджия и 38 гаубици) или 70% иматъ криви траектории, отъ което заключаваме, че по-голѣмата частъ отъ орджията сж добри и подходящи за обстрелване целитѣ, скрити въ гѣнкитѣ на мѣстността, но още по-добре щѣше да бжде, ако числото на орджията съ полегати траектории — бѣше още по-малко, защото се срещаха голѣми мъжнотии за намиране подходящи позиции за тѣхъ, а предъ намѣренитѣ имаше голѣми мъртви пространства.

Както при разглеждането на пехотата видѣхме какъвъ фронтъ отбранява единъ войникъ, нека разгледаме и какъвъ фронтъ отбранява едно орджие, тъй като последното ще ни послужи за мерило при оценката, дали Хумския участъкъ разполагаше съ достатъчна артилерия, способна успѣшно да води една действително активна отбрана.

Ако приемеме, че при стрелба отъ едно орджие, парчетата отъ разпрѣснатата граната или куршумитѣ отъ шрапнеля, поразяватъ съ достатъчна гжстота, безъ косение единъ фронтъ отъ около 25—30 метра, а съ косение до 60 метра, виждаме, че ако на едно орджие е дадено да отбранява единъ много по-голѣмъ фронтъ отъ 60 метра, тогава въ него ще има не поражавани или слабо поражавани мѣста, които противника ще използва, за да премине безнаказано презъ линията на огъня.

За да бжде една огнена преграда наситена съ повече гранатни парчета или шрапнелни куршуми, французитѣ и германцитѣ даватъ на едно орджие при преградния огънь фронтъ отъ 50 метра или 200 метра на една 4 оржедина батарея; на важнитѣ фронтове французитѣ, за да бжде огнената преграда силна и сигурна и за да се получи масовъ артилерийски

огънь, даватъ на едно орджие фронтъ за биене отъ 20—25 метра, или на една 4 орждейна батарея даватъ фронтъ отъ 80—100 метра.

Като знаемъ, че Хумскиятъ участъкъ, дълъгъ по права линия 14 километра, а по окопитъ 20 километра, разполага съ 79 орджия, отъ които 2 за въздушна отбрана, виждаме, че на едно орджие се пада да отбранява фронтъ отъ около 260 метра.

Въ боя на 30 май противника не атакува изведнажъ цѣлия участъкъ, а само Пъпката, Капитанъ Бояджиевъ, Голѣма Яребична и Облата (включ.) — широкъ въ 6 километра така че на едно орджие се пада да отбранява фронтъ отъ 75 м.

Като направиме сравнение, какъвъ фронтъ за отбрана даватъ французитъ на важнитѣ и какъвъ на второстепеннитѣ, виждаме че артилерията на Хумския участъкъ не е достатъчна за отбраната на действително атакувания на 30 май участъкъ, а още по-недостатъчна за отбраната на цѣлия участъкъ, ако противникътъ би атакувалъ последния изведнажъ.

Въ надвечерието на боя на 30. V. 18 год. артилерийската отбрана на Хумския участъкъ е организирана така: артилерията отъ цѣлия участъкъ е раздѣлена на две групи и е подчинена на Началника на артилерията, който се намира при Командира на 3/5 пех. бригада.

Дѣсната артилерийска група има 32 орджия, 2 срѣдни и 8 леки минохвъргачки.

Лѣвата артилерийска група има 32 орджия, 6 срѣдни и 10 леки минохвъргачки, групата е раздѣлена на три отдѣления.

Германската артилерия въ Хумския участъкъ е подчинена на Командира на Германско артилерийско отдѣление.

Минохвъргачнитѣ групи сж подчинени, освенъ на своитѣ ротни командири — но още и на Командиритѣ на артилерийскитѣ отдѣления, около които бѣха разположени по-близо. Така: минохвъргачнитѣ групи на в. Приморецъ, Безимената, Голѣма Яребична и Самодивска поляна сж подчинени на К-ра на 1/5 минохвъргачна рота и Командира на сборното гаубично отдѣление, групитѣ на Емине Буруну и Дунавска китка сж подчинени на К-ра на 2/5 минохвъргачна рота и командира на 1/27 план. отдѣление, а групитѣ на в. Князь Борисъ и к. 560 на командира на 2/5 минохвъргачна рота и командира на 1/1 пл. арт. отдѣление.

Артилерийскитѣ групи се командватъ: дѣсната отъ командира на 1 артилерийски полкъ — който е пристигналъ въ участъка въ началото на месецъ мартъ 1917, а лѣвата отъ Командира на 4/14 планинско артилер. отдѣление подполковникъ Мечкуевски, който пристигна на позицията на 22. V. 18 год. До пристигането на последния групата се командваше отъ командира на 4/1 планинско артилерийско отдѣление подполковникъ Икономовъ.

Макаръ и скоро следъ пристигането на командира на лѣвата група се започна боя на 29 и 30 май, той все пакъ подъ артилерийския огънь на противника, успя да обходи позицитѣ на батареитѣ отъ групата и тѣхнитѣ наблюдателни пунктове, пехотнитѣ позиции на Емине Буруну, Босилова китка и Голѣма Яребична и да се запознае съ задачитѣ на батареитѣ и отдѣленията отъ групата му.

Артилерийскитѣ отдѣления въ групитѣ се командватъ отъ титулярни командири на отдѣления, но въ отдѣленията батареитѣ сж разнокалибрени и отъ нѣколко артилерийски части. Командиритѣ на артилерийскитѣ отдѣления познаваха добре участъцитѣ, които отбраняваха и задачитѣ на батареитѣ си, защото бѣха пристигнали много време преди да се започнатъ боеветѣ на 29 и 30 май 1918 год. Така: командира на 1/1 пл. с. с. отдѣление е пристигналъ въ участъка въ края на 1916 г., командира на 1/1 пол. гауб. отдѣление е пристигналъ презъ май 1917 год., командира на 1/27 планинско гаубично отдѣление пристигна въ началото на 1918 год., командира на сборното гаубично отдѣление — командиръ на 4/1 план. отдѣление е пристигналъ въ края на 1915 год., а командира на 1/1 пол. с. с. отдѣление е пристигналъ въ май 1917 г.

На 29 и 30 май 1918 год., когато се подготвяваше артилерийската атака и когато позицията южно отъ Хума се атакува отъ неприятелската пехота, артилерията отъ 3/5 пех. бригада се командваше отъ показанитѣ по-долу офицери:

Началникъ на артилерията — командиръ 14 арт. полкъ, Полковникъ Дрουμεвъ.

Наблюдателенъ пунктъ в. Иосифовъ.

Дѣсна артилерийска група:

Командиръ на групата — командиръ 1-и артил. полкъ полковникъ Начевъ.

Наблюдателенъ пунктъ в. Каменна верига.

1/1 полско с. с. арт. отдѣление — подполковникъ Мавродийски.

Наблюдателенъ пунктъ в. Каменна верига.

4/1, 5/1 и 6/1 пол. с. с. батареи — 12 орджия,
10/1 план. Шкода батарея — 4 орджия,

Сборно гаубично отдѣление — подполков. Икономовъ.

Наблюдателенъ пунктъ в. Гърбата.

1/27 и 2/27 планински гаубични батареи — 4 орджия,
1/1 полска 12 см. гаубична батарея — 4 орджия.

Германско гаубично отдѣление.

Наблюдателенъ пунктъ в. Каменна верига.

6/209 и 7/209 полски гаубични батареи — 8 орджия.

1/5 минохвъргачна рота — поручикъ Николаевъ.
Наблюдателенъ пунктъ в. Голѣма Яребична.
Една срѣдна група отъ 2 минохвъргачки.
Една лека група отъ 4 минохвъргачки.
Две леки групи отъ 4 минохвъргачки.

Лѣва артилерийска група:

Командиръ на групата — командиръ 4/14 план. артил. отдѣление, подполковникъ Мечкуевски.
Наблюдателенъ пунктъ в. Князь Кирилъ.
1/1 пол. с. с. отдѣление — майоръ Кировъ.
Наблюдателенъ пунктъ к. 560.
6/14 и 9/1 план. Шкода батарея — 8 орджия.
3/1 полска гаубична батарея — 4 орджия.
7.5 см. позиционенъ взводъ — 2 орджия.
1/1 пол. гауб. отдѣление — майоръ Николовъ.
Наблюдателенъ пунктъ в. Князь Кирилъ.
2/1 пол. с. с. батарея — 4 орджия.
2/1 полска гаубична батарея — 2 орджия.
10/14 план. Шкода батарея — 4 орджия.
1/27 планинско гаубично отдѣление — майоръ Байчезъ.
Наблюдателенъ пунктъ в. Рошава.
3/27 планин. гаубична батарея — 2 орджия.
1/14 полска гаубична батарея — 2 орджия.
1/1 полска с. с. батарея — 4 орджия.
2/5 минохвъргачна рота — капитанъ Никодимовъ.
Наблюдателенъ пунктъ к. 560.
3 срѣдни групи — 6 минохвъргачки.
5 леки групи — 10 минохвъргачки.
Германска тежка артилерия — капитанъ фонъ Кнезебскъ.
Наблюдателенъ пунктъ в. Иосифовъ.
1/209 и 2/209 полски гауб. батареи — 8 орджия.
5/9 — 15 см. тежка гаубична батарея — 4 орджия.
Отъ 3/159 — 10 см. далекобойна батарея — 1 орджия.
Въ подчинение на началника на артилерията:
7.5 см. пол. с. с. противоаеропланенъ взводъ — 2 орджия.
позиция в. Иосифовъ.
Въ подчинение на к-ра на 5-а артилерийска бригада:
Звукоизмѣрвателни команди — началникъ капитанъ Баряновъ.
Обща централа — с. Кованецъ.
11 и 18 звукоизмѣрвателни команди.
7 германска звукоизмѣрвателна команда.

Отъ бойното разписание и скица № 1 — виждаме, че на наблюдателните пунктове при командиритѣ на артилерийскитѣ групи се намира по единъ отъ командиритѣ на артилерийскитѣ отдѣления, а при командиритѣ на отдѣленията по единъ, двама или трима отъ батареинитѣ командири. Скица № 1 ни показва още на какви голѣми разстояния се намиратъ далечъ единъ отъ другъ разнитѣ артилерийски Командири и колко далечъ се намиратъ батареинитѣ Командири отъ тѣхнитѣ батареи, наблюдателните пунктове на които се намиратъ по гребенитѣ и висотитѣ.

Тамъ гдѣто до Командиритѣ на групитѣ има Командиръ на отдѣление или до последния има батареини Командири, по-горнитѣ началници могатъ въ боя лично да влияятъ на по-долнитѣ и да имъ даватъ разни упътвания и заповѣди вслучай, че последнитѣ не сж направили онова, което обстановката е изисквала, а тамъ гдѣто командиритѣ сж далечъ и въ разгара на боя, когато връзкитѣ ще се сжсатъ, тамъ по-долнитѣ началници трѣбва да проявятъ инициатива и самостоятелностъ.

За бързото управление огъня на батареитѣ въ боя указва влияние и близкото командване на батареитѣ отъ батареинитѣ командири, ако обаче батареитѣ се командватъ чрезъ телефонъ, както ставаше въ всички батареи въ Хумския участъкъ, които телефонни линии въ боя ще бждатъ прекъснати и възстановяването на които ще става много трудно, тогавъ батареитѣ ще се командватъ или чрезъ сигнализация или съ предавачи на командитѣ (войници) и командитѣ ще пристигатъ късно въ батареитѣ.

Като имаме предъ видъ голѣмитѣ отдалечения на артилерийскитѣ командири единъ отъ другъ, можемъ да заключимъ, че въ единъ голѣмъ и сериозенъ бой, когато противниковата артилерия ще обстрелва батареитѣ и наблюдателните пунктове и телефоннитѣ връзки бждатъ сжсани, съсредоточаването огъня отъ нѣколко батареи по единъ пунктъ по заповѣдь на по-горнитѣ началници ще става много трудно и бавно. За избѣгване разхвърлянето на огъня, необходимо е на всички артилерийски командири да бжде изяснено значението на разнитѣ пунктове отъ позицията — за общата отбрана на участъка, та въ случаи, че нѣкой бжде загубенъ, тѣ по собствени инициатива да могатъ да съсредоточатъ огъня тамъ, гдето това би направило и по-горното началство.

Чрезъ размѣна на мисли за начинъ на употреблението на артилерията отъ участъка въ боя и чрезъ предварителнитѣ занятия, които се произвеждатъ въ групитѣ и отдѣленията и цѣлата артилерия въ участъка се достига тази идея

връзка, която трябва да съществува между артилерийските Командири.

*

Задачите, които Командира на 3/5 пех. бригада възложи на артилерията от Хумския участък сж изложени във заповедта по бригадата № 32 от 27 септ. 1917 г.

Според тази заповедь задачата на артилерията е следующата.

„Да съдейства за упорната отбрана на позицията и задържането ѝ на всяка цена“.

За достигането на тази задача, на артилерията е заповедано:

а) Да организира действителен огън предъ предните позиции и действителен преграден огън предъ Главната позиция споредъ изработените скици, при това предъ важните позиционни участъци този огън да бъде от максимално число оръдия.

б) Да противодействува на неприятелската артилерия.

в) Да пречи на окопните работи на неприятеля, да действа във тила му и др.

г) Да указва бързо съдействие на пехотата във всички случаи, когато нуждата изисква подобно.

д) Да стреля по други важни цели, които неочаквано се преставяват със вероятност за поразяване.

е) Да обстрелватъ съ унищожителен огън отъ повече батареи известни пунктове отъ неприятелското разположение, гдето по сведения отъ пехотата се узнае, че противника групира войски било за работа, било за нападателни действия.

ж) Да съдействува на една евентуална атака отъ страна на бригадата.

з) Да наблюдава за неприятеля отъ Мжгленската долина до р. Вардаръ, като обърне особено внимание за посоките отъ с. Хума и с. Конско за селата Логунци, Ошинъ, Купа и Люмница.

и) Да донася бързо и точно за всяко изменение обстановката.

На основание тази заповедь отъ 3/5 пех. бригада издадохме, заповедь по артилерията № 2 отъ 28 септември 1917 год. във която като изброихме сведенията за противника и задачите на артилерията, както сж дадени по-горе, възложихме на българските 75 с/м полски батареи, и полските гаубични батареи да водятъ борба съ неприятелските батареи, които сж въ сферата на тяхната поражаемостъ, тъй като макаръ, че тази задача беше възложена на Германската артилерия, тя както презъ августъ и септември, а и после до завладяването на Голъма Яребичина не проявяваше особена дейностъ.

Въ духа на указанията дадени отъ тия две заповеди (№ 32 отъ 3/5 пехотна бригада и № 2 по артилерията), указанията, които дадохме въ края на м. октомври и ще изложимъ по-долу и оперативната заповедь по 5. пех. Дунавска дивизия № 55 отъ 17 декември 1917 год. батареите действуваша до 30 май 1918 год.

*

Командира на 3/5 пех. бригада съ който често беседвахме по отбраната и употреблението на артилерията, наскоро следъ назначението ни за началникъ на артилерията въ участъка, поиска да му изложиме писмено, може ли преградния огън предъ Голъма Яребична, Босилова Китка и Емине Буруну да се засили отъ огъня на батареите, които даватъ преграденъ огън предъ неатакувани още участъци; какъ да се повърне огъня на тия батареи въ тяхните участъци вслучай, че и тамъ се поиска преграденъ огън; какъ да се осигури назаемното даване на преградния и унищожителния огън; какви мерки да се взематъ за да се засили огнената преграда предъ Голъма Яребична и необходими ли сж нъкои размествания въ батареите и минохвъргачките и какви сж тѣ.

Въ отговоръ на горното — за назаемното даване на преградния и унищожителенъ огън, намирахме, че е необходимо добро и постоянно наблюдение за противника и надеждна връзка и организирахме наблюдателната служба по Голъма Яребична, тъй както я излагаме въ отдѣлъ X. (стр. 57).

По засилването на преградния огън предъ Голъма Яребична намирахме, че не бива и не може да се направи изведнѣжъ отъ всичките батареи, които може да стрелятъ тамъ, защото противника, който иска да завладѣе Голъма Яребична, ще атакува не само този пунктъ, но ще прави демонстрации и срещу близките и по-далечни пунктове и не ще знаемъ где ще насочи главния ударъ. Дадемъ ли преграденъ огън съ всички батареи предъ Голъма Яребична, ония отъ тяхъ, които даватъ преграденъ огън въ страни, ако имъ се поиска такъвъ и отъ тяхните зони, ще закъснатъ до като повърнатъ оръдията си тамъ и противника може да е преминалъ вече преградната огнева зона.

Да се установи нъкойо собенъ знакъ, по който всички батареи да съсредоточаватъ огъня си на едно мѣсто е невъзможно, защото въ боя обикновено всеки началникъ мисли, че опасността срещу него е най-голяма и ще подаде този знакъ, което ще доведе до разхвърляне на огъня.

Появятъ ли се червени ракети само отъ Голъма Яребична, тогава батареите и минохвъргачките, които даватъ преграденъ огън, първите фланговъ, а вторите фронталенъ, откриватъ бръзъ и силенъ огън и се засилватъ съ половината отъ оръдията на съседните близки и далечни неата-

кувани участъци; види ли се, че атаката е насочена само срещу Голѣма Яребична, тогава тамъ се насочва и другата половина отъ орждията.

По повръщането на орждията въ отбраняванитѣ отъ тѣхъ зони отговорихме, че това става по заповѣдь на батареиния командиръ щомъ забележи, че въ неговата зона се появяватъ червени ракети.

За размѣстванията на батареитѣ и минохвъргачкитѣ дадохме отговора си въ духа на това що писахме вече по размѣстванията и засилване на артилерията — отдѣлъ стр.

*

Задачитѣ, които началника на 5. пех. Дунавска дивизия възложи на артилерията и минохвъргачкитѣ отъ 3/5 пех. бригада сж изложени въ оперативната заповѣдь № 55 отъ 17 декемврий 917 год.

Командира на 3/5 бригада на основание тая заповѣдь издаде заповѣдь по бригадата № 34 отъ 23 декемврий 917 год., а на основание тази заповѣдь издадохме заповѣдь по артилерията на 3/5 пехотна бригада № 3 отъ 27 декемврий 1917 год.

Въ тази заповѣдь следъ като изброихме сведенията за неприятеля, задачитѣ на бригадата, задачитѣ на артилерията и минохвъргачкитѣ и пр. и пр., дадохме и указания какъ да действуватъ командиритѣ на артилерийскитѣ групи, отдѣления, батареи и минохвъргачки при разрешение на поставенитѣ имъ задачи, като изхождахме отъ началото, че артилерията трѣбва да води активна отбрана. Тази заповѣдь на 19 февруарий 918 год. допълнихме съ № 7084, въ която дадохме указания за откриване огънь отъ минохвъргачкитѣ и водене обезпokoителния огънь предъ Голѣма Яребична.

Задачитѣ на артилерията сж изброени въ пунктъ 6. на заповѣдта, а указанията дадени на артилерийскитѣ командири следватъ подиръ всѣка задача.

Задачитѣ на артилерията сж:

I. „Да съдейства за отбраната на позицията, като организира най-действителенъ преграденъ огънь предъ позицията и преднитѣ постове западно отъ Голѣма Яребична, Облата Скалиста, Геройска, Пещеритѣ и северно отъ Августова“.

Батареинитѣ командири и командиритѣ на минохвъргачнитѣ групи бързо и автоматически да откриватъ преграденъ огънь въ отбраняванитѣ отъ тѣхъ зони, следъ което веднага да докладватъ по команда на командиритѣ на артилерийскитѣ групи и минохвъргачни роти. Командиритѣ на групитѣ и ротитѣ веднага да ми докладватъ за откриването на преградния огънь. Следъ откриването на преградния огънь, командиритѣ на артилерийскитѣ групи и командиритѣ на минохвъргач-

гачнитѣ роти да поискватъ чрезъ телефонъ или по другъ начинъ сведение за неговата необходимостъ и веднага да ми докладватъ за резултата.

II. „Да пречи на окопнитѣ работи на противника и на движението по позицията и тилътъ му“.

Батареинитѣ командири и командиритѣ на минохвъргачнитѣ групи, назначени да разрешатъ тѣзи задачи да откриватъ огънь, или по поискване отъ пехотата, или отъ артилерийскитѣ наблюдатели, като получатъ предварително разрешение отъ командиритѣ на артилерийскитѣ отдѣления и командира на минохвъргачната рота. При това обстрелване да се държи смѣтка и за разхода на снарядитѣ и минитѣ.

III. „Да указва бързо съдействие на частите отъ главицата позиция и на тая отъ преднитѣ пунктове въ всичкитѣ случаи, когато нуждата изисква подобно съдействие“.

Командиритѣ на артилерийскитѣ групи и командиритѣ на минохвъргачнитѣ роти, като държатъ смѣтка за разхода на бойнитѣ припаси, веднага да даватъ исканото отъ тѣхъ чрезъ пехотнитѣ полкове съдействие, или пъкъ това да правятъ сами, когато по хода на боя тѣ намѣратъ, че трѣбва да се даде такова. На огневитѣ неприятелски нападения да се отвръща съ огънь като се бие нѣкоя частъ отъ неговата позиция. Ако неприятелскитѣ огневи нападения се произвеждатъ отъ нѣкои по близки батареи то командиритѣ на артилерийскитѣ групи да разпореждатъ и за тѣхното обстрелване.

Когато обстановката изисква да се действа бързо, то батареинитѣ командири откриватъ огънь и по заповѣдь на командира на отдѣлението, а минохвъргачкитѣ и по заповѣдь на командиритѣ на минохвъргачнитѣ групи, които веднага докладватъ на командира на артилерийската група и командира на минохвъргачната рота, а тия командири на мене.

IV. „Да указва огнево съдействие на съседнитѣ бригадни участъци“.

Командиритѣ на артилерийскитѣ групи, като се съобразяватъ съ обстановката на боя да разпореждатъ да се дава исканото имъ отъ съседнитѣ участъци съдействие. Въ бързи и нетърпящи отлагане случаи, батареитѣ да даватъ съдействие на съседния застрашенъ участъкъ и по заповѣдь на командира на отдѣлението, като тоя веднага донесе на командира на артилерийската група, а последния на мене.

V. „Да следи постоянно за неприятелската артилерия и да изучава неприятелскитѣ батареи“.

Сведенията за неприятелската артилерия да се събиратъ отъ постояннитѣ наблюдатели на групитѣ, отдѣленията, батареитѣ и минохвъргачнитѣ групи и да се донасятъ по групи и минохвъргачни групи въ щаба на 14 артилерийски полкъ.

VI. „Да бжде готова за една евентуална атака отъ наша страна“.

Командиритѣ на артилерийскитѣ групи и командиритѣ на минохвъргачнитѣ роти да разпоредатѣ батареитѣ и близкитѣ до неприятелското разположение минохвъргачни групи да провѣратѣ даннитѣ си за стрелбата, по ония пунктове отъ неприятелското разположение, по които ще се води унищожителенъ и разрушителенъ огънь въ случай на една наша атака, та да могатъ тия пунктове успѣшно да се подготвятъ за това.

*

На тежката германска артилерия отъ дивизионния участъкъ сж възложени тѣзи задачи:

I. „Да съдейства за отбраната на позицията, като заедно съ другитѣ батареи отъ участъцитѣ на бригадитѣ да образува огнева преграда предъ позицията“.

II. „Да разузнава за неприятелската артилерия и да определя мѣстата на неприятелскитѣ батареи“.

III. „Да води борба съ неприятелската артилерия и да унищожаватъ или привежда въ мълчание открититѣ неприятелски батареи, особено ония, които най много затрудняватъ нашата отбрана и укрепяването на позицията“.

IV. „При отдѣлна неприятелска атака на нѣкои пунктъ или участъкъ отъ позицията да засилва огневата му поддрѣжка“.

V. „Въ случай на атака отъ наша страна да сломява съпротивата на акуванитѣ пунктове отъ неприятелската позиция“.

На 11 звукоизмѣрвателната команда е възложено задачата: „Да открива неприятелскитѣ батареи по звука и блѣсъци и да води акустични престрелки по тѣхъ. Да държи връзка съ 7-о германско звуко измѣрвателно отдѣление и свѣрвява даннитѣ си съ него“.

За открититѣ неприятелски батареи да донася, въ щаба на 14-и артилерийски полкъ и артилерийскитѣ групи. Разпореждане, кои батареи да произвеждатъ акустична престрелка ще даваме ний.

*

Допълнителнитѣ указания за откриване огъня отъ минохвъргачкитѣ и воденето на обезпокоителния огънь дадохме въ заповѣдь № 7084 отъ 19 II 18. год. тѣ сж следнитѣ:

а) Ежедневно отъ минохвъргачната група на Самодивска поляна да се назначава по една дежурна лека минохвъргачка, която да пречи на окопнитѣ работи на неприятеля и да бие близкитѣ подстъпи, къмъ Голѣма Яребичина, а другитѣ минохвъргачки да бждатъ насочени денемъ и нощемъ въ зонитѣ гдѣто даватъ преграденъ огънь.

б) Откриването огънь отъ срѣднитѣ минохвъргачки да става съ разрешението на Командира на минохвъргачната рота, който е на Голѣма Яребична, а когато той отсъства отъ тамъ, да се иска разрешение отъ Командира на дѣсната артилерийска група. При откриването на огъня отъ тия минохвъргачки трѣбва да не се забравя, че минитѣ сж тежки, подвоза имъ труденъ, особено при сегашното време и състояние на добитѣка, поради което да се употребяватъ като отговоръ на неприятеля ако той би обстрелялъ нашето разположение съ срѣдни мини и въ случая, когато ний по разни причини бихме искали морално да въздействаме на неприятеля. Срѣднитѣ минохвъргачки денемъ и нощемъ да сж насочени въ зонитѣ, гдѣто даватъ преграденъ огънь.

Откриването разрушителенъ огънь отъ срѣднитѣ минохвъргачки съ целъ да се разрушатъ неприятелскитѣ окопи, препятствия, блиндажи, фланкирующи съоръжения, картечни и оржедейни гнѣзда, входиове къмъ галеритѣ и неприятелскитѣ минохвъргачки ще става съ мое разрешение.

Въ срочнитѣ донесения, които се правятъ всѣки день, да се отбелѣзва по колко мини сж изразходвани отъ минохвъргачкитѣ групи.

в) Обезпокоителния огънь по неприятелското разположение да се води така: отъ Малка Яребичина (вкл.) и по на изтокъ да стрелятъ батареитѣ отъ лѣвата артилерийска група, а отъ западнитѣ склонове на Малка Яребичина и по на западъ, отъ батареитѣ на дѣсната артилерийска група.

Чатала (Петожгълно укрепление), Кладенчето, началото на Сухото дере и въобще близкитѣ подстъпи (предъ Голѣма Яребичина) да се биятъ отъ лекитѣ минохвъргачки.

*

Какви разпореждания е направилъ Началника на германската артилерия въ дивизията до Командира на германското отдѣление въ Хумския участъкъ — относително разрешението задачитѣ които бѣха възложени на Германскитѣ батареи съ оперативната заповѣдь № 55 по 5-а пех. Дунавска дивизия не ни бѣха известни, но отъ дейността на тая артилерия до 30. V. 18. год. можемъ да заключимъ, че и той предъ видъ липсата на бойни припаси имъ е заповѣдалъ по възможностъ по малко да стрелятъ.

X. Наблюдение и връзки.

За правилното употребление на артилерийския огънь въ боя сж необходими — наблюдение и връзки. Всичко, каквото бѣ възможно се направи, за да се осигури земното близко и далечно наблюдение за неприятеля и надежната връзка

между артилерийските командири и наблюдателите, и между артилерийските и пехотните Командири въ участъка, като се използваха средствата съ които разполагаха артилерийските части отъ участъка.

Близкото наблюдение за неприятеля се извършваше освенъ отъ пехотните наблюдатели, но и отъ предните артилерийски наблюдатели — артилерийски офицеръ на Голѣма Яребична и четирима негови помощници подофицери и други четири подофицери изпратени на „Пресечения Конусъ“ в. „Скалиста“ в. „Обла“ и „Дунавска Китка“. Тѣзи наблюдатели, освенъ за наблюдение за противника служеха и за връзка съ пехотните началници.

Подофицерските постове се състояха — отъ единъ подофицеръ и двама помощници — добри канонири или бомбардири и двама телефонисти. Всѣки постъ бѣше снабденъ съ пистолетъ за подаване сигнали и инструкция за службата въ поста, въ която е изтъкнато: значението на поста, нуждата отъ постоянно наблюдение и какво да се наблюдава, длъжностите и отговорностите на чиноветѣ, какъ да се извършва смѣната на войниците и др.

Службата въ предните постове, гдето неприятелската пехотна и артилерийска дейностъ е най-голѣма и оживена е трудна, опасна и изморителна, поради което се налага смѣняването на наблюдателите. Честото смѣняване на наблюдателите не е обаче въ интереса на службата, защото на ново-дошлия наблюдател трѣбва време за да се ориентира въ положението и да може съ успѣхъ да изпълнява възложената му задача. Първоначално смѣняването на предните наблюдатели — офицери и подофицери ставаше презъ единъ месецъ, но предъ видъ мъжнотите които се изтъкнаха по горе смѣната на офицера ставаше презъ седемъ дни, а на подофицерите презъ десетъ дни.

Подофицерските постове на Голѣма Яребична носѣха № № 1, 2, 3 и 4 и наблюдението извършваха: № 1 (буква д — скица № 1) отъ картечно гнѣздо находяще се по западния склонъ на Голѣма Яребична; №2 (буква б) отъ пехотна наблюдателница „Бодрий“; № 3 (буква в) отъ пехотна наблюдателница „Дойранъ“ и № 4 (буква г) отъ артилерийския наблюдателенъ пунктъ на Емине Борону. Тѣзи четири постове съ специална артилерийска телефонна линия бѣха свързани съ наблюдателния офицеръ отъ Голѣма Яребична, който наблюдаваше отъ пункта „Око“ (буква а — скица № 1) и при когото имаше петъ линейенъ нумераторъ.

Артилерийския наблюдател — офицеръ съ специална телефонна линия отъ обикновенъ и брониранъ кабелъ бѣше съединенъ съ Командирите на 1/27 пл. гаубично отдѣление и сборното Гаубично отдѣление находящи се на в. „Рошава“

и в. „Гърбата, а чрезъ последните и съ по-горните артилерийски Командири.

Предните подофицерски наблюдателни постове отъ Дунавска Китка, Обла, Скалиста и Пресѣчения конусъ, чрезъ пехотните телефонни линии се свързваха съ Командирите на артилерийските отдѣления или батареи, отъ които бѣха изпратени.

Далечното наблюдение за неприятеля се извършваше отъ Командирите на артилерийските групи, отдѣления и батареи и тѣхните помощници наблюдателни подофицери, отъ подофицерския наблюдателенъ постъ на в. Лѣха и наблюдателните постове на 11 звукоизмѣрвателна команда, които извършваха наблюдението отъ пригответите за тѣхъ специални пунктове — наблюдателници.

Всички артилерийски командири чрезъ телефонни линии бѣха съединени съ своите по горни началници; наблюдателните постове отъ 11 звукоизмѣрвателна команда имаха своя специална телефонна линия и чрезъ постъ № 4 — находящъ се на в. Иосифовъ, съ друга специална телефонна линия се свързваха съ общата централа на звукоизмѣрвателните команди находящи се въ с. Кованецъ — при щаба на 5-а артилерийска бригада.

Въздушно артилерийско наблюдение на неприятелския участъкъ нѣмаше, защото артилерията отъ Хумския участъкъ нѣмаше свои аероплани за носение тази служба. За разузнаване на неприятелските позиции на нѣколко пѣти се явяваха наши аероплани отъ 1-а армия и се опитваха да летятъ надъ неговото разположение, обаче твърде рѣдко имъ се удаваше, защото се явяваха неговъ аероплани, които ги прогонваха, тѣй като противника имаше превъзходство въ въздушната отбрана, а когато случайно не се явяваха тѣхните аероплани, тогава противоаеропланите батареи обстрелваха нашите аероплани и ги повръщаха назадъ.

Имаше два три случая, гдето нѣкой наши малки аероплани, връщайки се отъ посока на Каймакъ Чаланъ да прелетяватъ на 4000—5000 метра надъ неприятелската позиция, обикновенно между 17 и 18 часа, но едва ли тѣзи аероплани сж успѣли да видятъ нѣщо отъ такива голѣми висоти.

Благодарение на близкото разположение на двете страни, каквито сж окопите по Малка Яребична и нашите окопи по Босилова Китка, окопите по „Августова“ и др., предните пехотни и артилерийски наблюдатели имаха възможностъ да видятъ дали силно или слабо се заематъ окопите отъ противника, да видятъ формата на облеклото на войниците и тѣхното снаряжение, да чуятъ разговорите, които неприятелските войници водятъ по между си, да чуятъ кога се работи по укрепяването на близките позиции и своевременно да искатъ съдействие, било отъ артилерията, било отъ минохвъргачките за.

да му се попречи на работите и да му се нанесат загуби. Разговорите, които войниците водеха по между си даде възможност да узнаем, кога французите напуснаха „Малка Яребицина“ и „Французката висота“ и последните се заеха от гърците. Гърците искаха да заведат разговори на български език с нашите войници, кагато това французите не правеха.

Близкото разположение на наблюдателите, позволи на последните да открият минохвъргачките с които често противника обстрелваше нашите позиции, като схващаха посоката от гдето идеха мините и приблизително или точно определяха техните позиции и искаха тяхното обстрелване.

Откриването неприятелските батареи по блъсъците, дима и праха се извършваше от артилерийските командири и техните помощници наблюдатели; въ работата по откриването на батареите им помагаше и 11. звукоизмървателна команда, която употребяваше посокоуващите и батареините тръби, и часовниците съкундомъри, когато откриването на неприятелската батарея се извършваше чрез разликата въ времената.

11. звукоизмървателна команда съдейства на артилерията от 3/5 пех. бригада, както за откриването неприятелските батареи, тъй и за произвеждането на няколко пристрелки, по акустичен начин, обаче благодарение на обстоятелството, че въ армията нямаше много аероплани, които чрез фотографически снимки да дават възможност да се провери работата на командата, имаше някои случаи, гдето противниковите батареи не бяха точно нанесени на плана, поради което и водените по акустически начин стрелби не излъзоха сполучливи. Вследствие на тези грешки, които може би сж и случайни, защото наблюдателите и техните началници-офицери, подпоручиците Дълакчиев и Радев, работеха най-добросъвестно, вратата на някои от артилерийските командири, че звукоизмървателните команди принасят полза, се намали. Ние, обаче, останахме съ убеждението, че 11. звукоизмървателна команда принесе полза на артилерията от Хумския участък, защото определи позициите на неприятелските батареи, числото на оръдията и техния калибър.

11. звукоизмървателна команда, заедно съ 18. звукоизмървателна команда и 7 германска команда, обединени под общото началство на капитана от 1. артилерийски полк, Багряновъ, следеше за дейността на противниковата артилерия въ цѣлия дивизионен участък, правеше диаграми за тази цел, определяше обстрела на неприятелската артилерия и нанасяше на восковка неприятелските батареи. Всѣки месец командата изпращаше тия сведения на командирите

на артилерийските групи и началниците на артилерията въ дивизионните участъци.

Първоначално 11. звукоизмървателна команда занумерираше неприятелските батареи по реда на откриването им № 1, 2, 3, 4 и т. н., обаче съ оперативна наредба на 5. пех. дивизия № 13 от 28. мартъ 918 год., щаба на дивизията нареди за по-точното определяне за кои именно неприятелски батареи ще се говори или пише, тѣ да носятъ название, и споредъ пунктовѣ около които сж разположени. Така батареите се нарекоха: Ошинъ № 1, 2 и 3 и т. н.; Чуба Кодра № 1, 2 и 3 и т. н.; Люмница № 1, 2 и 3 и т. н.; Червения масивъ №...; Шарените висоти №...; Зеления ридъ №...; Тритѣ долини №... и пр.

Къмъ 23. V. 918 год., споредъ оперативната наредба № 17, предъ фронта на 5 пех. дивизия, българските 11. и 18. и 7 германска звукоизмървателни команди сж открили 63 неприятелски батареи, от които 39 батареи предъ фронта на 3/5 пех. бригада.

Ошинъ № 1 и 2 — 7.5 см. полски 4 и 2 оръдия.

„ № 3 и 4 — сръдно калибрени ?

Чуба Кодра № 1 — 7.5 см. полска 4 оръдия.

„ „ № 2 и 3 — 12 см. гауб. 4 и 4 оръдия.

„ „ № 4 — 105 м. м. далекбойни 2 оръдия.

„ „ № 6 — „ „ 2 оръдия.

„ „ № 5 и № 7 — 120 м. м. далекоб. 3 оръд. ?

„ „ № 8 — сръдно калиб. гауб. ?

„ „ № 9 — 15 см. гауб. ?

„ „ № 10 — неизвестен калибър ?

Св. Кирилъ и Методи № 1 — 65 м. м. план. 4 оръдия.

Люмница № 1 — 120 м. м. гауб. 4 оръдия.

„ № 2 — неизвестен калибър ?

Тритѣ долини № 1, 2 и 3 — 75 м. м. 4, 2 и 3 оръдия.

„ „ № 4 — 120 м. м. гауб. 2 оръдия.

„ „ № 5 — противоаеропланни ?

Червения масивъ № 1, 2 и 3 — 7 см. пол. 2, 2, 2 оръдия.

„ „ № 4 — 120 м. м. далекоб. 4 оръдия.

Зеления ридъ № 1 и 2 — 75 см. полска 4 и 4 оръдия.

„ „ № 3 — 120 мм. далекоб. ?

Шарените висоти № 1, 3, 4, 5, 6 и 8 — 75 см. полски ?

„ „ 2, 4, 2, 2 и 4 оръдия

„ „ № 2 — леки гаубици ? оръдия.

„ „ № 7 — сръдни гаубици 4 оръдия.

Острата висота № 1 — 155 м. м. гаубици 4 оръдия.

„ „ № 2 — сръдно далнобойна 2 оръдия.

Числото 39 батареи допускахме, че е погрѣшно, защото за скриване престрелката на новопристигналите батареи противника се стараше да заблуждава наблюдателите, като

стреляше едновременно отъ много батареи по разни пунктове отъ нашето разположение; въ такива случаи работата на наблюдателнитѣ постове отъ звукоизмѣрвателнитѣ команди не е точна и сигурна, както въ случаитѣ, когато работятъ при едно сравнително по-спокойно бойно поле и грѣшките не сж невъзможни. Числото на батареитѣ къмъ 28 май 1918 год. се увеличи, защото преди да започне атаката — въ периода отъ 23. до 28. май — наблюдателитѣ забелѣзаха, че пристигнаха и батареи отъ съседнитѣ участъци.

Какво е точното число на неприятелскитѣ орджия, които участвуваха въ боя на 29 и 30 май ще разгледаме при описанието самия бой.

Въ периода отъ 1. IX. 17 год. до срѣдата на м. февруарий 1918 год., наблюдателитѣ донасяха за движения на коля, камиони и войници въ тила на неприятелската позиция, обаче тия движения бѣха малки и не вдѣхваха никакво подозрение. Въ втората половина на февруарий наблюдателитѣ започнаха да донасятъ, че забелѣзватъ работене на нови пѣтища и всѣкидневно засилване на движението на войници и товарни коне, коля и камиони, които въ свръзка съ засилващата се артилерийска и аеропланна дейность под-сказваше, че противника се подготвява да атакува позицията ни южно отъ Хума.

За да видиме какво движение на коля, камиони, товарни коне и войници имаше въ тила на противника, ще направимъ извлечение отъ Дневника на началника на артилерията — какви движения сж забелѣзали артилерийскитѣ наблюдатели, за които донасяхме въ щаба на 3/5 пех. бригада и командира на 5 артилерийска бригада.

СВЕДЕНИЕ

за числото на камионитѣ, колата, товарнитѣ коне, ездачи и пешаци които сж дошли и сж се върнали отъ позициитѣ отъ 15.II. 1818 до 28.V. 1918 год. презъ дни, когато времето е било добро и наблюдението възможно.

Отъ 15 до 28 февруарий 1918 г.

Дошли	Върнали се
Отъ Изворъ за Купа и Чуба Кодра 27 кам.	Обратно 27 камиона
" " " " " " 60 каруци	" 60 каруци
" " " " " " 6 тов. коня	" 6 тов. коня
" " " " " " 55 ездачи	" 43 ездачи
" " " " " " 180 пешаци	" 45 пешаци
Отъ Мала Проза за Гондачъ,	
Купа и Чуба Кодра . . 940 тов. коня	Обратно 940 т. коня
Отъ Изворъ за Люмница . . 15 каруци	" 10 каруци

Отъ Шарен. висоти за Коруна	80 тов. коня	" 76 т. коня
" " " " " " 28 ездачи	" 25 ездачи	
" " " " " " 67 пешаци	" 31 пешаци	

Забележка. Наблюденията сж правени презъ 11 добри дни

Отъ 1 до 31 мартъ

Отъ Изворъ за Купа и Ч. Кодра	473 камиона	Обр. 325 камиона
" " " " " " 15 автомоб.	" 11 автомоб.	
" " " " " " 251 каруци	" 195 каруци	
" " " " " " 132 тов. коне	" 132 тов. коне	
" " " " " " 395 ездачи	" 140 ездачи	
" " " " " " 170 пешаци	" 169 пешаци	
Отъ Шарен. висоти за Коруна	256 тов. коне	Обр. 185 тов. коне
" " " " " " 138 ездачи	" 178 ездачи	
" " " " " " 300 пешаци	" 250 пешаци	
Отъ Мала Проза за Гондачъ		
Купа и Чуба Кодра . .	2055 тов. коне	Обр. 1390 тов. коне
Отъ Мала Проза, Лѣсково за		
Ошинъ	88 тов. коне	Обр. 10 тов. коне

Забележка. Наблюденията сж правени за 24 добри дни.
Южно отъ Черешевия ридъ се произвеждатъ занятия отъ около една дружина.

Отъ 1 до 30 априлъ.

Отъ Изворъ за Купа и Ч. Кодра	1075 камиони	Обр. 846 камиона
" " " " " " 58 автомоб.	" 49 автомоб.	
" " " " " " 1140 каруци	" 995 каруци	
" " " " " " 2780 тов. коне	" 2590 тов. коне	
" " " " " " 175 ездачи	" 105 ездачи	
" " " " " " 90 пешаци	" 25 пешаци	
Отъ Мала Проза за Гондачъ,		
Купа и Чуба Кодра . .	1390 тов. коне	Обр. 720 тов. коне
Отъ Мала Проза за Гондачъ,		
Купа и Чуба Кодра . .	130 ездачи	" 85 ездачи
Отъ М. Проза, Лѣсково за Ошинъ	415 тов. коне	" 235 тов. коне
" " " " " " 25 ездачи	" 25 ездачи	
" " " " " " 230 пешаци	" 85 пешаци	
Отъ Шарен. висоти за Коруна .	485 тов. коне	" 235 тов. коне
" " " " " " 185 ездачи	" 355 ездачи	
" " " " " " 285 пешаци	" 405 пешаци	

Забележка. Наблюденията сж правени за 28 добри дни.
Южно отъ Черешевия ридъ се произвежда учение отъ около една дружина, а на Чуба Кодра до 2 роты; теглене кола съ три впряга; издигане привързанъ балонъ; пристигане на гарата Карасули тренъ тегленъ отъ две машини съ 40 вагони и вторъ тренъ съ една машина и около 20 вагона; пасение

коне южно отъ Ошинъ; работене пжтѣ южно отъ с. Купа и западно отъ Куруна.

Отъ 1 до 28 май

Отъ Изворъ за Купа и Ч. Кодра	4480 камиона	Обр. 3070 камиона
" " " " " "	135 автомоб.	" 75 автомоб.
" " " " " "	555 каруци	" 190 каруци
" " " " " "	2890 тов. коне	" 1140 тов. коне
" " " " " "	215 ездачи	" 50 ездачи
" " " " " "	185 пешаци	" 120 пешаци
Отъ Мала Проза за Гондачъ,		
Купа и Чуба Кодра . . .	405 тов. коне	Обр. 650 тов. коне
По сжщитѣ пжтица и мѣста	45 каруци	" 70 каруци
" " " " " "	625 ездачи	" 100 ездачи
" " " " " "	1250 пешаци	" 100 пешаци

Забележка. Наблюденията сж правени за 28 добри дни. Увеличени сж бивацитѣ южно отъ Люмнишка китка; теглене оржция съ пегъ вѣтряга; връщане орждейни предници; южно отъ Черешавия ридъ се произвежда учение отъ около една дружина; произвеждане учение между Чуба Кодра и Ошинъ съ около една рота; увеличаване числото на батареитѣ отъ групата Чуба Кодра; движения на войници около с. Бори-славъ и движение на автомобили отъ Чуба Кодра за Мала проза, когато по-рано такова движение не се забелязваше; произвеждане конно учение между Чуба Кодра и Мала Проза.

Обща забележка. Презъ горния периодъ е забелезано единично движение по окопитѣ; работене по пжтицата и паление на огньове.

Движението на едно такова голѣмо число камиони, каруци и пр. ясно показваше, че се превозватъ хранителни и бойни припаси за една атака, която въ скоро време щеше да се произведе. Разполагало ли е Вишето командаане съ свободна артилерия и пехота за да засили войскитѣ въ Хумския участъкъ, когато всѣкидневно се донасяше, колко голѣмо е това движение и каква артилерийска и аеропланна дейность развива противника, тогазъ нѣмахме сведения, но видѣхме, че следъ зазладването на Голѣма Яребичина въ Хумския участъкъ пристигна 1/11 пех. бригада, 54 п. полкъ, нѣколко батареи — леки и тежки и цѣло камионно отдѣление за превозване бойни припаси и инженерни материали.

*

Следъ като разгледахме по какъвъ начинъ е уредено наблюдението за противника, нека видимъ какъ е уредена и връзката между разнитѣ артилерийски командири въ Хумския участъкъ (гледай скица № 1).

Всички батареи отъ участъка се намиратъ далечъ отъ наблюдателнитѣ пунктове на батареинитѣ командири и се командватъ съ телефонъ. Освенъ телефона — командването на батареитѣ се осигуряваше, чрезъ флагове, тржби, гелиографи и предавачи на командитѣ. Всѣка батарея се стараше да има и втора телефонна линия, обаче по липса на телефонни кабели, нѣкои отъ батареитѣ, можеха да си уредятъ втората линия, чрезъ голи жици.

Гелиографнитѣ апарати, които имаха батареитѣ бѣха отъ 8 с/м диаметъръ; на гелиографитѣ не се разчиташе много, защото елементитѣ скоро се истощаваха, а за подмѣняването имъ не се испращаха толкова батареи, колкото се искаха. Голѣми 13 с/м гелиографни апарати имаха само артилерийскитѣ и пехотнитѣ полкове отъ участъка. Освенъ специалната гелиографна станция — скризалище на Голѣма Яребична и другата срещуположна нейна станция — нахождана се въ наблюдателния пунктъ на сборното гауб. отдѣление на Гърбата всички други гелиографни артилерийски станции нѣмаха скризалища съ съответнитѣ амбразури, а гелиографиститѣ имъ трѣбваше да работятъ въ единъ бой на открито, като застанатъ въ нѣкой окопъ или ходово съобщение.

Връзката на командиритѣ на отдѣленията и на батареитѣ, които се намиратъ далечъ отъ командиритѣ на групитѣ и отдѣленията бѣше уредена чрезъ телефонни линии и ординарици.

Командира на 1/27 план. гауб. отдѣление, нахождашъ се на в. Рошава, като дѣснофлангово отдѣление отъ лѣвата група и командира на сборното гаубично отдѣление, нахождаше се на Гърбата — като лѣвофлангово отдѣление отъ дѣсната група бѣха помежду си съединени съ отдѣлна телефонна линия.

Командиритѣ на лѣвата и дѣсната артилерийски групи нахождани се на в. Князь Кирилъ и Каменна верига и командиритѣ на 1/27 пл. гауб. и 1/1 пол. с. с. отдѣления — нахождани се на в. Рошава и к. 560 бѣха съединени чрезъ телефонъ и гелиографъ съ началникътъ на артилерията отъ участъка. По липса на кабелъ, командира на сборното гаубично отдѣление не можѣ направо да се съедини съ телефонъ съ началникътъ на артилерията въ участъка.

Началникътъ на артилерията въ участъка се намира въ щаба на 3/5 пех. бригада и чрезъ този щабъ бѣше свързанъ съ командира на 5-а артилерийска бригада, началникъ на артилерията въ 2/5 пех. бригада — при Гевгели и командира на планинското артилерийско отдѣление — разположено на Кожухъ планина.

Командира на 3/5 пех. бригада е свързанъ съ телефонни линии и съ 13 с/м гелиографни апарати съ Командиритѣ на

49, 50 и 2 пех. полкове и съ гелиографъ съ Командира на дружината на Дунавска китка и подофицерския наблюдателен постъ на в. Лѣха. Командиритѣ на пехотнитѣ полкове сж съединени съ телефонна линия съ дружиннитѣ си командири, а тия последнитѣ съ ротитѣ на охранението.

Командиритѣ на пехотнитѣ полкове чрезъ телефонни линии или чрезъ лична връзка, сж свързани съ нѣкои отъ артилерийскитѣ командири така: Командира на 49 пех. полкъ се намира на в. Гърбата и има лична връзка съ Командира на Сборното Гаубично отдѣление; Командира на 50-й пех. полкъ се намира на к. 560 и е близо до Командира на 1/1 п. с. с. отдѣление, а Командира на 2-и пех. полкъ съ телефонъ е свързанъ съ Командира на дѣсната артилерийска група.

Всички наблюдатели, които бѣха въ преднитѣ линии имаха задача да наблюдаватъ за противника и своевременно да искатъ откриване на преграденъ огънь вслучай че последния настѣпва. Исканieto на преграденъ огънь можеше да се извърши, чрезъ хвърляне ракети, телефонъ, гелиографъ, тръбни сигнали и факли.

За следене дали отъ преднитѣ части се иска преграденъ огънь, чрезъ ракети и гелиографъ при всѣки батареен наблюдателен пунктъ бѣше уреденъ наблюдателен постъ съ началникъ подофицеръ и двама добра помощници бомбардири или канонири. Посоката отъ която се очакваше ракета се опредѣляше съ две колчета или една алидада прикрепена къмъ една дѣска на която съ гвоздеи сж обозначени направления до разни пунктове.

Искането на преграденъ огънь съ ракети и гелиографи не бѣше сигурно въ дни, когато въ Хумския участъкъ падатъ гъсти и непроницаеми мъгли, презъ които свѣтлината не може да си пробие път; поради тази причина за искане преграденъ огънь въ такива случаи се употребяваха още факли, тръбни сигнали и камбани.

Отъ опититѣ които се направиха се указа, че факела е добъръ и може да се види свѣтлината му, а камбаната, която имаше на Голѣма Яребична не бѣше сигурна връзка, понеже звука ѝ можеше да чуятъ само близкитѣ батареи на в. Рошава и Гърбата. Сигналнитѣ тръби се указаха добри само, когато нѣма силни виелици и вѣтрове. За такива вѣтровити дни трѣбваше Хумския участъкъ да разполага съ нѣколко силни сирени, обаче такива нѣмаше.

Отъ всички видове връзки най-много се употребяваше телефона, обаче той имаше тази лоша страна, че противника разполагаше съ подслушвателни станции и можеше да прихвае разговоритѣ, които водимъ по тѣхъ, да открие нашитѣ на-

мѣрения и да ни попречи да ги осъществимъ. За да се предпазимъ отъ тази опасностъ, още презъ октомврий 1917 год. изпратихме на всички артилерийски командири и преднитѣ наблюдатели специаленъ шифрованъ речникъ, съ които да си служатъ при разговоритѣ.

За поддържането въ редъ и изправностъ телефоннитѣ апарати и нумератори, а сжщо и телефоннитѣ линии къмъ щабоветѣ на артилерийскитѣ полкове имаше и специално назначени офицери, наречени „телефоненъ“, задачата на които бѣше да обхождатъ и провѣрватъ правилно ли сж прекарани телефоннитѣ линии на окопитѣ и входоветѣ за съобщения, да изправятъ повреденитѣ телефони и да даватъ нужнитѣ упътвания на телефониститѣ, за отстранение отъ тѣхъ на по-лекитѣ повреди въ апаратитѣ.

За бързо работене съ гелиографитѣ, гелиографиститѣ се ползуваха отъ изпратения имъ специаленъ шифръ.

Съ шифра за гелиографитѣ и шифра за телефоннитѣ разговори си служеха артилерийскитѣ командири, наблюдатели, и телефониститѣ, — гелиографисти — до 1. май 18 год., когато за еднообразие се въведе „общъ речникъ“ за водене разговоритѣ въ 5. пех. дивизия. Къмъ този общъ речникъ имаше приложена и таблица за дешифриране гелиограмитѣ.

За да се свикнатъ началницитѣ да се ползуватъ и отъ другитѣ видове връзки, всѣки четвъртъкъ, по заповѣдь отъ дивизията, се прекратяваха всѣкакви разговори по телефонитѣ. Въ тѣзи дни се виждаха всичкитѣ мъжнотии за командването и управлението огъня отъ началника на артилерията и командующитѣ групитѣ, отдѣленията и батареитѣ, както по причина, че разнитѣ артилерийски командири се намиратъ далечъ единъ отъ другъ, тъй и защото батареинитѣ командири сж далечъ отъ батареитѣ си.

Положението въ което изпадаха всички началници въ тѣзи четвъртъци, наподобяваше положението въ което ще изпаднатъ началницитѣ въ единъ голѣмъ бой съ тази само разлика, че въ четвъртъцитѣ, батареитѣ и наблюдателнитѣ пунктове не се обстрелватъ, та ракетитѣ, флаговетѣ, тръбитѣ и гелиографитѣ могатъ да работятъ, а предавачитѣ на командитѣ и ординарцитѣ сигурно да стигнатъ или предадатъ даденитѣ имъ заповѣди и команди.

Въ единъ голѣмъ позиционенъ бой, при силното обстрелване на пехотнитѣ позиции, батареи и наблюдателни пунктове, когато телефоннитѣ линии се скжсатъ, а гелиографиститѣ, за които нѣма специално приготвени скривалища, не могатъ да работятъ на открито, искането на преграденъ огънь може да стане, чрезъ ракета, факелъ или трѣба, а предаването на заповѣдитѣ, командитѣ и донесенията може

да се извърши с ординарци, предавачи и летяща поща. Въ последните случаи обаче, съобщенията, вследствие силното обстрелване на известни места ще пристигат по-късно, или може съвсем и да не пристигнат, ако ординареца бъде ранен или убит.

Безжичните станции също не са сигурно средство за бързо съобщение, защото и тѣ въ такива случаи могат да бъдат разрушени.

Единствената най-надежна връзка, която осигурява своеарейното предаване заповѣдите и донесенията и каквито връзки германците са имали на западния фронт е земния телеграф — при който се работи също с шифър; Хумския участък нѣмаше такъв.

XI. Подготовката на личния състав от артилерията и минохвъргачките за отбраната на позицията.

До раздѣлението артилерията на 3/5 пех. бригада на две артилерийски групи, началника на артилерията въ участъка бѣше приготвилъ: А) планъ за артилерийската отбрана на позицията. Въ този планъ се разглеждаха следущите въпроси: 1) описание и оценка на разнитѣ участъци отъ позицията, важните пунктове по позицията и по какъвъ начинъ се заема за отбрана позицията отъ пехотата; 2) съображения по които артилерията е разположена на главната позиция, нейното командване и управление, задачи на артилерията, запасни и фалшиви батареи; 3) наблюдателна и разузнавателни служби и връзки; 4) спомагателна служба за снабдяване с бойни припаси, храна и вода; 5) санитарна служба и 6) изправление материалната частъ. Б) планъ на позицията, върху който бѣха отбелѣзани нашите и неприятелски позиции, а също и пунктоветѣ за унищожителния огънь, запасните и фалшиви батареи, местата на батареите резерви и складове с бойни припаси. В) Планъ за преградния огънь при атака на цѣлия участък и таблица за пунктоветѣ на унищожителния огънь, с обозначение кои батареи могат да стрелятъ по тѣхъ. Г) Планъ на позицията върху който бѣха нанесени батареите отъ участъка, при предположение че се отбранява преградната позиция и Д) Таблица за числото на неприятелските батареи и нѣкои още други сведения, които са необходими на началника на артилерията.

Артилерийските подгрупи и батареи имаха плановѣта на позициите, скици за преградния огънь и таблица за пунк-

товетѣ на унищожителния огънь, а въ батареите, освенъ горното, имаше и планшети за насочване орждията.

Следъ проучването характера на местността въ участъка и задачата на артилерията — подгрупи и батареи, направихме нѣкои измѣнения въ досегешния планъ на артилерийската отбрана, съ цель да подобримъ последната, но подѣленията, които бѣха направени въ плана запазиме.

Нѣкои отъ по важните подобрения са тѣзи: 1. Размѣстихме зоните на нѣкои батареи за по-доброто имъ обстрелване. 2. Опредѣлихме точно зоните за които ще отговаря всѣка батарея, защото имаше, такива които едновременно трѣбваше да даватъ преграденъ огънь въ две зони. 3. Отмѣнихме така наречения огънь за съдействие, който се състоеше въ това, че батареите даваха по нѣколко изстрела предъ охранението и наредихме да се дава преграденъ огънь. 4. Наредихме да се произвеждатъ занятия — „действие при орждията“ — защото батареите не можеха да развиятъ бръзъ огънь, както при огневите нападения, тъй и при преградния огънь. За да бъде преградния огънь бръзъ и силенъ, при всѣкъ орждие наредихме да има толкова готови снаряди, колкото орждието може да изстреля въ първите 3-4 минути. Усилихме ни, щото при нощната отбрана да се развива необходимата бързина не можах да се изпълнятъ, защото елементите на електрическите фенерчета, съ които се работеше, се изтощаваха скоро и батареите си служеха съ обикновени газени и свещени фенери, които при изстрела гаснеха. Произвеждаха се действия при орждията съ маски и редовно се провѣрваха последните. 5. Дадохме упътвания за използване „влиянието на деня“, за да не се изразходватъ много снаряди, за провѣрката на преградните и унищожителни огънове и за нуждата да се провѣрва преградния огънь и нощно време. 6. За намаление числото на унищожителните пунктове отъ 160 на 45, защото много отъ изброените пунктове имаха повече значение за ориентировка, отколкото за пунктове по които трѣбва да се води огънь. 7. За промѣняне отъ нѣкои батареи заеманите до тогава позиции, за да се използватъ по добре орждията и даде възможност на чиноветѣ отъ батареите да взематъ участие въ отбраната на позициите. 8. За провѣрката на орждеите мѣрни линии и прибори, за правилното и безукоризнено мѣрене и други въпроси.

На 4. IX. 17 год. при воденето на обезпокоителния огънь по близкото неприятелско разположение предъ Голѣма Яребична, единъ нашъ 10 1/2 см. снарядъ презъ деня попадна въ едно скривалище и уби и рани български войници и офицери, а по-после другъ 75 см. пол. Шкодовъ снарядъ при нощна стрелба попадна предъ секретния постъ на Босилова китка и уби единъ отъ войниците. Имаше и

други такива случаи, отъ български и германски батареи обаче, за щастие, тѣ не убиха и не раниха никого.

При проучването причинитѣ за първото и второто нещастие се убедихме, че причинитѣ за попадането на снарядитѣ въ нашето разположение бѣха не основното познаване отъ стрелящитѣ офицери, правилата за прехвърлената стрелба, поради което дадохме нужнитѣ упътвания; искахме и настоявахме командиритѣ на артилерийскитѣ отдѣления сериозно да се заематъ съ подготовката на батарейнитѣ командири, които сж млади и неопитни и имаха нужда отъ постоянно ръководство, за да станатъ добри батарейни командири.

Въ тѣзи наши искания не срещнахме противодействие, но нѣкои отъ артилерийскитѣ командири ми говорѣха, а нѣкои и донесоха, че причинитѣ за попадението на снарядитѣ въ нашето разположение не трѣбвало да диримъ въ стрелящитѣ офицери, а въ лошата фабрикация на снарядитѣ и износване орждията, защото българскитѣ командири били вече участвували 1 1/2 — 2 год. въ войната и съ своитѣ добри действия въ боеветѣ сж възбуждали възторгъ въ пехотата.

При все че износването на орждията и фабрикацията на снарядитѣ указватъ голѣмо значение за добритѣ стрелби, все пакъ намирахме, че участието на артилерийскитѣ офицери въ продължителната позиционна война, която разшири тѣхнитѣ познания, не е гаранция и че ако не се работи постепенно върху тѣхъ за основателно използване и прилагане правилата за стрелбата, тѣ ще правятъ груби грѣшки, каквито бѣха попаденията на снарядитѣ въ нашето разположение, та изискваше се да взематъ мѣрки за подготовката, както на батарейнитѣ командири, тѣй и младшитѣ офицери, офицерски кандидати и подофицери, като се откриятъ задъ фронта на бригадата или дивизията артилерийски курсове.

Нуждата отъ такива артилерийски курсове се съзнаваше и отъ началника на дивизията, който разпреди да се формира общъ за всичката артилерия отъ дивизията курсъ въ с. Кованецъ, при щаба на дивизията. Артилерийския курсъ се завеждаше отъ командиръ на артилерийско отдѣление и него го свършиха повечето отъ младитѣ батарейни командири, младши офицери и частъ отъ подофицеритѣ.

За изучаването стрелбата отъ гаубицитѣ, по разпореждане на Висшето артилерийско командване, въ с. Серменли се формира общъ за I-ва армия офицерски гаубиченъ курсъ, който се завеждаше отъ командиря на 27 план. гаубиченъ полкъ, подполковникъ Дренски, презъ който преминаха всичкитѣ командири на гаубичнитѣ батареи и тѣхнитѣ помощници.

Грижата за техническата подготовка на артилерийскитѣ офицери отъ цѣлата наша армия бѣха голѣми и до започването боя на 30. май 18 год., нѣкои отъ младитѣ офицери — поручици, свършиха общо-армейския артилерийски курсъ по стрелбата, уреденъ въ с. Сливница—Софийско.

Предъ видъ на това, че Съглашението правеше голѣми приготвления за започване неприятелски действия по цѣлия нашъ юженъ фронтъ, Висшето артилерийско командване разпреди да се произведатъ учебни стрелби съ младшитѣ офицери, офицерскитѣ кандидати и нѣкои отъ подофицеритѣ.

Учебнитѣ стрелби се произвеждаха презъ м. априлъ 1918 год., подъ ръководството на командиритѣ на артилерийскитѣ отдѣления и командиритѣ на групитѣ. На нѣкои отъ тия стрелби присѣствахме. Стрелбитѣ се произвеждаха по неприятелското разположение.

Добре ръководенитѣ стрелби излѣзоха сполучливи, но имаше и стрелби несполучливо ръководени, защото нѣкои отъ батарейнитѣ командири бѣха още млади, не познаваха добре и основателно наставлението за стрелбата и не бѣха проникнали въ всички тънкости на последната. Тѣзи учебни стрелби убедиха и всички артилерийски командири, че действително батарейнитѣ командири иматъ нужда отъ постоянно ръководство за да познаватъ добре стрелковото искусство.

Следъ свършването на тѣзи учебни стрелби, за подържане и повдигане техническата и тактическата подготовка на артилерийскитѣ офицери отъ Хумския участъкъ, искахме не само при воденето на действителнитѣ стрелби по неприятелското разположение — стреляющитѣ офицери да се придържатъ въ Наставлението за Стрелбата и Наставлението за употреблението на артилерията въ боя, но и да се произвеждатъ въображаеми стрелби подъ ръководството на Командиритѣ на батареитѣ и артилерийскитѣ отдѣления. Въ ползата, която принася произвеждането на въображаеми стрелби бѣхме дълбоко убедени още отъ мирно време, но при условие, че запискитѣ по стрелбата ще се преглеждатъ и отъ по горнитѣ артилерийски командири, тѣй като това ангажира по-младия командиръ-ръководителъ, и той сериозно се отнася къмъ длъжноститѣ си.

При произвеждането на тия занятия искахме: а) презъ течението на една седмица всѣки батареенъ командиръ да реши най-малко една задача по стрелбата, съставена отъ командира на отдѣлението, комуто той е оперативно подчиненъ и последния да му дава наблюденията за попаденията на снарядитѣ; б) презъ течението на една седмица всѣки отъ младшитѣ офицери и подофицери да реши по три задачи съставени отъ батарейния командиръ, а въ отсъствието му

отъ командира на отдѣлението — който и да дава наблюденията за попаденията на снарядитѣ и в) изброихме подробно какви задачи трѣбва да се даватъ на обучаемитѣ, за да се изучатъ — Наставленията за стрелбата и Употрѣблението на артилерията въ боя.

Освенъ горното, искахме: задачитѣ, командитѣ и наблюденията да се записватъ на единъ листъ и следъ свършването на въображаемата стрелба — ржководителя да отбѣлѣзва въ листа: 1) вѣрно ли сж опредѣлени даннитѣ за стрелбата; 2) избранъ ли е подходящия начинъ за насочване; 3) правилно ли е схваната задачата въ тактическо отношение; 4) избранъ ли е съответния снарядъ и зарядъ за поражаваната целъ; 5) правилно ли е произведена престрелката; 6) правилно ли подава командитѣ, спокоенъ ли е обучаемия и др. Така попълненитѣ листове да се преставяватъ и на по-горнитѣ артилерийски командири, които следъ като направятъ своитѣ белѣжки, изпращатъ листоветѣ за стрелбата въ щаба на 14-й артилерийски полкъ.

До започването на боеветѣ на 30. V. 18 год. занятията въ групитѣ се водиха по този начинъ, обаче не толкозъ обстановката, колкото обстоятелството, че нѣкой отъ артилерийскитѣ командири мислеха, какво щомъ има бойни припаси, трѣбва обучението да се води съ бойни снаряди — стана причина, щото младшитѣ офицери всѣка седмица да не могатъ реши по три задачи.

При преглеждане нѣкои записки — се убедихме, че нѣкой отъ командиритѣ на батареитѣ се отнасяха сериозно, а други по небрежно къмъ възложеното имъ поручение — подготовката на офицеритѣ отъ батареитѣ имъ.

*

При разглеждането организацията на артилерията писахме, че минохвъргачнитѣ роти се подчиниха на началника на артилерията въ участъка. Това подчинение, както тогазъ тъй и сега, намираме че бѣше правилно, тъй като минохвъргачнитѣ сж единъ видъ артилерия, която въ боя се употрѣбява по сжитѣ принципи, както и истинската артилерия. Следъ свършването на войната въпроса за подчинението на минохвъргачнитѣ на артилерията е окончателно рѣшенъ въ смисълъ, че среднитѣ минохвъргачки се подчиняватъ на артилерията, а лекитѣ оставатъ въ подчинение на Командиритѣ на пехотнитѣ дружини.

Като началникъ на минохвъргачнитѣ роти и групи въ оперативно отношение, налагаше ни се грижата и за тѣхната техническа и тактическа подготовка, поради което следъ завръщането ни отъ гр. Скопие, гдѣто бѣхме командированъ заедно съ други офицери да се запознаемъ съ стрелбата отъ минохвъргачнитѣ, составихме едно „упжтвание“ за бойната

служба на минохвъргачнитѣ роти, въ което сж изброени какви бойни учения да се произвеждатъ въ минохвъргачнитѣ групи, по какъвъ начинъ да се водятъ занятията и каква бързина да развиватъ минохвъргачнитѣ, та да могатъ чиноветѣ отъ групитѣ да се подготвятъ за предстоящата имъ работа въ боя.

При бързия огънь отъ лекитѣ минохвъргачки, забелѣзахме че прислужницитѣ се стараеха да развиятъ една много голѣма скоростъ — 20 изстрела въ една минута, отъ която скоростъ нѣмаше нужда, тъй като въ такива случай сж възможни нещастия. Минохвъргачното училище бѣше установило щото скоростта на огъня въ една минута да бѣде само 6 изстрела, поради което и минохвъргачнитѣ групи отъ Хумския участъкъ се обучаваха така. За избѣгване възможнитѣ нещастия отъ преждевременни разпрѣсвания на минитѣ, задъ всѣка минохвъргачка се приготвиха предпазителни стени.

Основнитѣ начала отъ които се ржководихме при съставление — „упжтвание“ за бойната служба на минохвъргачнитѣ роти бѣха, щото началника на една минохвъргачка и прислужницитѣ при нея да свикнатъ да дѣйстватъ самостоятелно и да проявяватъ инициатива, тъй като минохвъргачнитѣ се намиратъ най-близо до пехотнитѣ позиции и въ самитѣ позиции, обстрелватъ се най-силно отъ артилерийския и минния огънь на противника и най-често ще бждатъ откъснати отъ своитѣ командири на групи или роти.

Въ „упжтванието“ разглеждахме разнитѣ случаи, при които минохвъргачнитѣ могатъ да дѣйстватъ и избрахме за всѣки моментъ отъ боя, какви задачи трѣбва да се даватъ на началницитѣ на минохвъргачнитѣ и прислужницитѣ, за да свикнатъ първитѣ да разпореждатъ, а вторитѣ да вършатъ онова, което се случва въ боя.

Упжтванията за бойната служба въ минохвъргачнитѣ роти испратихме въ минохвъргачнитѣ роти, артилерийски отдѣления и групи за да имъ служи за ржководство при произвеждания на занятията въ минохвъргачнитѣ групи.

Съ оперативна наредба по 5-а пех. Дунавска дивизия № 11 отъ 18 III. 18 год. упжтванието е дадено за общо ржководство въ минохвъргачнитѣ части на дивизията.

За избраната на позицията въ Хумския участъкъ щаба на 3/5 пех. бригада бѣше направилъ петъ предположения, при които е възможна атаката: А) атакуванъ е цѣлия участъкъ на 3/5 пех. бригада; Б) атакуванъ е участъка Росава, Голѣма Яребична и Гърбага въ зонитѣ отъ 77 до 84; В) атакуванъ е участъка Емине Боруну, Босилова китка и Голѣма Яребична въ зонитѣ 78, 79, 80 и 81; Г) атакуванъ е участъка отъ в.

Лъха до Голъма Яребична и Д) атакуванъ е участъка отъ к. 560 до в. Князь Кирилъ (вкл.)

За да може предъ позиционната мѣстность добре да се обстрелва съ артилерийски огънь, раздѣлили сме я на зони отъ различна голѣмина (въ зависимостъ отъ характера на мѣстността) и сме гледали всѣка зона да се отбранява отъ полски, планински и гаубични орждия. Ако това нѣкъде не е достигнато, причинитѣ сж, че числото на разнитѣ родове видове орждия съ които разполага участъка сж малко.

За горнитѣ петъ предположения съставихме „легенди“, въ които е показано, кои батареи въ кои зони даватъ основенъ и въ кои спомагателенъ преграденъ огънь, а отъ легендитѣ съставихме и скици за преградния огънь.

Изработенитѣ скици и легенди испратихме до всички артилерийски командири за да ги проучатъ, да взематъ мѣрки за оширочаване площадкитѣ на орждията, за да могатъ батареитѣ да даватъ спомагателенъ преграденъ огънь и да произведатъ пристрелки въ зонитѣ, гдето ще засилватъ огъня.

Скицитѣ и легендитѣ за преградния огънь испратихме и на пехотнитѣ полкови командири за сведение (Скица № 1 и легенди 1, 2, 3 и 4).

Задѣлата на 3/5 пех. бригада бѣше не само най-упорно и съкрушително да отбранява дадената ѝ позиция, но и да се готви за едно евентуално настѣпление на югъ, вслучай, че неприятеля доброволно би напусналъ позицията си, или за една атака на неприятелската позиция.

Щабътъ на бригадата въ края на м-цъ ноемврий 1917 г. направи своитѣ съображения за действието на бригадата въ тѣзи два случая, а ние попълнихме тия съображения съ разпредѣлението на артилерията и отъ какви калибри ще е необходимо, ако се заповѣда атакуването на неприятелската позиция отъ Щабката до Мала Яребична (вкл.) по единъ фронтъ широкъ отъ около 7 километра.

При изпълнението на първата частъ отъ задача — „най-упорно и съкрушително да отбранява позицията“, щабътъ на 3/5 пех. бригада въ началото на м. декемврий 1917 год. испрати съставенитѣ отъ него съображения за отбраната на преградната позиция, а къмъ края на м-цъ декемврий 1917 год. — съображенията си за отбраната на втората главна позиция и искаше да се направятъ и съображения за артилерийската отбрана на тия позиции, при предположение, че противника атакува цѣлия участъкъ.

За артилерийската отбрана на преградната позиция уредихме, да направимъ следующето: проучиха се и се избраха позиции за батареитѣ и наблюдателни пунктове. 2) опредѣ-

лиха се мъртвитѣ пространства предъ батареитѣ. 3) приготвихме скица за преградния огънь. 4) Опредѣлихме пунктоветѣ за унищожителния огънь. 5) Установихме задачитѣ на батареитѣ и отдѣленията. 6) Проучиха се новитѣ пѣтища, които трѣбваше да се прокаратъ за батареинитѣ позиции и 7) съставиха се сведения — за количеството на инженерния материалъ, който е необходимъ за изграждане новитѣ позиции.

За артилерийската отбрана на втората главна позиция, презъ месецъ априлъ, успѣхме да направимъ следующето: 1) избраха се позиции за батареитѣ и наблюдателнитѣ пунктове и 2) опредѣлиха се мъртвитѣ пространства предъ батареинитѣ позиции, обаче скица за преградния огънь и пунктоветѣ за унищожителния огънь не можахме да приготвимъ, защото започнаха боеветѣ презъ м. май, които ни попречиха да довършимъ започната работа.

Освенъ изброенитѣ по-горе предположения за отбраната на позицията, щаба на 3/5 пех. бригада състави въ края на м. януарий 1918 г. още други три предположения за атакуване части отъ позицитѣ, а именно: I) Атакува се едновременно Голѣма Яребична въ зонитѣ 78, 79, 80, 81 и 98 и к. 560 въ 71, 72 и 73; II) атакува се к. 560 въ зонитѣ 71, 72 и 73 и противника ни приковава къмъ Голѣма Яребична и III) атакува се Голѣма Яребична въ зонитѣ 78, 79, 80, 81 и 98 и противника ни приковава къмъ к. 560.

За тия три предположения съставихме „легенди“ за преградния огънь по образца на легендитѣ № 1, 2, 3 и 4, въ които е показано, какъ е засиленъ и преградния огънь на артилерията отъ минохвъргачкитѣ и ги испратихме на артилерийскитѣ и минохвъргачни командири за проучване. Съжитѣ легенди испратихме и на пехотнитѣ командири за сведение. Какъ минохвъргачкитѣ засилватъ огъня въ разнитѣ зони се вижда отъ скица № 1.

Смѣняването отъ нѣкои батареи заеманитѣ отъ тѣхъ позиции, наложи да се измѣнятъ задачитѣ на батареитѣ, поради което направихме „Разпредѣление на задачитѣ“ (приложение № 1), съставихме нова скица за преградния огънь (скица № 1) и таблица за пунктоветѣ на унищожителния огънь (приложеное № 2), като въ последната указаме пунктоветѣ отъ нашето разположение, които ще се обстрелватъ, ако бждатъ случайно заети отъ неприятеля.

Отъ всички предположения, които щаба на 3/5 пех. бригада бѣше направилъ, най-вѣроятното бѣше, че противника ще атакува Голѣма Яребична. За да покажемъ по какъвъ начинъ ще действува артилерията отъ участъка при това предположение, съставихме единъ проектъ за учение въ който сж предвидени седемъ разни моменти. Съобразно

съ обстановката, която ни е наложена от всеки момент, даваме решение за действията на артилерията и заповедите до командирите на групите.

Атакването на Голѣма Яребична бѣше предстоящо и трѣбваше да се подготви огнева преграда и предъ линията Дунавска китка-Победа.

За тази целъ презъ м. мартъ разпоредихме, батареите, които ще дадатъ преграденъ огънь предъ тази линия да си подготвятъ данните за стрелбата и когато бѣде заповѣдано, да се пристрелятъ въ дадените имъ зони; пристрелването обаче на батареите не можа да се направи, защото, когато щаба на бригадата разпореди презъ м. априлъ да се оттегли 1/49 дружина (която заемаше Голѣма Яребична), отъ командира на 49-и пех. полкъ се изтъкнаха много голѣми пречки, които не позволяватъ очистването на Голѣма Яребична.

Командира на 3/5 пех. бригада призна за уважителни доводите, които му се изтъкнаха и батареите отъ двете артилерийски групи си подготвиха данните за преградния огънь само по плана. Кои батареи щѣха да дадатъ преграденъ огънь предъ Дунавска китка-Победа се виждаха въ скица № 1

Щаба на 3/5 пех. бригада не само че очакваше атаката на Голѣма Яребична, но си приготви планъ и съображения за контръ-атакуването било изцѣло на Голѣма Яребична, било поотдѣлно на Емине Буруну, Босилова китка и Голѣма Яребична, ако евентуално бѣдатъ завладѣни. Тия съображения интересуваха и артилеристите — командири, поради което имъ ги изпратихме за проучване.

Споредъ съображенията на бригадата, контръ-атака, произведена съ части, силата на които достига до дружина включително, се произвежда безъ артилерийска подготовка, а контръ-атака на полкъ и бригада — съ артилерийска подготовка, която трѣбва да трае 20 минути. Една минута преди пехотата да трѣгне въ атака, тя се групира близо до съседните позиции и по контръ-атакуемия пунктъ се открива освенъ артилерийски, още и вихровъ огънь отъ картечните. Пехотата атакува въ три вълни, които се движатъ вънъ отъ ходовете на съобщения и окопите и, като предъ атакующата вълна се движи артилерийския, минния и картеченъ огънь. Следъ завладѣването на пункта пехотата преследва противника съ огънь.

Ако неприятеля е завладѣлъ изцѣло Голѣма Яребична и трѣбва да се контръ-атакува, първо удара се насочва срещу Голѣма Яребична и се заема тя, после се заема Емине Буруну и най-после Босилова китка.

Въ духа на изброените до тукъ указания и заповѣди, артилерийските части и минохвъргачните роти се готвяха и очакваха боя на 29 и 30 май.

XII. Бойна дейность на двете противникови страни въ периода отъ 1. IX. 17 год. до 28. V. 18 год.

Следъ неуспѣшния опитъ на 3/5 пех. бригада да завладѣе и задържи Буруна (бой на 30. VII. 17 год.), както писахме и по-напредъ (стр. 27) въ Хумския участъкъ настана едно сравнително затишие, което и двете страни използваша за да доукрепятъ позициите си, и въ артилерийска дейность, която се изразяваше отъ *наша страна*: а) въ водене обезпокоителенъ, отмъстителенъ и разрушителенъ огънь; б) произвеждане пристрелки за провѣрка на преградния и унищожителния огънь; в) подготовка и участие въ патрулни нападения за залавяне пленници; г) отбиване нападенията на противника срещу в. Августова и д) обстрелване неприятелските аероплани, а отъ *страна на противника*: а) въ водене обезпокоителенъ, отмъстителенъ и разрушителенъ огънь; б) престрелка на разни пунктове; в) съдействие на грѣцката пехота за завладѣване на в. Августова и г) подготовката на позициите за атака отъ 20. до 28. май.

Да разгледаме поотдѣлно дейността на двете страни презъ горния периодъ.

A. Отъ нашата страна

1. Обезпокоителния, отмъстителния и разрушителния огънь, който артилерията на 3/5 пех. бригада водеше по неприятелските позиции, преследваше целта: да затрудни укрепването на позициите, да попречи на подвоза на бойни припаси и инженерни материали, да пречи на свободното движение въ тила на позициите, да разрушава позициите и най-после да поразява и угнетява защитниците на позициите.

Обезпокоителния огънь се водеше: а) Най-често и по силно по близкото неприятелско разположение по окопите: Затворения унищ. пунктъ 20, Съединителния, Грѣцкия—унищ. пунктъ 21, Изгорѣлата нива и Буруна—унищ. пунктъ 27, Сухото дере—унищ. пунктъ 28, Маскирания ходъ—унищ. пунктъ 29, Малка Яребична—унищ. пунктъ 32, Човкатата, Наблюдателната застава — унищ. пунктъ 37, Французката висота—унищ. пунктъ 43, Черната скала — унищ. пунктъ 57, в. Августова, Сомуня и Крушитѣ; б) По-слабо се обстрелваха пехотните окопи отъ втората позиция: окопите источно отъ с. Лугунци, в. Картофеля—унищ. пунктъ 33, Кирилъ и Методий—унищ. пунктъ 58 и Шапката—унищ. пунктъ 55; в) По-близките батареи, около с. Ошинъ, Чуба Кодра, Люмнишка китка, Люмница и Шарените висоти; г) По селата Лугунци, Ошинъ и Люмница; д) По лагерите, биваците и долините, въ които се предполагаше, че има разположени неприятелски войски

и е) По пжтищата, които водеха към горните села, биваци и позиции.

Отмъстителния огън се произвеждаше по всички пунктове изброени в точките а, в, г и д — от тия за обезпокоителния огън.

Разрушителния огън се произвеждаше по пунктовете а и в от тия за обезпокоителния огън.

При воденето на тези три вида огън, Командирите на групите и отделенията и Командирите минохвъргачните групи се ръководеха от заповедите по артилерията на 3/5 пех. бригада № 3 и № 7084, за които писахме по-напред (стр. 52 и 54).

Обезпокоителния огън се произвеждаше с урагани от по 2 и повече вистрели от орждие, или минохвъргачка. За водене този огън, в всяка артилерийска група назначаваше дежурни батареи, а от минохвъргачките — групата на Самодивска поляна (между Голъма Яребична и Босилова китка).

Дневния разход на бойните припаси за всички полски и планински Шкода батареи — беше определен — по 30 снаряда на батарея, а за планинските и полските гаубични батареи по 15 снаряда на батарея.

При воденето на обезпокоителния огън от батареите, можеше едновременно с него, да се паляг и димки (блъсъци) от позициите на фалшивите батареи за заблуждаване противника, едно, че блъсъците не бяха добри и се познаваше че те са от фалшиви батареи, второ, че въ цѣлия участък имаше 200 блъсъци и трето, защото за уреждането на една добра служба по заблуждаването на противника, бяха необходими: 11 телефонни апарати, 28 километра кабел и около 3000 добри блъсъци, които да наподобяват блъсък от орждията — а такива не се отпущаха.

Съ определения по горѣ дневен разход снаряди, за цѣлата група, дежурните батареи водеха обезпокоителния огън денем и нощем. Когато обстановката изискваше, дневния разход можеше да се увеличи или намали по заповѣд на Командирите на артилерийските групи.

За водене обезпокоителния огън от леките минохвъргачки, не бяха определени дневния разход на мините. Командира на групата трѣбваше да помни, че той е длъжен с минохвъргачките си да пречи на окопните работи на противника, да му нанася загуби и да държи смѣтка за трудния превоз на мините.

През периода от 1. IX. 17 год. до 28. V. 18 год. леките минохвъргачки от Самодивска поляна стреляха само 44

пжти и изразходваха 163 мини. Причините за изстрелването на толкова малко мини са: първо — трудния превоз и второ нежеланието на пехотата от Голъма Яребична да стрелят разположените по нея минохвъргачки, защото щом последните откриваха огън, неприятелската артилерия, започваше по силно да обстрелва Голъма Яребична и пехотата страдаше и се измъчваше от този огън. Пехотата, която отбраняваше Голъма Яребична искаше обезпокоителния огън да се води от батареите които са назад и от батареята която е на в. Лѣха и бие надлъжно неприятелската позиция.

Отмъстителния огън, като огнево нападение се произвеждаше от една или повече батареи с урагани, но обикновено се гледаше да не се изразходват много снаряди. По голъмо нападение от всичките български батареи на участъка се произведе на 21.IV.18 г. по заповѣд на Началника на дивизията. При това огнево нападение обстрелвахме близкото неприятелско разположение и някои от батареите му. Батареите от участъка откриха едновременно в 22 1/2 часа и изстреляха 855 снаряда, 18 леки и 4 средни мини. (На полска и планинска Шкода батарея по 80 снаряда, а на 10 1/2 и 12 см гауб. батареи по 40 снаряда).

След прекратяването на огъня от нашите батареи, противника веднага обстреля Голъма Яребична с 500 снаряда от разни калибри и Обла с 300 снаряди също от разни калибри.

На всяко наше огнево нападение противника всякога почти отвръщаше с огън и изстрелваше повече бойни припаси от нас. Въ това огнево нападение герм. батареи не взеха участие, защото имаха малко снаряди. Въ един разговор с началника на германската артилерия, той ми каза: „всички снаряди се изпращат на западния фронт, където имъ било сега обърнато вниманието, поради което батареите ми ще откриват огън само при искане преграден огън; при огневите нападения ще хвърлят малко снаряди и ще обстрелват с няколко само снаряди, ония неприятелски батареи, които не могат българските батареи да достигнат“.

За този разговор донесохме на командира на 5 артилерийска бригада, обаче и след това тяхната дейност остана малка, както и по-преди.

Разрушителния огън се произвеждаше от 10 1/2 и 12 см. гаубичи и средните минохвъргачки разположени на Голъма Яребична. Германските 15 см. полски гаубичи, макаръ и най подходящи за целта не се употребяваха защото имаха малко бойни припаси.

Срѣднитѣ минохвъргачки сж употребявани малко, защото тѣхния подвозъ е много труденъ. Презъ горния периодъ минохвъргачкитѣ сж стреляли 7 пжти и сж изразходвали 27 мини.

Презъ цѣлия периодъ отъ 1.IX 1917 г. до 29.V 1918 г. батареитѣ и минохвъргачкитѣ сж изразходвали — за водене обезпокоителенъ, отиждителенъ и разрушителенъ огънь 49165 снаряди и 190 мини. Въ числото 49165 влизатъ и снарядитѣ, които батареитѣ сж похарчили за провѣрка на преграднитѣ и унищожителнитѣ огънове, но не влизатъ тѣзи, похарчени за подготовката на патрулнитѣ нападения и отбиране нападенията на противника.

Отъ изстрелянитѣ 49165 снаряда най-много сме хвърлили по: Малка Яребица (унищ. пунктъ № 30), после по Човката (между унищ. пунктове № № 30 и 37), наблюдателната застава (унищ. пунктъ № 37), Чатала (унищ. пунктъ № 30), Боруна (унищ. пунктъ № 27), Сухото дере (унищ. пунктъ № 28), Маскирания ходъ (унищ. пунктъ № 29), Французката (унищ. пунктъ № 43), Черната скала (унищ. пунктъ № 57), в. Августово (южно отъ унищожителния пунктъ № 61) и останалитѣ други пунктове по близки до нашето разположение, следъ това идатъ по редъ неприятелскитѣ батареи, биваци, села, долища и пжтища.

*

II. Престрелкитѣ за провѣряването на основнитѣ и спомагателни преградчи и унищожителни огънове, които батареитѣ даваха, се произвеждаха, когато атмосфернитѣ условия рѣзко се промѣняваха и при смѣна на позицията предизвикана, било че батареята заема нова бойна позиция, или че заема за известно време запасната си позиция.

Специални пристрелки по известни пунктове или зони, батареитѣ произвеждаха, когато получеха задача да обстрелятъ горнитѣ цели, а въ близость до тѣхъ, тѣ нѣмаха пристреляни пунктове и трѣбваше чрезъ хвърляне по нѣколко снаряди да си подготвятъ стрелбитѣ. Пристрелкитѣ се извършваха обикновено чрезъ лично наблюдение отъ батарейнитѣ командири и тѣхнитѣ помощници наблюдатели. Нѣкои отъ пристрелкитѣ по неприятелскитѣ батареи се произвеждаха съ помощта на 11 звукоизмѣрвателна команда.

Нашитѣ батарейни командири се бѣха престреляли по твърде много пунктове и таблицитѣ имъ за целитѣ бѣха отъ 2—3 страници, а германскитѣ батарейни командири не бѣха се пристреляли по всички цели и неприятелски батареи, по които трѣбваше да стрелятъ — първо, че нѣмаха достатъчно снаряди, второ защото не проявяваха голѣма дейность и

трето защото чакаха да намѣрила време звукоизмѣрвателната команда, за да ги пристреля.

На 23 априлъ командующия 1-а армия по телефона отъ щаба на 5 пех. дивизия заповѣда да се обстрелятъ нѣкои по-далечни противникови батареи, обаче отъ сведението което бѣше ми дадено отъ началника на германската артилерия се виждаше, че тѣ не бѣха се пристреляли по тѣхъ, вследствие на което и заповѣдта не можеше да се изпълни.

Командующия армията остана недоволенъ отъ неготовността на германската артилерия да брани позицията и заповѣда на командира на 5-а артилерийска бригада, да вземе мѣрки и накара германскитѣ батареи да се пристрелятъ по всички неприятелски батареи и да проявятъ по-голѣма дейность и готовность.

Пристрелкитѣ за преградния и унищожителния огънь макаръ и да не се водеха бързо, както обезпокоителния огънь, все пакъ обезпокояваха противника; изразходванитѣ за тази цель снаряди влизатъ въ общото число на снарядитѣ, които артилерията на 3/5 пех. бригада изстреля въ периода отъ 1.IX 1917 г. до 28.V 1918 г.

*

III. За поддържане настѣпателния духъ въ пехотата и за заляване пленици, полковетѣ на 35 пех. бригада произведоха петъ патрулни нападения.

Първото патрулно нападение за заляване пленици се произведе на 10.X 1917 г. отъ 3/50 дружина срещу грѣцкия постъ разположенъ по мѣстността „Корунитѣ“ южно отъ к. 560 и отъ 1/49 дружина срещу „Боруна“, юго западно отъ Голѣма Яребица (гледай планъ Хумски участъкъ).

Планътъ за действието на батареитѣ, които щѣха да подготвяватъ и покровителствуватъ патрулното нападение на 3/50 дружина направихме, при предположение, че въ този день въ другитѣ участъци на бригадата и дивизията нѣма да се произвеждатъ такива нападения, поради което за разсѣиване вниманието на противника въ помощъ на артилерията отъ лѣвата артилерийска група, се взе една батарея отъ 2/5 пех. бригада, която трѣбваше да обстрелва неприятелскитѣ окопи источно отъ пункта на нападението.

Въ назначения день обаче за извършване патрулното нападение, щаба на 5-а пех. дивизия, решава да се произведатъ и патрулнитѣ нападения отъ 18 и 20 пех. полкове съ цель да се разсѣе вниманието на противника по цѣлия фронтъ.

Подготовката на пункта на нападението се произведе безъ предварителна дълга артилерийска подготовка, тъй като

пункта на нападенията е слабъ и можеше да избиемъ защитниците му; не трѣбваше да откриваме намеренията си и да се харчатъ много снаряди и защото, ако теленитѣ мрежи не бждатъ разкъсани въ време на самото нападение отъ артилерийския огънь, то за рѣзание на мрежитѣ въ патрула имаше предвидени и специално назначени телерезачи.

Въ плана за подготвяне патрулното нападение отъ 3/50 дружина, покажахме: 1) кои батареи ще държатъ подъ огънь пункта на нападенията и съседнитѣ окопи, за да не стрелятъ защитниците имъ; кои ходове на съобщенията, за да не пристигатъ подкрепления; кои ще образуватъ огнена преграда задъ пункта, за да не избѣгатъ защитниците; кои ще обстрелватъ нѣкой пунктове, находящи се малко по далечъ отъ пункта на нападенията, съ цель за демонстрация и кои неприятелскитѣ батареи, които съ своя преграденъ огънь биха се опитали да попречатъ на патрула да извърши нападенията; 2) продължителността на огъня и неговата скоростъ, количеството на снарядитѣ, които ще се изстрелятъ, часоветѣ и минутитѣ въ които ще откриятъ огънь батареитѣ и до кога ще го продължаватъ.

Въ полка за действието на батареитѣ се предвиждаше, че артилерийския огънь ще трае 20—25 минути, време достатъчно за настѣпване на патрула и завръщането му назадъ до влизането въ зоната на нашето разположение; горния планъ се прсучи отъ командира на 50-и пех. полкъ и дружинния командиръ и утвърди отъ Командира на 3/5 пех. бригада.

Отъ началото на месецъ октомврий до 10 октомврий, деня въ който се произведе нападенията, батареитѣ отъ лѣвата група, незабелязано за противника, започнаха да се престрелватъ по пунктоветѣ по които щѣха да стрелятъ.

Презъ нощта на 9 срещу 10 октомврий, патрула се приближава къмъ политѣ на „Корунитѣ“ — склоноветѣ на които сж стрѣмни около 25° до 30° и тамъ прикритъ отъ храсталацитѣ очакваше 23 часа отъ 10 октомврий, когато батареитѣ ще откриятъ огънь.

На 10 октомврий въ 26 часа, батареитѣ откриха огънь. 3/1 пол. 10¹/₂ с/м гауб. батарея съ две орджия обстреля пункта на нападенията въ продължение на 5 минути, следъ което пренася огъня задъ пункта и стреля тамъ въ продължение на още 15 минути; презъ време на това обстрелване пункта, патрула настѣпва и щомъ огъня се пренася задъ пункта, патрула се нахвърля въ последния; другитѣ батареи, които участвуватъ въ патрулното нападение (гледай таблица — за количеството и продължителността и пр). откриватъ сжщо огънь въ 23 часа по посоченитѣ имъ обекти и го водятъ първитѣ 10 минути по бързо, а последнитѣ по бавно.

Патрула отъ 3/50 дружина смѣло и енергично настѣпва подъ командата на своя офицеръ, нахвърля се въ грѣцкия постъ и пленява раненъ единъ подофицеръ; другитѣ войници отъ поста успѣватъ да избѣгатъ.

Благодарение на това, че предварителната пристрелка отъ батареитѣ се извърши правилно и незабелязано за противника, а въ деня на нападенията батареитѣ действаха правилно, патрула добре ръководенъ, противника не можѣ да схване, кой неговъ пунктъ е нападнатъ, та батареитѣ му открия преграденъ огънь не срещу Коруната, дето действително се извърши нападенията, а срещу в. Августова, гдето нашитѣ и неприятелскитѣ постове сж близко игдето отъ наша страна се правеше само демонстрация.

Кои окопи отъ Коруната, батареитѣ отъ лѣвата група държаха подъ огънь, се вижда отъ плана — Хумски участъкъ.

Батареята отъ 2/5 пех. бригада, която трѣбваше да произведе демонстрация по нападение източно отъ Коруната, не обстрелва предвиденитѣ окопи, защото 18-й пех. полкъ произведе по сжщото време патрулно нападение предъ своя участъкъ.

За подготовката и покровителстването това нападение, батареитѣ отъ лѣвата артилерийска група изстреляха около 1290 снаряда.

Плана за патрулното нападение отъ 1/49 дружина се съставя отъ Командира на 49 пех. полкъ и утвърждава отъ Командира на бригадата, който назначава 10 октомврий — денъ, въ който ще се произведе нападенията. За успѣха на това патрулно нападение и двамата пехотни командири сж разчитали повече на изненадата и на разрушителния огънь отъ срѣднитѣ минохвъргачки, за разкъсване на теленитѣ мрежи.

Споредъ приготвения планъ на 10 октомврий презъ деня срѣднитѣ минохвъргачки, които по това време бѣха подчинени направо на Командира на 3/5 пех. бригада, трѣбвало да разкъсатъ теленитѣ мрежи предъ окопитѣ на Буруна, а отъ дѣсната артилерийска група презъ нощта щѣло да се иска едно малко съдействие; това съдействие трѣбвало да се даде отъ две батареи на групата, като изстрелятъ по 10 снаряда и обстрелятъ съседнитѣ на Буруна окопи, подиръ което патрула трѣбвало да се нахвърля въ неприятелскитѣ окопи и залови пленници (гледай планъ Хумски участъкъ).

Това патрулно нападение отъ 1/49 дружина излезе не успѣшно, защото следъ хвърленитѣ презъ деня 8 срѣдни мини, които сж разкъсали теленитѣ мрежи, Командира на 49 п. полкъ се разколебава че по приготвения неговъ планъ ще може да се извърши нападенията и поисква съдействието

на Командира на дѣсната група за разкъсване теленитѣ мрежи и покровителстване нападението съ артилерийски огънь.

Последния, безъ да докладва за това, се съгласява. Започва артилерийската подготовка на пункта Буруна съ 12 с/м гаубици и пристрелката на две — отъ 75 с/м полски с. с. батареи по съседнитѣ на Буруна окопи.

Обстрелването на пункта „Буруна“ съ 8 мини и 10—12 см. гранати не разкъсва теленитѣ мрежи, но открива нашитѣ намерения и противника презъ нощта пази пълна бойна готовностъ, отстъпва първия окопъ и очаква нашия патруль въ единъ по заденъ окопъ.

На 10. X. 17 год. въ 23 часа, три отъ батареитѣ на дѣсната група откриватъ огънь за подготвяне и подбръжане патрулното нападение. Една 75 см. полска с. с. батарея открива огънь по „Буруна“, а другата 75 см. пол. с. с. батарея — по съседния окопъ, нареченъ „Затворения окопъ“ — трета една 10 $\frac{1}{2}$ см. план. гауб. батарея открива огънь по Малка Яребишна. Следъ петъ минутно обстрелване „Буруна“, полската с. с. батарея пренася огъня задъ окопа и патрула настѣпва къмъ неприятелския окопъ, обаче бива посрещнатъ съ огънь отъ ржчни бомби и повърнатъ назадъ, като всички чинове отъ патрула били ранени.

За подбръжане и подготвяне това нападение, батареитѣ отъ дѣсната група изразходваха 217 снаряди.

*

Другитѣ две патрулни нападения се произведоха въ 1 часа на 25. XI. 17 год. — това отъ 49 пех. полкъ срещу неприятелския окопъ нареченъ „Сърдцето“, юго-западно отъ в. „Обла“, а това на 8 пех. полкъ — по окопитѣ на противника южно отъ Ахмаджа (гледай — плана Хумски участъкъ). Плановетѣ за употреблението на артилерията при подготовката и подбръжането патрулнитѣ нападения направихме така, както и плана за патрулното нападение на 3/50 дружина.

До деня на нападението, батареитѣ отъ дветѣ артилерийски групи водеха обикновена дейностъ и се престрелваха по разнитѣ пункове. Въ 1 часа на 25. XI. 17 год. батареитѣ откриха огънь по назначенитѣ имъ пункове и патрулитѣ излизатъ отъ изходното си положение. Следъ петъ минутно обстрелване пунковетѣ за нападенията и пренасяне огъня задъ окопитѣ, патрулитѣ трѣбваше да се нахвърлятъ въ неприятелскитѣ окопи и да заловятъ пленници.

Тѣзи две патрулни нападения не излѣзоха сполучливи, макаръ и артилерийския огънь отъ дветѣ групи да се води правилно и методично, защото патрулитѣ настѣпвали неохотно и непредпазливо, вследствие на което, биватъ открити, обстреляни съ пехотенъ и картеченъ огънь и повърнати назадъ. Патрула отъ 49-й пех. полкъ успѣва да се приближи

близо до пункта на нападението, но посрещнатъ отъ силенъ огънь се разпрѣсва и повръща, като нѣколко отъ войницитѣ биватъ ранени, а началника на патрула поручикъ Ивановъ пропада безъ вестъ. Патрула отъ 8 пех. полкъ бива откритъ много по отдалечъ и следъ като бива обстрелянъ се повръща назадъ, безъ да понесе нѣкои загуби.

За подбръжане и подготвяне тѣзи две патрулни нападения се изразходваха 2700 снаряди.

Петото патрулно нападение се произведе на 20. I. 18 год. отъ 8-в пех. полкъ, подбръжано отъ батареитѣ на дѣсната артилерийска група, които изразходваха — 1100 снаряди — то излезе сполучливо и се залови въ пленъ единъ грѣцки войникъ.

Щаба на 5-а пех. дивизия искаше всѣки месецъ да се произведе по едно патрулно нападение отъ всѣки полкъ и Командира на бригадата бѣше разпоредилъ следующитѣ патрулни нападения да се произведатъ къмъ края на месецъ февруарий. Плановетѣ за тия патрулни нападения се приготвиха, обаче пехотнитѣ полкове подъ разни предлози отлагатъ нападенията, до като най-сетне тѣ се забравиха и не се произведоха.

Германскитѣ батареи отъ участъка на 3/5 пех. бригада вземаха участие въ произведенитѣ патрулни нападения, като се назначаваха — заедно съ нѣкои отъ българскитѣ батареи да биятъ ония противникови батареи, които предполагаме, че съ своя преграденъ огънь ще попречатъ на патрулитѣ да изпълнятъ задачата. Колко снаряда сж изразходвали германскитѣ батареи нѣмаме сведения, но като имаме предъ видъ че подвоза на снарядитѣ имъ се намаляваше отъ втората половина на 1917 год., можемъ да заключимъ, че тѣ не ще да сж изстреляли много снаряди.

Всичко за подбръжане и покровителствуване петтѣ патрулни нападения българскитѣ батареи изразходваха около 5400 снаряди отъ които $\frac{3}{4}$ сж 75 см. полски и $\frac{1}{4}$ — 10 $\frac{1}{2}$ и 12 см. гаубични снаряди. Германскитѣ батареи презъ време на тѣзи патрулни нападения сж изразходвали не повече отъ 300—350, снаряди отъ които 70—90 — 15 см. снаряди, а останалитѣ 230—260 — 10 $\frac{1}{2}$ см. снаряди.

*

IV. Малки неприятелски групи на нѣколко пѣти се опитаха да се приближатъ до нашето охранение, обаче своевременно биваха открити и повръщани назадъ съ артилерийски, пушеченъ и бомбовъ огънь.

Имаше случай, гдето неприятелскитѣ войници нощно време скрито да се приближаватъ до окопитѣ и хвърляха брошури написани на български езикъ. Въ тѣзи брошури се осждаше водената до тогава политика отъ Българското

правителство, подканяха се войниците да измънят на дълга си, да провъзгласят България за Република и да оставят Съглашението да уреди съдбините на България, съобразно с провъзгласените от него принципи за справедливостта и самоопределянето на народите

Нападения съ с големи сили от рота и до дружина — неприятеля — Гърците, предприеха на 5, 7 и 11 март 1918 год. срещу предните позиции на 50-и пехотен полк и „Облата“ (гледай — план — Хумски участък).

За тия нападения неприятелските леко и средно калибрени батареи от Зеления рид, Люмница и Шарените висоти всекидневно, начиная от 26 февруарий до 5 март, откриваха огън по окопите, с цел да ги разрушат и да направят прелези в телените мрежи, а гръцката пехота нощно време постоянно с пушечен и картечен огън обстрелваше същите позиции, за да пречи на войниците от охранението да поправят разрушенията, които артилерията правеше през деня. За горната цел неприятелската артилерия изразходва около 2600 леко и средно калибрени снаряди.

Въ отговор на този неприятелски артилерийски огън, батареите от лъвата група обстреляха срещуположното противниково разположение, като изразходваха около 360 снаряди.

На 4 март предъ пладне, наблюдавайки стрелбата на неприятелската артилерия от наблюдателния пункт на командира на 31 пол. гаубична батарея — находящ се на в. Князь Борисъ, предадохме на командира на групата подполковникъ Икономовъ, да засили в. Августова, като използва орждията, които отбраняват по далечни зони, тъй като тукъ охранителните постове № 5 и № 6 се намират на около 200—250 метра далеч от неприятелските окопи, находящи се по същата висота и най-вероятно е противника да атакува тях.

На 5 март неприятелската пехота атакува в. Августова. Нападението се извърши така: през деня на 5 март неприятелските батареи обстреляха предните позиции — Облата, Скалистъ, Геройската и в. Августова, както това правеха всекидневно, а въ 21 ч. и 57 м. при облачно време по същите пунктове откриха „ураганен огън“, подъ прикритието на който гръцката пехота с сила не повече от рота настъпва срещу в. Августова, а с друга по-малка група, срещу в. Обла. Постовете предугаждат нападението и започват да освѣтяват мѣстността съ бѣли ракети; въ 22 ч. и 2 м. от в. Августова се подават червени ракети и батареите от лъвата група веднага откриват преграден огън предъ охранението и унищожителен огън по неприятелското разположение по в. Августова. Въ 22 ч. и 5 м. се забелезва настъпле-

ние и срещу Облата и се подават червени ракети. Батареите от лъвата група откриват преграден огън предъ Облата и унищожителен по Французката висота.

Благодарение своевременното откриване настъплението на гърците и откриването на преградния и унищожителния огън, гърците сж повърнати назад, но какви загуби сж понесли не е известно. Загуби въ частите които охраняват в. Августова нѣма.

Въ 22 ч. и 10 м. артилерийския огън от двете страни постепенно започва да намалява и следъ 5—10 минти се прекратява. Рѣдкия пушечен, картечен и бомбов огън от двете страни продължава дълго време следъ това.

За отбиването на това нападение, батареите от лъвата група изстреляха: 555 — 7.5 см. полски и планински, 155 — 10½ см. и 30 — 12 см. снаряди, или всичко 745 снаряди, а противниковата артилерия изстреля около 1000 снаряда.

*

На 6 март къмъ 22 ч. и 33 м. при дъждовно и мъгливо време, гърците се опитаха да настъпят срещу охранението, което е юго-западно отъ голѣма Яребична и за отвличане вниманието на охранителните части въ друго направление, откриват силен пушечен и картечен огън отъ Буруна и „Затворения окоп“, а батареите му отъ Чуба Кодра откриват огън по Голѣма Яребична и Будний Подъ прикритието на този огън гръцката пехота настъпва срещу заставите, юго-западно отъ Голѣма Яребична, но последните своевременно откриват настъплението и подават червени ракети.

Батареите отъ дѣсната артилерийска група веднага откриват преграден огън и гърците повръщат назад. Следъ отбиване на нападението, огъня и отъ двете страни се прекратява.

За отбиване това нападение батареите изстреляха: 105 — 7.5 см., 110 — 10½ см. и 65 — 12 см. снаряди или всичко 290 снаряда.

*

На 7 март гръцката пехота атакува втори път „в. Августова“ по следущия начинъ. Въ 4 ч. 25 м. при гъста мъгла, гърците се опитаха отново да настъпят срещу в. Августова, обаче тоя път за да отвлекат вниманието на охранението въ друга посока, батареите отъ Люмница, Зелени ридъ и Шарените висоти, откриха огън по в. Обла и заставите западно отъ нея. Въ същото време гърците откриват пушечен и картечен огън по в. Августова. Въ отговоръ на това, батареите отъ лъвата група действатъ така: една батарея дава рѣдък преграден огън предъ в. Августова, други батареи адвотъ унищожителен огън по Фран-

цуката и обстрелват една от близките неприятелски батареи.

Въ 4 ч. и 27 м. гърците въ съставъ около 2 роти, безъ артилерийска поддръжка, настъпватъ срещу в. Августова; охранението открива настъплението, подава червени ракети и тръжни сигнали за искане преграденъ огънь. Батареитъ чуватъ сигнала „Тревога“ и даватъ преграденъ огънь въ нападната зона, а нѣкои батареи даватъ унищожителенъ огънь по неприятелскитъ окопи по Августова и сѣсиднитъ до нея пунктове. Преградния огънь се повтаря нѣколко пѣти, тъй като грѣбачитъ продължаватъ да свирятъ „Тревога“.

Благодарение на своевременно открития преграденъ и унищожителенъ огънь, гърцитъ биватъ отбити и повръщатъ назадъ, но какви загуби сѣ понесли не е известно. Загуби въ охранението сѣщо нѣма.

Отъ стрелбата едно 7.5 см. полс. с. с. оръдие се поврежда и изпраща въ работилницата въ с. Конско за изправление, а на мѣстото му се постави едно отъ противоаеропланнитъ оръдия — и взвода остана временно съ едно оръдие.

Въ 5 ч. и 10 м. огъня и отъ двѣтъ страни постепенно започва да намалява и къмъ 5 ч. и 45 м. окончателно се прекратява.

За отбиване това нападение, батареитъ отъ лѣвата група изстреляха: 1530 — 7.5 см. 240 — 10½ см. и 130 — 12 см. снаряди или всичко 1910 снаряди, а неприятелскитъ батареи изстреляха около 2200 снаряди.

*

На 11 мартъ гърцитъ се опитаха да завладѣятъ в. Августова по следующия начинъ: при тъмна нощъ въ 0 ч. и 30 м. грѣцката пехота открива силенъ пушеченъ и картеченъ огънь срещу в. Августова, а въ 0 ч. и 32 м. пехотата имъ въ сила око 4 роти, безъ артилерийска поддръжка, настъпва не само срещу в. Августова, но и срещу Пресечения Конусъ. Защитницитъ откриватъ настъплението и подаватъ червени ракети. Батареитъ отъ лѣвата група даватъ на нѣколко пѣти преграденъ огънь и къмъ 0 ч. и 50 м. гърцитъ сѣ отбити предъ Августова, а натиска срещу Пресечения Конусъ продължава. Обаче и тукъ гърцитъ биватъ отбити. Следъ отбиването на нападението огъня на батареитъ отъ лѣвата група започва постепенно да намалява и се прекратява.

Въ 1 ч. и 30 минути батареитъ отъ лѣвата група произведоха огнево нападение по неприятелскитъ окопи на в. Августова, като всѣка батарея изстреля по 10 снаряди. Неприятелската артилерия не отвърна на нашия огънь и по бойното поле настана затишие.

Какви загуби е понесълъ противника не е известно. Загуби въ охранението нѣма.

За отбиването на това нападение батареитъ отъ лѣвата група изстреляха: 885 — 7.5 см., 240 — 10½ см. и 35 — 12 см. снаряди, или всичко 1170 снаряда.

*

Следъ свършването на боеветъ, за удържането в. Августова, командира на 3/5 пехотна бригада изпрати своя началникъ шаба да обходи преднитъ охранителни части и на самото мѣсто да изучи по какъвъ начинъ се е водилъ боя отъ двѣтъ страни.

Началникъ шаба на бригадата въ рапорта си отъ 13 мартъ донасяше, кои сѣ причинитъ за нашия успѣхъ и отъ тоя рапортъ заемаме долнитъ редове: „Отъ наша страна нѣма нито една жертва главно поради това, че неприятеля въ време на атаката е хвърлялъ бомби, които не достигнали до нашитъ окопи и се прѣскали нагоре. Неприятелътъ бива отбитъ, благодарение бодростта и храбростта на нашия войникъ, на временното откриване неприятеля, умѣлото употребление на бомбата и пушката отъ наша страна, навременното откриване на нашия мощенъ артилерийски огънь, изненадата на неприятеля, който е билъ увѣренъ, че прелезитъ презъ телената мрежа ще бждатъ отворени и презъ нощта.“

По-нататкъ въ рапорта си началникъ шаба излага разговоритъ които е водилъ съ фелдфебели, подофицери, ефрейтори и редници отъ охранението, отъ които се виждало, че всички били доволни отъ отличното съдействие, което имъ дала артилерията и завършва така: „всички останали войници почти съ сѣщитъ думи подчертаха вѣрната си въ нашата артилерия.“

За отбиването на грѣцкитъ нападения на 5, 7 и 11 мартъ, освенъ близкитъ виши пехотни началници, но и Командующия 1-а армия съ заповѣдь по армията № 203 отъ 21. III. 18 год. искаха благодарностъ и похвала на пехотата и артилерията че на време сѣ открили настъплението на противника, повърнали сѣ го съ огънь и сѣ удържали позициитъ си.

*

V. За обстрелването неприятелскитъ аероплани артилерията на 3/5 пех. бригада имаше само единъ 7.5 см. полс. с. с. противоаеропланенъ взводъ, поставенъ на импровизирана дървена платформа и разположенъ на позиция югоисточно отъ в. Иосифовъ. Взвода се командваше отъ единъ запасенъ подпоручикъ свършилъ курса по противоаеропланната стрелба въ София, който свършваха и всички други офицери, назначени да командватъ противоаеропланни взводове.

Хумския участък дълъг по права линия 14 километра, а въ дълбочина до 9 километра имаше нужда не от единъ, а от повече противоаеропланни взводове, поставени въ две линии, обаче съ такива взводове артилерията не е разполагала и когато през февруарий поискаме да се изпрати още единъ взводъ, това ни искане не се удовлетвори.

Съ колко точно противоаеропланни батареи разполагаше противника не може точно да се опредѣли, защото охранението на позициитѣ си той, бѣше възложилъ повечето на аеропланитѣ, които ежедневно летѣха надъ нашитѣ позиции и не допускаха нашитѣ аероплани да минатъ въ тѣхната страна, отъ колкото на стрелбата отъ противоаеропланнитѣ батареи. За всѣки случай обаче, той имаше противоаеропланни батареи при с. Купа и въ „Тритѣ долини“ (3½ километра югоизточно отъ с. Люмница).

Насочването по бързо движущитѣ се аероплани истрелбата по тѣхъ, дори и съ специално приготвенитѣ противоаероплани орждия, каквито имаха нашитѣ противници и Германцитѣ е много трудна и мжчно се удава и на старитѣ и познавающитѣ тъкоститѣ на стрелбата батареини командири, тъй като трѣбва да се взема подъ внимание бързината на летението, а насочването по сжитѣ бързодвижущи аероплани и стрелбата отъ импровизиранитѣ 7.5 с/м противоаеропланни взводове, рилата на орждията на които се мѣстятъ съ ржче е още по трудна и мжчно се удава на млади запасни подпоручици, които трѣбва да взематъ подъ внимание горнитѣ фактори, за назначението на мѣрника.

Вследствие на това обстоятелство, а сжщо и на това, че неприятелскитѣ аероплани обикновено летяха на висота 2000—3000 метра и повечето пжти вънъ отъ сферата на досегаемостта на артилерийския огнь, стрелбата на противоаеропланния взводъ отъ участъка бѣше недействителна и нему не се удаде случай да сваля нѣкой неприятелски аеропланъ, когато тѣ летяха и на по малка висота.

Когато неприятелскитѣ аероплани летяха надъ нашитѣ позиции и противоаеропланния взводъ откриеше огнь по тѣхъ, тѣ измѣняваха посоката на движението, излизаха отъ сферата на артилерийския огнь и тѣхнитѣ наблюдатели продължаваха своето разузнаване, фотографиране на позициитѣ ни, или корегираше стрелбата на батареитѣ си.

Само когато надъ участъка вѣеха силни вѣтрове и виелици, имаше дъждъ или гъста мъгла, тогава неприятелски аероплани не летяха и не се очакваше, че може отъ аероплана да се хвърлятъ бомби.

Летението на неприятелскитѣ аероплани надъ участъка пречееше на батареитѣ да обстрелватъ въ това време неприятелското разположение, тъй като при стрелбата най лесно се

откриватъ и фотографиратъ нашитѣ батареи отъ неприятелскитѣ авиатори. Началникътъ на артилерията въ действующата армия по този случай предупреди артилерийскитѣ командири още презъ лѣтото на 1916 год., като писа „Батареитѣ“ да се пазятъ да не стрелятъ, когато летятъ аероплани, защото тогава най лесно и най точно могатъ да бждатъ фотографирани (№ 5570 отъ 17. VI. 16 год.).

Ако обаче въ периода на сравнителното затишие, стрелбата отъ нашитѣ батареи можеше да закѣснѣе, или даже съвсемъ да не се произведе, щомъ надъ позицията ни летятъ противникови аероплани, сжщото не можеше да се направи въ единъ сериозенъ и голѣмъ бой, какъвто бѣ тоя до 29. и 30. май, тъй като мълчанието на нашата артилерия понижаваше и безъ това упадналия духъ на защитниците, които щѣха да търпятъ загуби отъ неприятелския артилерийски огнь, безъ противника да изпитва сжщото отъ нашия.

Презъ периода отъ 1. XI. 17 год. до 28 V. 18 год. надъ Хумския участъкъ летяха кога единъ, два или три до четирѣ неприятелски аероплани. За времето отъ 1. IV 18 год. до 28. V. 18 год. за 35 добри дни, надъ позицията е преброено че сж летѣли 315 малки и голѣми аероплани, или срѣдно, всѣки день сж летѣли по 8—9 аероплани. Аеропланитѣ не летѣха изведнѣжъ, а различно, по частично или на групи отъ 2, 3 до 4 аероплани — при това преди и следъ пладне. Голѣмитѣ аероплани всѣкога се охраняваха отъ единъ или два малки аероплана.

Всѣкога, когато надъ нашитѣ позиции летяха неприятелски аероплани, докладваше се по телефона въ Щаба на 5. артилерийска бригада и се искаше да се явятъ и наши аероплани за да прогонятъ противниковитѣ, обаче такива не се явяваха, тъй като противника имаше превъзходство и въ въздушното разузнаване и охранение.

За обстрелване неприятелскитѣ аероплани противоаеропланния взводъ отъ Хумския участъкъ за времето отъ 1. XI 17 год. до 27 V. 18 год. включително, е изразходвалъ показаното число шрапнели: септемврий 600, октомврий 740, ноемврий и декемврий 300, януарий 500, февруарий 620, мартъ 500, априлъ 1340 и май 2040 снаряда, или всичко 6,600 снаряда.

Б. Отъ неприятелска страна

Неприятелската артилерия обстрелваше нашитѣ позиции съ целъ: а) за обезпокояване войскитѣ, за разрушаване позициитѣ и за отмъщение, като отговоръ на нашия огнь;

б) за пристрелване батареите по разни пунктове; в) за съдействие на гръцката пехота да завладее нашите окопи по в. Августов и г) да подготви позициите за атака на 30 май 1918 год.

Обезпокоителния, отмъстителния и разрушителния огън беше насочен най-главно по Голѣма Яребична и по пунктовете отъ преградната позиция — по двете страни на Голѣма Яребична: отъ източна страна — Гръцкии постъ, Сомуля, Августова, Пресечения конусъ, Геройската, Скалиста, Обла, заставите западно отъ Обла и Будний, Ахмаджа и Орлина отъ западна страна. По-слабо неприятелската артилерия обстрелваше пунктовете на Главната позиция — к. 560, в. Князь Борисъ, Князь Кирилъ, Рошава, Гърбата, втората пехотна позиция северно отъ Голѣма Яребична, Дунавска китка-Победа, пунктовете капитанъ Бояджиевъ и хр. Страхилъ, а още по-слабо батареите, разположени по Главната позиция, биваците и село Хума, долищата, гдето предполагаше, че има наши войски и пжтищата, които водятъ за к. 560, Князь Кирилъ, в. Рошава и в. Гърбата.

Обезпокоителния огън неприятелската артилерия водеше обикновено съ урагани отъ леките батареи (5, 6 $\frac{1}{2}$ 7 $\frac{1}{2}$ см.) полски, планински и окосни оръдия; отмъстителния отъ леките, средните и тежко-калибрните батареи (15 $\frac{1}{2}$ и 20-3 см. оръдия) и средните минохвъргачки.

За пръв път неприятеля обстреля Голѣма Яребична съ 18 средни мини на 10. IX. 17 год.; втори път на 29. X. 17 год., като хвърли 30 мини, и трети път на 3. XI. 17 год. — съ 64 мини. Презъ другите дни по Голѣма Яребична сж хвърлени по-малко мини, а някогашъ даже и по една-две. До 20. май, когато започва артилерийската подготовка на позициите за атаката на 30. май по Голѣма Яребична наблюдателите сж преброили, че сж паднали 170 мини. Възможно е, числото на падналите мини да е по-голямо отъ 170, тъй като някои отъ тяхъ сж влезли въ числото на падналите по Голѣма Яребична голѣмо-калибрни снаряди.

Въ периода на сравнителното затишие неприятелската артилерия не обстрелваше само позициите, биваците, селата и пжтищата, но и нашите батареи. Така на 28., 29. и 30. септемврий и 11. октомврий артилерията му обстреля I-ви взводъ отъ 1/14 пл. с. с. батарея и 2/1 12 см. гаубична батарея и имъ нанесе някои повреди.

Обстрелването на I-ви взводъ отъ 1/14 батарея, разположенъ на в. Рошава се извърши пр. пл. на 28. IX. 17 год. отъ две тежки батареи съ аеропланно наблюдение. По взвода противника хвърли 100 фугасни гранати, някои отъ които попаднаха въ двора на батареята и едно отъ оръдията бѣ

ударено отъ гранатно парче, сбаче посредата бѣше малка и оръдието се поправи на самата позиция. Вследствие успешното обстрелване на взвода, презъ нощта срещу 29 септемврий, той се премести на запасната си позиция, която е на около 200-250 метра източно отъ бойната позиция.

На 29. IX. 17 год. пр. пр. неприятелската артилерия безъ аеропланно наблюдение обстреля напуснатата позиция съ около 25-30 снаряда, някои отъ които попаднаха въ оръдейните площадки, и ако взвода бѣше останалъ на същата позиция сигурно оръдията му щѣха да бждатъ посвредени.

На 30. IX. 17 год. пр. пл. една тежка неприятелска батарея съ аеропланно наблюдение обстреля 2/1 12 см. гаубична батарея, находяща се на в. Князь Борисъ и хвърли по нея 105 фугасни гранати. Стрелбата бѣше сполучлива и съ едно парче бѣ ударенъ подвижниятъ механизъмъ на една гаубица, обаче поправката можа да се извърши на самата позиция. Батареята не промени позицията си следъ това обстрелване, защото последната бѣ изградена много по-добре.

На 11. X. 17 год. съ аеропланно наблюдение неприятелската артилерия за втори път обстреля напуснатата позиция отъ I взводъ на 1/14 полска с. с. батарея, защото тази батарея (I и II взводове) водеше най-много обезпокоителенъ огън по неприятелските пехотни позиции и близки батареи. Стрелбата бѣше сполучлива, но безъ резултатна, защото взвода бѣше напусналъ отдавна тази позиция.

На 20. X. 17 год. неприятелската артилерия предприе едно по-сериозно обстрелване на Голѣма Яребична и предните позиции. Въ 11 часа при облачно време и валене на слабъ дъждъ неприятелските батареи откриха разрушителенъ огънъ по Голѣма Яребична. Заставите западно отъ Облата, Облата и Скалиста, които продължи до 16 часа и 30 минути. Усиленото обстрелване на позициите даде основание на по-висшите началници да предполагатъ, че противника ще предприеме и пехотна атака, обаче такава не последва нито презъ деня, нито презъ нощта. Същия денъ неприятелската артилерия обстрелва и позициите на 2/5 пех. бригада при гр. Гевгели и изглежда че е преследвалъ целта, не само да разруши позициите и телените мрежи, но и да прикове вниманието на командването въ тоя участъкъ.

Деятелността на неприятелската артилерия презъ м. ноемврий, декемврий и януарий е обикновена и не дава основание да се подозира, че противника ще атакува позициите южно отъ Хума.

Деятелността на неприятелската артилерия презъ втората половина на месецъ февруарий 1918 год. се засилва и

се забелязва голямо движение на камиони в тила на противниковите позиции.

През месец март дейността на неприятелската артилерия е засилена и числото на неприятелските батареи според наблюденията на 11 звукоизмервателна команда е 33. Освен обикновеното обстрелване на нашите позиции, забелязва се че някои батареи произвеждат и пристрелки по разни пунктове от нашето разположение.

Гръцката пехота, поддържана от една мощна артилерия от ден на ден ставаше по дръзка, взе инициативата в своите ръце и започна да обстрелва пехотните позиции с пушечен и картечен огън, макар и на места нейните позиции пред Голъма Яребична да бяха по низки от нашите, а куршумите да лътят не само по Голъма Яребична, но и зад Дунавска Китка — Победа.

На 5, 7 и 11 март гръцката пехота се опита да завладее в „Августова“ и „Пресъчния Конус“ обаче, както видяхме по-горе (стр. 85 и 89) тези нейни нападения излязоха не сполучливи, след което в участъка настана едно сравнително затишие, през което време неприятелската артилерия обстрелваше нашите позиции, и батареите му произвеждаха пристрелка по разните пунктове от нашето разположение.

От дневника на Началника на артилерията, в който се записваха донесенията на Командирите на групите се вижда, че през месец март противника е обстрелял: Голъма Яребична — с 1200 снаряда; Дунавска Китка — с 140 и Обла — с 900 снаряда. По другите пунктове от нашето разположение са хвърлени малко снаряди.

През месец април противника е обстрелял: Голъма Яребична с 3450, Дунавска Китка — Победа — с 220, Облата — с 940, с. Хума с 85 снаряда. По другите пунктове са хвърлени пак малко снаряди, както и през месец март.

Деятелността на неприятелската артилерия от 1—19 май включително е също такава, каквато и през месец април; през тези дни той е обстрелял Голъма Яребична (Емине Буруну, Босилова Китка, Самодивска поляна и Голъма Яребична) с 2370 снаряди; Дунавска Китка — Победа 315; Обла 375 снаряди. По предните позиции на 50-и пех. полк, 2-и пех. полк и Главната позиция от к. 560 до в. Мала Рупа — 2560 снаряда. Селото Хума е обстрелвано девет пъти, като в него е хвърлено най-малко 5 и най-много 45 снаряда при едно обстрелване — всичко 180 снаряди.

На 2-и май, през време обстрелването на Голъма Яребична с 15 см. фугасни гранати и сръбни мини, неприятел-

ската артилерия окончателно разруши наблюдателницата на 4/49 рота наречена „Дойран“ и тя на 3/49 рота наречена „Бодрий“, поради което артилерийските наблюдателни постове останаха без наблюдателници. При това положение Командирите на артилерийските групи поискаха да се снемат наблюдателите; исканието им намерихме за не основателно и им заповядахме наблюдателите да заемат някои от останалите свободни наблюдателни пунктове, построени през 1917 год. от българските и германските батареи, но по слаби защото са направени от дърво и камък и от тях наблюдаваха до 30 май, когато противника атакува позициите ни южно от Хума.

От 20 май неприятелската артилерийска дейност започна вседневно да се засилва и от 29 май сутринта започна голъмата артилерийска подготовка на позициите южно от Хума, която ще разгледаме по-после.

Със предварителното дъзвено обстрелване на позициите, противника не само че преследваше целта, да угнеди духа на защитниците и ако може да им нанесе загуби, но още да разхвърля окопите, разруши скривалищата и телените мрежи. Какви загуби понесоха пехотните части нямаше сведения. При обстрелването в. Рошава от щаба на 1/27 пол. гауб. отделение е убит един войник, а друг ранен.

През времето на горния период, неприятелската артилерия, обстреля и три от нашите батареи. На 24. V. 18 год. съ аеропланно наблюдение беше обстреляна 2/27 план. гауб. батарея разположена в. Рошава. Стрелбата започна в 7^{1/2} часа и продължи до 10 часа. Неприятелските сръбни калибрени батареи обстрелваха площад и изстреляха около 700 фугасни гранати без закъснител. Стрелбата не беше сполучлива и повечето от редовете паднаха зад батареята. Батареиният снаряд беше по широк от фронта на батареята и от стрелбата беше разрушена кухнята и помещението в което живяха войниците постройките бяха леки и въ страни от батареята.

На 24. V. 18 год. пред пладне без аеропланно наблюдение, обстреля 2/1—12 с/м пл. гауб. батарея, като хвърля по нея 17 фугасни гранати; снарядите попадат добре в батареята, но повреждане в материалната част няма. Ранен е часовар в батареята.

На 25. V. 18 год. съ аеропланно наблюдение обстреля 1-й взвод от 1/1—75 с/м полс. с. с. батарея разположена при „Куполите“ като изстреля по него около 700 фугасни гранати без закъснител от сръбни калибренни батареи, стрел-

бата започна въ 7 $\frac{1}{2}$ и продължи до 10 часа. Неприятелските батареи обстрелваха площад и нѣкои отъ редовете преминаватъ презъ батареята, като нанасятъ и нѣкои повреди по орждията. Въ I-о оржие което се намираще подъ бетонна купола е пробитъ отъ гранатно парче щита на орждието — съ размѣри отъ 10—15 с/м, а въ II-о оржие, което бѣше на открита позиция сж ударени отъ гранатни парчета: двата орждейни щита, пробита е челната връзка, повдигателния механизъмъ и сж ступени на едного колело три, а на другото четири сплци. Освенъ тѣзи повреди прорѣзана е шината на едно отъ колелетата. Следъ смѣната на колелетата и поправяне на повдигателния механизъмъ, орждието стана отъ ново годно за стрелба.

До 25 май обстрелването на нашитѣ позиции противника извършваше отъ 7 $\frac{1}{2}$, 10 $\frac{1}{2}$, 12 и 15 с/м орждия и средни минохвъргачки; на 26. V. 18 год. за пръвъ пжтъ употреби и 20.3 с/м тежки орждия, като хвърли по Емине Буруну 40-20.3 с/м гранати отъ които повечето отъ половината не сж се прѣснали.

Съ срѣдни минохвъргачки противника обстреля — Голѣма Яребична, Обла и в. „Августова“, обаче колко мини е хвърлил по тия пунктове не се знае, защото сж влѣзли въ числото на пукнзлитѣ се тежко калибренни снаряди.

До 23. V, 18 год. както писаме и по рано — Отдѣлъ Наблюдение и връзки — срещу Хумския участъкъ звукоизмѣрвателната команда бѣше открила 39 батареи. Презъ време на десетъ дневното обстрелване, се забележа, че батареитѣ на противника се увеличиха — съ пристигане нови батареи, които произвеждаха пристрелки по разнитѣ пунктове отъ нашето разположение.

Презъ времето отъ 20 до 28 май включително противника обстреля нашитѣ позиции съ показаното въ сведение № 1 — число снаряди, които сж взети отъ дневника на Началника на артилерията. Леко калибренитѣ снаряди сж въ числителя а срѣдно и тежко калибренитѣ снаряди сж събрани заедно и се намиратъ въ знаменателя — въ всички — 10 графи. Въ сжщото сведение сме показали и по колко снаряди е изстреляла и нашата артилерия въ отговоръ на противниковата стрелба като обстреля неговото разположение.

(Гледай сведение № 1, стр. 95).

за изстрелянитѣ отъ цел охателската артилерийскы снаряди, при обстрелването позиция южно отъ Хума, отъ 20 до 28 май 1918 г. и изстрелянитѣ снаряди отъ нашата артилерия — въ отговоръ на противника

№	П У Н К Т О В Е	Д Н И										Всичко	
		20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31
1	Гол. Яребична (съ Емине Буруну, Бос китка и пр.)	115	150	840	390	390	225	270	350	1015	3745	1015	3745
2	Калето	—	65	—	—	—	—	30	—	—	30	—	30
3	Будний	—	—	—	—	—	—	20	—	—	85	—	85
4	Дунавска Китка — Победа	260	20	85	310	—	—	105	300	240	1320	—	1320
5	Капитанъ Бояджиевъ	25	255	110	130	—	45	15	65	—	645	—	645
6	Оф. кандидатъ Авджиевъ	20	—	—	—	15	15	10	15	—	70	—	65
7	Поручикъ Грудовъ	10	—	—	—	—	40	—	—	—	25	—	25
8	Каменна Верига	—	—	—	—	—	—	25	—	—	30	—	30
9	Мала Рупа	—	—	—	—	—	—	30	—	—	25	—	25
10	Леха	—	15	—	—	—	—	10	—	—	25	—	25
11	Застава западно отъ Обла	—	—	—	—	85	65	70	40	—	260	—	260
12	Обла	35	—	60	95	500	500	400	350	210	2150	—	2150
13	Скалиста	15	20	103	10	140	75	320	15	130	725	—	725
14	Геройска	65	50	103	—	45	110	35	—	55	460	—	460
15	Пещеритъ	50	40	80	15	—	—	60	—	35	280	—	280
16	Пресечение Конусъ	70	40	135	10	40	60	15	30	15	415	—	415
17	Августова	10	—	—	30	—	50	10	20	85	225	—	225
18	Сомуня	10	5	—	—	—	—	—	25	15	105	—	105
19	Гръцкия постъ	25	—	—	—	—	—	150	10	—	190	—	190
20	к. 560	30	—	—	—	—	—	10	20	25	245	—	245
21	Князь Борисъ	10	50	—	—	—	—	20	25	—	130	—	130
22	Князь Кирилъ	50	—	—	—	—	—	25	20	10	155	—	155
23	в. Филипъ	—	—	—	15	50	15	25	25	—	130	—	130
24	в. Рошава	—	95	80	70	160	45	180	150	125	960	—	960
25	2/27 план. гауб. батарея	55	—	—	—	700	—	—	—	—	700	—	700
26	II взводъ 1/1 полска с. батарея	—	—	—	—	230	—	95	—	—	1010	—	1010
27	в. Гърбата	—	30	50	10	100	—	—	300	45	470	—	470
28	с. Хума	—	50	—	65	—	—	—	165	—	65	—	65
29	в. Лазаретна	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Всичко		745/110	3070/810	3000/460	770/380	975/1630	815/1480	1330/1700	745/1110	935/1160	7316/1840	270	2625
Отговоръ на Българската артилерия		70	130	400	435	460	240	290	330	270	2625		

Отъ всичко изстреляните 2625 снаряди — 1425 сж 7.5 см. полски и планински, 700 — 10 1/2 см. и 500 — 12 см. снаряди.

Презъ времето на деветъ дневното обстрелване позициитъ ни южно отъ Хума — германската артилерия отъ участвка, предъ видъ изявленията, които нейния началникъ на артилерията бѣше направилъ и за които писахме въ отдѣлъ XII пунктъ I стр. 77 взе много малко участие въ обстрелване противниковитъ позиции, но и колко снаряди е изхвърлила нѣмаме сведение.

Отъ проучване сведението може да се направи заключение, до колко сж били угнетени защитницитъ на позициитъ и дали тѣ при тия условия сж могли да иматъ нужната почивка

В. Паралелъ между дейността на нашата и неприятелската артилерия въ периода отъ 1. IX. 17 год. до 28. V. 18 год.

Количеството на снарядитъ, които е изстреляла нашата артилерия презъ горния периодъ е взето отъ дневника на Началника на артилерията, гдето е отбелезано, коя батарея, кой пунктъ е обстрелвала, съ колко снаряди и въ кое време — презъ деня или нощта; съ колко снаряди сж обстреляни неприятелскитъ аероплани, колко мини е изразходвано и пр. пр.; въ сжщия дневникъ сж отбелезани и съ колко снаряди противника е обстрелялъ нашето разположение.

(Гледай сведение II, стр. 97).

Отъ сведението виждаме, че отъ февруарий неприятелския артилерийски огънь се постоянно засилва и подсказва че противника се готви да атакува позициитъ ни, а нашата артилерийска дейность намалява: 1) защото подвоза на бойнитъ припаси става труденъ, тъй като конетъ и добитъка изгладняха и започнаха да мратъ; 2) нѣколкото предупреждения отъ вишето артилерийско командване за пестеливото харчене на бойнитъ припаси особенно тия отъ 10 1/2 и 12 с/м калибъръ, тъй като трудно се доставлявали отъ Германия и 3) поради постоянното летение на неприятелскитъ аероплани надъ нашитъ позиции, които пречеа на батареитъ да стрелятъ.

СВЕДЕНИЕ II

за изразходванитъ снаряди и мини отъ нашата и неприятелската артилерии за времето отъ 1. IX 1917 г. до 28. V 1918 г.

А Р Т И Л Е Р И И	Сентемврий	Октомврий	Ноемврий	Декемврий	Януарий	Февруарий	Мартъ	Априль	Май 7—19	Май 20—28	Всичко
	7.5 см. снѣди — 10 1/2 и 12 см. Всичко	7.5 см. снѣди — 10 1/2 и 12 см. Всичко	7.5 см. снѣди — 10 1/2 и 12 см. Всичко	7.5 см. снѣди — 10 1/2 и 12 см. Всичко	7.5 см. снѣди — 10 1/2 и 12 см. Всичко	7.5 см. снѣди — 10 1/2 и 12 см. Всичко	7.5 см. снѣди — 10 1/2 и 12 см. Всичко	7.5 см. снѣди — 10 1/2 и 12 см. Всичко	7.5 см. снѣди — 10 1/2 и 12 см. Всичко	7.5 см. снѣди — 10 1/2 и 12 см. Всичко	7.5 см. снѣди — 10 1/2 и 12 см. Всичко
Българска	7353	7708	7058	3399	5058	3303	5498	3283	2068	2265	47012
	1719	3360	3104	1140	1830	1225	1320	1275	930	1070	16973
Противника	9072	11068	10172	4538	6898	4527	6818	4558	2998	3335	63985
	6100	10553	5120	3500	2820	4890	9830	7730	3070	7875	61485
Всичко	718	1960	164	108	130	280	880	1960	2740	7540	16180
	6818	12510	5204	3608	2950	5170	10710	9390	5810	15415	77665

ХІІІ. Снабдяването на батареитъ съ бойни припаси и вода.

Когато през 1916 год. се започва укрепяването на позицитъ южно отъ Хума, като се имало предъ видъ планинския характеръ на мѣстността и че разхода на бойнитъ припаси въ боеветъ ще бжде голѣмъ, а отъ друга страна че подвоза ще бжде труденъ, Вишето артилерийско командване установява, щото въ нишитъ при орждията и въ запаснитъ ниши на батареината позиция да има складирани по 600 снаряда за всѣко полско и планинско Шкода оржие и по 500 снаряда за всѣка 105 с/м и 12 с/м гаубица; а въ батареинитъ резерви и междинни складове, на 2—3 и 4 километра задъ позицитъ около с. Конско и в. Лазаретна, за всѣко оржие и гаубица да има складирани още отъ 400—200 снаряди.

Парковитъ взводове отъ дивизионния паркъ на всички артилерийски отдѣления отъ дѣлната артилерийска група и на 1/27 планинско гаубично отдѣление се разполагатъ между селата Конско и Серменлии, а тия на лѣвата артилерийска група—между рѣкитъ Конска и Серменлийска и се заематъ съ уреждането на своитъ стоенки и пренасяне на бойни припаси отъ гарата Серменлии (на дековилната линия) и гара Милетково (на широколинейната линия), до пунктоветъ гдето трѣбвало да се складирагъ снарядитъ — батареини позиции, батареини резерви и разходни складове.

Парковитъ взводове отъ армейската паркова колона бѣха разположени около Бурлово — устройватъ своитъ стоенки и пренасятъ бойни припаси отъ гаритъ до складоветъ.

Отъ септемврий 1917 год. до къмъ 15 априль 1918 год., батареитъ съ конетъ и добитъка, които имаха на лице и санитарното състояние на които ще видиме въ отдѣлъ XV, макаръ и лошо се стараеха да попълватъ бойнитъ си припаси и да иматъ на позициитъ си предвиденото по нормитъ число снаряди.

Когато здравословното състояние на конетъ и добитъка на цѣлата наша армия на южния фронтъ се влоши твърде много, Началника на артилерията въ действащата армия, за да не изпаднагъ батареитъ въ трудно положение, по липсана снаряди, установи щото за всѣко полско и планинско Шкода оржие въ орждеинитъ ниши и въ нишитъ на батареината позиция да има по 1200 снаряда, а за всѣка 10½ с/м и 12 с/м гаубица да има по 1000 снаряда и батареитъ трѣбваше да си подвозатъ опредѣленото количество снаряди.

Да се пренесатъ за всѣко оржие и гаубица още отъ 500—600 снаряди, съ батареинитъ средства, бѣше невъзможно, поради което на нѣколко пѣти искахме да се отпуснатъ нѣколко камиони, които да се заематъ съ пренасянето на бойни припаси. Къмъ срѣдата на месецъ априль за тази целъ се отпуснаха на началника на артилерията два камиони, а на Командира на 3/5 пех. бригада трети камионъ, за пренасяне инженерни материали.

Камионитъ пристигнаха до с. Конско, обаче за да се качатъ до с. Хума стана нужда на нѣколко мѣста да се разшири пѣтя и се намалятъ стрѣмнинитъ му. Двата камиона бѣха недостатъчни да разрешатъ задачата—попълването на батареитъ съ бойни припаси, тъй като вследствие планинския характеръ на мѣстността въ Хумския участъкъ превозоспособността, както на конскитъ и волскитъ кола, а така сѣщо и на камионитъ, е по-малка отъ колкото на сѣжитъ при една раана мѣстностъ.

Завеждането службата по подвоза на снарядитъ съ камионитъ се възложи на запасния поручикъ отъ пехотата Ковачевъ, деятеленъ и добросъвестенъ офицеръ, който често придружаваше камионитъ. На заведующий камионитъ дадохме сведение — въ което указахме не само по колко снаряди трѣбва да се занесатъ на батареитъ, но и въ кой день да се занесатъ тѣзи снаряди, съ целъ последнитъ да иматъ приблизително еднакво количество бойни припаси.

Работата по превоза на бойнитъ припаси отиваше доста бавно по следующитъ причини: 1) Камионитъ не носеха пълненъ товаръ, 2) въ дъждовно и кално време колелетата буксираха и неможеха да се движатъ камионитъ; 3) Камионитъ често се повреждаха и трѣбваше да се испращатъ въ автомобилната работилница въ с. Валандозо; 4) Бензина, маслото и греса се оказаха недостатъчни за да направятъ камионитъ по два рейса въ день, та една отъ тѣхъ се изпрати да донесе разни масла; 5) Едина отъ камионитъ, вследствие малкия завои при моста на р. Конска (южно отъ с. Конско) падна отъ моста въ рѣката и неможа да се извади, като уби единъ отъ войницитъ, и 6) защото шафьоритъ като лошо облечени често боледуваха и камионитъ не работеха.

Къмъ 13. V. 18 год. общата тежестъ, която трѣбваше още да се пренесе възлизаше на 223000 кгр. За пренасянето на тази тежестъ, за единъ день, при единъ рейсъ, трѣбватъ 154 камиони, а ако се работи съ два камиона при два рейса въ единъ день трѣбватъ 31 день, а ако се работи съ четири камиони при два рейса въ день трѣбватъ 15—16 дни.

Предъ видъ на това, че изгледитъ за скорошното започване на атаката всѣкой день се увеличаваха, искахме да се

отпуснатъ повече камиони за да пренесатъ голѣмитѣ тяжести, да се изпратятъ за камионитѣ запасни части, да се образува въ с. Конско складъ отъ бензинъ и други масла, и да се по- прати единъ механикъ, който да раздава бензина и опредѣля дали повредения камионъ за изправление трѣбва да се на- прави въ работилницата на 1-и артилерийски полкъ въ с. Кон- ско. Последното искане се наложи отъ обстоятелството, че и при малки повреди, шофьоритѣ искаха камионитѣ имъ да се връщатъ за изправление въ с. Валандово.

Исканието ни да се отпуснатъ повече камиони, не се удовлетвори напълно, защото се отпуснаха само още два ка- миона. Съ пристигането на тия камиони — последнитѣ ста- наха четири, но тъй като по разни причини едина, а често и двата камиони не работиха, въ движение оставаха само два камиона. На 29 май въ движение остана само единъ камионъ тъй като другитѣ три по разни причини не можеха да ра- ботятъ.

Разполагало ли е Вишето Командванесъ свободни камии- они, за да изпрати повече такива тогазъ не знаехме, но ви- дѣхме, че следъ зазладяването на Голѣма Яребича, въ уча- стѣка пристигнаха много български и Германски камиони за да пренасятъ бойни припаси и инженерни материали за укре- пяване на новитѣ позиции.

Къмъ 28. V. 18 год. споредъ ладенитѣ отъ батареитѣ сведения — при орждията въ нишитѣ и въ близостъ до пози- цията е имало долното количество снаряди:

1/27 10 1/2 см. пл. гауб. батарея за 2 орждия	1806	снаряда
2/28 " " " " " 2 " "	2542	"
3/27 " " " " " 2 " "	1975	"
1/14 10 1/2 см. пол. гауб. батарея за 2 орждия	1500	снаряда
3/1 " " " " " 4 " "	3050	"
1/1 12 см. пол. гауб. батарея " 4 орждия	1958	снаряда
2/1 " " " " " 2 " "	1560	"
1/1 7.5 см. пол. с. с. батарея " 4 " "	2221	"
2/1 " " " " " 4 " "	2875	"
4/1 " " " " " 4 " "	4067	"
5/1 " " " " " 4 " "	4552	"
6/1 " " " " " 4 " "	3395	"
9/1 7.5 см. пл. Шкода батарея " 4 " "	3867	"
10/1 " " " " " 4 " "	3170	"
6/14 " " " " " 4 " "	3254	"
10/14 " " " " " 4 " "	2900	"

Или всичко въ батареитѣ има: 30,101 7.5 см. пол. и пл. снаряди, гранати и шрапнели; 10,773 — 10 1/2 см. и 3518 — 12 см. фугасни гранати и шрапнели, или всичко 44,392 снаряди. Въ батареитѣ нѣма газови снаряди за облагане противника съ газъ.

Отъ това сведение се вижда, че 1/14 пол. гауб. и 2/1 — 12 см. пол. гауб. батареи иматъ по за дветѣ си орждия много по-малко снаряди, отколкуто предвиждаше нормата — 1000 снаряда на орждие; сжщо така и по-малко снаряда отъ оп- редѣлената норма иматъ всички полски и планински бата- реи и 1/1 — 12 см. полска гауб. батарея.

Снарядитѣ съ които разполагаше 2/1 — 12 см. пол. гауб. батарея се оказаха много малко, тъй като презъ нощта на 29 срещу 30 май се върнаха въ батареята си дветѣ гаубици, които бѣха при гр. Гевгели и батареята действува съ четири гаубици. Сжщо така малко се оказаха и снарядитѣ на 1/14 пол. гауб. батарея, на която на 30. май 18 год. въ 8 часа пристигна една гаубица отъ гр. Гевгели и батареята дейст- вува съ три гаубици.

Освенъ снарядитѣ, показани въ горното сведение, по- вechето отъ батареитѣ имаха при батареинитѣ резерви, които бѣха отъ 1 1/2 — 2 и до 3 клм. задъ батареитѣ, показаното по долу количество снаряди.

1/27 — 10 1/2 см. пл. гауб. батарея	400	снаряда
3/1 " " " " " " "	1516	"
1/1 12 см. " " " " " "	1000	"
1/1 7.5 см. пол. с. с. батарея	400	"
2/1 " " " " " " "	688	"
4/1 " " " " " " "	1610	"
5/1 " " " " " " "	1156	"
6/1 " " " " " " "	1500	"
9/1 7.5 см. пл. Шкода батарея	862	"
6/14 " " " " " " "	700	"
10/14 " " " " " " "	1700	"

Какво количество снаряди имаха германскитѣ батареи нѣмаме сведение.

Когато на 29. май сутринята, неприятелската артилерия започна подготовката на позициитѣ за атака, батареитѣ за- почнаха по-усилено да пренасятъ снаряди, както презъ деня, тъй и презъ нощта срещу 30. май и въ зависимостъ отъ числото на конетѣ и тѣхното здравословно състояние, раз- стоянието на което се пренасятъ снарядитѣ и енергията,

която сж похарчили началниците и чиноветъ, натоварени съ грижата да снабдяватъ батареитъ съ бойни припаси, успѣватъ да пренесатъ долното количество снаряди:

1/27	пл. гауб. батарея съ 25 коня	100	снаряда
2/27	" " " съ 25 товарни коня, 2 конски и 2 волски кола	348	снаряда
3/27	" " " съ 60 товарни коня	546	"
1/14	" " " съ 5 вол. и 2 кон. кола	180	"
3/1	" " " съ 11 конски кола	178	"
1/1	12 см. пол. гауб. батарея съ 7 тов. коня	104	"
2/1	" " " " съ 4 кон. кола	35	"

На 29 май единъ камионъ стоварва при моста Бориславъ на два пѣти по 80 снаряда, които презъ деня и нощта се пренасятъ на ржце отъ войниците на едно разстояние около 250-300 метра. Всичко батареята получава 195 снаряди.

1/1—7.5 см. пол. с. с. батарея съ 8 конски кола и 10 товарни коня, взети отъ 3/37 пл. гауб. батарея. пренася 150 снаряда, които се разтоварватъ на около 1000 метра далечъ отъ I-ви взводъ, находящъ се при куполитъ и други около 300 снаряда, които се разтоварватъ на около 300 м. до II-и взводъ, находящъ се на в. Рошава.

2/1—7.5 см. пол. с. с. батарея съ 3 конски кола и 6 товарни коня—146 снаряда.

4/1 и 5/1 пол. с. с. батареи не пренасятъ никакви снаряди.

6/1 пол. с. с. батарея съ 16 конски кола и 8 товарни коня 146 снаряда.

9/1	пл. Шкода батарея съ 20 товарни коня	192	снаряди.
10/1	" " " съ 58 " "	948	"
6/14	" " " съ 10 " "	737	"
10/14	" " " съ 14 " "	788	"

Липсата на превозни средства действаше угнетяюще върху всички артилерийски командири, които се страхуваха да не останатъ въ очаквания голѣмъ бой безъ снаряди и не имъ даваше нужната свобода на духа, за да действуватъ и харчатъ снарядитъ, които обстановката и вида на целитъ изискваха.

*

Грижата за попълването на минохвъргачнитъ групи съ мини лежеше върху командиритъ на групитъ и ротитъ. За всѣка една лека минохвъргачка на позицията въ нишитъ и въ близостъ до групата трѣбваше да се пазятъ по 500 мини, а на всѣка сръдна минохвъргачка по—280 мини.

Пренасянето на минитъ отъ складоветъ при с. Хума и с. Серменлии се извършваше съ обикновени волски кола. Попълването на минохвъргачнитъ групи по Голѣма Яребична ставаше трудно, защото 1/5 и 2/5 роты нѣмаха товарни коне и минитъ трѣбваше да се носятъ на голѣми разстояния на ржце,

Преди започването на боя на 30 май минохвъргачнитъ групи имаха следующото количество мини: Въ леката група „Приморецъ“ — за две минохвъргачки — 800 мини; въ леката група „Безименна“ за две минохвъргачки — 700 мини; въ леката група „Самодивска поляна“ за четири минохвъргачки 980 мини; въ лекитъ групи на Емине Буруну и Дунавска Китка по за две минохвъргачки — 800 мини. Въ сръдната група на Голѣма Яребична за две минохвъргачки—388 мини. Дали въ складоветъ въ с. Хума и с. Серменлий е имало по 250 сръдни и 500 леки мини за всичкитъ минохвъргачки, които имаше въ Хумския участък нѣмаме сведения,

*

Снабдяването на батареитъ и минохвъргачнитъ групи съ вода за пиене и готвене храна ставаше отъ близкитъ до тѣхъ чучури и чешми, а гдето такива на близо нѣмаше, водата се донася съ водоноски и пазы въ кащи, Водата е чиста и незаразена. По сѣщия начинъ ставаше снабдяването съ вода и другитъ части.

Готвенето храна за войниците отъ бойната частъ въ батареитъ се извършваше въ готварницитъ, които имаше приготвени по позициитъ. Всѣка батарея на позицията си държеше хранителни припаси за 4 дни, а въ батарейнитъ резерви за 2 дни. На позицията се държеше хлѣбъ и сухаръ по за 2 дни, а сѣщо варива, сирене и кашкавалъ,

Месо батареитъ получаваха отъ специално дадения имъ добитѣкъ и овци; клането на добитѣка и овцетъ се извършваше въ батареитъ.

Хранението на войниците отъ батарейнитъ резерви ставаше по сѣщия начинъ, както и тия отъ бойната частъ.

Хранението на войниците отъ минохвъргачнитъ групи и пехотнитъ роты ставаше по сѣщия начинъ, както и въ батареитъ.

XIV. Поправка на материалната частъ

Отъ всички 58 сръдия съ които бѣше въоръжена българската артилерия, само 28 — а именно: 16 — 7.5 см. пл. Шкода, 6 — 10¹/₂ см. план. гаубици, 4 — 10¹/₂ см. Д/12 и 2 — 10¹/₂ см. Д/20 полски гаубици сж нови, получени презъ

време на войната въ батареитъ, обаче 6 планински гаубици, макаръ и нови, вследствие несъвършенството въ тѣхната конструкция, често се повреждаха и имаха нужда отъ постоянни поправки; останалитъ 30 орждия — 24 — 7.5 см. полски с. с. и 6 — 12 см. Д/13 полски гаубици сж стари и износени. Всѣко отъ тия орждия е изстреляло по нѣколко хиляди снаряди и често при продължителни стрелби се повреждаха и имаха нужда отъ поправки.

Малкитъ поправки се извършваха отъ батареинитъ слесери подъ надзора на артилерийскитъ техници — на самитъ позиции, а по-голѣмитъ — въ артилерийскитъ работилници на 1-и артилерийски полкъ въ с. Конско и на 1/27 пл. гаубично отделение — разположена юго-западно отъ с. Серменлии, гдето се откарваха снетитъ отъ позицията орждия.

Голѣмитъ повреди, които изискваха арсеналио изправление се извършваха, или въ армейската работилница въ с. Пирава, или въ Софийския артилерийски арсеналъ.

За следение дали материалната частъ и ржчното оржие въ батареитъ се пази и изправява своевременно и съгласно инструкциитъ, а тѣй сжщо за провѣряване орждеинитъ мѣрни линии, артилерийския техникъ отъ 1 артилерийски полкъ технически поручикъ Минчезъ (убитъ презъ м-цъ септември на позициитъ), завеждаше службата въ дѣсната артилерийска група, а артилерийския техникъ отъ 14-и артилерийски полкъ, технически подпоручикъ Христосковъ, завеждаше службата въ лѣвата артилерийска група.

Благодарение на това, че техникитъ познаваха добре устройството на материалната частъ, съ която бѣха въоръжени батареитъ и изправяваха много отъ повредитъ по позициитъ, батареитъ оставаха съ по-малко орждия 3 или 1, само тогава когато повредитъ биваха голѣми и поправката трѣбваше да се извърши, или въ полковата работилница, или въ армейската работилница въ с. Пирава.

XV. Прехраната на войсковитъ части, санитарно състояние и маневрена способностъ.

Всички добри военноначалници, като сж знаели, че гладния войникъ е раздразнителенъ и че нему сж неприятни дори ония впечатления, които въ сито състояние му правятъ удоволствие, че жаждата е по-страшна отъ глада, а умората предвестникъ, че организъмъ е дошълъ до своето изтощение, сж полагали най-голѣми грижи, щото частитъ имъ не само на време да бждатъ нахранени и напоени, но сж

гледали да имъ дадатъ и нужнитъ почивки, за да се възстановятъ тѣхнитъ сили.

Българскитъ офицери много добре знаеха, че въ здраво тѣло има и здравъ духъ, поради което всѣкога сж се старали да нахранятъ и напоятъ войницитъ си, които въ това отношение не сж толкозъ претенциозни; само здравия и добре нахранения войникъ може да развие ония физически и нравствени сили, които сж необходими въ време на самия бой.

Всички артилерийски и пехотни началници отъ Хумския участъкъ, полагаха грижи за доброто нахранване на повѣренитъ имъ части и ако това не всѣкога имъ се отдаваше, или ако ги хранеха едва удовлетворително, а нѣкогашъ и лошо, причината не трѣбва да диримъ въ това, че органитъ на прехраната не развиватъ нужната дейностъ, а въ редъ други неблагоприятно стекли се за България обстоятелства, които пречеха на последнитъ да доставятъ на частитъ онова що имъ бѣ необходимо.

Причинитъ за лошата прехрана на частитъ бѣха сжщитъ, които затрудняваха прехраната на цѣлата армия, а именно: липсата на достатъчно количество храни и други продоволствени припаси, вследствие слабото производство и намаляване и тѣй малкото имъ количество чрезъ контрабандния износъ правенъ отъ българи, които смѣтаха че войната се води не за обединението на българския народъ, а за тѣхното полесно забогатяване; липсата на вагони за пренасяне хранитъ отъ вътрешността на България до бойнитъ фронтове; голѣмитъ формалности по купуването и оправдаването разходитъ за издържане войскитъ предъ Счетоводството и пречкитъ, които създаваше Дирекцията на Обществената предвидливостъ, която определяше ценитъ на известни предмети, безъ да има властъ да застави притежателитъ имъ да ги изкаратъ на пазаря. Съ това Дирекцията на обществената предвидливостъ не даваше необходимата свобода на органитъ на прехраната, които бѣха по-предпазливи, а по-смѣлитъ караше да обхождатъ законитъ, което действаше лошо върху духа и дисциплината на частитъ; започна да се говори, че се вършатъ кражди и злоупотрѣбления.

За Хумския участъкъ въ частностъ се прибавиха и нѣкои условия, които още повече затрудняваха прехраната, като лошитъ пжгища и малката превозоспособностъ, както на обикновенитъ конски и волски кола, тѣй и на камионитъ, а сжщо така и на дековилната линия, която съединяваше гара Милетково съ гара Серменли (6—7 километра северно отъ с. Конско).

Грижата за прехранването частитъ, които влизаха въ състава на 5-а пех. Дунавска дивизия, бѣше възложена на

дивизионното интенданство; последното разпредели работата си между органите на прехраната на всички отделни части и им възложи задачата, те да се грижат и събират сено и слама от определения за всяка част район, находящ се в Сърбия или Македония, да приготвяват сирене, масло, кашкавал и да закупват добитък за сметка на интенданството, обстоятелство което водеше подиръ себе си изпращане назад в тила от 6—10 войници от всяка батарея.

За подобрене храната на войниците, всички батареи, полкове и дивизионното интенданство имаха свои зеленчукови градини, гдето работеха войници.

Брашното и разни други колониални продукти се получаваха от складовете на интенданството, находящи се на гара Милетково.

За приготвяне хляба и опичането му се грижеше дивизионното интенданство, което в с. Конско, освен че беше разположило част от подвижните си фурни, но беше приготвило и няколко неподвижни фурни.

Прехраната на войниците през зимата до м. март, макар че хляба още през м-цъ ноември да беше намален по тегло, което войниците чувстваха, може да се каже е задоволителна, обаче от месец април прехраната е слаба, а хляба лош, кукурузен и недоброкачествен и от сръдата на м-цъ май теглото му става 600 грама.

Щаба на 5 дивизия знаеше добре какво е състоянието на частите и каква им е прехраната и затова на 16 май предупреждаваше началниците, че дажбата от 600 грама хляб, може още да се намали и че „гладната криза приближава“.

Облъклото на войниците, поради лошите условия при които живеят и работят те, е окжано и износено — особено много сж окжани панталоните. Ботушите сж скжсани и се срещат боси войници, а сжщо и такива на които ботушите сж привързани с тел и канап.

Поради липса на ботуши, за да се смънят скжсаните, за войниците от нестроевите взводове, батареините резерви и някои от бойната част се приготвиха налми, с които войниците ходеха в обикновено време.

При сръдна храна, лошия хляб и окжано облкло, санитарното състояние на войниците може да се каже че беше едва удовлетворително.

За запазване здравето на войниците, освен добрата храна, облкло сън и почивка, беше необходимо частите да имат и полагаемия им се санитарен персонал — ле-

кари, фелдшери и носачи с нужните лекарства и превързочни материали.

1-и и 14-и арт. полкове нмаха медицински лекари, а само санитарни фелдфебели.

Батареите имаха медицински фелдшери и носачи. Войниците от бойната част и батареините резерви бяха снабдени с превързочни пакети и маски против отровните газове.

Лъкуването на обикновено болните войници от батареите се извършваше от дружинните и полковите пехотни лекари, в зависимост от това до кои превързочни пунктове се намираха батареите и артилерийските отделения.

Превързването на ранените войници се извършваше на позициите от фелдшерите и носачите, които се намираха при бойната част, а след това сами, или чрез носачите отиваха до дружинния или полковия превързочен пункт, и от там в дивизионния лазарет, придаден към бригадата, който се намираше до в. Лазаретна.

Изправността на противогазовите маски често се проверяваше от специално подготвените за тази цел офицери и подофицери, а войниците се обучаваха да действат с маските при орджията.

За предупреждаване на време частите за благоприятната посока и сила на вятра за газово нападение от страна на противника и за събиране данни за благоприятни условия за газови нападения от наша страна, в 5-а дивизия (оперативна наредба № 14 от 1. IV 18 год.) беше наредена и наблюдателна газово служба. Последната служба се извършваше от наблюдателни станции, метеорологически станции и газови офицери — по един в дивизия и пехотна бригада.

В Хумския участък имаше седем наблюдателни станции, а в с. Хума имаше и метеорологическа станция.

Хранението на конете и добитъка в Хумския участък още през лътото на 1917 год. се влошави по липса на паша и не достатъчен подвоз от тила.

За да не отслабнат конете и добитъка, една част се изпрати на паша на Кожух планина, обаче целта не се достигна, защото планинската тръва не е така хранителна, както обикновеното ливадско сено, понеже се испраща много малко зърнен фураж, освен това в планината рядко се промънява времето, вятър силни вятрове, вали дъжд и сняг. Конете и добитък останаха на планината до края на месец септември, когато времето се развали и заваляха дъждове.

Възвърналите се въ батареите коне и добитък бяха слаби и като не намериха добра и изобилна храна въ батареите, започнаха още повече да слабят и да мрът.

Хранението на конет и добитъка, които остават въ батареите при липса на паша и голѣмъ подвозъ отъ тила, продължава да се влошава, тъй като всѣкидневно тѣ трѣбвало да работятъ и превозватъ всѣкакви видове материали и бойни припаси по пѣтица съ голѣми стрѣмнини.

Хранението на конет и добитъка отъ края на месецъ октомври 1917 год. до започване боя на 29 и 30 май 1918 година е лошо, защото подвозения фуражъ е малко и защото работата по превоза на материали продължава. Хранението е лошо и има месеци, гдето на единъ конъ се отпуска само 20% ечмикъ, 40% сѣно и 33% слама отъ полагаемата му се дажба. При такова хранение и постоянна работа, конет постоянно слабѣха и започнаха да мрѣт.

Хранението на конет и добитъка въ пехотните части е такова, каквото въ артилерийскитѣ. Нѣкой роти отъ 49 п. полкъ пренасятъ хлѣба си на позициите не съ коне — а съ войници, които го носятъ на грѣбъ въ чували.

Конетъ на германскитѣ батареи бѣха по-добре запазени, защото получаваха повече зърненъ фуражъ и сѣно.

Усилията на ветеринарните лѣкари на 1-й и 14-й артилерийски полкове и фелдшери да лѣкуватъ болните коне и добитък въ полковитѣ лазарети и усилията на интенданството и организирани на прехраната за събиране повече фуражъ за да изхранятъ конет и добитъка презъ зимата и пролѣтата, не се увенчаха съ успѣхъ и последните постоянно слабѣха, изтощаваха се отъ работа и започнаха да мрѣт.

При това положение, съ разрешение на Вишето Командване, по-голѣмата частъ отъ конетъ на батареите, които бѣха слаби и изтощени се изпратиха въ вътрешността на България и дълбокия тилъ за охранване, обаче нѣкои бѣха толкова отслабнали че по пѣтя умрѣха.

Когато презъ месецъ май стана явно, че скоро противника ще атакува позициите ни южно отъ Хума, направиха се разпореждания, — конетъ да се върнатъ въ батареите, но тъй като конетъ бѣха далечъ — въ Разградска и Русенска околии, не всички успѣха да се върнатъ въ батареите преди да се започне боя на 29 и 30 май.

Естествено при такова хранение и санитарно състояние на конет и добитъка не можеше и дума да става за маневренна способностъ отъ батареите и пехотните части.

Когато презъ месецъ априлъ запозѣдахме да се премѣстятъ отъ всѣка батарея по едно или две орджия на запас-

нитѣ позиции, за пристрелване и заблуждаване на противника, командирите на артилерийскитѣ групи донесоха — тоя на дѣсната група: „по причина на слабите коне не могатъ да се запрегнатъ две полски с. с. гаубични орджия, но 5/1 и 6/1 полски с. с. батареи ще закаратъ орджията си по запасните позиции на ржце; 10/1 пл. Шкода батарея може да натовари само едно орджие; 1/27 пол. гаубич. батарея може да даде само 20 коня за премѣствания орджията си въ возилень строй; 2/27 пол. гауб. батарея има само 9 коня, съ които може да премѣсти само едно орджие и 1/1 пол. гауб. батарея нѣма коне“; а на лѣвата група: „3/1 пол. гауб. батарея може да запрегне само едно орджие; 2/1 пол. с. с. батарея не може да запрегне нито едно орджие по липса на добитъкъ; 1/1 полска с. с. батарея не може да запрегне нито едно орджие поради извънредно слабите коне; 3/27 пл. гауб. батарея, поради слабия добитъкъ не може да натовари ни едно орджие, обаче въ возилень строй може да премѣсти едно орджие; 9/1 планин. Шкода батарея може въ возилень строй да запрегне едно орджие; 1/14 пол. гауб. батарея и 2/1 пол. гауб. батарея не могатъ да запрегнатъ нито едно орджие“.

Пристигналите на 9 и 10 май — 6/14 и 10/14 пл. Шкода батареи отъ Дойранския участъкъ за да смѣнатъ 1/3 и 2/3 пл. Шкода батареи, по причина на лошата храна, имаха само по 30 слаби коне способни да влачатъ орджията, само въ возилень строй, но тъй като за пренасяне на имуществата на батареите вмѣсто да се отпуснатъ камиони, тази работа се възложи пакъ на тѣзи слаби коне, то последните още повече отслабнаха, следъ което маневренната способностъ на батареите стана такава, каквото имаха и другите батареи отъ участъка.

Когато отъ всичките подготвителни действия на противника се видя, че той скоро ще атакува позициите ни, направи се разпореждане конетъ, които бѣха изпратени въ България или дълбокия тилъ, да се върнатъ въ батареите си. Конетъ започнаха да се връщатъ, обаче тѣ не бѣха успѣли да се поправятъ, защото за това трѣбваше време и храна, която липсваше, както въ България тъй и въ тила.

За да видиме въ какво положение се намираха батареите по отношение числото на конетъ съ които трѣгнаха на война, ще покажемъ какво число коне имъ се полагаше тогазъ по щата и какво имаха къмъ 28. V. 18 год. Така: една 7.5 с/м пол. с. с. батарея, която е трѣгнала въ походъ съ 177 коня остава съ 15—20 коня; една пл. Шкода батарея трѣгнала въ походъ съ 142 коня остава съ 10—30 коня; една пл. гауб. батарея трѣгнала въ походъ съ 160 коня остава съ 25—60 коня и една 12 с/м пл. гауб. батарея трѣгнала въ походъ съ 208 коня, остава съ 10 коня или вола.

При това положение, когато на 30 май противника завладе Голѣма Яребична и батареите трѣбваше да се оттег-

лять на преградната позиция, това тѣ не можеха да извършатъ съ своитѣ средства, а съ помощта на конетѣ на 11 артилерийски полкъ.

Конския съставъ и на пехотитѣ полкове отъ 3/5 и 1/5 п. бригади бѣше такъвъ, какъвто и на батареитѣ, поради което и пехотнитѣ части нѣмаха никаква маневрена способностъ, а безъ такава войскитѣ не сж способни да водятъ боеве и да маневриратъ по бойнитѣ полета.

XVI. Духа на войскитѣ отъ Хумския участъкъ

Духа на войскитѣ се изразява въ степенъта на тѣхната решимостъ съ честъ да загинатъ въ борбата. Колкото повече едни войски сж готови съ честъ да загинатъ въ борбата, толкова тѣхния духъ е по високъ и обратното. Войски съ високъ боевъ духъ биватъ обикновено бодри, весели, изпълнителни и спретнати.

За поддържане високия духъ на войскитѣ трѣбва да се грижимъ и за запазването здравината на тѣлото, защото както знаемъ, между душата и тѣлото сжестуува пълна зависимость. За постигане на горното трѣбва да се заематъ всички мѣрки, щото войскитѣ да не изпитватъ излишни лишения, като продължителенъ гладъ, извънредно уморяване, живане при лоши хигиенични условия и пр. иначе съ отпадане на тѣлото, неминуемо ще отпадне и духа на войскитѣ.

Нравствената или морална сила на една войска се определя отъ духа на народа, възпитанието на войниците и дисциплината въ армията.

Българската армия, като произхожда отъ българския народъ, твърде естествено е, че носеше въ себе си и всички положителни качества, които има нашия народъ, че е уменъ, трезвенъ, пестеливъ и трудолюбивъ, но има и свои недостатъци, че е затворенъ, недоверчивъ и подозрителенъ.

Съ изброенитѣ по-горе положителни и отрицателни качества, новобранецъ постъпваше въ редоветѣ на нашата постоянна армия, за да получи военно обучение и възпитание. Задачата на българския офицеръ не бѣше: лека, защото той трѣбваше чрезъ казармата и военната дисциплина да присади въ нашия войникъ ония добродѣтели, които малко или никакъ не бѣха развили семейството и училището, но които създаватъ моралната сила на всѣка една армия.

Ако презъ редоветѣ на войската биха минали всички граждани и ако въ всѣкой единъ войникъ бждехъ напълно или макаръ и въ зародиша си, развити военнитѣ добродѣтели каквито сж: любовъ и преданостъ къмъ Царя и Отечеството

и готовността да се жертва за тѣхъ, храбростъ, мъжество, самообладание, търпение, честностъ, другарство, любовъ и преданностъ къмъ началството и челолюбие, тогава нашата армия не щѣше тъй лесно да бжде победена презъ 1918 год. както за голѣмо съжаление стана.

Благодарение на обстоятелството, че въ войната 1915—18 год. българския народъ прояви най-голѣмо напрежение и въ началото на 1917 год. взе въ армията всичко годно и полугодно мъжко население — българи, турци и др. Въ нейнитѣ редове имаше войници, които изслужваха действителната си служба, запасни служили 3, 2 и 1½ години, възпитани въ воененъ духъ и взели участие въ войната 1912—13 год.; войници служили отъ 2 до 6 месеци, млади войници повикани презъ време на войната, на които обучението и възпитанието не се водеше съ оная методичностъ и настойчивостъ, както въ мирно време; и най-после граждани, които съвсемъ не бѣха служили въ войската — не обучени не възпитани и не дисциплинирани като войници, поради което българската армия представляваше сборъ отъ хора — въ едни въ които бѣха присадени военни добродѣтели, а други напротивъ съ малко развити добродѣтели, или безъ никакви войнишки добродѣтели, та армията по това време загуби военния духъ, безъ който не може да се печелатъ никакви победи.

При голѣмото развърщане на нашата армия, мирновременния офицерски кадръ се загуби между запаснитѣ офицери, тъй като освенъ полковитѣ командири, дружинитѣ командири и около половината ротни командири, които бѣха свършили военното училище — всички останали офицери бѣха свършили Школата на Запаснитѣ подпоручици, или бѣха произведени отъ подофицери презъ войната 1912—13 год., имаха по малка военна подготовка и имаха различни политически убеждения. Сжщо и мирновременния подофицерски кадръ се загуби между запаснитѣ подофицери, които имаха по малка подготовка и се числеха въ разни политически партии.

Обявената презъ 1915 год. война не бѣше популярна и не можеше да подигне патриотизма на всички слоеве отъ нашето общество, както това стана презъ Балканската война — 1912 год.

Следъ започването на военнитѣ действия, нашата армия макаръ и съ нисъкъ духъ сравнително тоя отъ 1912 год., успя къмъ 28. XI. 15 год. да отхвърли остатѣцитѣ отъ сръбската армия и тѣхнитѣ съюзници — англо-френскитѣ войски въ Гръцка Македония и спря преследването на разбития противникъ по причина, че официална Гърция не била въ война съ Германия и България.

Отъ крайния резултатъ на войната се видя, че съ непре- следването на неприятеля се направи голѣма грѣшка, защото на българската армия съ малката помощъ, що съюзниците ѝ дадоха, се възложи непосилни задачи — да отбранява южния и северния фронтове. Тукъ нашата армия действува срещу противникъ, който имаше превъзходство въ сили и средства; води много подвижни и позиционни боеве презъ 1916 и 1917 год., постепенно изхаби своитѣ нравствени и материални сили и загуби прежния нападателенъ духъ, съ които спечели много славни побѣди — въ войната 1912—13 год. и 1915—16 год., та българския народъ презъ 1918 год. достигна до такова душевно състояние, че той считаше по нататъшното продъл- жение на войната за безцелно.

За понижение духа на народа и разклащане дисципли- ната въ нашата армия спомогнаха още: 1) Незадоволството отъ сключения въ Букурещъ миръ съ Румъния и повдигането Маришкия въпросъ отъ турцитѣ; 2) пжтуването на герман- скитѣ войници съ голѣми удобства по желѣзницитѣ, когато българскитѣ войници, пжтуваха съ обикновени прости вагони; храненето на германцитѣ съ по добъръ пшениченъ хлѣбъ, когато нашитѣ войници получаваха намалена дажба хлѣбъ, размѣсенъ съ кукурузено брашно; оттегляването на герман- цитѣ части въ тила за да си отпочинатъ, когато българскитѣ части зиме и лѣте стояха на една и съща позиция, незнаехъ що е почивка и спокоенъ сънъ; 3) Засилване силитѣ на съ- глашението съ намѣсване въ войната на северо-американскитѣ щати и съ постоянното засилване съглашенскитѣ войски на южния фронтъ съ вкарването на Кралската грѣцка дивизия; 4) Намаляване силитѣ на нашата армия, която отбраняваше южния фронтъ, чрезъ постепенното оттегляване на герман- скитѣ части назадъ и изпращането имъ на западния фронтъ; разширяването фронта на българската армия съ заемане по- зиции и въ Албания, което накара българския войникъ да мисли, че на малка България съ нейнитѣ малки сили и сред- ства е възложена сама да отбранява южния фронтъ срещу войскитѣ на цѣлото Съглашение; 5) Изгубване надеждата отъ българския войникъ, че съ започването отъ германцитѣ подводната война последната ще донесе победа на съюза; 6) Умората и изтощението отъ постоянното работене по укрепяването на позициитѣ и пренасянето много инженерни и бойни материали на ржце по липса на коне и добитѣкъ; неподвижното стоене въ скривалищата подъ постояннитѣ заплашвания последнитѣ да бждатъ съборени отъ тежката неприятелска артилерия и защитницитѣ да немерятъ смъртъ- та си въ тѣхъ; 7) Лошото хранене и обличане на войници- тѣ; незадоволството отъ мжчното изхранване и обличане на- селението въ вжтрешността на България; кражбитѣ и не- справедливоститѣ, които се вършеха при реквизирането хра-

нитѣ отъ органитѣ на властѣта и най-после спекулитѣ съ хранитѣ и тютюнитѣ, които вършеха не само търговцитѣ, но и частъ отъ интелигенцията; VIII) Повѣрването на българския народъ, че чрезъ прокламиранитѣ отъ Уилсона 14 принципи, той ще може да достигне по-миренъ пжтъ своя идеалъ—обе- динението на българското племе, тъй като народитѣ сами ще се самосопредѣлятъ, справедливостта ще зацари по цѣлия свѣтъ, та по нататъшното продължаване на войната се явява безцелно; IX) Безнадеждието и недовѣрието къмъ партиитѣ, които управляваха държавата, че тѣ водятъ България по правия пжтъ, който най-скоро ще доведе много очаквания отъ цѣлия български народъ миръ и още много други причини.

Като знаемъ, че всѣка една отъ изброенитѣ тукъ при- чини понижава духа на нашитѣ войници виждаме, че ко- гато всичкитѣ тия причини действатъ заедно, почвата става благоприятна за да могатъ въ нея да заработятъ крайнитѣ елементи — сторонницитѣ на социализма, болшевизма, анар- хизма и пр.

При тия условия духа на народа и войската започна да упада а дисциплината въ частитѣ да се разклаща.

Нападателния духъ, който караше българскитѣ войски да дирятъ неприятеля и да го атакуватъ гдето го намѣратъ, по изложенитѣ причини бѣше упадналъ, за да не кажемъ изчезналъ.

Войскитѣ отъ Хумския участѣкъ сжщо нѣмаха нападател- ленъ духъ, защото бѣха приковани къмъ позициитѣ, които отбраняваха и нѣмаха никаква маневрена способностъ.

Като изброихме разнитѣ условия и причини, които влия- еха върху духа на войскитѣ, не трѣбва да изпускаме изъ видъ и какъвъ е духа на офицеритѣ отъ частитѣ, защото какъвто е тѣхния духъ, такъвъ е и духа на частитѣ имъ. Голѣмо значение има подофицерския съставъ, а сжщо и по какъвъ начинъ и съ какви войници сж попълнени частитѣ, поради което ще разгледаме какъвъ е офицерския, подофицерския и войнишкия съставъ на частитѣ отъ Хумския участѣкъ.

Офицерския съставъ въ 1/5 и 3/5 пех. бригада (2-й пех. полкъ 3 дружини 5-й пех. полкъ 2 дружини; 49 и 50-и пех. полкове — 6 дружини) е такъвъ: полковитѣ, дружиннитѣ и близо половината отъ ротнитѣ командири, сж свършили во- енното училище и сж офицери на действителна служба, а останалитѣ ротни командири сж запасни офицери отъ шко- лата на запаснитѣ подпоручици и офицери на действителна служба, но произведени отъ подофицери и фелдфебели. Млад- шитѣ офицери повечето сж свършили школата на запаснитѣ подпоручици и само нѣкои — съкращения курсъ на военното училище.

Подофицерския състав на пехотните полкове е такъв, че повечето подофицери и фелдфебели сж запасни, а от мирновременния кадър свърхсрочно служащи подофицери има много малко.

Полковете от 1/5 и 3/5 пех. бригади сж попълнени: а) с много малко войници служили въ постоянните кадри; б) с запасни войници от разна възраст — въ резервните полкове 49 и 50 има по стара възраст; в) с млади войници подготвявани през време на войната; г) с данъчни не служили; д) с не обучени запасни турци от източна България и е) от войници ранявани веднаж или дважд и повръщани въ строя след оздравяването имъ.

Офицерския състав въ минохвъргачните роти е такъв: единия ротен командиръ е пехотен капитанъ от действителна служба, а другия — запасен поручикъ от пионерите; младшите офицери сж запасни офицери от школата на запасни подпоручици.

Войниците от 1/5 и 2/5 минохвъргачни роти и всички подофицери сж събрани от всичките пехотни полкове на дивизията и при това от разни възрасти.

Офицерския състав на артилерийските части е такъв: командирите на артилерийските полкове, на артилерийските отдели и командирите на 11 батареи сж офицери свършили военното училище и сж офицери на действителна служба; 4 батареини командири сж запасни офицери от школата на запасните подпоручици и 1 батареен командиръ е офицеръ на действителна служба, но произведенъ от подофицеръ през войната 1912—13 год.

От младшите офицери 5 сж свършили пълния курсъ на военното училище а останалите сж свършили школата на запасните подпоручици и само нѣкои сж свършили съкратения курсъ на военното училище.

Подофицерския състав въ батареите е такъв: въ всички батареи има от 1 до 2 свърхсрочно служащи подофицери от мирно времена кадъръ, а другите подофицери и фелдфебели сж от запаса.

Въ батареите войниците сж попълнени така: въ всички батареи има доста войници от мирно времена кадъръ, запасни войници от по младите възрасти и малко от старите възрасти, млади войници подготвявани през време на войната и много малко данъчни неслужили.

Командира на пионерната рота и младшия офицеръ сж офицери от действителна служба.

*

Духа на войските се намира въ зависимост от продължителното имъ стоеие по бойните позиции, и ето защо ще

разгледаме и кога, полковете от 3/5 и 1/5 пех. бригади сж пристигнали въ Хумския участък, кои бойни участъци сж заемали, и оттеглявани ли сж на почивка.

49-й пех. полкъ пристигналъ въ края на месецъ май 1917 год. Заема позиция по Голѣма Яребична и Обла, които най-много се обстрелватъ от артилерийски и миненъ огънь, и до започването боя на 29 и 30 май не е оттегляванъ на почивка.

50-и пех. полкъ пристигналъ презъ месецъ ноемврий 1916 год. Съ слаби части заемалъ предната позиция Скалиста, Пресечения конусъ, Геройската, Пещерите Августова и Со-муня, които сравнително по слабо се обстрелватъ от колкото позициите на 49-и пех. полкъ и съ по силни части — к. 560, в. Князь Борисъ и Князь Кирилъ. На почивка не е оттегляванъ.

2-и пех. Искърски полкъ и 5-и пех. Дунавски полкъ пристигнаха въ участъка на 5-а пех. Дивизия въ началото на месеците априлъ и май и преди да пристигнатъ въ Хумския участък имаха от 15—20 дни почивка около с. Кованецъ.

2-и пех. полкъ пристигна въ Хумския участък и на 19. IV. 18 год. зае позицията в. Капитанъ Бояджиевъ, хребетъ Страхилъ и заставите до в. Лѣха, които до това време се заемаха от 8-и пех. Приморски полкъ. Позициите в. Капитанъ Бояджиевъ и хр. Страхилъ сравнително по слабо се обстрелватъ от колкото позициите на 49-и пех. полкъ.

Дветъ дружини от 5-и пех. Дунавски полкъ, които образуваха дивизионна поддръжка, пристигнаха въ участъка два — три дни преди започване боя на 29 и 30 май.

2-и и 5-и пех. полкове до пристигането си въ състава на своята дивизия се намираха на позиция въ участъка на XI-а армия и отбраняваха участъкъ, който усилено се обстрелвалъ от неприятелската артилерия. Когато полковете пристигнаха въ Хумския участък, тѣ останаха разочаровани, защото сж очаквали, че като се върнатъ въ дивизията, ще попаднатъ на единъ по-спокоенъ участъкъ, гдето ще могатъ да си отпочинатъ, а се случва тъкмо обратното — заематъ позиция въ участъкъ, който усилено се обстрелва от неприятелската артилерия, а въ добавъкъ на това, въ скоро време тукъ се очаква да се развиятъ сериозни боеве.

Минохвъргачните роти пристигатъ: 1/5 презъ пролѣтѣта на 1917 год. и три групи заематъ позиции по Голѣма Яребична, Самодивска поляна и Дунавска китка (гледай планъ — Хумски участък), които най-много се обстрелватъ, а 2/5 презъ месецъ декемврий 1917 год. и две от групите заематъ позиции по Емине Буруну и Дунавска китка, които най-много се

обстрелват; другите групи от двете роти заемат позиции по назад — по главната позиция.

Артилерийските части пристигат: 1-и артилерийски полк през месеците ноември и декември 1915 год; 1/27 пл. гауб. отделение и 1/1—12 с/м пол. гаубично отделение и 1/14 пол. с. с. батарея в средата на месец април 1917 г. а 6/14 и 10/14 план. Шкода батареи пристигнаха на 9 и 10-й май 1918 год.

През всичкото време, нито една батарея или минохвъргачна група не е отеглована назад на почивка. От германските батареи само една беше отеглована на почивка в края на месец април 1918 год.

Пионерната рота е пристигнала в участъка заедно с 5-а дивизия през месец ноември 1915 год.

От изложението виждаме, че през всичкото време българските части сж се намирали на позиции, някои от които по малко, а други повече сж се обстрелвали от артилерийския огън на противника, поради което защитниците им не сж имали нито почивка, нито спокоен сън.

Постоянно засилващата се артилерийска и аероплана дейност на противника и голъмото движение на камионите в тила на противника, не можеше да не окаже влияние върху духа на войските, които започнаха да чувстват превъзходството му. Неприятелската пехота почна да става по дръзка, взе инициативата в своите ръце, започна с пушки и картечници да обстрелва нашите позиции и застави нашата пехота повече да стои в окопите и скривалищата и по малко да си служи с своите пушки и картечници.

Духа и дисциплината в артилерийските части от Хумския участък беше по висок от тоя на пехотните части, защото батареите не бяха изложени на постоянния артилерийски огън на противника, артилерийските войници бяха прекарвали по дълга служба в казармата в мирно време, между тях имаше малък % млади войници и много малък % данъчни не служещи и защото службата в батареите е сравнително по лека от службата в пехотните части.

Със показания тук дух войските от Хумския участък посрещнаха боя на 29 и 30 май в който противника имаше голъмо превъзходство в сили и средства, артилерията му разви не виждан до тогава силен огън, какъвто и най дисциплинираните и с висок дух части едва ли сж в състояние да издържат.

БОЯ НА 29 И 30 МАЙ 1918 ГОД.

Сили и средства на противника и плана за действията му.
— План за отбраната — Обстановката преди започването на боя. — Хода на боя. — Заключение.

От изложението, което вече направихме, видяхме, че от средата на месец ноември 1917 год. гръцките войски смениха на всежиде французите, които заема позиции срещу Хумския участък и се опитаха да завладеят позициите ни по в. Августова, поради което тук ще разгледаме, каква бойна стойност е имала гръцката армия по онова време и какви задачи ѝ е възложило Вишето Съглашенско Командване.

Когато официална Гърция под натиска на Съглашението се намеси в войната на негова страна, според автора на съчинението „Съюзническата победа на изток“ — К. Фотиадис, черпил сведенията си от щаба на Вишето Съглашенско Командване на изток, мнозина по онова време не давали вѣра, че гръцката армия може да има голъма бойна стойност, тъй като три годишните политически борби и германската пропаганда разединили гръците, а главно защото тази армия не била обучена и свикнала да действа при съвременните условия за борбата — под масовия артилерийски огън.

Пред вид на горната оценка, главното Съглашенско командване за да избѣгне риска, решило да използва гръцката армия, като я постави да действа на пасивни участъци а за повдигане нейния морал и самоувереност генерал Гюйона замислил частична операция срещу Яребична (Скради Легенъ), в която заедно с гръците ще участват и французски части с артилерия и други технически средства с такива размѣри, които непременно да докарат до успѣшен край операцията (Военен Журнал книжка I а, 1920 год. „Пробивът на фронта“ от Т.)

Дали този план е бил само да се завладе Яребична, или плана се е обѣрнал в частичен, след като гръците при завладяване нашите позиции при Яребична понесоха доста жертви, които сломиха техния устрем, ние не знаем. Допускаме обаче, че ако за една друга армия с голъма бойна стойност, понасянето на значителни загуби в един бой може още да не разколебае нейния дух, за гръцката армия, която пръв път влизаше в боя, понасянето на такива жертви ще да е подействало лошо, поради което и Вишето командване се задоволи само с завладяването на Голъма Яребична, макар и това да не доведе до голъми тактически и стратегически последици. Този бой Вишето съглашенско командване използва, не само за подбодряване на гръцките дивизии, но и на тия от останалите части на съглашенските армии на Изток, особено на сръбската армия, която поради

дългата съпротива и уморителна война въ окопитѣ, почнала да проявява явни признаци на морален упадъкъ и изтощение.

Споредъ сведенията, които щаба на 5-а пех. дивизия бѣше събралъ къмъ края на м-цъ ноемврий 1917 г. и обяви въ оперативната заповѣдь № 55 отъ 17 декемврий, противника разполагаше по това време съ 17 дружини, 22 леки, 23 срѣдни и 4 тежки орджия, а споредъ автора на книгата „Съюзническата победа на Истокъ“ атаката срещу Голѣма Яребична се е ръководила отъ началника на I група дивизии генералъ Жеромъ и въ нея участвали Серската, Критската и Архипелагската дивизии, 16 колониална французка дивизия и I-и пех. полкъ африкански стрелци, подкрепени отъ *мощна артилерия* и авиация.

Като приемемъ, че всѣка гръцка и френска дивизия има по 3 пехотни полка — 9 дружини, виждаме, че въ атаката сж участвували 13 пехотни полка или 39 дружини, т. е. съ 11 дружини повече отъ онова, което щаба на 5-а пех. дивизия предполагаше, че има противника въ края на 1917 год.

Отъ колко орджия и отъ какъвъ калибъръ е била тази мощна артилерия не е написано въ статията „Пробивътъ на фронта“, защото въ съчинението „Съюзническата победа на Истокъ“ въ отдѣла „Подготвителния процесъ на офанзивата“ се разглежда въротно само на кратко завладяването на Голѣма Яребична, което е дало идея на Главното командване да замисли и за пробива на нашия юженъ фронтъ. Съ думитѣ „мощна артилерия и авиация“ автора на горното съчинение К. Фатиадисъ е искалъ да подчертае, че действително, както по число, тъй и по калибъръ, артилерията е била мощна и силна, поради което ще се постарамъ да опредѣлимъ числото на орджията въ тази „мощна артилерия“ като използваме сведенията, съ които до сега разполагаме.

Споредъ наблюденията на 11 звукоизмѣрвателна команда, къмъ срѣдата на м-цъ май, противникътъ имаше срещу Хумския участъкъ 39 батареи отъ разни калибри. Тази артилерия противника засили преди да почне артилерийската подготовка на позициитѣ ни съ още нови батареи, които наблюдателитѣ забелязаха да пристигатъ и да откачатъ орджията си отъ предницитѣ. Основавайки се на наблюденията на командата, сведенията ни отъ другитѣ наблюдатели и донесенията на артилерийскитѣ командири и нашитѣ лични наблюдения за дейността на неприятелската артилерия въ боя на 29 и 30 май, ние заключихме, че за да може противника да развие силенъ барабаненъ огънь по атакуемия участъкъ — Обла—Голѣма Яребична и Страхилъ, да обстрелва почти всички наши батареи и да държи подъ огънь пѣтищата за подвоза, той е трѣбвало да има най-малко 60 — 4 орждейни

батареи или 240 орджия, съ калибъръ отъ 6.5 до 20.3 см. калибъръ и далекобойностъ отъ 6—14 клм.

Съ колко минохвъргачки е разполагалъ противника въ боя на 29 и 30 май не можемъ да се произнесемъ, защото не наблюдавахме тѣхната стрелба, която се водеше по най-близкитѣ до него наши окопи.

Началника на звукоизмѣрвателнитѣ команди въ 5-а пех. дивизия, съ когото съмъ говорилъ по този въпросъ, ми е казвалъ, че споредъ неговитѣ наблюдения и тия на наблюдателитѣ му, противника за да подготви и води атаката на 30 май е разполагалъ съ около 480 орджия и минохвъргачки. За тия свои наблюдения той е докладвалъ своевременно въ щаба на дивизията и началника на артилерията въ I-а армия, обаче сж му казали, че съ подобни сили противника не може да разполага и че сведенията му сж невѣрни.

Следъ свършването на войната, началника на звукоизмѣрвателнитѣ команди въ 5-а пех. дивизия е ималъ случая да свѣри своитѣ наблюдения за числото на неприятелскитѣ батареи съ началника на артилерията въ противниковата страна и се е увѣрилъ, че неговитѣ наблюдения и тия на командитѣ му сж много вѣрни и че противника срещу 5-а дивизия е разполагалъ съ около 600 орджия и минохвъргачки, отъ които срещу Хумския участъкъ е имало около 480 орджия и минохвъргачки, а останалитѣ сж действвали срещу гр. Гавгели.

По случай тригодишнината отъ боя при „Скра“ (бой за завладяването Голѣма Яребична) въ излѣзлия по тоя случай юбилеенъ гръцки вестникъ „Проя“ е напечатана статия, целята на която бѣше да повдигне духътъ на гръцкия народъ, който въ това време воюваше безуспѣшно въ Мала Азия, като хвалеше гръцката армия и нейната храбростъ съ най-хубавитѣ думи, които може да се кажатъ въ такъвъ случай.

Споредъ автора на статията, която изглежда че е излѣла отъ перото на нѣкой гръцки поетъ, гръцката армия е разполагала съ 19 дружини пехота — отъ които 11 дружини гърци и 8 дружини французи, 12 картечни роти и 203 орджия отъ различенъ калибъръ: 8 — 37 мм. окопини; 44 планински — отъ тѣхъ 24 сж французки; 48 пол. французки и 101 тежки — отъ които 86 французки, 13 гръцки и 2 английски.

Авторъ не пише че въ боя сж участвали минохвъргачки, когато отъ сведенията които имаме до боя и получихме въ деня на боя се знае положително, че противника разполагаше и съ нѣколко минохвъргачки отъ срѣденъ калибъръ.

Като вземемъ подъ внимание, че сведенията, които дава вестникъ „Проя“ за убититѣ и раненитѣ офицери и войници, а сжщо и сведенията за плененитѣ българи и германци които се

различават много от официалните бюлетени дадени във време на войните, можем да заключим, че статията е написана с тенденция, да се покаже на гръцкия народ, че победата при „Скра“ е спечелена с малки сили и средства, от страна на гръцката армия, като е загубила 80 офицера и 700 войника — убити и 1000 ранени, а пленила 2700 българи и германци.

Според официалните бюлетени, издадени на скоро след завладяването на Голъма Яребична, гърците загубиха: 23 офицера и 508 войника убити и 87 офицера и 1687 войници — ранени или всичко загубиха 2305 офицера и войници, а плениха 26 офицера и 1700 войници — българи и германци.

Под думите „мощна артилерия“ разбираме много оръжия, въ които има и много далекобойни и с голъм калибър оръжия; числото 203 оръжия не е малко, но за една операция, която имаше за цел непременно да даде успех на гърците, числото на оръжията не може да бъде по-малко от 300 оръжия и минохвъргачки, а възможно е, числото на оръжията и минохвъргачките да бъде и около 480 оръжия.

Независимо от мощната артилерия противника разполагаше и с много аероплани и други технически средства за водене борбата. Пехотата и артилерията му са снабдени с много бойни припаси които той може най-разточително да разхвърля, батареите му разполагат с газове снаряди. Войниците на противника са много добре нахранени и облекчени и духът им е повдигнат.

Противника има във всяко отношение превъзходство над нас.

Задачата на Съглашенското командване според К. Фотиадис, е много ограничена — да завладе на всяка цена нашите позиции южно от с. Хума с цел да повдигне морала и самоувереността на гръцката армия, която за пръв път се намираща във войната, а заедно с това да подбодри и всички съюзнически войски, които действуват на Изток.

Плана на действието на противника се открива, от начина по който се води боя на 29 и 30 май: той е прост и се състои във това: под закрилата на много аероплани и силен артилерийски огън, както отбраната не е виждала, пехотата да настъпи във три вълни и завладе едновременно не само предните позиции и Голъма Яребична, но и втората пехотна позиция по Дунавска Китка — Победа.

По какъв начин се приведе във изпълнение плана за атаката ще разгледаме при описанието хода на боя на 29 и 30 май.

След като разгледахме с какви сили и средства разполагаше противника и какъв е неговия план за действие,

нека видиме, каква беше задачата на усилената 3/5 пех. бригада, която заемаше позиция във Хумския участък.

Според оперативната заповед по 5-а пех. Дунавска дивизия № 55 от 17. XII. 17 год., задачата на бригадата е: „Да отбранява най-упорито и съкрушително за противника, позициите от в. Лъха до Цирейт“; „Да продължава да укръпва в. „Обла“, „Скалиста“, „Геройска“ и северно от „Августова“, с цел да създаде солидна упора на охраняващите части, за да могат да се бранят до гдето тактическите условия допускат и изискват“, и още няколко други задачи, които може да се видят във отдъл IX, стр. 29.

Задачата на артилерията от 3/5 пех. бригада е: „Да съдейства за отбраната на позицията, като организира действителен преграден огън пред позицията и пред постовете западно от Голъма Яребична, Обла, Скалиста, Геройска, Пещерите и северно от Августова“ и още няколко други задачи, които може да се видят във отдъл IX, стр. 52.

От тия задачи произхожда и плана за действие на усилената 3/5 пех. бригада: Да отбранява най-упорито и съкрушително за противника дадената и позиция, да укръпва предните позиции с цел да създаде солидна упора на охраняващите части, за да могат те да се бранят до като тактическите условия допускат и изискват, а как да се отбранява Голъма Яребична, която се заема от цълия 49 пех. полк, дали и тя да се държи до гдето тактическите условия изискват и позволяват не е казано. Тръбва да се разбере, че тоя въпрос ще бъде решен, от началника на дивизията съобразявайки се с развитието на боя.

От изложението, което направихме във отдъл IX, стр. 27 и 52, се знаеше, че плана за отбраната на позицията е съставен, като се имаше пред вид, че както пехотната и артилерийската отбрана ще се водят активно (нападателно), т. е. че пехотата, чрез контръ-атака ще си вземе отново пунктовете, които противника би успял да завладее и артилерията на всички неприятелски артилерийски подготовки ще отговаря с също такива контръ-подготовки; на всяко усиление неприятелския артилерийски огън върху извистен наш пункт, ще отговаря с също такова засилване на нашия огън върху отсрещния пункт и на всяка негова стрелба по нашите батареи, ще отговаря с обстрелване неговите батареи, с цел да ги разруши или поне задуши.

Преци да пристъпим към описанието на самия бой, нека да видиме, каква е обстановката след девет дневното обстрелване на позициите във Хумския участък.

От неприятелския артилерийски и минен огън, около предните позиции и Голъма Яребична на много

мѣста сж засипани, теленитѣ мрежи разкъсани и защитниците не съ въ положение да ги поправятъ. Въ пехотнитѣ роти и минохвъргачни групи има ранени и убити нѣколко войници.

Засилено е наблюдението и бойната готовност. Поддръжкитѣ които работеха по преградната позиция заеха бойнитѣ си мѣста — бригадната на в. Рошава, а дивизионнитѣ при „Бороветъ“ — северно отъ в. Иосифовъ и в. „Лазаретна“. Отъ полковитѣ поддръжки на 49-и пех. полкъ е взета една рота и испратена на в. Голѣма Яребична — за дружинна поддръжка.

Повърнати сж въ частитѣ си всички войници, които бѣха испратени за домакински работи въ близкия тилъ. Връщането на конетѣ, които бѣха испратени въ България за охранение и за които бѣше направено разпореждане, преди десетина дни продължаваше, обаче не бѣха успѣли да се върнатъ всички коне въ батареитѣ си.

*

При започването на боя на 29 и 30 май, началника на дивизията генералъ Бончевъ се намира въ наблюдателния пунктъ на дивизията — юго-източно отъ с. Кованецъ и при него се намира командира на 5-а артилерийска бригада полковникъ Тодоровъ Г.. Началникъ щаба на дивизията полковникъ отъ генералния щабъ К. Георгиевъ е въ домашенъ отпускъ отъ 23 май. Началника на инженернитѣ войски, командира на 5-а пионерна дружина, подполковникъ Ганчевъ е въ домашенъ отпускъ отъ 23 май.

Войскитѣ отъ Хумския участъкъ се командватъ не отъ Командира на 3/5 пех. бригада полковникъ Иосифовъ, който познаваше участъка въ всѣко отношение, а отъ командира на 1/5 пех. бригада полковникъ Вапцаровъ, тъй като полковникъ Иосифовъ отъ 18 май замина въ домашенъ отпускъ.

Полковникъ Вапцаровъ съ своя щабъ пристигна въ щаба на 3/5 пех. бригада на в. Иосифовъ на 21 май, когато позициитѣ се обстрелваха съ артилерийски огънь и не успя да обходи всички позиции, да се запознае съ въоръжението и организацията на пехотната и артилерийската отбрана, съ духа на войскитѣ и началниците, съ които щѣше да се работи въ боя.

Заеътъ съ службата въ щаба, той отиде до щаба на 2-и пех. Искърски полкъ, находящъ се на 1 километъръ юго-източно отъ Каменна верига и при командира на 1/50 дружина на в. Князь Кирилъ и отъ тамъ огледа позициитѣ, които щѣше да отбранява.

Началникъ щаба на 3/5 пех. бригада отъ генер. щабъ подполков. Добружански изпълнява длъжността началникъ щаба при командира на 1/5 пех. бригада, тъй като неговия

началникъ щабъ майоръ отъ генералния щабъ А. Буковъ е въ домашенъ отпускъ.

Пехотата отъ 3/5 пех. бригада заема позициитѣ си както сме изложили въ отдѣлъ IX стр. 32 и 33, артилерията както сме изложили въ отдѣлъ VI стр. 13 и минохвъргачкитѣ както сме изложили въ отдѣлъ IX стр. 41 и 42.

Командиритѣ на 2-и, 46 и 50 пех. полкове сж въ своитѣ наблюдателни пунктове.

Командира на 1/49 дружина подполковникъ Радковъ който съ дружината си отбранява Голѣма Яребична, е въ домашенъ отпускъ и го замѣства старшия ротенъ командиръ.

Хо́да на боя на 29 и 30 май.

29 май бѣше хубавъ день. Слънцето бѣше изгрѣло и освѣтило върховетѣ на висотитѣ по които се намираха нашитѣ позиции, когато изведнажъ въ 5 часа неприятелската артилерия откри силенъ разрушителенъ огънь по преднитѣ позиции и Голѣма Яребична.

Съ този силенъ огънь противника единъ видъ ни съобщи че предвирителното деветъ дневно обстрелване, което започна на 20 май (гледай отдѣлъ XII буква б) е свършено и започва артилерийската атака, която е предвестникъ на пехотната атака за която неприятелскитѣ войници действащи срещу 2/5 пех. бригада при Гевгели сж съобщили, че ще почне на 30 май (гледай планъ Хумски участъкъ и скица № 1).

При този необикновено силенъ огънь веднага отидохме въ наблюдателния пунктъ, за да се ориентираме върху положението и влезохме въ връзка съ командиритѣ на артилерийскитѣ групи, които сжщо бѣха въ наблюдателнитѣ си пунктове.

Отъ наблюдателния пунктъ видѣхме, че неприятелската артилерия отъ среденъ и тежъкъ калибъръ обстрелва в. в. Скалиста, Обла, заставитѣ западно отъ Обла, Емине Буруну, Босилова китка, Самодивска поляна (между Босилова китка и в. Голѣма Яребична), Голѣма Яребична, Безименна, Дунавска и Българска китки, Победа и Капитанъ Бояджиевъ, а отъ докладитѣ на командиритѣ на артилерийскитѣ групи, че противника, въ сжщото време, съ леки и тежки калибрени орджия обстрелва по слабо в. Сомуня, Августова, Пресечения конусъ Геройска — находящи се южно отъ Скалиста, а Будни (срещу униц. пунктъ № 27 Буруна) Ахмаджа и хр. Страхилъ, находящи се западно отъ Голѣма Яребична. Преднитѣ пунктове Августова, Скалиста, Обла и Голѣма Яребична се обстрелватъ, освенъ отъ артилерийски огънь, още и съ миненъ отъ среденъ калибъръ.

Едновременно съ започването на разрушителния огън, се появиха из първо 9 неприятелски аероплан; последните по-късно станаха 11, които през цълия ден летяха над нашите позиции, корегираха стрелбата на батареите си, разузнаваха нашето разположение и не даваха възможност на нашите батареи спокойно да обстрелят противниковото разположение, защото щяха да бъдат открити от авиаторите.

Силния артилерийски огън на противника обърна вниманието на командира на 1/5 пех. бригада полковникъ Вапцеровъ, началникъ щаба на 3/5 пех. бригада полковникъ Добружански и началника на Германската артилерия въ участъка, които веднага дойдоха въ наблюдателния пунктъ, за да се ориентират върху положението и да наблюдаватъ стрелбата.

Въ 5 ч. 5 м. заповѣдахме по телефона на командирите на лѣвата и дѣсната артилерийски групи да обстрелятъ неприятелското разположение и ония негови батареи, които нашите батареи могат да достигнатъ, а на началника на Германската артилерия предадохме батареите му, назначени за водене артилерийска борба, да откриятъ огън по неприятелските батареи. Въ 5 ч. 30 м. заповѣдахме на командира на лѣвата група, да назначи една батарея, която да обстрелва Малка Яребична, за да пречи на противниковите наблюдатели да извършватъ спокойно наблюдението.

Освенъ пунктовете които изброихме по горе неприятелската артилерия презъ деня въ разни часове обстрелваше нѣкои участъци отъ главната позиция, а именно: к. 560 в. в. Князь Борисъ и Князь Кирилъ, Филипъ, Рошава. Каменна верига и в. Лѣха, а заедно съ това наблюдателните пунктове на командирите на 1/1 и 1/27 пл. отдѣления, командирите на 1/14, 10/14, 1/1, 3/27 батареи, командира на дѣсната артилерийска група и командирите на 4/1, 6/1 и 10/1 батареи, които се намиратъ по тия висоти и 1-и взводъ отъ 1/1 пол. с. с. батарея (при Куполите). Тоя взводъ, противника държа подъ огън почти цѣлия денъ и не му даде възможност да открие огънъ.

Въ 7 ч. 40 м. една 12 с/м неприятелска батарея започва съ урагани отъ време на време, да обстрелва 2/1—12 с/м гауб. батарея, обаче не ѝ нанася никакви загуби, защото стрелбата не е била точна. 3/27 пл. гауб. батарея почти презъ цѣлия денъ е държана подъ огън отъ сръдно калибрена неприятелска артилерия, безъ обаче да ѝ нанесе нѣкои загуби. При обстрелването к. 560 огъня е насоченъ близо до 9/1, а при обстрелването в. Князь Борисъ — близо до 3/1 полска гауб. батарея, вследствие на което връската съ командира на 1/1 пол. с. с. отдѣление постоянно се прекъсва.

Методичното обстрелване на позициите задържа командира на бригадата и началникъ щаба въ наблюдателния пунктъ, повикаха тукъ двамата офицери за поръчки при щаба на бригадата, за да помагатъ на началникъ щаба въ писменната работа, тъй като стана явно, че следъ артилерийската атака ще последва и пехотна атака.

Въ наблюдателния пунктъ дойдоха — адютанта запасенъ поручикъ Апостоловъ, офицера - ординарецъ и техническия офицеръ отъ 14 артилерийски полкъ, за да ни помагатъ въ наблюдението, въ отбележаване заповедите, донесенията, запитванията и съобщенията които давахме, или получавахме отъ артилерийските командири и дежурство презъ нощта на 29 срещу 30 май.

Въ изпълнение заповѣдта — да обстрелятъ неприятелското разположение, командирите на артилерийските групи, даватъ указания на командирите на отдѣленията, по кои цели да насочатъ огъня на батареите и последните започватъ да стрелятъ.

Презъ деня на 29 май и до започване преградния огън — къмъ 5 часа на 30 май, батареите въ разни часове обстрелватъ: окопите и ония исходни пунктове, гдето противника може да съсредоточи войските си и да премине въ настѣпление, нѣкои батареи и минохвъргачки, и даватъ преграденъ огън въ отговорни зони, или въ зони гдето имъ е заповѣдано да засилватъ огъня.

Въ двете артилерийски групи батареите обстрелватъ съ рѣдъкъ унищожителенъ огънъ дадените имъ обекти. Когато неприятелския огънъ се е засилвалъ по нашите позиции, рѣдкия огънъ сж обръщали въ ураганенъ и засилвали преградния огънъ въ зоните, гдето се е предполагало, че противниковата пехота може да настѣпи.

*

Въ лѣвата артилерийска група батареите обстрелватъ, показаните по-долу цели и даватъ преграденъ огънъ въ разни зони:

1/1 пол. с. с. отдѣление; 9/1 пл. Шкода батарея стреля по окопите на Французка (унищ. пунктъ № 43) и Августова (южно отъ унищ. пунктъ № 61) и по находящите се въ тяхъ минохвъргачки; дава преграденъ огънъ въ отговорна зона № 103 и засилва преградния огънъ предъ Августова — зона № 106; 6/14 пл. Шк. батарея стреля по окопите на Наблюдателната застава (ун. п. № 37); Французката (ун. п. № 43) и Августова по минохвъргачките на Августова и Черн. скала (ун. пунктъ № 57); по доловете задъ Французката и Августова и по Гушетския долъ; дава преграденъ предъ Августова и по Люмишката пътека — зони № 106 и № 104, тъй като въ отговорната ней зона № 109 не се смята никакво напа-

падение. 3/1 полска 10 $\frac{1}{2}$ см. гауб. батарея — стреля по окопитъ на Французката, а минохвъргачкитъ по Августова и Черната Скала; дава преграденъ огънь въ отговорна зона № 104 — Люмнишката пътека и засилва преградния огънь предъ Обла — зона № 103.

I/1 пол. гаубично отдѣление: 2/1 пол. с. с. батарея стреля по окопитъ на Малка Яребична (унищ. пунктъ № 32), Наблюдателната застава (унищ. пунктъ № 37), Човката и Улея (окопи между унищ. пунктове № 32 и 37); 10/14 план. Шкода батарея стреля по окопитъ на Малка Яребична и по Варненския и Хайдушкия долове; 2/1 пол. 12 см. гауб. батарея стреля по окопитъ на Французката и Малка Яребична и по Гушетския, Варненския и Добруджанския долове и по батарея Люмница № 1.

I/27 план. гаубично отдѣление: 1/14 пол. 10 $\frac{1}{2}$ см. Д/20 гаубична батарея — стреля по батареитъ Чуба Кодра № 1, 4, 6 и 8; окопитъ по Сърдцето (унищ. пунктъ № 44) и по Хайдушкия и Люмнишкия долове; 3/27 план. 10 $\frac{1}{2}$ см. гаубична батарея стреля по окопитъ на Малка Яребична, Човката (окопъ между Малка Яребична и унищ. пунктъ № 37), Сърдцето и Французката (унищ. пунктъ № 43), а също и по Барненския долъ; 1/1 пол. с. с. батарея — стреля по батарея Люмнишка китка № 1 и Купенската батарея; по окопитъ на Наблюдателната застава (унищ. пунктъ № 37), Августова и за минохвъргачкитъ същата висота; дава преграденъ огънь въ отговорната зона № 106 — предъ Августова.

*

Въ дѣсната артилерийска група батареитъ обстрелватъ показанитъ по-долу цели и даватъ преграденъ огънь въ разни зони.

Сборно гаубично отдѣление: 1/1 пол. 12 см. гаубична батарея — стрѣля по окопитъ на Малка Яребична (унищ. пунктъ № 30), Чатала (унищ. пунктъ № 30); Буруна и Изгорялата нива — (унищ. пунктъ № 27); Маскирания ходъ (унищ. пунктъ № 29). 1/27 пол. 10 $\frac{1}{2}$ см. гауб. батарея — стреля по окопитъ на Чатала, Буруна, Изгорялата нива, Резервния и Гръцкия окопи, (унищ. пунктъ № 22); дола задъ тия окопи, Маскирания ходъ и Сухото дере (унищ. пунктъ № 28). 2/27 пол. 10 $\frac{1}{2}$ см. гаубична батарея — стреля по окопитъ на: Буруна, Чатала, Малка Яребична, Сърдцето, Французката и по Хайдушкия долъ; засилва преградния огънь предъ в. Обла зона № 32.

II/1 пол. с. с. отдѣление: 4/1 пол. с. с. батарея — стреля по пехотни групи отъ 30—50 човѣка движещи се по севернитъ склонове на Малка Яребична въ три момента —

8 ч. и 25 м., 8 ч. и 50 м. и 8 ч. и 55 м.; стреля по окопитъ на Малка Яребична, Затворения окопъ (унищ. пунктъ № 20), Буруна и Маскирания ходъ. 5/1 пол. с. с. батарея — стреля по окопитъ на Буруна и по Сухото дере. 6/1 пол. с. с. батарея — стреля по окопитъ на Буруна, Съединителния (връзка на Затворения и Гръцкия окопи), Затворения и Резервния окопи и Маскирания ходъ; по с. Логунци; дава преграденъ огънь предъ Ахмаджа и стреля по батарея Ошинъ № 1. 10/1 пол. Шкода батарея — стреля по Гръцкия и Затворения окопи и по унищожителенъ пунктъ № 6, гдето сж забележани войници.

Германско полско гаубично отдѣление: 6/209 и 7/209 батареи. — Презъ деня на 29 май не обстрелватъ никакви цели. Отъ 21 часа тѣ водятъ рѣдкъ обезпокоителенъ огънь: 6/209 батарея по окопитъ на Чатала и въ Маскирания ходъ, а 7/209 батарея по окопитъ на Затворения окопъ и по долчината между Буруна и Затворения окопъ (унищ. пунктъ № 21).

Въ 6 ч. на запитването на командиритъ на артилерийскитъ групи, открили ли сж батареитъ огънь и какво е положението, отговориха, че разрушителния огънь на противника продължава и че нашитъ батареи вече стрелятъ по неговото разположение.

Началника на германската артилерия не изпълнява заповѣдта — „батареитъ му да откриятъ огънь“, защото надъ батареинитъ позиции летятъ неприятелски аероплани, които ще откриятъ батареитъ и защото разполагали съ ограничено количество бойни припаси.

Отъ това що чувахме и виждахме отъ наблюдателния пунктъ и отъ донесенията на артилерийскитъ командири, личеше, че неприятелския артилерийски и миненъ огънь е силенъ и въ нѣкои моменти не можеше да се доловятъ отдѣлнитъ изстрели; дима и праха, които вдигаха експлодиралитъ снаряди и мини бѣше толкова гъстъ и високъ, че позициитъ се замжгляваха и едва се виждаха отъ далечъ.

Въ това време неприятелскитъ аероплани летатъ високо надъ нашитъ позиции и не даваха възможность на нашата артилерия спокойно да стреля по неприятелското разположение.

Въ 6 ч. и 30 м. командира на лѣвата група, като донасяше, че противниковитъ аероплани летятъ надъ позицията ни, запитваше, да стрелятъ ли въ това време батареитъ и молеше да се явятъ наши аероплани, които да охраняватъ позициитъ. За това, че противникови аероплани летатъ надъ позицията докладвахме, а за да не се понижатъ духа на нашитъ войски отъ това, че нашитъ батареи не отговарятъ на неприятелския артилерийски огънь, заповѣдахме на команди-

ритѣ на групитѣ — „батареитѣ да продължаватъ стрелбата даже до като аеропланитѣ дойдатъ надъ самитѣ тѣхъ, а презъ време на атаката да продължатъ стрелбата и да не питатъ повече по въпроса“.

Въ изпълнение тази заповѣдъ командиритѣ на батареитѣ, като издебваха моментитѣ, когато аеропланитѣ се отдалечаваха отъ батареитѣ имъ, обстрелваха неприятелското разположение съ рѣдъкъ огънь, а по нѣкога и съ ураганенъ унищожителенъ огънь.

Противоаероплания взводъ на 3/5 пех. бригада презъ цѣлия день обстрелваше неприятелскитѣ аероплани и се мъчеше да да имъ пречи, обаче не можа да ги прогони, или да сваля нѣкои отъ тѣхъ, защото аеропланитѣ летѣха на високо и бѣха вънъ отъ сферата на неговия огънь. Отъ продължителната стрелба що разви противоаероплания взводъ, едното оржие отъ 15 часа се повреди и трѣбваше да се смѣни лафета му, обаче такъвъ нѣмаше, вследствие на което и взвода остана да действа само съ едно оржие.

Въ 7 ч. и 25 м. началника на германската артилерия идва въ наблюдателния пунктъ да докладва, че батареитѣ му имали малко снаряди, че на подвозъ отъ тила не разчиталъ и че неприятелскитѣ батареи ще обстрелва съ рѣдъкъ огънь; началника на германската артилерия искаше батареитѣ му да стрелятъ изобщо рѣдко, за да му останатъ снаряди за даване преградненъ огънь. Това негово искане докладвахъ на командира на пехотната и артилерийската бригади.

Командира на 5-а артилерийска бригада, комуто бѣше подчинена германската артилерия, не се съмняваме, че е далъ заповѣдъ, чрезъ началника на германската артилерия въ дивизията, батареитѣ да стрелятъ, обаче командиритѣ на германскитѣ батареи, както писахме и по рано не се интересуваха отъ отбраната на позицията, защото мислѣха и вѣрваха че войната ще се реши на западния фронтъ и стреляха много малко, а нѣкои командири съвсемъ не откриваха огънь и се научиха за падането на Голѣма Яребична следъ пладне на 30 май — каквито сж командиритѣ на II-и взводъ отъ 5/9 — 15 см. гауб. батарея и командира на 10 см. дълго оржие.

Командира на 1/5 пех. бригада, който наблюдаваше обстрелването на нашитѣ позиции отъ противниковата артилерия въ 6 ч. и 8 мин. заповѣда: „Командиритѣ на групитѣ да следятъ за неприятелското разположение и гдето се види, или предполага, че противника съсредоточава своитѣ резерви да ги обстрелватъ съ рѣдъкъ обезпикителенъ огънь“, а началника на 5-а пех. дивизия, който презъ деня наблюдаваше стрелбата на противника отъ пункта на дивизията при с. Коновецъ, следъ като му докладвахме, какво е положението предъ фронта на бригадата въ 8 ч. и 50 м. и въ 14 ч. и 15 м. заповѣда: „Всички пунктове отъ неприятелското разполо-

жение, кждето той се съсредоточава, да се държатъ подъ огънь“. Заповѣдитѣ предадохме на командиритѣ на артилерийскитѣ групи и тѣ докладваха, че обстрелватъ съ рѣдъкъ унищожителенъ огънь, окопитѣ, доловетѣ, неприятелскитѣ минохвъргачки и нѣкои батареи.

Отъ продължителния методиченъ артилерийски и миненъ огънь теленитѣ мрежи предъ окопитѣ започватъ да се разкъсватъ, окопитѣ да се сригватъ и запълватъ съ прѣстъ, слабитѣ скривалища да се разрушаватъ, а телефоннитѣ връзки между артилерийскитѣ командири да се прекъсватъ често и телефониститѣ да се мъчатъ да ги въстановяватъ.

Телефоннитѣ връзки между наблюдателитѣ на Голѣма Яребична и тия отъ предната позиция отъ 7 ч. и 40 м. се прекъсватъ и вследствие постоянното обстрелване и късане кабела, не могатъ да се възстановятъ повече.

Радиотелеграфната станция на Голѣма Яребична отъ 8 ч. 25 м. престана да се обажда и никакви сведения отъ нея следъ това не се получиха.

Презъ времето когато неприятелската артилерия и минохвъргачки обстрелваха нашитѣ позиции, забелязваха се нѣкои аероплани да слизатъ на по-малка висота за да провѣрятъ резултата отъ разрушителния огънь.

Къмъ 9 часа, командира на 1/5 пех. бригада получи донесение, че окопитѣ по Обла сж засипани, две скривалища разрушени и въ последнитѣ задушени около десетина войници, а въ 9 ч. и 21 м., командира на 50 пех. полкъ докладва, че отъ наблюдателния си пунктъ к. 560 той видѣлъ, че ротата отъ 49 пех. полкъ, която отбранява „Обла“ напуснала последната и се оттеглила въ близкия долъ — северно отъ Обла.

Командира на бригадата заповѣда ротата да се върне на позицията, а за да не би противника да се възползва отъ това опразване на Обла и да я заеме, заповѣдахме на командира на лѣвата артилер. група да засили преградния огънь предъ нея, като му съобщихме, че сме заповѣдали и на командира на дѣсната артилерийска група да засили огъня тамъ и съ 2/27 план. гауб. батарея. Командиритѣ на групитѣ засилватъ преградния огънь предъ Обла и интервала, между 9 ч. и 30 м. и 10 ч. 30 м., даватъ такъвъ предъ нея, обстрелватъ неприятелското разположение, а лѣвата група произведе огнево нападение по Французката, като всѣка батарея изстреля по 20 снаряда.

Къмъ 10 ч. неприятелския артилерийски и миненъ огънь полека и постепенно започна да намалява и къмъ 10 ч. и 15 м. — 10 ч. и 20 м. се прекрати, когато заваля ситенъ дъждъ и се спусна мъгла. Не следъ много време дъжда престана, а мъглата се вдигна и деня стана хубавъ, както и преди започването на стрелбата.

Презъ времето когато неприятелския артилерийски огънь бѣше прекратенъ, четири неприятелски аероплани се спуснаха ниско надъ нашитѣ позиции, за да провѣратъ по сигурно резултата отъ разрушителния огънь.

Въ интервала между 9 ч. и 40 м. и 10 ч. 30 м., заповѣдахме на командиритѣ на 1/27 и Сборното гаубично отдѣление да възстановятъ [сжсанитѣ] между тѣхъ връзки, да се откриятъ гелиографнитѣ апарати и да работятъ съ тѣхъ щомъ телефоннитѣ линии се сжсатъ. Въ 11 ч. и 10 м. заповѣдахме, на командира на Сборното гаубично отдѣление да открие гелиографна връзка съ гелиографната станция на Голѣма Яребична. Последното той направилъ и презъ нощта срещу 30 май е подѣржалъ тази връзка.

*

Следъ една 15—20 минутна почивка, къмъ 10 ч. и 30 м. — 10 ч. и 40 м., неприятелската артилерия и минохвъргачки пакъ откриха разрушителенъ огънь по сжщитѣ пунктове по които стреляха по-рано и отново по позицията се дигна голѣмъ облакъ отъ димъ и прахъ.

Презъ този периодъ, който продължи около 5 часа, а сжщо и презъ она до смръкване, неприятелската артилерия, освенъ фронталното обстрелване окопитѣ по Голѣма Яребична, започна да обстрелва надлъжно източнитѣ и западнитѣ окопи на сжщата висота.

На фронталния и надлъжния артилерийски огънь, отправенъ по Голѣма Яребична и по другитѣ предни позиции, нашата артилерия отговори съ обстрелването окопитѣ по близкото противниково разположение, съ обстрелването минохвъргачкитѣ по Августова, Черната скала и Французката, съ даване преграденъ огънь предъ Обла и Голѣма Яребична, а по обѣдъ обстреля селата Кула, Ошинъ и Логунци, като хвърли по тѣхъ по 20 снаряда.

Въ 13 ч. 45 м. началника на германската артилерия идва втори пътъ въ наблюдателния пунктъ да докладва, че батареитѣ му иматъ ограничено количество снаряди и настояваше тѣ да не стрелятъ, а да запазятъ снарядитѣ за важния моментъ — отбиване пехотната атака. Докладва, че по обѣдъ обстрелялъ селата Кула и Ошинъ и че ще продължава да върши сжщото и следъ обѣдъ, като презъ всѣки 10—15 минути ще хвърля въ селата по нѣкой снарядъ.

По донесенията на командиритѣ на 49 и 2 пех. полкове противника между 13 ч. 50 м. и 14 ч. 20 м. се е опиталъ да съсрѣдоточи войскитѣ си по Малка Яребична, Буруна и Изгорѣлата низа (унищ. пунктъ № 27), Затворения и Съединителния окопи, Маскирания ходъ и молятъ да се попречи на противника да извърши това съсредоточяване.

Заповѣдахме на командиритѣ на дветѣ артилерийски групи да откриятъ огънь по горнитѣ пунктове и да осуетатъ опита на противника. Батареитѣ откриха огънь, следъ което командиритѣ на пехотнитѣ полкове не донесоха, че противника прави втори опитъ.

Въ 14 ч. 15 м. началника на 5-а пех. дивизия запитва какво е положението предъ фронта на бригадата, напомни да се обстрелватъ пунктоветѣ, гдето противника може да съсрѣдоточи частитѣ си, а освенъ това заповѣда да разпорѣда да се обстреля Французката отъ 21 с/м мързертъ, находящъ се въ участъка на 2/5 пех. бригада, като отговоръ на това, че противника по това време обстрелваше Голѣма Яребична съ 20/3 с/м снаряди.

Заповѣдта на началника на дивизията предадохме на командиритѣ на групитѣ, а чрезъ командира на 5-а артилерийска бригада поискахме мързера да обстреля Французката, обаче това не се направи вѣроятно пакъ по липса на снаряди.

Командиритѣ на групитѣ докладваха, че продължаватъ да обстрелватъ съ рѣдкъ унищожителенъ огънь противникового разположение.

Къмъ 16 ч. 10 м. артилерийския и минния огънь се прекрати и 4 неприятелски аероплани отново се спуснаха ниско надъ позициитѣ, за да провератъ резултатитѣ отъ разрушителния огънь.

Следъ 15—20 минутна почивка, въ 16 ч. 25 м. — 16 ч. 30 м. неприятелската артилерия и минохвъргачки отново откриха огънь по нашето разположение. Първитѣ десетъ минути огъня бѣ много силенъ, обърна се въ барабаненъ и позицията се покри съ облакъ отъ димъ и прахъ; следъ този продължителенъ ураганъ, бързината на огъня постепенно намѣля, обърна се въ методиченъ и продължи около 1 1/2 часъ.

На този неприятелски артилерийски и миненъ огънь, нашитѣ батареи отговориха, тъй както и по-рано — обстрелватъ противникового разположение съ рѣдкъ унищожителенъ огънь, като последния огънь обръщатъ по нѣкога въ ураганенъ, тъй като неприятелскитѣ аероплани постоянно летѣха надъ нашитѣ позиции и пречатъ на батареитѣ да стрелятъ.

Отъ методичното и силното обстрелване на участъка отъ в. Скалиста, Обла, заставитѣ западно отъ Обла, Голѣма Яребична, втората пехотна позиция, Дунавска китка, Побѣда и Капитанъ Бояджиевъ, сравнително съ обстрелването другитѣ пунктове, източно отъ Скалиста и западно отъ хребета Страхилъ, заключихме, че противниковата пехота ще води атаката на широкъ фронтъ. Предъ видъ на това въ 17 ч. 15 м. за-

повѣдахме на командира на лѣвата артилерийска група да засили огъня въ зонитѣ 100 и 101 и Гушетския долъ, като стрелятъ тамъ дветѣ 12 с/м гаубици, които тази нощъ ще се върнатъ въ батареитѣ си (по-рано батареята даваше преграденъ огънь въ зона 101) и дветѣ планински Шкода орждия отъ 6/14 батарея, която отговаряше за зона 109, гдето не се очакваше нападение отъ страна на противника.

Огъня въ зонитѣ 100 и 101 и Гушетския долъ е засиленъ още презъ деня отъ командира на лѣвата група, който насочва тукъ две орждия отъ 6/14 план. Шкода батарея, а подиръ 23 $\frac{3}{4}$ часа на 29 май, въ зона 101 е насоченъ и огъня отъ дветѣ 12 с/м гаубици, които пристигатъ къмъ 22 $\frac{1}{2}$ часа на позицията и следъ като се приготвятъ за стрелба откриватъ рѣдккъ преграденъ огънь.

Въ 18 ч. 8 м. предадохме на началника на германската артилерия, който бѣше обещалъ, че ограниченото количество бойни припаси ще запази за важния моментъ, че последния вече наближава и че презъ нощта батареитѣ му да действатъ така: 5/9—15 с/м планинска гауб. батарея съ по единъ взводъ да бие унищожителнитѣ пунктове въ зонитѣ 79 и 80. Сжщата батарея да бие Човката (окопитѣ между унищ. пунктове 30 и 37), Малка Яребична и Затворения окопъ; 2/209—10 $\frac{1}{2}$ с/м Д/22 гауб. батарея да бжде готова да даде преграденъ огънь съ единъ взводъ въ зона 104, а съ другия въ зона 78, щомъ забележатъ червени ракети и 1/209—10 $\frac{1}{4}$ с/м Д/22 гауб. батарея да обстрелва съ по единъ взводъ неприятелскитѣ батареи, а въ случай, че стане нужда да се отбие пехотна атака да даде преграденъ огънь въ зона 80.

Къмъ 18 ч. 10 м. артилерийския и минния огънь се прекрати и следъ една малка почивка отъ 10—15 минути отново се откри, но вече съ по малка сила; този огънь продължи до 20 часа, подиръ което силата му започна постепенно да се намалява и се обърна въ рѣдккъ огънь.

Неприятелскитѣ аероплани продължаваха да летятъ надъ позициитѣ ни до 19 часа, когато слънцето започна да захожда.

По наблюденията и донесенията на артилерийскитѣ командири и наблюдателя отъ в. Лѣха, презъ деня на 29 май въ тила на противника не е забелязано движение. Къмъ 18 ч. 35 м. и 19 ч. 25 м. отъ в. Лѣха съобщиха, че по пжтя отъ Люмница за Малка Яребична, а сжщо и южно отъ последната се движатъ войници и товарни коне, които носѣли сандъци. Горното съобщение предадохме на командиритѣ на артилерийскитѣ групи и имъ заповѣдахме да обстрелятъ тия пжтища, което тѣ и направиха.

Командира на лѣвата група за презъ нощта заповѣда батареитѣ да пазятъ пълна готовность и бдителность и да об-

стелватъ близкитѣ окопи по Малка Яребична, Човката, Наблюдателната застава, Французката, Августова и пр. съ рѣдккъ унищожителенъ огънь, който по нѣкога да се обръща въ ураганенъ, а доловетѣ Варненския, тоя между наблюдателната застава и Човката (нареченъ „Улея“), Добруджанския, Гушетския, Хайдушкия и постжпитѣ къмъ Обла, Скалиста, Геройска, дола между Августова и Пресечния Конусъ и Люмнишката пжтека да се държатъ подъ огънь и да уредатъ наблюдение къмъ неговия пунктъ, за да следатъ условнитѣ сигнали — хвърляне ракети и даватъ искания огънь въ опредѣленитѣ по-рано зони.

Командира на дѣсната група, освенъ разпореждания за готовность и бдителность, изпраща въ 20 ч. и 10 м. единъ артилерийски подофицеръ съ двама канонири на заставата „Будний“ (северно отъ Буруна) за връзка съ пехотата и даване сигналъ за искане преграденъ огънь, въ случай че пехотата пропусне да стори това.

Въ 20 ч. и 15 м. заповѣдахме на командиритѣ на групитѣ да държатъ подъ огънь съ чести вихрови урагани пунктотетъ на унищожителния огънь, кждето неприятеля ще съсредоточи войскитѣ си.

Въ изпълнение на тази заповѣдь командира на лѣвата група заповѣдва: „Презъ цѣлата нощъ батареитѣ да водятъ освенъ рѣдкия унищожителенъ огънь, още отъ време на време унищожителенъ огънь съ вихрови урагани“; а командира на дѣсната артилерийска група въ 20 ч. и 30 м. разпорежда: „батареитѣ да обстрелватъ съ обезпокителенъ огънь пунктотетъ, гдето противника може да съсредоточи своитѣ войски“ така: 10/1 пл. Шкода батарея — Гръцкия окопъ и окопа по Желтата нива (унищ. пунктъ № 20), а сжщо и дола южно отъ тази нива; 5/1 пол. с. с. батарея — окопитѣ по Буруна; 6/1 пол. с. с. батарея — Затворения и Съединителния окопи; 4/1 пол. с. с. батарея презъ нощта не обстрелва никакви цели, за да не се открие съ блѣсъцитѣ си; 6/6 — пол. 12 см. гауб. батарея — Маскирания ходъ, Чатала, долината между Малка Яребична и гребена на Чатала (унищ. пунктъ № 31 и самата Малка Яребична; 1/27 пл. гауб. батарея — Сухото дере, Изгорѣлата висота (унищ. пунктъ № 27), Чатала и дола — задъ Резервния окопъ; 2/27 пл. гауб. батарея — Французката; 6/209 гер. гауб. батарея — Чатала и Маскирания ходъ и 7/209 герм. гауб. батарея — Затворения окопъ и дола между Буруна и Затворения окопъ.

Въ 20 ч. и 35 м. напомнихме на командиритѣ на групитѣ, че презъ цѣлата нощъ трѣбва да обстрелватъ неприятелското разположение съ чести вихрови урагани.

Командиритѣ на групитѣ предади заповѣдта и батареитѣ презъ цѣлата нощъ стреляли: лѣвата група — рѣдккъ

унищожителен огън обръщанъ отъ време на време въ ураганенъ, а дѣсната група — обезпокоителенъ огънъ.

Въ 20 ч. и 35 м. — командира на 1/5 пех. бригада отдаде заповѣдь: I) да се поправятъ повредитѣ на позициитѣ, II) да се засили наблюдението и III) артилерията да обстрелва всичкитѣ пунктове, които може да послужатъ за изходно положение на неприятеля, която веднага да се предаде на командиритѣ на артилерийскитѣ групи.

Неприятелския артилерийски огън продължава и подиръ 20 часа, обаче постепенно започна да намалява и въ 21 часа се обърна въ рѣдкъ обезпокоителенъ огънъ, който се водеше отъ леки и тежки батареи.

*

Да се прочетатъ, колко снаряди е хвърлилъ противника по нашитѣ позиции на 29 май до 21 часа е невъзможно, но все пакъ можемъ да направимъ едно приблизително изчисление, което ще ни покаже на какъвъ огънъ сж били подложени защитницитѣ на позициитѣ.

Командира на лѣвата група въ реляцията си пише, че при силното обстрелване на позициитѣ въ участъка отъ Обла до Голѣма Яребична сж преброени, че по позицията падатъ по 100 снаряди и мини въ минута, а при по-слабото, до 50 снаряда въ минута, а тъй като огъня съ малки прекъсвания продължи 16 часа (отъ 5 часа до 21 часа), то по предната позиция на 50-и пех. полкъ, Обла и заставитѣ западно отъ Обла сж паднали 75000 снаряди, безъ тия които сж хвърлени по главната позиция.

Командира на дѣсната група не дава сведение, какво количество снаряди сж паднали по Голѣма Яребична, втората пехотна позиция Дунавска Китка — Победа, Капитанъ Бояджиевъ, Хребета Страхилъ и заставитѣ западно отъ Голѣма Яребична, но като вземемъ подъ внимание, че огъня по Голѣма Яребична, Дунавска Китка—Победа бѣше презъ всичкото време силенъ, можемъ да заключимъ, че и тукъ противника е хвърлилъ не по-малко отъ 75000 снаряди или, че всичко сж хвърлени около 150000 снаряда, а съ тия хвърлени по главната позиция и пжтищата на подвоза не по-малко отъ 155000 снаряди.

На този силенъ неприятелски огънъ нашитѣ батареи отговориха, като до 19 часа изстреляха: лѣвата група 1299 снаряда (отъ тѣхъ 92 — 12 см., 370 — 10½ см. и 767 — 7½ см. снаряди), а дѣсната група — 705 снаряда (отъ тѣхъ 146 — 12 см., 265 — 10½ см. и 294 — 7½ см. снаряди) или всичко е изстреляно отъ двѣтъ групи 1934 снаряда.

Германскитѣ батареи за близка отбрана — 6/209 и 7/209 — презъ деня на 29 май не сж стреляли, а тия за далечната

отбрана — 1/209, 2/209, 5/9 и 10 см. орждие, както писахме и по-горе стреляха много малко, но колко снаряда сж изстреляли нѣмаме сведение.

*

За попълване бойнитѣ припаси въ батареитѣ, на 29 май направихме необходимитѣ разпореждания:

а) До командиритѣ на артилерийскитѣ групи — да се подвозватъ снаряди, като батареитѣ си прибератъ и всичкия добитѣкъ, който е изпратенъ въ близкия тилъ.

б) До командира на парковата батарея въ с. Конско, — като използва едина камионъ, който е останалъ здравъ, колитѣ на батареитѣ, колитѣ и товарния добитѣкъ на селенитѣ отъ с. Конско и Серменлии да се погрижи да попълни: 1/14 пол. 10½ см. гауб. батарея, и 1/1 и 2/1 пол. 12 см. гауб. батареи, които иматъ сравнително по-малко снаряди отъ другитѣ батареи; да снабди 1/14 гауб. батарея съ допълнителния зарядъ № 9, за да може батареята да стреля на голѣми разстояния и да занесе единъ камионъ снаряди за противоваеропланния взводъ.

в) До командира на 5-а артилерийска бригада — да поиска и се изпратятъ въ участъка още нѣколко камиони за пренасяне на снаряди.

*

Въ 6 ч. и 30 м., като докладвахме на командира на 5-а артилерийска бригада, какво е положението предъ фронта на бригадата, поискаме да се повърнатъ отъ 2/5 пех. бригада двата гаубични взвода, които още отъ сръдата на м-цъ февруарий бѣха изпратени тамъ и го запитаме, кога ще пристигнатъ двѣтъ планински батареи отъ 27 артилерийски полкъ, за които имаше съобщение, че ще дойдатъ да засилатъ артилерията на участъка.

Командира на бригадата ми събщи, че 1/27 план. батарея е на пътъ за позицията, че батареиния командиръ следъ пладне ще се явялъ при мене, за да му укажа позицията и ще разпреди да се върнатъ още днесъ двата гаубични взвода.

Разпореждания да се върнатъ гаубичнитѣ взводове е направено, обаче до като пристигнатъ конетѣ и воловетѣ минава много време и взводоветѣ тръгватъ отъ позициитѣ си при с. Горничетъ (около гр. Гевгели) едва сл. пладне.

Гаубичния взводъ отъ 2/1 — 12 см. батарея, запрегнатъ съ волове, тръгва за батареята си, обаче благодарение на слабостта на воловетѣ и стрѣмнитѣ по пжтищата, движението става много бавно, та гаубичитѣ успѣха да стигнатъ на позицията си, северно отъ Князь Кирилъ, едва къмъ 22½

часа и то като се изпрати една полурота пехота за да помага на прислужниците и воловетъ. До като орждията се нагласятъ въ площадкитъ и възстановятъ разнитъ положения — по които по-рано сж стреляли, минава доста време и къмъ 23 ч. и 45 м. взвода открива огънь. Отъ тоя моментъ 2/1 — 12 см. гаубична батарея действува съ 4 гаубици.

Едната 10 $\frac{1}{2}$ см. Д/20 гаубица отъ 1/14 батарея (другата гаубица отъ стрелбата която води по далечнитъ неприятелски батареи действующи срещу Гевгелийския участъкъ се разваля и изпраща на поправка) запрегната съ коне тръгва за батареята си, обаче, все по сжитиъ причини, по които се бавно движи и 12 см. гауб. взводъ и поради голъмото разстояние, което трѣбва да измине, успѣ да стигне на позицията си — северно отъ Рошава, едва къмъ 8 часа пр. пл. на 31 май, когато Голъма Яребична бѣше вече завладѣна.

4/27 план. Шкода батарея, която иди да засили артилерията на 3/5 п. бригада, благодарение слабия конски съставъ и стрѣмнината на пѣтищата се движи много бавно и не можа да пристигне на време и да заеме позиция на 29 май. Командира на батареята капитанъ Недевъ пристигна сл. пладне въ наблюдателния ми пунктъ. Показахме му позицията нахлядаща се на в. Князь Кирилъ, обаче, батареята презъ време на движението се разстяга и презъ нощта срещу 30 май успѣва да заеме последната, само съ две орждия и сутринята на 30 май, много малко участие взе въ боя.

Въ 9 ч. и 37 м. отъ щаба на 5-а артилерийска бригада ми съобщиха че 5/27 план. Шкода батарея, която сжщо иде да засили артилерията на 3/5 пех. бригада, едѣа на 29 май ще стигнела при Бурлово (10—11 км. северно отъ с. Конско) и че съ нея ще пристигне на позицията и командира на 27 и артилерийски полкъ полковникъ Дрѣнски, комуто да дамъ назначение. Както батареята, тъй и полковникъ Дрѣнски, вследствие късното имъ изпращане, не успѣха да стигнатъ на време и да взематъ участие въ боя. Полковникъ Дрѣнски пристигна въ наблюдателния ми пунктъ по обѣдъ на 30 май, когато Голъма Яребична вече бѣше завладѣна, а 5/27 батарея пристигна при в. Лазаретна, гдето ѝ бѣ избрана позиция, на 30 май сл. пладне.

По донесенията, които командира на 1-5 пех. бригада получи, отъ продължителния и методиченъ разрушителенъ огънь на неприятелската артилерия и минохвъргачки, окопигъ на Г. Яребична, Босилова Китка и Емине Буруну въ по-голѣмата си дължина биле съвършено заринати, а теленитъ мрежи разкъсани. Имало срутени скривалища. Имало сжщо тъй голѣми разрушения и по другитъ пунктове: по в. Капитанъ

Бояджиевъ 50 метра окопъ е заринатъ, теленитъ мрежи разкъсани и едно жилищно помѣщение разрушено. По в. Приморецъ 100 м. окопъ е заринатъ, а теленитъ мрежи разкъсани. По Обла, Скалиста, Геройска, Августова почти всички окопи сж заринати, а теленитъ мрежи разпокъсани. Сжщо такива разрушения има и по Дунавска и Българска Китки и Победа.

На Дунавска китка въ едно скривалище съборено отъ артилерийския огънь загина командира на 3/49 пех. дружина майоръ Метевъ, заедно съ адютанта си.

Въ реляцията си командира на сбортото гаубично отделение, при когото наблизно се намира командира на 49 пех. полкъ е отбелезано, че следъ като артилерийския огънь на противника се обърналъ въ рѣдъкъ, заработила гелиографната станция на 49-и пех. полкъ отъ Босилова китка и командира на полка му съобщилъ, че полка иматъ много малко жертви и много малко скривалища биле срутени.

Въ реляцията на командира на 1/1 пол. с. с. отделение при когото наблизно се намира командира на 50-и пех. полкъ е отбелезано, че на 29 май и пехотата отъ предната позиция по Августова, Пресечения конусъ, Геройската и Скалиста нѣмалѣ жертви, защото скривалищата не биле съборени.

Колко и какви сж жертвитъ на 2-и пех. Искърски полкъ нѣмахме сведения, а и въ реляциитъ на артилерийскитъ командири не се срещатъ никакви указания по тоя въпросъ.

Презъ дена на 29 май въ батареитъ на лѣвата и дѣсната група нѣма никакви жертви.

*

Хранението на войницитъ отъ батареитъ на 29 май е различно. На войницитъ отъ 4/1, 5/1 и 6/1 пол. с. с. батареи и 10/1 пл. Шкода батареи е готвена постна храна; на войницитъ отъ 1/1 пол. с. с. батарея е дадено суха храна, а на войницитъ отъ 2/1 пол. г. батарея трѣпла храна. Какъ сж се хранили войницитъ отъ другитъ батареи, не е отбелезано, но вѣроятно е, че и тѣ сж се хранили както въ тѣзи батареи.

*

Неприятелския артилерийски огънь следъ 21 часа, както писахме и по рано се обърна въ рѣдъкъ обезпокоителенъ огънь, които продължи презъ нощта на 29 до къмъ 3 $\frac{1}{2}$ — 4 часа на 30 май. Огъня на противниковата артилерия бѣше насоченъ, както по преднитъ позиции и Голѣма Яребична, тъй и по втората пехотна позиция, Дунавска китка, Победа и въ нѣкой моменти за малко време се засилваше по Обла и Голѣма Яребична. Съ рѣдъкъ обезпокоителенъ огънь про-

тивника обстреля и пжтищата въ тила на позицията, които водят за к. 560 и в. Князь Кирилъ.

Въ 21 ч. 5 м. една полска лека батарея започва да обстрелва 2/1 пол. с. с. батарея, 2/1—12 с/м гаубична батарея и севернитъ склонове на в. Князь Кирилъ, по които минава пжтя „Иванъ Вазовъ“ съ газова снаряди и прислужниците поставятъ маскитъ. Благодарение на силния вѣтъръ, които вѣеше и рѣдката стрелба, газовия облакъ скоро се е разпръсвалъ и нѣма заболѣвания, както въ батареитъ, тъй и отъ войниците и воловетъ, които придружаваха дветъ гаубици, които се връщаха отъ 2/5 пех. бригада въ батареята си по това време. Тази стрелба продължава до 4 ч. на 30 май и противника е хвърлил около 1000 снаряда.

Къмъ 21 ч. непр. артилерия започва да обстрелва пжтищата въ тила на к. 560, тази стрелба продължава до 4 часа предъ пладне на 30 май, като изстреля около 700 — 800 снаряда.

Въ 21 ч. 30 м. неприятелската артилерия, действаща срещу гр. Гевгели, започва силно да обстрелва позициитъ на 2/5 пех. бригада, поради което началника на 5-а пех. дивизия въ 21 ч. 40 м. заповѣда да засилимъ унищожителния огънь по противниковото разположение, за да не би въ това време противника да произведе пехотна атака на позициитъ южно отъ Хума. Заповѣдта предадохме веднага на командиритъ на артилерийскитъ групи и началника на германската артилерия въ участъка за изпълнение — като групитъ даватъ унищожителенъ огънь съ чести урагани, а 5/9—15 с/м тежка гаубична батарея обстреля близкитъ пунктове, по които се дава унищожителенъ огънь. Въ това време мѣстността предъ голѣма Яребична се освѣтляваше съ бѣли ракети, давани отъ нашата пехота.

Въ 22 ч. 25 м. командира на 5-а артилерийска бригада ми обърна вниманието, че и противника можелъ да подаде червени ракети и нашитъ батареи да се излъжатъ и дадатъ преграденъ огънь; той искаше да предупредимъ батареинитъ командири да иматъ това предъ видъ и добре да гледатъ за да не бждатъ излъгани.

Въ 22 ч. 50 м. командира на 49 пех. полкъ, чрезъ командира на сборното гаубично отдѣление поиска презъ тази нощъ да се обстрелватъ пунктоветъ отъ неприятелското разположение, по които е предвидено да се дава унищожителенъ огънь, за да се попречи на противника да се съсредоточи за атака. Предадохме на командира на отдѣлението, че по сжщия въпросъ вече сме направили разпореждания чрезъ командиритъ на групитъ какъвъ огънь да водятъ тази нощъ и че той ще получи сжщата заповѣдъ отъ командира на дѣсната група.

Въ 23 ч. 17 м. командира на 1/5 пех. бригада ми събщи, че началники на дивизията заповѣда въ нѣколко огневи нападения по Затворения окопъ, Буруна, Малка Яребична и Французката, по всички, или само по нѣкой отъ тѣхъ. Предадохме на командиритъ на групитъ заповѣдта на началника на дивизията и въ 23 ч. 45 м. по всички пунктове е произведено огнево нападение.

Неприятелския артилерийски огънь макаръ и рѣдкъ, продължава презъ цѣлата нощъ; едновременно съ рѣдкия артилериски огънь противниковата пехота открива и картеченъ огънь по Геройска, Скалиста, Обла и Емине Буруну.

Батареитъ отъ дветъ групи, сжщо презъ цѣлата нощъ, до появяването на червени ракети за искане преграденъ огънь, продължаватъ да водятъ рѣдкъ унищожителенъ огънь, който отъ време на време, обръщатъ въ вихрови орагани и обстрелватъ всичкитъ пунктове, гдето противника може да се съсредоточи за атака. Тѣзи пунктове командиритъ на групитъ и отдѣленията сж указали на батареинитъ си командири и сж изброени по напрѣдъ. Въ тѣзи пунктове влизатъ и тия, показани по-горе отъ командира на бригадата.

Въ 1 ч. и 30 м. на 30 май ми докладваха отъ дѣсната група, че противника е открилъ картечна стрѣлба по заставата Будни (северно отъ Буруна), а въ 2 ч. и 30 м., че такава стрѣлба е открита и по Голѣма Яребична.

Къмъ 3 ч. рѣдкия неприятелски артилерийски огънь продължаваше и отъ време на време се засилваше; картечната стрелба сжщо продължаваше.

Предъ видъ на това, че деня скоро щѣше да настъпи и противниковата пехота да тръгне въ атака, въ 3 ч. 15 м. заповѣдахме на командиритъ на групитъ и отдѣленията да усилятъ наблюдението, да унищожителния огънь по неприятелското разположение да продължава. Съ засилено наблюдение и пълна готовность батареитъ действаха до появяването червенитъ ракети за искане преграденъ огънь.

Какво количество снаряди е изстрѣляла неприятелската артилерия презъ нощта до откриването барабанныя огънь и настъплението на пехотата, не може да се опредѣли, допускаме обаче, че то ще е повече отъ това що изстреля нашата артилерия.

Споредъ реляциитъ на командиритъ отъ 19 часа на 29 май до 4 часа на 30 май батареитъ отъ лѣвата група сж изстрѣляли около 1900 снаряда отъ тѣхъ 142—12 см.; 570 - 10 $\frac{1}{2}$ см. и 1188—75 см.), а батареитъ отъ дѣсната група сж изстрѣляли 802 снаряда (отъ тѣхъ 371—12 см.; 111—10 $\frac{1}{2}$ см.).

български и 100—10½ германски и 220—75 см.) или всичко е изстреляно около 2702 снаряда, Колко снаряда сж изстреляли германските батареи за далечната отбрана, нѣмаме сведение.

През нощта въ батареитѣ нѣма никакви жертви, обаче на Голѣма Яребична загина-затрупанъ отъ съборилото се скривалище — артилерийския наблюдател, запасния поручикъ отъ I-и артилерийски полкъ Ивановъ Боню.

При обстрелването отъ неприятелската артилерия пж-тищата въ тила, сж убити два и ранени два коня въ резерва на 3/1 пол. Гауб. батарея.

Колкото нощта превалаше и се зазоряваше, толкова неприятелския артилерийски, миненъ и картеченъ огънь се засилваше и пехотната атака наближаваше.

Напрежението и измората на войскитѣ отчакващи атаката е голѣмо, нѣкъде наблюдателитѣ подаватъ червени ракети, преди още неприятеля да бѣше настѣпилъ. Така между 3 ч. 30 м. и 3. 40 м. на 30 май, отъ заставитѣ западно отъ Облага и Емине Буруну, се подаватъ по нѣколко червени ракети, по които батареитѣ отъ I/1 пол. Гауб. отдѣление — Майоръ Николовъ, 2/1 пол. с. с. батарея — Капитанъ Пачеджиевъ, 2/1 пол. Гауб. батарея — запасенъ Капитанъ Маргинъ и 10/14 Шкода батарея — Капитанъ Стояновъ Дим.) и дветѣ батареи отъ I/27 план. Гауб. отдѣление (3/27 план. Гауб. батарея — запасенъ Капитанъ Лиловъ и I/14 пол. Гауб. отдѣление Капитанъ Ивановъ Дим.) даватъ веднага преграденъ огънь, предъ тѣзи два пунктове. Преградния огънь продължава около 10—12 минути, но тъй като повече червени ракети не се подаватъ, а напротивъ се подаватъ бѣли ракети отъ Емине Буруну, за осветяване мѣстността и зелени отъ заставитѣ за удължаване стрѣлбата, батареитѣ почватъ да разреждатъ огъня, по-после го прекратяватъ и започватъ отново стрелбата по унищожителнитѣ пунктове.

Все по сжщото време артилерийския наблюдателъ отъ Пресечения Конусъ, по телефона докладвалъ на Командира на I/1 пол. с. с. отдѣление майоръ Кировъ, че въ посока на Люмнишката пжтека, около Воденицата, се чувало шумъ и последния заповѣда на Командира на 3/1 полско гауб. батарея (Капитанъ Червенобрежки) да даде унищожителенъ огънь по това мѣсто. Батареята обстреляла указаното мѣсто, следъ което тамъ всичко затихнало.

Въ 2 ч. 7. м. Командира на I/27 план. гауб. отдѣление Майоръ Бойчевъ, докладва, че батареитѣ му по-рано дали преграденъ огънь предъ заставата западно отъ Обла, а и сега продължаватъ сжщия огънь, обаче противника още не

биль настѣпилъ. Въ този моментъ неприятелската артилерия обстрелвала Обла и доловетѣ около нея.

Въ 4 ч. 10 м. докладватъ, че отъ Голѣма Яребична се хвърлил единъ ракетъ и че 4/1 пол. с. с. батарея (Капитанъ Станчевъ) и 6/209 герм. Гауб. батарея даватъ рѣдъкъ преграденъ огънь въ зона 80 — южно отъ Голѣма Яребична.

Въ участъка западно отъ Голѣма Яребична, въ интервала между 3½ ч. до започването на барабанный огънь, не се случва нищо особено.

Въ интервала отъ 4 часа и 10 м. до 4 часа и 30 м. неприятелския артилерийски миненъ и картеченъ огънь продължава и постепенно се засилва, а нашитѣ батареи отговарятъ съ даване рѣдъкъ преграденъ огънь и обстрелване изходнитѣ положения.

Къмъ 4 ч. 15 м. надъ полесражението се явиха повече отъ 20 неприятелски аероплани (7—8 наблюдатели и повече отъ 15 фокери) които сега летатъ на малки висоти надъ предната и главната позиция и разузнаватъ разположението ни.

Въ 4 ч. 40 м. артилерийския огънь е твърде много засиленъ въ участъка: Августова, Пресечения конусъ, Пециритѣ, Геройска, Скалиста, Обла, заставитѣ западно отъ Обла, Емине Буруну, Босилова Китка, Голѣма Яребична, Дунавска и Българска Китка, Капитанъ Бояджиевъ и в. Победа и заставитѣ западно отъ Голѣма Яребична.

Съ откриването на силния артилерийски огънь, противника, обстреля: на к. 560 — 9/1 пл. Шкода батарея; на В. Князь Борисъ — 3/1 пол. Гауб. батарея на В. Князь Кирилъ — 2/1 пол. гауб. батарея; на В. Филипъ — 10/14 Шкода батарея и 3/27 план. гауб. батарея; на В. Рошава — 2/27 пл. гауб. батарея и взвода отъ 2/209 гер. гауб. батарея; южно отъ Каменна Верига — 5/1 пол. с. с. батарея; на Лѣха — 4/1 пол. с. с. батарея и I и взводъ отъ 10/1 пл. Шкода батарея и наблюдателнитѣ пунктове на командира на I/27 пл. гауб. отдѣление, на командиритѣ на I/14, I/1 и 2/209 батареи, находящи се на Рошава и командиритѣ на 4/1 и 10/1 батареи и I/209 гер. гауб. батареи находящи се на Лѣха.

Въ 4 ч. и 45 м. въ участъка западно отъ Скалиста до в. Победа (включ.) артилерийския огънь се обърна въ барабаненъ, който се произвежда отъ леки, срѣдни и тежки калибрени орждия; стрелбата се водеше на ударъ и на време. По участъка източно отъ в. Скалиста и западно отъ в. Победа артилерийския огънь е замо засиленъ.

Спредъ автора на статията „Три години отъ боя при Яребична“ печатена както писахме и по-рано въ гръцкия вестникъ „Проя“, единъ денъ преди почването на атаката

гръцката пехота заела изходните положения и очаквала момента, когато ще напусне последните и атакува нашите позиции. Спредъ същия авторъ, въ атаката участватъ 15 дружини, които сж били насочени къмъ разни пунктове отъ нашето разположение, названията на които сж дадени споредъ това какъ сж ги наричали гърците. Понеже не знаемъ съответственитъ български наименования, предполагаме, че дружинитъ и полковатъ сж насочени така: 2 дружини отъ 8-и пех. Критски полкъ — срещу Обла, Скалиста и висотитъ на изтокъ отъ последната; 3 дружини отъ 7 пех. Критски полкъ въ интервала между Обла и Емине Буруну съ обектъ — хребета юго-западно отъ Обла, Калето и Дунавска Китка; 3 дружини отъ 3-и пех. полкъ на Архипелиската дивизия — срещу Емине Буруну, Босилова китка и Голъма Яребична; 3 дружини отъ Серския полкъ — срещу Върностъ, Капитанъ Бояджиевъ, Побѣда и Българска китка; 3 дружини отъ 6 пех. полкъ срещу Атмаджа, Орлина и хребета Страхилъ и една дружина западно отъ Страхилъ.

Отъ сведенията, които се получиха веднага следъ боя гтаката е водена отъ три вълни, отъ които първитъ две сж отъ гръцки части, а третата отъ французки части.

Веднажъ въ първата вълна има 15 дружини, предполагаме, че за втората оставатъ 12 гръцки дружини и за третата вълна още 12 французки дружини.

Въ 4 ч. и 45 и. непр. артилерия разви такъвъ не чуванъ и не вижданъ до тогазъ въ участъка силенъ и бързъ барабаненъ огнь, че презъ това време в. Скалиста, Обла, Емина Буруну, Босилова китка и Голъма Яребична, а сжщо и западно отъ нея къмъ Капитанъ Бояджиевъ и в. Побѣда се вдигна толкова голъмъ димъ и прахъ отъ пукането на снарядитъ, та отъ по близкитъ наблюдателни пунктове горнитъ висоти едва се виждаха, а отъ по отдалеченитъ, тѣ съвсемъ не се виждаха отъ праха. Презъ този гжстъ облакъ отъ димъ и прахъ мжчно се забелѣзваше свѣтлината на червенитъ ракети.

Съ започването на барабания огнь, до появяването на червенитъ ракети, повечето отъ батареитъ, които до това време сж водили унищожителенъ и обезпокоителенъ огнь по изходнитъ пунктове напускатъ последнитъ и започватъ да даватъ по рѣдкъ преграденъ огнь въ отговоренитъ зони, а други продължаватъ унищожителния огнь по близкото негово разположение.

До появянето на червенитъ ракети 1/209 и 2/209 гер. гауб. батареи, трѣбваше да обстрелватъ неприятелскитъ батареи, обаче отъ сведенията, които събрахме следъ боя се знае — че 1/209 батарея е стреляла макаръ и рѣдко до 2

часа на 30 май, а преградния огнь открива по късно отъ българскитъ батареи, а 2/209 батарея не е чула да стреля презъ нощта и не е дала никакъвъ преграденъ огнь въ опредѣленитъ ѝ зони. 5/9 — 15 см. т. батарея трѣбваше презъ нощта съ по единъ взводъ да води унищожителенъ огнь по зона 79 и 80, обаче по сведенията, които събрахме се знае, че презъ нощта и до свършването на боя, батареята не е стреляла. Сжщо така не е обстрелвало неприятелскитъ батареи и 10 см. дълго орджие, което не стреля нито презъ деня на 29, нито презъ нощта срещу 30 до свършването на боя.

Барабания огнь по преднитъ наши окопи продължи около 15 минути. Подъ прикритието на този огнь неприятелската пехота напусна своитъ изходни положения и атаката започна. Заедно съ настѣпването на пехотата се движеше напредъ и огнений ваякъ.

Въ време на настѣплението на пехотата, неприятелскитъ аероплани летѣха на 100—200 м. висота и наблюдателитъ съ пускане ракети показваха на своята артилерия до где е стигнала въ тоя моментъ пехотата, за да зе премѣсти напредъ огнения ваякъ и где сж позициитъ на нашитъ батареи, за да ги обстрелватъ и да имъ пречатъ да поражаватъ настѣпващата пехота и да даватъ преграденъ огнь, Ония отъ нашитъ батареи, позициитъ на които вчера бѣха открити само приблизително, днесъ аеропланитъ опредѣляха точно и неприятелски батареи отъ срѣденъ и тежкъ калибъръ веднага започнаха да ги обстрелватъ съ газози и ударни снаряди.

Освенъ горното, авиаторитъ обстрелваха и съ аеропланитъ каречници нашата пехота и батареи.

На 30 май въ 15 часа въ участъка на 50 и пех. полкъ отъ Пресечния Конусъ, въ участъка на 49 пех. полкъ отъ Обла, заставитъ западно отъ нея, Емине Буруну, Босилова Китка, Самодивска поляна, въ 5 ч. и 10 м. отъ Голъма Яребична и въ 4 ч. и 55 м. въ участъка на 2-и пех. Искърски полкъ отъ Атмаджа и източно отъ нея се подаватъ по нѣколко червени ракети и батареитъ веднага засилватъ преградния огнь, както въ зонитъ гдето сж стреляли до тоя моментъ, тъй и въ новонападнатитъ зони.

Бой въ участъцитъ на 50, 49 и 2-и пехотни полкове и действието на батареитъ на 30 май.

До появяването на червенитъ ракети, батареитъ отъ двѣтъ групи сж водили рѣдкъ преграденъ огнь и давали унищожителенъ огнь по долуизложенитъ зони и пунктове:

Въ зона 106 — предъ Августова — 6/14 пл. Шкода батарея съ 1 орджие и въ Хайдушкия и Гушетския долове — съ 3 орджия; въ зона 105 и 104 — предъ Пресечения Конусъ — 3/1 пол. 10 1/2 см. Д/12 гауб. батарея — съ 3 орджия и въ зона 103 — предъ Обла и Скалиста съ 1 орджие; по изходния Конусъ — 1/1 пол. с. с. батарея съ 4 орджия; въ зона 103 предъ Обла и Скалиста — 9/1 пл. Шкода батарея — съ 4 орджия; въ зона 102 предъ Обла и заставата — 2/27 пл. гауб. батарея и 1/14 пол. гауб. батарея съ по 2 орджия и 10/14 пл. Шкода батарея съ 2 орджия; въ зона 101 — отъ 2/1 пол. гауб. батарея — 2 орджия; въ зона 101 и 100 по 1 орджие отъ 3/27 пл. гауб. батарея; въ зона 79 — предъ Емине Буруну, Варненския долъ, Босилова китка и по Малка Яребична отъ 2/1 пол. с. с. батарея — 2 орджия, отъ 2/1 пол. гауб. батарея — 2 орджия и отъ 10/14 пл. Шкода батарея — 2 орджия; въ зона 81 и 94 съ 2 орджия отъ 1/1 пол. гауб. батарея; 1/27 пл. гауб. батарея — 2 орджия между Малка и Голъма Яребична, Чатала, Сухото дере и дола задъ Резервния окопъ; въ зона 94 — 5/1 пол. с. с. батарея съ 4 орджия; 6/1 пол. с. с. батарея по Затворения и Съединителния окопи — съ 4 орджия; 10/1 пл. Шкода батарея по Гръцкия окопъ — съ 4 орджия; 4/1 пол. с. с. батарея презъ нощта не е стреляла, за да не се открие съ блъсъците — когато при зори неприятелския артихерийски огънь се засилилъ открива рѣдъкъ преграденъ огънь въ зона 80; германскитъ 6/209 и 7/209 гауб. батареи отъ 21 часа на 29 май до разсъзване водятъ рѣдъкъ обезпокоителенъ огънь — 6/206 по окопитъ на Чатала и Маскирания ходъ, а 7/209 батарея по Затворения окопъ и дола между Буруна и Затворения окопъ, като сжщевременно сж били готови и чакали да се появятъ червени ракети въ отговорнитъ имъ зони: 6/209 — въ зона 80, а 7/209 въ зони 92, 97 и 82, за да откриятъ преграденъ огънь. Минохвъргачнитъ групи по Голъма Яребична трѣбваше до това време да даватъ рѣдъкъ преграденъ огънь така: лека минохвъргачна група отъ Дунавска китка въ зона 78 — Добруджански долъ; лека минохвъргачна група отъ Емине Буруну въ зона 79 — Варненския долъ; лека минохвъргачна групи отъ Самодивска поляна — предъ Малка Яребична; средна минохвъргачна група отъ Голъма Яребична — предъ самата висота; лека минохвъргачна група отъ Безимената въ зона 81 и лека минохвъргачна група отъ Приморецъ — предъ Капитанъ Бояджиевъ.

Дали минохвъргачнитъ отъ Емине Буруну, Босилова Китка и Голъма Яребична, като най-близки до неприятелското разположение сж водили обезпокоителенъ огънь и давали рѣдъкъ преграденъ огънь, не се знае, защото всички чинове отъ тия групи попаднаха въ пленъ. Ако презъ деня на 29

май при силното обстрелване на тия пунктове въ минохвъргачнитъ гнѣзда е падало прѣстъ, която е пречела да се стреля, то презъ нощта, когато неприятелския огънь намалѣ — минохвъргачнитъ сж могли да стрелятъ.

Съ откриването на силния артилерийски огънь, въ 4 ч. и 40 м. на 30 май и обръщането му по после въ барабаненъ, допускаме, че минохвъргачнитъ не сж могли да действатъ, защото сж били затрупани отъ прѣстъта, която е падала въ гнѣздата и не е останало време на прислужницитъ да я почистатъ, защото неприятелската пехота скоро зае тия пунктове.

Въ бюлетина, който неприятеля издаде следъ заема на Голъма Яребична, той съобщи, че на позицията освенъ минохвъргачнитъ е взелъ и много бойни припаси; какви сж обаче тия припаси не се знае и следователно не можемъ да си направимъ заключение, колко мини сж изстреляли минохвъргачнитъ.

Заема на Пресечения Конусъ.

Съ появяването на червения ракети отъ Пресечения Конусъ — 3/1 пол. гауб. батарея и едно орджие отъ 6/14 пл. Шкода батарея засилватъ преградния огънь предъ този пунктъ.

Подъ прикритието на силния артилерийския огънь, който бие Конуса и неговия тилъ, неприятелската пехота настѣпва къмъ последния и го заема, защото преградния огънь е рѣдъкъ и слабото му охранение, не се чувствува силно, за да се бори съ по-многочисления противникъ. Заставата напуска окопитъ и отстъпва на главната позиция, съгласно заповѣдитъ и указанията, които командира на 2/50 дружина е билъ далъ по рано.

Следъ завладяването на Конуса, командира на 3/1 пол. гауб. батарея съ 3 гаубици продължава да го обстрелва и принуждава противниковата пехота на два пѣти да го напусне, обаче следъ като батареята пренася огъня на дветъ гаубици срещу Обла, противника отново заема Пресечения Конусъ и се затвърдява въ него.

Командира на 6/14 пл. Шкода батарея напуска веднага Конуса и пренася огъня на орджието предъ Августова, гдето започва да дава преграденъ огънь.

Въ зона 104, съ появяването на червения ракети трѣбваше да даде преграденъ огънь единъ взводъ отъ 2/209 гер. гаубична батарея, обаче такъвъ взвода не е далъ и не е съдействувалъ за отбраната на позицията.

Заемането на Обла и заставата западно от нея и действието на батареите от лъвата група.

Съ появяването на червените ракети от Обла, командирите на 9/1 и 3/1 батареи — батареите на които сж давали по-рѣдък преграденъ огънь въ зона 103 и командирите на 10/14, 1/14 и 2/27 батареи — батареите на които сж водили сжщо рѣдък преграденъ огънь въ зона 102 — засилват преградния огънь, а 6/14 батарея пренася огъня на трите орджия отъ Хайдушкия и Гушеткия долове — въ зона 102.

Подъ прикритието на силния барабаненъ огънь, който бие Обла и заставата, а сжщо и тѣхния тилъ, неприятелската пехота настѣпва, за да вземе тия два пункта, обаче отъ силния преграденъ огънь, който развиватъ 3/1 и 9/1 батареи — въ зона 103, първите настѣпващи вериги тукъ биле повърнати; другите вериги, които настѣпвали отъ западна страна, минаватъ презъ зона 102 и заематъ заставата, защото тамъ преградния огънь е бавенъ, рѣдък и цѣлия не е навремененъ.

Предъ видъ на това, че отъ обстрелването на батареите и нѣкои отъ наблюдателните пунктове, телефоните връзки между артилерийските командири се прекъсватъ много често и нѣкога за по-продължително време, командирите на отделиенията не сж могли да указватъ голѣмо влияние върху батареините командири и тѣ, когато връзките сж били скъсани — действуватъ по собствена инициатива.

Когато веригите настѣпващи въ зона 103 били повърнати, командира на 3/1 батарея забелязва, че къмъ Обла настѣпватъ други две роти, поради което засилва огъня въ зона 103 съ две гаубици, които до тоя моментъ обстрелвали Пресечения Конусъ и заедно съ 9/1 батарея се стараятъ да повърнатъ противника и да му нанесатъ загуби. За известно време настѣпващите роти се разколебаватъ, но тъй като подиръ тѣхъ идели други колони, разколебаните се връщатъ и всички къмъ 5 ч. и 15 м. заематъ Обла и пленяватъ войниците отъ 3/49 дружина, които сж останали въ скривалищата. По сжщия начинъ нѣколко минути по-рано сж пленени и войниците отъ Заставата.

Една частъ отъ защитниците на Обла, които я напустили по-рано, се прибиратъ северно отъ нея, подаватъ отъ тамъ червени ракети и отстъпили на главната позиция.

Следъ заемането на тия два пункта, неприятелската пехота започва да се окопва по северните имъ склонове, а командирите на горните батареи пренасятъ огъня, нѣкои на всичките си орджия, а други само на частъ отъ батареята, за да ѝ попречатъ да се затвърди по тѣхъ и да разшири успѣхите си.

Командирите на 2/1 пол. гаубична батарея, 1/1 пол. с. с. батарея и 3/27 пол. гауб. батарея, по сжщите съображения, обстрелватъ, за малко или по-продължително време, Обла и заставата.

Действията на 9/1 план. Шкода батарея.

Следъ заемането на Обла, командира на батареята запасенъ поручикъ Кждевъ (титулярния батареенъ командиръ Тодоровъ Денчо е въ отпускъ) съ едно орджие обстрелва Обла, а съ другите три дава рѣдък преграденъ огънь предъ Скалиста и между Обла и Скалиста. Преградния огънь на батареята не е действителенъ, защото отъ бързата и продължителна стрелба, която орджията развиватъ още отъ сутринята, тѣ сж се нагроишили, зарядите започнали преждевременно да се подпалватъ въ камарата на орджията, та имало нужда да имъ се дава почивка и да се изстудяватъ съ мокри парцали.

Къмъ 9 часа на едно отъ орджията отъ собствената стрелба се счулва голѣмата бойна пружина и ралицата и то престава да действува, а къмъ 10 ч. и 15 м. два снаряди попадатъ въ площадката на 4-о орджие, а отъ едно гранатно парче силно е ударенъ затвора на орджиято; орджиято освенъ това се обърнало и излѣзло отъ строя.

Когато по после била завладяна Скалиста и батареята останала съ 2 орджия, батареиния командиръ пренесълъ огъня и на останалото здраво орджие сжщо по Обла.

Къмъ 11 часа батареиния командиръ получилъ заповѣдь да се пристреля въ зона 76, 77 предъ Рошава и Гърбата.

Въ 13 ч. и 30 м. заедно съ 3/1 и 6/14 батареи обстрелватъ Августова, когато неприятелската пехота е настѣпила за да вземе последната и се приготвяла да се пристреля въ заповѣданата зона, обаче въ 14 часа пада гъста мъгла по бойното поле и до 18 часа пристрелката не е произведена. Къмъ 19 часа мъглата се дигнала и успѣва да пристреля двесте орджия — предъ Рошава и Гърбата.

Презъ време на боя батареята е силно обстрелвана отъ една тежка батарея и въ батареята и близо около нея попадатъ около 500 снаряда, които разораватъ мѣсността. Отъ гранатните парчета сж ударени 4 тѣ орджия, обаче само две иматъ нужда отъ голѣма поправка и следъ боя се поправятъ въ работилницата въ с. Конско. Другите две орджия се поправятъ сжщо следъ боя на позицията. Отъ попадналите въ площадката на 4-о орджие два снаряда сж убити: 1 прислужникъ и тежко ранени 5 прислужници.

Презъ време на боя и до смръкване — батареята е изстреляла 3763 снаряда.

Действието на 3/1 пол. 10 1/2 Д/12 гаубична батарея.

Следъ заемането на Обла, командира на батареята капитанъ Червенобрежки съ три гаубици я обстрелялъ до 5 ч. 40 м., а когато по това време забелязалъ, че неприятелски пехотни колони настъпватъ къмъ Емине Буруну, пренесълъ огъня на цѣлата батарея по тѣхъ; по подиръ пренася огъня въ зона 78 и най после по окопитѣ на Дунавска китка, която обстрелва до 9 ч. 45 м. Когато забелязалъ, че неприятелската артилерия започва подготовката на Скалиста, подаватъ се отъ нея червени ракети, пренася огъня на две гаубици между Обла и Скалиста. Когато последната била заета и обстреляна отъ батареята, батерейния командиръ пренесълъ огъня по Дунавска китка, обстрелвалъ последната и къмъ 11 часа получилъ заповѣдъ да се пристреля предъ Рошава, Куполитѣ и Гърбата.

За да може да се извърши пристрелката, станало е нужда да се разширятъ площадкитѣ на оржидията и когато това било извършено, къмъ 13 часа батерейния командиръ пристрелялъ батареята си въ показаната зона. Между 13 1/4, 14 часа батареята заедно съ 9/1 и 6/14 батареи участва въ обстрелването на Августова, а отъ 17 часа, до късно презъ нощта, продължилъ да води рѣдкъ обезпокоителенъ огънь по Дунавска и Българска китки, Емине Буруну и Голѣма Яребична.

Презъ време на боя, противникова тежка батарея обстрелвала батареята сутринта и хвърлила по нея около 500 фугасни гранати, обаче благодарение на добре изградената позиция, материалната частъ не била повредена, а отъ прислужниците при батареята е раненъ само единъ мѣрачъ.

Батареята презъ време на боя е изстреляла 1797 снаряда.

Действието на 6/14 план. Шкода батарея.

Следъ откриването на преграденъ огънь предъ Августова и въ Хайдушкия и Гушетскитѣ долове, когато командира на батареята поручикъ Каракашевъ забелязалъ, че неприятелската пехота заела Обла — пренесълъ огъня на стрелящитѣ въ доловетѣ три оржидия по Обла и я обстрелялъ до къмъ 5 ч. 30 м., а когато забележалъ, че противниковата пехота иска отъ западъ да атакува Скалиста, пренася огъня на тѣзи три оржидия между Обла и Скалиста и дава тамо преграденъ огънь до къмъ 5 ч. 45 м., когато забелязалъ, че гъсти неприятелски колони настъпватъ къмъ Емине Буруну и Калето. Къмъ 6 часа колонитѣ се насочили къмъ Дунавска китка, гдето пренесълъ огъня на батареята.

Четвъртото оржие отъ батареята до 6 часа обстрелвало Августова и следъ като неприятелската артилерия засипала окопитѣ, защитниците ѝ я напуснали.

Когато Дунавска китка била заета, батерейния командиръ съ цѣлата батарея я обстрелялъ до 9 ч. 45 м., но когато забелязалъ, че се започнала артилерийската подготовка на Скалиста, той пренесълъ огъня на батареята между Обла и Скалиста.

Следъ заемането на Скалиста и обстрелването ѝ известно време, батерейния командиръ отново пренесълъ огъня на батареята по Дунавска китка и продължилъ да я обстрелва до като получилъ заповѣдъ да се пристреля предъ Рошава и Гърбата.

Преди 12 часа успѣлъ да се пристреля по указаното мѣсто и далъ почивка на оржидията.

Къмъ 14 часа батареята, заедно съ 3/1 батарея участва въ обстрелване на Геройска и Августова, а следъ завладяването имъ отъ неприятелската пехота, до 16 часа обстрелялъ Геройска, Скалиста, Пещеритѣ, Августова и Сомуна.

Въ 16 ч. 30 м. отново се пристрелялъ предъ Рошава и Гърбата. На смръкване, назначилъ 2 оржидия да даватъ преграденъ огънь предъ Рошава и Гърбата, а другитѣ 2 — да действатъ предъ 50-и пех. полкъ.

Въ 19 ч. 45 м. обстрелялъ Скалиста, гдето се забележало усилено движение, а следъ това, презъ нощта, батареята съ рѣдкъ обезпокоителенъ огънь е обстреляла защитѣ отъ противника наши пунктове.

Презъ време на боя батареята не е обстрелвана отъ неприятелската артилерия и нѣма жертви отъ този огънь.

Раненъ е ординарецъ за връзка съ командира на отдѣлението и убитъ 1 конь.

Безследно изчезнали двама телефонисти на Скалиста.

Батареята презъ време на боя изстреля 1892 снаряда.

Действието на 10/14 Шкода батарея.

Следъ откриването на силния преграденъ огънь съ едно оржие въ зона 102, а съ три въ зона 79 и преминаване отъ противника на преграднитѣ зони и заемане Обла и Емине Буруну, командира на батареята Капитанъ Стояновъ пренесълъ огъня на батареята по тия пунктове. Съ едното оржие обстрелялъ Обла до 9 ч. 15 м., после заемането Скалиста — обстрелва последната съ едно оржие за известно време, следъ което пренася огъня и на това оржие по Дунавска китка.

Дѣйствието на тритѣ оржидия стреляющи срѣшу Емине Буруну и Дунавска Китка разглеждаме при описание боя за завладяването на Голѣма Яребична.

Действието на 1/14 пол. 10 1/2 см. Д/20 гаубична батарея

Следъ откриването на преградния огънъ въ зона 102, командира на батареята Капитанъ Ивановъ заблѣзаль, че неприятелската пѣхота заела Обла и дава заповѣдь да се пренесе огъня на 2 гаубици по този пунктъ. Пренасянето обаче на огъня става бавно, защото противника обстрѣлва Рошава, гдѣто е наблюдателния му пунктъ и скжсва телефонната линия съ батареята, която не могла да се възстанови веднага. Предъ видъ на горното, батареиния командиръ изпратилъ писменна заповѣдь чрезъ ординареца за срѣзка; да се пренесе огъня по Обла. Заповѣдта пристига следъ известно врѣме, до когато батареята продължавала още да дава преграденъ огънъ въ зона 102.

Възстановяването на телефонната връзка съ командира на батареята става още по-трудно и невъзможно, защото отъ 6 часа неприятелската артилерия пренесла огъня сѣверно отъ Рошава гдето се намира позицията на батареята и скжсва телефонната линия и отъ тази страна.

Неприятелскитѣ аероплани летятъ надъ позицията на батареята и откриватъ точното ѝ мѣсто. Въ 7 ч. и 15 м. двѣ неприятелски батареи отъ Чуба Кадра започватъ силно да обстрелватъ батареята, вследствие на което силата и бързината на унищожителния огънъ, що батареята води, се намалява.

Огъня на неприятелскитѣ батареи е точенъ и презъ врѣме на първото обстрѣлване на батареята — къмъ 7 ч. и 20 м. единъ снарядъ попада въ площадката на една гаубица, подпалва 4 снаряда и 77 заряда и на мѣстото биватъ убити: взводния командиръ запасния Поручикъ Ванковъ и трима войници, тежко ранява единъ войникъ.

Въ 7 ч. 30 м. пристига на позицията 3-а гаубица, която бѣше въ 2/5 пех. бригада и въ 8 ч. 30 м. се намиса въ боя, по заповѣдь на взводни офицеръ поручикъ Константиновъ Влад., който открива огънъ по Българска Китка.

Вследствие силното обстрелване на батареята до възстановяване на телефонната връзка, батареиния командиръ изпраща писменна заповѣдь до взводния командиръ да насочи огъня на 2 гаубици по Дунавска и Българска Китки, а огъня на третата гаубица по Обла и заставата; освенъ това заповѣдалъ да се обстрѣлятъ неприятелскитѣ батареи отъ Чуба Кадра № 1, 6 и 8, което взводния командиръ направилъ.

Въ отговоръ на това обстрелване, противниковитѣ батареи отново се нахвърлятъ противъ батареята и отъ снарядъ, който пада при новопристигналата гаубица е убитъ орждеиния командиръ — подоф. Ал. Николовъ и сж ранени двама прислужници.

При обстрѣлване батареята сж ранени още двама подофицери.

Къмъ 9 ч. 30, м. по заповѣдь на Командира на 1/27 отделение — батареиния командиръ, заедно съ командира на това отделение се премѣстватъ въ наблюдателния пунктъ на Командира на 1/1 полкъ с. с. батарея и отъ тукъ прекарватъ нова телефонна линия до 1/14 батарея. Къмъ 13 ч. тази линия е готова и батареиния командиръ започва да командва батареята си чрезъ телефонъ.

До вечерята съ две гаубици батареиния командиръ обстрелва Дунавска и Българска Китки, а съ третата Обла, Заставата и бивака с. из. отъ Обла.

Всичко въ батареята сж убити: 1 офицеръ, 1 подофицеръ и 3 войници; ранени 2 подофицери и 2 войника.

Безследно изчезналъ на Голѣма Яребична 1 войникъ.

Презъ врѣме на боя батареята изстрѣляла 1190 снаряда.

Действието на 2/27 план. Гаубична батарея.

Следъ откриването на преградния огънъ предъ Обла, заемането на последната и обстрѣлването ѝ до 5 ч. и 30 м.; командира на батареята Капитанъ Папазовъ пренесълъ огъня на Голѣма Яребична, а по-послѣ и по Дунавска Китка, гдето продължава да стреля до снимането на батареята отъ Рошава, и заемане позиция на Преградната.

Действието на 2/1 пол. 12 см. Гауб. батарея.

Следъ откриването на преградния огънъ въ зона 101 съ единъ взводъ и съ другъ въ зона 79, заемане Обла и скжсване телефоннитѣ връзки, батареиния командиръ, запасенъ капитанъ Маргинъ, при едно възстановяване връзката, въ 6 ч. 15 м. успѣлъ да предаде: „една гаубица отъ зона 101 да пренесе огъня по Облата, а другитѣ три да стрелятъ по Емине Буруну и Дунавска Китка“.

Къмъ 9 ч. батареиния командиръ пренесълъ огъня на тритѣ гаубици по Обла и я обстрелвалъ до заемането на Скалиста. Обстрелвалъ последната известно време, следъ което пренесълъ огъня на батареята по Дунавска Китка. Какъ е дѣйствала батареята до смръкване, ще се види при описване дѣйствието на батареята при заемане отъ противника Голѣма Яребична.

Действието на 1/1 пол. с. с. батарея.

Батареята е раздѣлена по взводно: I взводъ е разположенъ при Куполитѣ, а II и на Рошава. Когато другитѣ бата-

реи открили преграденъ огънь, взводоветъ стрелятъ по изходнитъ положения — окопитъ южно отъ Августова и Пресечения Конусъ. Щомъ неприятелската пехота заела Обла и Заставата, командира на батареята, поручикъ Кушевъ, който командва II взводъ, пренесълъ огъня първо по първитъ два пункта, а по после по бивака с. източно отъ Обла и по противниковата пехота, която се окопавала по севернитъ склонове на Обла и хребета между Обла и Дунавска Китка.

I-и взводъ, който се командва отъ запасния подпоручикъ Милевъ, до 6 часа е действалъ съ прекъсвания, защото телефонната връзка между взводния командиръ, който се намира на Рошава се постоянно къса и той се принуждава да отиде при взвода, за да го командва отъ близо. Когато къмъ 6 часа, огнения ваякъ се пренесе северно отъ Дунавска Китка—Победа, взвода при Куполитъ попада подъ силния огънь и престава да действа. Щомъ неприятелската пехота заела Дунавска Китка и нашата пехота се прибрала на Гърбата, взвода останалъ между нашето и неприятелското разположение и една картечница отъ Дунавска Китка започнала да го обстрелва. Отъ артилерийския огънь е раненъ взводния командиръ, единъ подофицеръ и единъ прислужникъ.

Когато неприятелския артилерийски огънь къмъ 11 часа започналъ да намалява, взводния командиръ заповѣдалъ прислугата да вземе затворитъ и мѣрниците на орждията и ги отвелъ при II взводъ на Рошава, гдето се намиралъ батареиния командиръ. Въ 13 часа взвода пристигналъ на Рошава и запасния подпоручикъ Милевъ докладвалъ въ какво положение сж изпаднали.

Командира на батареята поручикъ Кушевъ до къмъ 14 часа продължава да обстрелва Обла, Заставата, бивака и окопаващата се пехота.

Когато къмъ 14 часа, неприятелската пехота тръгнала да заеме Августова, батареиния командиръ, пренесалъ огъня срещу Августова, а когато противника заелъ последната, той продължилъ да стреля по този пунктъ до 15 часа, когато паднала мъгла и прекратилъ огъня.

Въ 15 ч. командира на батареята получилъ заповѣдъ да изтегли I-и взводъ — на преградната позиция — при Бороветъ, а въ 15 ч. 46 м. да пристреля II взводъ въ зона 73 — предъ к. 560, гдето ще даде преграденъ огънь въ случай, че противника атакува този пунктъ. Къмъ 19 часа батареиния командиръ успѣлъ да пристреля взвода си. Въ 21 часа съ една команда отъ артилериисти и пехотинци батареиния командиръ тръгналъ за позицията на I-и взводъ и до 24 часа успѣлъ да изтегли само едното орджие, а другото затъчало още на самата позиция, защото валило дъждъ и остава тамъ. На 31 май, презъ нощта е изтеглено назадъ и това орджие.

Снетитъ отъ позицията орждия на първо време сж тежени отъ прислужници и пехотинци, а по-назадъ се запргатъ конетъ и биватъ откарани на преградната позиция.

Отъ усилената стрелба орждията на II взводъ започнали да се повреждатъ и тѣлата да не се довършватъ следъ изстрела, поради което на два пжти се разглобяватъ и поправятъ презъ малкитъ затишия.

Презъ време на боя въ II взводъ нѣма никакви загуби; отъ I взводъ е раненъ запасния подпоручикъ Милевъ, единъ подофицеръ и единъ войникъ. Отъ батареята безъ вестъ пропадатъ единъ подофицеръ-наблюдателъ на Обла и двама войници-телефонисти на Емине Буруну.

Батареята е изстреляла въ боя 880 снаряда.

Действието на 3/27 план. гауб. батарея.

Следъ откриването на преградния огънь въ зони 101 и 100, а по-после и въ зона 78, командира на батареята, запасенъ капитанъ Лиловъ, къмъ 7 ч. и 15 м. по заповѣдъ на командира на отѣлението, пренесълъ огъня по Обла и Заставата, гдето се забелязало раздвижване на неприятелски войници, подиръ което връща батареята отново по Дунавска Китка и продължава да я обстрелва съ рѣдкъ огънь.

При описаното боя за заемането Голѣма Яребишна ще изложиме действието на батареята срещу Дунавска Китка.

Засмането на Скалиста и действието на батареитъ.

Къмъ 9 ч. и 45 м. неприятелската артилерия открива силенъ огънь по Скалиста, което подсказало на артилерийскитъ командири, че противника скоро ще предприеме атаката на този пунктъ и взематъ мѣрки да му попречатъ.

Защитниците на Скалиста забелязали приготовленията на противника и подаватъ червени ракети. До този моментъ предъ Скалиста и между Обла и Скалиста е давалъ рѣдкъ преграденъ огънь 9/1 пл Шкодъ батарея съ 2 орждия, а 21 пол. 12 см. гауб. батарея и II-и взводъ отъ 1/1 пол. с. с. батарея обстрелватъ Обла.

Щомъ командиритъ на 6/14 и 31 батареи забелязали засиляването на артилерийския огънь отъ Скалиста и се подали червени ракети отъ нея, първия пренесалъ огъня на 4 орждия, а втория на две гаубици между Обла и Скалиста, а командиритъ на 9/1 и 2/1 гаубични батареи засилили бързината на огъня по мѣстата гдето сж стреляли.

Подъ прикритието на силния артилерийски огънь който бие не само Скалиста, но и нейния тилъ, неприятелската пехота напуска окопитъ на Обла и тръгва въ атака.

Скалиста се отбранява от една застава — от 1/50 дружина — с сила 40—50 войника и 2 офицера. Защитниците на Скалиста откриват своевременно пушечен и бомбов огън и заедно с батареите които стрелят между Обла и Скалиста спират за известно време неприятелския устрем, обаче други вълни след спрението настъпват по стремително и заемат Скалиста.

След заемането на Скалиста, неприятелската артилерия пренася огъня си по Геройска и Пещерите и принуждава защитниците им да ги напуснат, а командирите на 6/14 и 2/1 пол. гауб. батареи с по 4 орджия и командирите на 10/14 и 3/1 пол. гауб. батареи с по едно орджие обстрелват за известно време Скалиста, след което в интервала между 10 ч. 10 м. — 10 ч. 15 м. пренасят огъня на батареите и орджията по Дунавска китка.

При отбраната на Скалиста, заставата е дала голѣми жертви: убити сж двамата офицери и нѣколко войници, а здравите и лекоранените заедно с картечницата си оттегляват на новата линия на охранението.

Заемане Геройска, Пещерите, Августова и Сомуня и действието на батареите.

След заемането на Скалиста, неприятелската артилерия пренася огъня по Геройска и Пещерите и принуждава малките застави от 1/50 дружина които ги отбраняваха към 10 ч. 30 м. да ги напуснат, тъй като защитниците им знаели, че противника заел Скалиста, Обла, Голѣма Яребична и Дунавска китка, обаче неприятелската пехота не е заела по горните три пункта веднага.

Заставата от 2/50 дружина, която отбранявала Августова, по съображения че неприятелската артилерия засилила окопите и още в 6 часа напуснала Августова и се оттеглила на главната позиция, обаче неприятелската пехота не заела последната веднага.

Заставата от 3/50 дружина която отбранявала Сомуня към 10 ч. 30 м., когато противника заел Скалиста, остава на мястото си, защото се намирала далеч на изток и не знаела какво става въ страни от нея.

Към 13 часа неприятелската артилерия открива огън по Геройска, Пещерите и Августова. Охранението от 2/50 дружина, което още всичкото не било се оттеглило сутринта по заповѣдта на командира на 2/50 дружина, към 13 ч. 50 м. се оттеглило на главната позиция.

Към 14 часа неприятелската пехота от Скалиста под прикритието на артилерийския огън, започва да настъпва

към Геройска и макар 6/14 батарея с 4 орджия, а 3/1 пол. гауб. батарея с 1 орджие да открили огън срещу настъпващата пехота, обаче въпреки това последната успѣла да заеме Геройска и Пещерите.

Към 14 ч. 20 м. една неприятелска рота от своите окопи по Августова — под прикритието на артилерийския огън настъпва за да заеме напуснатите наши окопи, но била обстреляна от 9/1 пл. Шкода батарея с две орджия, от 6/14 с 4, от 3/1 пл. гауб. батарея с 2 и от II-и взвод на 1/1 пол. с. с. батарея с 2 орджия. На първо време ротата била разколебана, обаче успѣла да заеме Августова.

След заемането на Августова неприятелската пехота настъпила срещу Сомуня. 6/14, 9/1 и 3/1 батареи открили огън срещу тази пехота и нѣкои от войниците започнали да се връщат, обаче настъпващите пак успѣли да заемат заставата, като пленили една част от войниците и; другите войници от заставата успѣли да се промъкнат и върнат на главната позиция.

Съ заемането на Сомуня, Августова, Пещерите, и Геройска неприятелската пехота се заела с уреждане на застъпващите пунктове, а батареите от лѣвата група продължават с рѣдък огън да ги обстрелват до като паднала мъглата.

Заемане Голѣма Яребична, Дунавска китка, Победа Капитан Божджиев, Орлина и Пжпката.

На 30 май, когато неприятелската пехота атакува позициите времето бѣше облачно, след пладне заваля слаб дъжд, който скоро престана, спусна се мъгла по ниските места на позицията, а вечерта заваля дъжд.

Съ появяването в 5 часа червените ракети от заставите — западно от Обла, Емине Буруну, Босилова китка, в 5 ч. 10 м. от Голѣма Яребична и в 4 ч. 55 м. от Ахмаджа, батареите засилили преградния огън, като увеличили бързината на стрелбата въ зоните гдето до момента сж стреляли и пренасят огъня от другите зони въ нападнатите по следущия начин: 10/14 пл. Шкода батарея пренася огъня на едно орджие от зона 102 въ зона 79. (Пред Емине Буруну, Варненския долъ и Босилова китка), а 2/1 полска с. с. батарея пренася огъня на II-и взвод, който до тоя момент е бил насочен въ отговорната му зона 109; 3/27 пл. гауб. батарея пренася огъня от зона 101 и 100 въ зона 78 (Пред Емине Буруну, Добруджанския долъ и Дунавска китка); 4/1 пол. с. с. батарея и 6/209 гер. гаубична батарея дават силен преграден огън въ зона 80; 1/1 пол. 12 с/м гауб. батарея

пренася огъня на двете гаубици отъ зона 94 въ отговорната зона 81; 5/1 пол. с. с. батарея пренася огъня на батареята отъ зона 94 въ зона 81; 1/27 пл. гауб. батарея стреля между Малка и Голъма Яребична, Чатала и Сухото дере, защото въ отговорната ѝ зона не сж подадени червени ракети.

6/1 пол. с. с. батарея пренася огъня отъ Затворения и Съединителния окопи предъ Ахмаджа, а 10/1 план. Шкода батарея пренася огъня отъ Гръцкия окопъ предъ Ахмаджа.

Въ зона 78 трѣбваше да даде преграденъ огънь единъ взводъ отъ 2/209 гер. гауб. батарея, обаче и тоя взводъ като другия който трѣбваше да даде преграденъ огънь въ зона 104 — не дава такъвъ и следователно батареята не съдейства нито за далечната, нито за близката отбрана на позицията.

Въ зона 80 трѣбваше да даде преграденъ огънь 1 209 гер. батарея, обаче такъвъ тя е дала 15 — 20 минути по късно.

Съ появяването на червени ракети, минохвъргачните групи по Голъма Яребична трѣбваше да даватъ преграденъ огънь, но допускахме, както писахме и по рано, че вследствие силния барабаненъ огънь, който води противниковата артилерия тѣ не сж могли да действатъ, защото сж биле засипани отъ прѣстъ.

Подъ прикритието на силния барабаненъ огънь, който приковава защитниците къмъ скривалищата, първата вълна отъ атаката не спряна отъ преградния огънь на нашитѣ батареи, чинава разстоянията, които дѣлятъ нашитѣ и неприятелскитѣ позиции и заема-застаитѣ (12, 11, 10 и 9), западно отъ Обла, Емине Буруну, Босилова китка, Самодивска поляна и Голъма Яребична между 5 ч. 10 м. и 5 ч. 17 м. на 30-и май.

Огнения ваякъ се премѣства на северъ и първата вълна продължава да настѣпва, за да заеме по далечнитѣ си обекти, обаче отъ праха и дима съ които сж покрити Емине Буруну Босилова китка и Голъма Яребична, командиритѣ на отдѣленията и батареитѣ не могли отъ далеч да различатъ дали раздвижанията на войницитѣ по тия пунктове е контръ атаката отъ нашитѣ войници, откарване последнитѣ въ пленъ, или това сж неприятелски войски, които настѣпватъ на северъ къмъ Дунавска китка — Побѣда.

Отъ наблюдателния пунктъ на началника на артилерията в. „Исифовъ“ не можеше отъ прахъ и димъ да се види никакво движение по Голъма Яребична,

Когато огнения ваякъ се премѣстилъ много по на северъ и праха започналъ да се разпилява, артилерийскитѣ командири забелязали, че раздвижването на войницитѣ по горнитѣ

пунктове, не е нищо друго освенъ движение неприятелскитѣ колони къмъ северъ за заемане Българска китка — Побѣда.

Следъ първата вълна настѣпватъ втора и трета и въ интервала между Обла и Емине Буруну, артилерийскитѣ командири виждатъ че настѣпватъ голѣми пехотни колони, едни отъ които се насочватъ къмъ Емине Буруну а други къмъ Калето и Добруджанския долъ за Дунавска китка, която заематъ къмъ 5 ч. 45 м. въпреки огъня на батареитѣ, които стрелятъ по тѣхъ и се стараятъ да ги спратъ.

Сжщо така и западно отъ Голъма Яребична настѣпватъ неприятелски колони, които се насочватъ къмъ Българска китка — Побѣда, Капитанъ Бояджиевъ, Пѣпката и Орлина (планъ Хумски участъкъ и Скица № 1 буква П. О.),

Презъ време на настѣплението на пехотата, аеропланитѣ летяха на висота отъ 100 — 200 метра и съ пускане ракети показваха на своята артилерия до где въ момента е стигнала пехотата и обстрелваха съ картечницитѣ си нашитѣ пехотни позиции.

Къмъ 5 ч. 35 м. Командира на дѣсната група докладва, че неприятелската пехота е настѣпвала въ интервала между Голъма Яребична и Капитанъ Бояджиевъ и че батареитѣ му я обстрелватъ. Въпреки този огънь неприятелската пехота продължавала настѣплението си и къмъ 5 ч. 50 м. заема „Побѣда“. Все къмъ сжщото време, колоната която настѣпва отъ Голъма Яребична къмъ северъ заема Българска китка. Другитѣ неприятелски колони, които сж насочени къмъ Орлина, Пѣпката и Капитанъ Бояджиевъ, въпреки че сж обстрелватъ отъ батареитѣ на дѣсната група, продължаватъ настѣплението и заематъ „Пѣпката“ къмъ 6 ч. 20 м., Орлина къмъ 6 ч. 40 м. и Капитанъ Бояджиевъ къмъ 7 часа.

Къмъ 5 ч. и 50 м. огнения ваякъ се пренесе северно отъ линията Дунавска китка — Побѣда. Облака отъ прахъ и димъ, които покриваха Голъма Яребична и Дунавска китка — Побѣда, започна да се разпрѣсва и се видя ясно, че неприятеля е завладѣлъ тия позиции, по които се виждаше да се движатъ отдѣлни човѣци. Наблюдаваше се сжщо, че и тѣзи пунктове се обстрелватъ отъ нашитѣ батареи.

Къмъ 6 ч. огнения ваякъ се пренесе по Рошава и Гърбата, а следъ малко и северно отъ тия висоти и се спре на около 1 километъръ южно отъ с. Хума.

Едновременно съ движението на огнения ваякъ и настѣпването на пехотата, неприятелската артилерия, освенъ че продължаваше да обстрелва — 9/1, 3/1, 2/1 гауб. батарея, 10/14, 3/27, 2/27, 5/1, 4/1, 1 взводъ отъ 10/1 батарея, 1 взводъ отъ 2/209 батарея, наблюдателнитѣ пунктове по в. Филипъ и Лѣха, а отъ 6 часа започна да обстрелва още и 1 взводъ отъ 1/1 с. с. батарея (при Куполитѣ), 1/14, 1/27, 1/1 пол. гауб.

батареи и 1/209 батарея и наблюдателния пункт на Гърбата, вследствие на което телефонният връзки между артилерийските командири и между батареините командири и батареите постоянно се късаха.

При това положение, както управлението на огъня въ батареите, тъй и съсредоточаването на артилерийския огън отъ повече батареи по единъ пунктъ, по заповѣдъ на по вишите артилерийски командири ставаше невъзможно, особено като се има предъ видъ, че разстоянието между артилерийските командири сж голѣми, та батареините командири — едни по собствена инициатива, а други по заповѣдъ на командирите на отдѣленията, напускатъ зоните въ които сж давали преграденъ огънъ и насочватъ батареите си по ония противникови колони, находящи се въ движение или заели вече нѣкои отъ нашите пунктове, които въ момента всѣкий е оценилъ че заслужава да се обстрелватъ, за да имъ нанесе повече загуби и да пречи на противника да разшири успѣхите си.

Телефонниятъ връзки на командирите на 2 и 50 пех. полкове съ предните имъ части сжщо сж били скжсани и тѣ не сж знаели точно, какво е положението предъ тѣхъ, когато сж бивали запитвани отъ артилерийските командири за положението.

При наблюдението на снарядите, които падаха по нѣкои отъ заетите отъ противника пунктове, забелязахме, че артилерийските командири правилно оцениха положението, че противника трѣбва да се спре на линията Дунавска китка — Победа, поради което и насочиха огъня на батареите си по тия пунктове.

Въ 5 ч. и 50 м. командира на 1/5 пех. бригада полковникъ Вапцаровъ, заповѣда да се предаде на командирите на групите да обстрелватъ Голѣма Яребична, Дунавска китка — Победа, защото тѣ ще се контръ-атакуватъ и за сигналъ че пехотните дружини трѣгватъ въ атака ще служатъ ракетите, които ще се даватъ отъ Гърбата.

Тази заповѣдъ предадохме на командира на дѣсната група по телефона, а на командира на лѣвата група я изпратихме писмено съ коненъ ординарецъ, защото телефонния кабелъ съ него се скъса още въ зачалото на боя и до 11 ч. не можа да се възстанови, тъй като бѣ скжсанъ на нѣколко мѣста, които се обстрелваха отъ артилерийски огънъ.

Къмъ 6 ч. и 20 м. се получи закѣснѣлото гелиографно донесение отъ командира на лѣвата група, че Емине Буруну и Босилова китка сж заети отъ противника и съ гелиограма му заповѣдахме — „да ги обстрелва“.

Къмъ 6 ч. командира на 1/5 пех. бригада даде своята бригадна подрѣжка — 1/2 дружина въ разпореждането на ко-

мандира на 49 пех. полкъ и му заповѣда да контръ-атакува Голѣма Яребична и всички пунктове, които противника е заелъ. По сжщото време командира на бригадата заповѣдва на командира на 2/5 дружина (дивизионна подрѣжка) разположена при в. „Лазаретна“ да заеме мѣстото на 1/2 дружина на Рошава.

Дружината (1/2) отъ бригадната подрѣжка закѣсне много съ заемаването на предните не добре приготвени окопи по Рошава, защото висотата се обстрелваше не само отъ артилерийски огънъ, но и надъ позицията летеше неприятелски аеропланъ който съ картечница обстрелваше похотата. До 7 1/2 часа 1/2 дружина не бѣше още трѣгнала, та командира на бригадата испрати и писмена заповѣдъ да заеме Рошава. Заемаването на последната по изложените причини се извърши бавно и много предпазливо.

Неприятелския артилериски огънъ продължава и връзките между артилерийските командири постоянно се прекъсваха.

Презъ време на боя изпратихме заповѣди до командирите на групите и отдѣленията да обстрелватъ заетите отъ противника наши позиции и да не му даватъ възможност да развие достигнатите успѣхи, което тѣ и безъ това вършеха — като стреляха по Обла, Дунавска китка, Българска китка — Победа, Голѣма Яребична и Капитанъ Бояджиевъ.

Въ 6 ч. 50 м. командира на 49 пех. полкъ донесе, че противника настѣпвалъ и къмъ Гърбата, но не указваше съ какви сили. Това настѣпление на противника е забелязано отъ артилерийските командири и спрѣно съ огънъ.

Въ 7 ч. и 30 м. командира на 1/5 пех. бригада заповѣда на командира на 1/5 дружина (дивизионна подрѣжка) разположена при Бороветъ (на 1 километъръ северо-източно отъ в. Иосифовъ) да заеме Гърбата.

Въ 8 ч. командира на бригадата заповѣда на командира на 2-и пех. Искърски полкъ да овладѣе „Победа“.

Дружините отъ дивизионната подрѣжка заеха мѣстата си по Рошава и Гърбата между 9 1/2 и 10 1/2 часа.

Въ 8 ч. 5 м. командира на 2-и пех. Искърски полкъ съобщава на командира на дѣсната група, че неприятелски части настѣпватъ къмъ Гърбата, обаче тѣ биватъ отбити съ артилерийски огънъ.

Въ 8 ч. 15 м. неприятелската артилерия започна да обстрѣлва Камена верига съ газови снаряди, но стрѣлбата е безрезултатна, защото гжстотата на газа е малка.

Въ 8 ч. 20 м. командира на Сборното гаубично отдѣление подполковникъ Икономовъ напуска наблюдателния си пунктъ — Гърбата и съ батареините командири отива при ба-

тарейтѣ. Това напускане е предизвикано отъ обстоятелството, че отъ 6 ч., когато неприятелската артилерия пренесе огъня на Гърбата и северно отъ нея, телефоннитѣ връзки съ батареитѣ се скъсали и управлението на огъня забавяло, тъй като до пристигането на заповѣдитѣ, или възстановяване линиитѣ, батареитѣ продължавали да стрелятъ при по-раншнитѣ данни, когато обстановката изисквала да се обстреля друга по-важна целъ.

За напускането пункта, той искалъ разрешение отъ Командира на групата, съ когото телефонната връзка се скъсва въ 5 ч. 10 м., като му далъ гелиограма: „връскитѣ съ батареитѣ сж скъсани, да отидемъ ли при тѣхъ и отъ тамъ да ги командваме“, обаче по причина, че имало голѣмъ димъ и прахъ отъ прѣскашитѣ се снаряди, който пречилъ да се вижда свѣтлината, отъ дветѣ страни не сж могли да се разбератъ.

Когато между командира на групата и отдѣлението се водилъ горния разговоръ по гелиографа, командира на сборното отдѣление запиталъ и командира на 49-и пех. полкъ, при когото се намира той, какво е положението, последниятъ му показалъ гдѣ е противника и му казва, че нѣма никакви поддръжки да отбранява позицията.

При горното положение, командира на сборното гаубично отдѣление решава да напусне Гърбата и да отиде при батареитѣ, двѣ отъ които сж северно отъ тая висота (1/27 пл. и 1/2 пол. гаубични батареи). Когато командира на 1/27 батарея запасенъ капитанъ Енчевъ пристига при батареята, тя се силно обстрѣлва отъ три батареи, отъ които едната била тежка, съ фугасни и газови снаряди и надъ нея летѣли 2—3 аероплани, които пускали ракети и обстрѣлвали батареята съ картечницитѣ си.

Отъ силното обстрѣлване, батареята понася голѣми загуби — убити 4, ранени 8 и контузени 2 войника.

Командира на батареята по заповѣдъ на командира на сборното гаубично отдѣление отстъпва съ батареята си на преградната позиция.

Въ 8 ч. 40 м. командира на 1/5 пех. бригада заповѣда на командира на 49-и пех. полкъ да задържи на всѣка цена Рошава и Гърбата.

Къмъ 8 ч. 40 м., 4/1 пол. с. с. батарея (на Лѣха) вследствие силното ѝ обстрѣлване отъ неприятелската артилерия съ газови и фугасни снаряди е извадена отъ строя и престава да стреля. Въ батареята сж убити — 7, ранени 12 и задущени отъ газове 2 войници, (впоследствие последнитѣ двама оздравели). Раненъ е и взводния офицеръ — запасенъ поручикъ Стояновъ.

Въ 9 ч. 15 м. командира на 1/27 батарея, запасенъ капитанъ Енчевъ, пристигна въ наблюдателния пунктъ и докладва, че едно отъ оръдията му е извадено отъ строя, а другото не можело да действа, тъй като било близо до Гърбата и командира на сборното гаубично отдѣление му заповѣдалъ да се оттегли на преградната позиция.

Въ сжщото положение се намираха 2/27 гауб. батарея, която бѣ на Рошава и 1/1 пол. 12 см. гауб. батарея. Макаръ и да бѣха доста далечъ отъ Гърбата, тѣ неможеха да останатъ тамъ, поради което съ съгласието на командира на 1/5 пех. бригада направихме разпореждане и тия две батареи да се оттеглятъ на преградната позиция.

Въ 9 ч. 30 м. неприятелски части се спуснаха отъ Дунавска Китка — къмъ Куполитѣ (гледай планъ Хумски Участъкъ), но биватъ повърнати отъ огъня на батареитѣ.

Въ 9 ч. 40 м. командира на 2-и пех. полкъ съобщава, на командира на дѣсната група, че неприятелски части настѣпватъ отъ Побѣда за В. Приморецъ, обаче тѣ сж повърнати отъ огъня на батареитѣ.

Къмъ 10 ч. въ наблюдателния пунктъ се яви младшия офицеръ отъ 1209 германско гаубична батарея, който при голѣмото отдалечение на батареята командиръ (находящъ се на Лѣха) командва батареята, самъ) тъй като телеф. връзка е скъсана и доложи, че батареята му не можеше да стреля предъ Гърбата, а само предъ Рашава. Германския офицеръ — раненъ но останалъ въ строя, се завърна въ батареята, за да я подготви за стрелба въ посока къмъ Рашава. Оттеглянето на тая батарея отъ Гърбата се налагаше по сжщитѣ причини, както това на 1/27, 2/27, и 1/1 гаубични батареи, обаче то не се направилъ, защото по късно се получи съобщението, че пристигатъ подкрепления за произвеждане контръ-атака, а отъ тая позиция тя можеше да засегне дълбокия тилъ на противника и да обстрѣлва по далекобойнитѣ неприятелски батареи.

Къмъ 10 ч. командира на 1/5 пех. бригада полковникъ Вапцаровъ, който преди това бѣше получилъ донесение, че командира на 49-а пех. полкъ полковникъ Гешевъ е раненъ, изпрати началникъ щаба на бригадата подполковникъ Добруджански на В. Гърбата, за да организира отбраната на линията Рашава Гърбата и да поеме командването на 49-и пехотенъ полкъ.

Съ пристигането на Гърбата началникъ щаба разпорежда по какъвъ начинъ да се заематъ дветѣ висоти отъ бригадната и дивизионнитѣ поддръжки и назначава комендантѣ на Рошава и Гърбата.

Къмъ 10 ч. 30 м. неприятелския артилерийски огънь започна да намлява. Сжщото това правятъ и нашитѣ батареи.

Въ 11 ч. началника на дивизията предаде, че главнокомандующия е заповѣдалъ на всѣка цѣна да се задържатъ.

Рошава и Гърбата; иначе положението, щѣло да стане критическо. Заповѣдта предадохме на командирѣтъ на групѣтъ, за да я доведатъ до сведение на всички артилерийски командири и чинове отъ батареитѣ, та да проявятъ още по-голяма самоотверженостъ за запазване горнитѣ пунктове.

Следъ заемаването на Голѣма Яребична и другитѣ пунктове противниковата пехота започна да се завърдява въ тѣхъ, а батареитѣ отъ двѣтѣ групи, макаръ и да бѣха обстрелвани съ фугасни и газови снаряди продължаваха да действатъ, стараеха се да ѝ нанесатъ загуби, да сломятъ настѣпателния, ѝ духъ и да я задържатъ на линията Скалиста, Обла, Дунавска Китка, Победа, капитанъ Бояджиевъ и Орлина.

Подиръ пладне неприятелския артилерийски огънь по Рошава, Гърбата, Приморецъ, висотитѣ офицер. канд. Грудовъ и Авджиевъ и сѣверно отъ тази линия е много редкъ и за известни интервали отъ време съвсемъ прекратенъ. Предъ предната позиция на 50 и пех. полкъ, гдѣто неприятелската пехота не бѣше заела пунктотъ Геройска, Пещеритѣ, Августова и Сомуня, рѣдкия артилерийски огънь продължаваше и къмъ 13 ч. 30 м., той се засили твърдѣ много, защото противниковата пехота, както писахме и по-рано, зае тия пунктове, пакъ подъ прикритието на артилерийския огънь. На този неприятелски огънь батареитѣ отъ лѣвата група, отговаряха, като обстрелвала настѣпващата пехота и заетитѣ пунктове.

Следъ пладне, началникъ щаба подполковникъ Добруджански отъ Гърбата донася на бригадния командиръ, че подготвилъ всичко за да произведе контръ-атака на Голѣма Яребична съ 1/2, 1/5 и 2/5 дружини за презъ нощта, обаче му се съобщи, че днесъ такава нѣма да се произведе, а той да се погрижи само за организиране позицията, тъй като контръ-атака, ще се произведе отъ 1/11 пех. бригада (60 и 61 пехотни полкозе).

Заемаването на линията Рошава и Гърбата се извършва така: 1/5 дружина заема Гърбата, 2/5 дружина, — источната половина на Рошава, а 1/2 дружина заема позиция между двѣтѣ дружини. При вечеръ началникъ щаба се върна въ щаба на бригадата, а на позицията Рошава се изпрати командира на 5 пех. Дунавски полкъ отъ генералния щабъ полковникъ Кабакчиевъ.

Съ заемаването отъ противника Голѣма Яребична и Дунавска Китка, 4/1, 5/1, 2/1 пол. с. с. батареи и 10/14 Шкода батарея останаха на открита позиция и оттегляването имъ назадъ се налагаше. Сжщо така трѣбваше да се оттегли I-и взводъ отъ 1/1 пол. с. с. батарея, разположенъ при Куполитѣ, защото отъ 6 часа предъ пладне се обстрелваше отъ неприят-

телската артилерия и отъ огъня на една картечница, която противника поставя на Дунавска Китка. Освенъ това взвода остава между нашето и неприятелското разположение, тъй като нашата пехота се прибира на Гърбата.

Къмъ 15 часа 2/27 план. гауб. батарея се сменя отъ Рошава и къмъ 18 ч. заема новата си позиция — с. — и отъ В. Иосифовъ. 1/27 план. гауб. батарея, която още въ 9 ч. 5 м. бѣше започнала да се оттегля на преградната — на В. Иосифовъ, къмъ 16 ч. бѣше готова за стрѣлба. До смръкване тия двѣ батареи успѣха да се пристрелятъ по линията Дунавска и Българска Китки и предъ Рошава — Гърбата.

Оттегляването на I-и взв. отъ 1/1 пол. с. с. батарея, 4/1 и 5/1 батареи за преградната позиция започна, когато се стъмни. Благодарение на дъжда който валя и разкала пѣтищата, задръстване на нѣкои мѣста — последнитѣ отъ кола и товарни коне, батареитѣ успѣха да заематъ показанитѣ имъ позиции едва на 31 май на разсъмване. Едното орѣдие отъ I-и взв. на 1/1 пол. с. с. батарея затѣва въ двора на батареята на позицията и остава тамъ и на 31 май (при Куполитѣ).

1/1 пол. 12 см. гауб. батарея започна да се оттегля на преградната позиция В. Иосифовъ сжщо като се смръкна, защото пѣтя Гърбата-Хума се наблюдава отъ противника, който се намира на Дунавска китка. Едната гаубица успя да заеме позицията въ 23 часа, а другитѣ три гаубици, които се развалятъ отъ стрѣлбата и се започва поправката имъ, пристигатъ сутринта на 31 май.

Следъ пладне началника на гер. артилерия въ 3/5 пех. бригада дава заповѣдъ 6/209 и 7/209 батареи да се оттеглятъ отъ позицията, обаче това тѣ не можаха да изпълнятъ, защото своевременно бѣхме предупредени отъ командира на дѣсната група и предадохме на германския офицеръ за свръзка, че както тѣзи двѣ батареи, тъй и 1/209 батарея ще останатъ на досегашнитѣ си позиции, тъй като пристигатъ подкрепления за произвеждане на контръ-атака.

По сжщитѣ съображения 2/1 п. с. с. батарея и 10/14 пл. Шкода батарея останаха на досегашнитѣ си открити позиции.

Германския гаубиченъ взводъ отъ 2/209 батарея, обаче успѣва да се смене отъ Рошава и присѣдини къмъ другия взводъ, който заемаше позиция по назадъ.

Въ 19 ч. и 35 м. командира на 1/5 минохвъргачна рота, запасенъ поручикъ Николаевъ, донесе, че преди да напустне минохвъргачната група на Безимената (Голѣма Яребична), стрелялъ съ минохвъргачкитѣ до като противника приближилъ, а когато видѣлъ че билъ обхванатъ, той съ нѣколко войника-прислужници успѣлъ да се прибере на в. Приморецъ и действалъ съ минохвъргачкитѣ, които сж тамъ.

Заповѣдахме да вземе прислужници отъ резерва на ротата и мини отъ склада въ село Хума и да организира службата въ минохвъргачната група на Приморецъ, следъ което да се яви за да му дадемъ указания по какъвъ начинъ да се използватъ запаснитѣ минохвъргачки отъ 1/5 и 2/5 роти.

Командиря на 2/5 минохвъргачна рота и командира на 1/50 дружина които наблюдавали боя отъ в. Князь Кирилъ, забелязали, че минохвъргачната група на Дунавска китка презъ време на боя е стреляла по Добруджанския долъ.

Въ 19 ч. и 40 м. заповѣдахме на командиритѣ на дветѣ артилерийски групи презъ нощта да обстрелватъ Дунавска и Българска Китки, Победа, Обла и изобщо разположението на противника съ рѣдъкъ обезпокоителенъ огънь. а отъ време на време и съ кратки урагани.

Въ 21 часа предадохме на командиритѣ на групитѣ, кжде минава линията на охранението (гл. скица № 1).

Презъ нощта и отъ дветѣ страни се води редко обезпокоителенъ огънь и се чуватъ картечна стрелба.

До 1 часа на 21 май — нощта премина спокойно, обаче къмъ това време се завърза пушеченъ и бомбовъ огънь предъ охранението на 2 пех. Искърски полкъ а отъ Гърбата, Приморецъ и висогитѣ офиц. канд. Грудовъ и Аджиевъ и в. поручикъ Грудовъ се даватъ червени ракети. Батарейтѣ даватъ отначало силенъ преграденъ огънь, като постепенно намаляватъ бързината му.

Въ 1 ч. и 36 м. неприятелската артилерия открива силенъ огънь по горнитѣ пунктове, обстрелва ги известно време, следъ което прекратява огъня и до сутринта не се случва нищо особено, както въ участъка на 2-и пех. полкъ, тъй и източно отъ него — предъ Рошава и още по на изтокъ предъ 50-и пех. полкъ.

Презъ дена на 31 май и отъ дветѣ страни се води много рѣдъкъ артилерийски огънь и не се случва нищо особено, което заслуживо отбелязване.

Презъ нощта срещу 1 юний въ участъка западно отъ Победа — както отъ нашето охранение на 2-и пех. полкъ тъй и отъ противника се подаватъ червени ракети, и дветѣ артилерии даватъ преграденъ огънь, следъ което постепенно огъня намалява и се прекратява.

*

Започната на 30 май въ 5 часа пехотна атака подъ прикритието на силния барабаненъ огънь и голѣма въздушна флота се свърши и неприятеля успѣ да завладѣе позициитѣ ни южно отъ Хума — наречени Яребична. Противника спечели малъкъ теренъ, който не му даде нѣкои особени так-

тически и и стратегически изгоди, обаче това той достигна съ цѣната на голѣми жертви — хора а материали. Въ боя на 29 и 30 май неприятелската артилерия изстреля повече отъ 300,000 разнокалибренни снаряди, и остави убити на бойното поле: 23 офицери и 508 войници, ранени: 87 офицери и 1987 войници, или всичко отъ строя излизатъ 110 офицери и 2195 войника.

Сутринта на 30 май се запалиха два противникови аероплани, които падатъ въ негово разположение.

Въ този бой неприятеля плени почти цѣлия 49-и пех. полкъ, който заемаше позиция по Обла (вкл.), Голѣма Яребична, Дунавска китка—Победа, петъ минохвъргачни групи на Голѣма Яребична, охранението на 50-и и 2-и пех. полкове и наблюдателитѣ по Голѣма Яребична и другитѣ предни пунктове — всичко противника плени 26 офицери и 1700 войници.

Презъ време на боя отъ 4 часа на 30 май до сирѣване, артилерията отъ 3/5 пех. бригада изстреля около 26000 снаряда (дѣвата групи около 14000 и дѣсната група около 12000 снаряда), а всичко на 29 и 30 май около 30665 снаряда (отъ които: 7-50 см. пол. с. т. орждия — 8000; 7.5 см. пл. Шкода орждия — 10700; за 10 1/2 см. гаубици — 7700 и за 12 см. — около 2220 германски гаубични 2040 снаряди).

Въ този бой артилерията отъ 3/5 пех. бригада претърпя допнитѣ загуби: убити офицери 2, войници 16; ранени офицери 5, войници 59; задушени отъ газъ 17 и пропаднали безъ весъ 23 — или всичко отъ строя излизатъ 7 офицери и 104 войници.

Какви загуби сж претърпели 50. 40 и 2 пех. полкове нѣмаме сведения.

*

Замислената контръ-атака, за която споменахме и погоре, не се произведе, защото духа на войскитѣ назначени за войатъ контръ-атаката, следъ боя на 30 май още повече падна. тъй като тѣ бѣха въ боя, видѣха съ какви сили и средства разполагаше противника за да завладѣе позициитѣ ни и какви сили и средства се изпратиха за подготвление контръ-атаката отъ нашето командване.

Началницитѣ и войницитѣ загубиха вѣра, че съ тия сили и средства ще могатъ успѣшно да произведатъ контръ-атаката и Висшето командване при това състоянии на войскитѣ се отказа отъ произвеждането ѝ.

Следъ отмѣнението заповѣдта за контръ-атаката, всички батареи, които бѣха останали по главната позиция, за да я подържатъ отъ по-близо, се оттеглиха назадъ, а пехотата

заработи по-усилено, за да се затвърди на новата линия на охранението (скица № 1) и на Рошава—Гърбата.

По какъвъ начинъ действаха батареитъ отъ дветъ артилерийски групи, ще се види отъ изложението, което ще направиме по-долу.

Действието на батареитъ отъ лъвата група.

Съ откриването на силния артилерийски огънь — командира на групата подполковникъ Мечкуевски заповѣдалъ по телефона на командиритъ на I/1 и I/27 отдѣления да откриятъ рѣдъкъ преграденъ огънь, а на командира на I/1 пол. гаубично отдѣление, съ когото се намира въ единъ наблюдателенъ пунктъ предава заповѣдта лично.

Съ появяването на червенитъ ракети, батареитъ му веднага открили силенъ преграденъ огънь. Но следъ като телефоннитъ връзки между него и командиритъ на отдѣленията сж прекъснали и, той не е могълъ чрезъ сигналнитъ ракети да даде указание въ кои зони отдалеченитъ батареи да насочатъ огъня, защото противниковата пехота преминала огнената преграда, появили се много пѣхотни колонии, по които батареинитъ командири вече стреляли.

Наблюдавайки боя заедно съ командира на I/1 пол. гауб. отдѣление той видѣлъ, че макаръ огъня да се води по инициативата на батареинитъ командири и командиритъ на отдѣленията, той е правилно насоченъ — обстрелватъ се важнитъ и опаснитъ за момента цели и пунктове — Обла, Емине Буруну, Калето, Добруджанския долъ и Дунавска китка (гл. пл: Хумски участъкъ).

Когато неприятеля зае Голѣма Яребишна, Дунавска китка — Победа, гдето трѣбваше да се спре непременно противника, той отива при 2/1 пол. с. с. батарея (близо до наблюдателния ѝ пунктъ) за да провери кжде стреля тя и се убеждава, че батареиния командиръ, който е въ другъ наблюдателенъ пунктъ, (далечъ отъ командира на отдѣлението) правилно е насочилъ огъня по Дунавска китка.

Действието на I/1 пол. гаубично отдѣление.

Следъ откриването на силния преграденъ огънь и скъсване телефоннитъ връски съ командиритъ на 2/1 пол. с. с. батарея и 10/14 пл. Шкода батарея, командира на отдѣлението майоръ Николовъ е могълъ да дава заповѣди само на командира на 2/1 пол. 12 с/м батарея, съ когото се намира въ единъ наблюдателенъ пунктъ, а другитъ двама батареини командири сж действали по собствена инициатива. Заповѣдта „да се обстрелва Голѣма Яребишна — понеже ще се произведе

контъръ атака“ — пратилъ писменно чрезъ ординарецъ за връзка.

Къмъ 7 ч. 30 м. на 2/1 пол. гауб. батарея били останали само около 500 снаряда, поради което заповѣдалъ на батареиния командиръ да намали бързината на огъня.

Действието на 2/1 пл. 12 с/м гауб. батарея.

Следъ откриването на силния преграденъ огънь въ зони 79 и 101, командира на батареята, запасенъ капитанъ Маргинъ, забелѣзалъ въ 5 ч. 11 м., че по источнитъ склонове на Емине Буруну настѣпва една неприятелска малка верига, а къмъ 5 ч. 17 м. по сѣщитъ склонове — втора голѣма колона и решава да пренесе огъня на батареята по Емине Буруну, обаче това е невъзможно да се извърши веднага, защото телефонната връзка съ батареята е скъсана тъй като, до тоя моментъ, а и следъ това, една тежка и друга лека батареи обстрелватъ батареята съ фугасни и газови снаряди. Неприятелската пехота — не обстреляна, успѣла да се скрие въ окрѹпитъ на Емине Буруну.

При това положение батареята стреляла въ отговорнитъ ѝ зони, макаръ обстановката да изисквала огъня да се пренесе по друга цѣль. Презъ време на боя телефонитъ връски сж били скъсвани 8 пѣти и въстановявани за малко време. Когато къмъ 5 ч. 25 м. се подали червени ракети отъ Дунавска китка и връската за моментъ въстановена — командира на батареята заповѣдалъ, II-и взводъ стрелящъ въ зона 101 да пренесе огъня въ зона 78 предъ Добруджанския долъ, гдето настѣпвали пехотни колонии. При второ въстановяване връската, командира на батареята заповѣдва — едната гаубица отъ I-и взводъ да обстрелва Емине Буруну, а другата да бие Обла, която противника бѣше заелъ преди единъ часъ.

Когато командира на батареята забелѣзалъ че неприятелскитъ колонии отъ Добруджанския навлизатъ въ Дунавска китка, напуска наблюдателния си пунктъ, приближава се по близо до батареята и съ войници предавачи на командитъ насочва огъня на тритѣ гаубици по окопитъ на Дунавска китка, гдето пехотнитъ колонии се скрили. Съ тритѣ гаубици продължилъ силно да обстреля Дунавска китка до 7 ч. 45 м., когато командира на отдѣлението му заповѣдалъ да намали бързината на огъня, за да му останатъ снаряди и за по после. Съ намалена бързина обстрелва Дунавска китка до 9 часа, следъ което напуска последната и пренася огъня на тритѣ гаубици по Обла. Обстрелва последната до завладяване Скалиста. Следъ заемане последната пренася огъня по Скалиста обстрелва я за малко време и къмъ 10 ч. 15 м. пренася огъня

отново на цѣлата батарея по Дунавска китка и я обстрелва до 10 ч. 30 м. Следъ това остава две гаубици да продължават обстрелването на Дунавска китка, а съ две гаубици започналъ да обстрелва окопитѣ, които съединяватъ Дунавска китка съ Князь Кирилъ и отъ които противника заема само една частъ.

Презъ време на сутрешното обстрелване на батареята, което се извършва на два пѣти, неприятелската артилерия е хвърлила: при първото обстрелване—800, а при второто 600 фугасни гранати и около 1600 газови снаряди.

Отъ това обстрелване въ батареята е убитъ 1 войникъ, ранени сж 6 войници и 1 войникъ е контузенъ. Контузенъ е сжщо и батареиния командиръ запасенъ капитанъ Маргинъ.

Отъ собствената стрелба една гаубица се поврежда — изгорели и се разкъсали гарнитуритѣ на връщачното бутало, но скоро била поправена и продължила стрелбата, а отъ неприятелския огнь — по лафета, бойнитѣ колеса, щита, затвора и тѣлото на една гаубица имало много побитости отъ гранатни парчета, които обаче не извадили гаубицата отъ строя.

Презъ време на боя батареята изстрелва 1024 снаряда.

Действието на 2/1 пол. с. с. батарея.

Следъ откриването на силния преграденъ огнь въ зона 79, изпърво съ единъ азводъ, а после и съ другия, къмъ 5 ч. и 15 м., командира на батареята, капитанъ Пачеджиевъ, забелязалъ, че неприятелската пехота заела Емине Буруну и веднага изпраща ординарецъ съ заповѣдъ, батареята да пренесе огня по тоя пунктъ, тъй като връзката още отъ 5 часа е скъсана, защото както до момента на изпращането заповѣдта, сжщо и следъ това две среднокалибрени и една лека батарея съ фугасни и газови снаряди обстрелватъ батареята и мѣстото около нея. Прислужниците действуватъ при орджията съ маски.

Презъ време на силния преграденъ огнь, къмъ 5 ч. и 30 м. люлката на едно орджие се поврежда и тѣлото не се връща на мѣстото си, а къмъ 6 часа се поврежда ударника на второ орджие и глицерина отъ бойния спирачъ започва да тече, поради което батареята остава да действа съ две орджия.

Къмъ 6 часа батареиния командиръ забелязва, че неприятелскитѣ пехотни колони, които настѣпватъ—едни отъ Голѣма Яребишна, други по Добруджанския долъ и трети отъ къмъ Калето съ общъ обектъ Дунавска китка, заематъ последната, поради което той веднага пренася огня на дветѣ орджия по този пунктъ. Следъ заемаването на Дунавска китка, орджията оставатъ на открита позиция и стрелятъ съ право мѣрzenie по нея.

Едното отъ разваленитѣ орджия скоро се поправя и съ него батареиния командиръ обстрелялъ неприятелскитѣ колони, които настѣпвали къмъ Емине Буруну, а следъ скриването имъ въ окопитѣ, пренася огня и на това орджие по Дунавска китка. Съ третѣ орджия, той продължава да обстрелва Дунавска китка, първоначално по бързо, а после 7 ч. намалилъ бързината на огня „за да му останели снаряди за по важенъ моментъ“.

Презъ време на обстрелването батареята и мѣстността около нея неприятелскитѣ батареи сж хвърлили около 4—5 хиляди ударни и газови снаряди.

Презъ време на боя въ батареята е убитъ 1 и сж ранени 3 войници.

Въ боя батареята изстреля 1070 снаряди.

По материалната частъ на орджията нѣма повреди, обаче по предницитѣ на две орджия има голѣми побитости — по спицитѣ и наплатитѣ и сж пробити отъ цѣли снаряди сандѣцитѣ.

Действието на 10/14 план. Шкода батарея.

Следъ откриването на силния преграденъ огнь въ зона 79 съ три орджия и съ едно въ зона 102, командира на батареята капитанъ Стояновъ Дим. забелязалъ, че неприятелски пехотни колони преминали преградния огнь и заели Емине Буруну, поради което веднага пренася огня на орджията по тоя пунктъ.

Вследствие силното обстрелване на наблюдателния пунктъ (в. Филиповъ) и на батареята, телефонния кабелъ се изпоклъсалъ на много малки парчета и въстановяването на връзката ставало невъзможно, а предъ наблюдателния пунктъ се дигналъ голѣмъ облакъ отъ димъ и прахъ, че не могло да се наблюдава, поради което батареиния командиръ напуска пункта и се приближава по близо до батареята за да я командва съ гласъ.

Когато неприятелската пехота заела Дунавска китка, той пренася огня на третѣ орджия отъ батареята по този пунктъ. Стрелбата по Дунавска китка батареята водила съ право мѣрzenie, тъй като позицията на последната се виждала отъ заетия пунктъ.

4-о орджие до къмъ 10 ч. 30 м. е стреляло по Обла и Скалиста, а следъ това батареиния командиръ пренася и него по Дунавска китка. Обстрелването продължавало съ рѣдѣкъ огнь до сирѣкване.

Въ 15 часа батареиния командиръ получилъ заповѣдъ да престреля батареята предъ к. 560 — въ зона 73. Къмъ 21 часа батареята се пристрелва въ показаната зона.

През време на боя, батареята е обстреляна от неприятелската артилерия и от аеропланните картечници и са ранени 8 войници, убит е в боя ординарец за свръзка при командира на отдѣлението и безследно са изчезнали на Емине Буруну — един подофицер и двама канонира.

Батареята е изстреляла 2400 снаряда.

Действието на 1/1 пол. с. с. отдѣление.

След откриването на силния преграден огън предъ Обла и Пресечения Конусъ и завладяването имъ, командира на отдѣлението майоръ Кировъ забелѣзалъ, че неприятелски пехотни колони настѣпватъ къмъ Емине Буруну и заповѣдалъ на командира на 3/1 пол. гауб. батарея да обстреля горните колони, което батареиния командиръ направилъ. Следъ заемаването Дунавска китка, заповѣдалъ на командиритѣ на 3/1 и 6/14 батареи да пренесатъ огъня и по тоя пунктъ.

На командира на 9/1 пл. Шкода батарея, който е по-близо до него давалъ често заповѣди, къде да насочва огъня на батареята.

Съ командиритѣ на 3/1 и 6/14 батареи телефоннитѣ връзки се кѣсали, обаче батареинитѣ командири правилно избирали целитѣ, които трѣбва да обстрѣлватъ въ момента. Съ командира на групата връзката се скѣсва още отъ началото на боя и до 11 часа не могла да се възстанови.

Действието на 3/1. пол гаубична батарея.

След откриването на преградния огън предъ Пресечения Конусъ, заемаването на последния и Обла, командира на батареята капитанъ Червенобрежки, къмъ 5 ч. 40 м. забелѣзалъ, че неприятелски пехотни колони, настѣпватъ къмъ Емине Буруну, поради което по заповѣдъ на командира на отдѣлението пренася огъня на цѣлата батарея по тяхъ. Обстрѣлва ги, но тѣ скоро навлѣзли въ окопитѣ и се скрили. Следъ това той пренася огъня на батареята въ зона 78, гдето настѣпвали пехотни колони къмъ Дунавска китка. Обстрѣлва последнитѣ въ време на движението следъ което пренася огъня по окопитѣ на Дунавска китка, гдето неприятелската пехота започнала да минава презъ прелезитѣ на теленитѣ мрежи и се скрила изъ окопитѣ. До 9 ч. 45 м., командира на батареята обстрѣлвалъ Дунавска китка съ 4 орджия, а следъ това обстрѣлването продължило съ 2 орджия, защото огъня на другитѣ 2 пренесълъ между Обла и Скалиста, тъй като по това време се започнала артилерийската подготовка на Скалиста. Когато последната била заета и обстреляна за

известно време, батареиния командиръ повръща отново огъня на 2 гаубици по Дунавска китка и до вечерята продължавалъ да действа както писахме по-горе.

Действието на 6/14 план. Шкода батарея.

След откриването на преградния огън предъ Августова и въ Хайдушкия и Гушетския долове, когато батареиния командиръ поручикъ Каракашевъ забелѣзалъ, че противника заелъ Обла, пренесълъ огъня на тритѣ орджия, стрелящи въ тия долове, по Обла и я обстрѣлялъ до къмъ 5 ч. 30 м., подиръ пренесълъ огъня на тия орджия между Обла и Скалиста и продължилъ да дава тамъ преграденъ огън до 5 ч. 45 м., когато забелѣзалъ, че гѣсти неприятелски колони настѣпватъ къмъ Емине Буруну и Калето, а после и къмъ Дунавска китка. Къмъ 6 часа нѣкои отъ неприятелскитѣ колони навлизатъ въ Дунавска китка, поради което по заповѣдъ на командира на отдѣлението пренесълъ огъня на две орджия по Емине Буруну, а на другитѣ две — по зона 78.

По после командира на батареята съ две орджия стрелявши по Емине Буруне обстрѣлялъ Калето, гдето по това време се групирани неприятелски части. Следъ това пренесълъ огъня на тия две орджия и на ония стрелящи въ зона 78 — по Дунавска китка, която противника вече заелъ. Дунавска китка батареиния командиръ продължилъ да обстрѣлва до къмъ 9 ч. 45 м. когато забелѣзалъ, че се започва артилерийска подготовка на Скалиста и пренесълъ огъня на цѣлата батарея между Обла и Скалиста. Следъ завладяването на последната пренесълъ отново огъня на цѣлата батарея по Дунавска китка.

По какъвъ начинъ действа по после батареята, изложихме по-горе — при описване заемаването на Обла.

Действието на 9/1 пл. Шкода батарея.

Тази батарея като разположена на к. 560 бѣше далечъ отъ Голѣма Яребишна и не можа да действа тамъ.

Действието и предъ Обла и Скалиста е изложено по-горе.

Действие на 1/27 пл. гауб. отдѣление.

След откриването на преградния огън, командира на отдѣлението майоръ Бойчевъ, вследствие обстрѣлването на Рошава — гдето му е наблюдателния пунктъ, бива откъснатъ отъ командира на 3/27 пл. гауб. батарея и отъ командиритѣ

на взводовете отъ 1/1 пол. с. с. батарея. Командира на отдѣлението можалъ да заповѣдва само на командира на 1/14 пол. гауб. батарея, съ когото се намира въ единъ пунктъ, обаче това последно обстоятелство не облекчава командването му, защото телефонната връзка на последния съ батареята му е скъсана и заповѣдитъ се изпращагъ съ ординарецъ за връзка.

Заповѣдитъ, които командира на отдѣлението е изпратилъ до командира на II взводъ отъ 1/1 пол. с. с. батарея — поручикъ Кушевъ — да обстреля Обла, заставата и бивака северо-източно — пристигатъ късно, когато последния вече билъ пренесълъ огъня по Обла.

Презъ време на боя той е изпратилъ заповѣдь на командира на 3/27 пл. гауб. батарея да обстрелва Обл., което последния направилъ — а после да пренесе — огъня по Дунавска китка.

Съ командира на I взводъ отъ 1/1 пол. с. с. батарея до 8 ч. нemoжалъ да влезе въ връзка, защото взводния командиръ запасенъ подпоручикъ Милевъ напусналъ пункта и отишълъ при взвода.

Следъ падането на Дунавска китка — заповѣдалъ на взводния офицеръ отъ 2/27 пл. гауб. батарея — подпоручикъ Юрановъ — да обстрелва последната, защото връзката на батареята съ батареиния командиръ, който бѣ на Гърбата, била скъсана.

Къмъ 8 ч. 55 м. командира на отдѣлението и командира на 1/14 пол. гауб. батарея се премѣстватъ въ наблюдателния пунктъ на командира на II взводъ отъ 1/1 пол. с. с. батарея, който по малко се обстрелвалъ и по-добре могло да се наблюдава.

Въ 10 ч. 30 м. командира на отдѣлението заповѣдалъ на германския офицеръ, който командва взвода на 2/209 батарея и който до тоя моментъ не билъ открилъ огънь, да открие такъвъ по Обла, което той изпълнилъ.

Действието на 3/27 пл. гаубична батарея.

Следъ откриването на проградния огънь въ зона 100 и 101, батареиния командиръ забелѣзалъ, че въ зона 78 се движатъ неприятелски войски и пренесълъ огъня тамъ, обаче по това време телефонната линия между наблюдателния пунктъ и батареята се скъсва и командира на батареята запасенъ капитанъ Лилевъ, командва батареята като изпраща писмена заповѣдь съ ординарецъ. До пристигането обаче на заповѣдта батареята продължава стрелбата по старата целъ.

Вследствие силното обстрелване позициитъ, скъсва се и телефонната връзка съ командира на отдѣлението.

Когато неприятеля заелъ Дунавска китка, командира на батареята получилъ писмена заповѣдь отъ командира на лѣвата група, чрезъ ординарца за свръзка, да пренесе огъня по този пунктъ, което и направилъ.

Къмъ 7 ч. 15 м. получилъ заповѣдь отъ командира на отдѣлението да обстреля Обла и Заставата, което направилъ а после отново пренесълъ огъня по Дунавска китка, която продължилъ да обстрелва съ рѣдък огънь, както до обѣда тъй и следъ това.

Къмъ 14 ч. 45 м. командира на батареята получилъ заповѣдь да пристреля батареята предъ Рошава, въ която зона, въ случай на нужда, тя ще дава преграденъ огънь. Пристрелката извършилъ съ едната гаубица, защото другата отъ стрелбата била повредена.

Презъ време на боя орджията въ тая батарея често се повреждаха и батареята оставаше за известни моменти само съ една гаубица. Следъ боя, батареята веднага бѣше презъ оржжена съ 10¹/₂ с/м Д/22 пол. гаубици.

Презъ всичкото време батареята е обстрелвана отъ две тежки батареи, които хвърлили по нея около 2300 снаряда, а по наблюдателния пунктъ около 700 снаряда.

Въ батареята е убитъ 1 и сж ранени 3 войника; ранени сж също и 4 коня. Безследно изчезнали 5 войници — телефонисти и работници на Емине Буруну.

Презъ време на боя батареята е изстреляла 960 снаряда.

Действието на 1/14 пол. гаубична батарея.

При какви условия действия батареята описахме по рано когато изложихме по какъвъ начинъ противника зае в. „Обла“.

Следъ пристигането на едната гаубица отъ 2/5 пех.бригада, отъ 8 часа на 30-и май тя започва да стреля по Българска китка, а по после батареиния командиръ заповѣдалъ две отъ гаубицитъ да обстрелватъ Дунавска и Българска китки, а едната да обстрелва Обла и Заставата. Батареята обстрелва и неприятелскитъ батареи отъ Чуба Кодра № 1, 6 и 8.

Действието на 1/1 пол. с. с. батарея.

Батареята е раздѣлена по взводно: I-и взводъ при Куполитъ, а II взводъ на Рошава. Презъ цѣлия день последния на 30 и май е действалъ по Обла и източно отъ нея. I-и взводъ съ прекъсвания е действалъ до 6 часа на 30-и май. По какъвъ начинъ действатъ I-и и II-и взводове изложихме по рано, при разглеждане заемаването на „Обла“.

Действието на батареите от дясната група.

Командира на групата — командира на I-и артилерийски полк полковник Начевъ съ откриването на силния артилерийски огънь от противника, заповѣдалъ на командира на Сборното гаубично отделение да даде преграденъ огънь предъ охранението, а следъ подаването на червени ракети батареите от групата открили силенъ преграденъ огънь.

Отъ силния артилерийски огънь, съ които се обстрелватъ позициите от противника още отъ 5 ч. 10 м., се скъсва телефонната връзка съ командира на Сборното гаубично отделение и той му дава нѣкои заповѣди съ гелиографа.

При командира на групата се намира командира II/1 пол. с. с. отделение, комуто той лично заповѣдва, а на командирите на 6/209 и 7/209 гер. гауб. батареи, които отъ 21 ч. на 29 май влѣзоха аъ негово подчинение и нѣмаха отделение командиръ на отделение, той дава заповѣди по телефона где да насочатъ огъня на батареите си.

Командира на групата забелязалъ, че когато телефонните връзки били скъсани, огъня на батареите въ повечето случаи билъ правилно насоченъ.

Действието на Сборното гаубично отделение.

Когато неприятелската артилерия открила силенъ огънь по нашите позиции, командира на отделение подполковникъ Икономовъ заповѣдалъ на батареите командири, които сж на Гърбата, веднага да откриятъ преграденъ огънь предъ охранението, а 2/27 пл. гауб. батарея да даде такъвъ предъ Обла. Щомъ въ 5 ч. 10 м. се подали червени ракети отъ Голѣма Яребична, заповѣдалъ на командирите на 1/27 пл. и 1/1 пол. гауб. батареи да дадатъ преграденъ огънь предъ главната позиция.

Когато въ 5 ч. и 40 м. по Голѣма Яребична се движили неприятелски колочи, командира на отделение заповѣдалъ на командирите на 1/27 и 2/27 гауб. батареи да обстрелятъ тези цели, което тѣ извършили успѣшно.

Когато неприятеля заема Дунавска китка — Победа и огнения валакъ се пренася по Гърбата и северно отъ нея, всички телефонни връзки на батареите командири съ батареите и на командира на отделение съ командира на групата се скъсали — управлението на огъня въ батареите се затруднило твърде много.

Командира на 1/27 пл. гауб. батарея, на когото батареята е близо до Гърбата, командвалъ батареята съ предавачи, а командира на 1/1 пол. гауб. батарея — батареята на когото

е далечъ отъ тая висота, чрезъ писмени заповѣди, изпращани съ ординарци.

Командването на 2/27 пл. гауб. батарея, която е на Рошава, още повече се затруднило, когато и нейната телефонна линия била скъсана.

Командира на отделение презъ време на боя е поддържалъ връзка съ командира на групата съ гелиографъ, обаче вследствие обстрелването и дигането на прахъ и димъ, тази връзка не била надеждна.

До започване на силния артилерийски огънь, командира на отделение е поддържалъ връзка и съ гелиографната станция на Голѣма Яребична.

Когато неприятеля заелъ Дунавска китка — Победа и започналъ да настѣпва къмъ Гърбата, когато телефонните връзки съ батареите се скъсали и командването имъ затруднило, командира на отделение рѣшава съ батареите командири да напусне наблюдателния пунктъ на Гърбата и да отиде при батареите, за да ги командватъ поотблизо.

Къмъ 8 ч. и 20 м. командира на отделение и батареите командири слизатъ отъ Гърбата. По пътя за батареите командира на отделение среща командира на 1/27 пл. гауб. батарея и му заповѣдва да оттегли батареята на преградната позиция, а той отива при 1/1 пол. гауб. батарея. Заповѣдалъ на командира на батареята да се свърже съ телефонна линия (чрезъ щаба на 2-и пех. Искърски полкъ) съ командира на 2/2 дружина заемаща позиция по в. „В“ (офицерски кандидати Грудовъ и Авджиевъ) и да действува предъ 2-а дружина.

Къмъ 10 ч. телефонната линия била готова и по указанието на пехотата батареята обстреляла в. Капитанъ Бояджиевъ и Пжката, които неприятеля вече бѣше заелъ (планъ Хумски участъкъ и скица № 1).

Въ 13 ч. и 30 м. командира на отделение получилъ заповѣдъ заедно съ 1/1 пол. гауб. батарея да се оттегли на преградната позиция. Сжщо такава заповѣдъ получилъ и командира на 2/27 пл. гауб. батарея въ 14 часа.

Следъ уреждането на въпроса отъ где 1/1 батарея ще получи конни запряжки за откарване орджията, тъй като тя не разполага съ такива, командира на отделение напусналъ батареята и въ 17 ч. и 90 м. се явява при началника на артилерията въ бригадата. Съ последния обхождатъ позициите около в. Иосифовъ, установяватъ позициите на батареите и получава заповѣдъ да организира службата въ отделение, да пристреля батареите и да съдействува за отбраната на линията Рошава—Гърбата.

Батареите отъ сборното гаубично отделение заематъ позициите си така: 1/27 пл. гауб. батарея — въ 16 часа, а 2/27 батарея въ 18 часа. Батареите до смръкване успѣватъ

да се пристрелят по Дунавска и Български китки и предъ Рошава. 1/1 пол. гауб. батарея заема новата си позиция така: едната гаубица пристигнала въ 23 часа, дветъ сутринята на 31 май, а четвъртата гаубица презъ нощта на 31 май.

Действието на 1/27 пл. гауб. батарея.

Следъ откриването на силния артилерийски огънь отъ неприятеля, командира на батареята запасенъ капитанъ Янчевъ открива унищожителенъ огънь по Чатала, а следъ това дава преграденъ между Малка и Голѣма Яребична. После обстрелва Сухото дере и дола задъ Резервния окопъ, защото по това време предъ отговорни негови зони не сж се понавали червени ракети.

Когато къмъ 5 ч. и 10 м. се дали червени ракети отъ Голѣма Яребична, далъ преграденъ огънь предъ Чатала, а по заповѣдъ на командира на сборното отдѣление обстрелялъ отново Сухото дере и дола задъ Резервния окопъ.

Въ 5 ч. 30 м. се подали червени ракети отъ застава № 7 и батареята дала преграденъ огънь въ зона 93, а когато въ 5 ч. 40 м. се подали червени ракети отъ капитанъ Бояджиевъ, дава преграденъ огънь въ зона 98.

Къмъ 6 ч. по заповѣдъ на командира на отдѣлението обстрелялъ съ една гаубица неприятелскитъ пехотни колони по Голѣма Яребична, а другата продължавала да дава преграденъ огънь предъ Пжката.

Когато неприятелския артилерийски огънь се пренесе — по Гърбата и северно отъ нея и телефоннитъ връзки се скъсали, командири на отдѣлението повикалъ тримата батерейни командири (наблюдателнитъ имъ пунктове сж на Гърбата) и следъ като имъ обяснилъ положението, заповѣдалъ имъ да отидатъ при батареитъ си и стъ тамъ да командватъ последнитъ. До слизането на батерейния командиръ при батареята, той е командвалъ батареята чрезъ войници предавачи.

Когато командира на батареята напусналъ Гърбата, той се среща съ командира на отдѣлението, който му казалъ, че противника е на Приморецъ, а батерейния командиръ го запитва, какво да се прави въ тоя случай. Командира на отдѣлението му заповѣдалъ, ако може батареята да се премѣсти на преградената позиция.

Къмъ 8 ч. 20 м. батерейния командиръ билъ въ батареята си, която макаръ че се обстрелвала съ фугасни и газови снаряжия продължавала да стреля но имала вече загуби въ хора. Въ тоя моментъ надъ батареята летѣли и черни аероплани и съ картечници обстреляли последната.

При това положение, той започналъ изпълнението заповѣдта на командира на отдѣлението — да премѣсти батареята на преградената позиция. Първата гаубица се снела

отъ позицията на ржце и се теглила отъ войницитъ, докато присрѣщнала конетъ за които билъ пратилъ заповѣдъ да дойдатъ.

Другата гаубица продължила стрелбата съ трима прислужници, но когато двамата биле ранени и излѣзли отъ строя, той заповѣдалъ да се вземе мѣрника, затвора, запаснитъ части и да се отнесатъ на преградената позиция.

Командира на батареята трѣгва за преградената позиция и въ 9 ч. 15 м. се явява на началника на артилерията въ 3/5 пех бригада — докладва му за положението и получава заповѣдъ да заеме позицията на в. Иосифовъ.

За получената заповѣдъ донася на командира на отдѣлението и последния му предписалъ — „на всѣка цѣна, на бързо да се снеме и първата гаубица отъ позицията“. Тази заповѣдъ, обаче била — изпълнена следъ пладне. Къмъ 16 часа дветъ гаубици се намиратъ вече на новата позиция и се пристрелватъ предъ линията Рошава — Гърбата.

Отъ силното обстрелване на батареята въ нея сж убити — 4, ранени 8 и контузени 2 — войници. Презъ цѣлия день батареята е изстреляла 1325 снар.

Действието на 2/27 план. гауб. батарея.

Следъ откриването на преграденъ огънь предъ Обла, заемането на последната и отстъпването ѝ до 5 ч. 30 м. командира на батареята, капитанъ Папазовъ, пренесе огъня по Голѣма Яребична, по-после и по Дунавска китка.

Когато телефонната връзка съ батареята се скъсала отъ това, че последната се обстрелва съ фугасни и газови снаряжия, тогава взводния командиръ, подпоручикъ Юрдановъ, по заповѣдъ на командира на 1/27 отдѣление, продължилъ обстрелването на Дунавска китка до 9 часа, като извадилъ орж-дизата отъ площадкитъ.

Когато командира на батареята по заповѣдъ на командира на Сборното гаубично отдѣление въ 9 ч. се върналъ на Рошава, той взелъ командването на батареята и разпоредилъ да се премѣсти на западната позиция. Последното се извърши на ржце, обаче и тукъ батареята била обстреляна и къмъ 10 часа, командира ѝ поисква указание отъ командира на 1/27 отдѣление, какво да прави — получилъ заповѣдъ да остане съ батареята на мѣстото си и да се приготви за близка отбрана.

Въ 14 ч. получилъ заповѣдъ да оттегли батареята на преградената позиция (около Бороветъ — с.-и. отъ в. Иосифовъ и въ 15 ч. я снелъ отъ позицията. Движението извършилъ по пжтъ, който се обстрелвалъ отъ неприятелската артилерия. Въ 18 ч. бат. заела показаната позиция и въ 18½ ч.

батареиния командиръ пристрелял батареята по Дунавска и Българска китки и предъ Рошава, гдето трѣбвало да дава преграденъ огънь.

При обстрелването на батареята е леко раненъ батареиния командиръ, но остава въ строя. Ранени сж леко 2 и тежко 2 войници и задушени отъ газъ 3 войници. Убитъ е единъ конь.

Презъ цѣлия день батареята е изстреляла 1124 снаряда.

Действието на 1/1 пол. 12 см гаубична батарея.

Следъ откриването на преградния огънь предъ главната позиция и предъ охранението — когато въ 5 ч. и 10 м. се появили червени ракети отъ Голѣма Яребична, командиря на батареята капитанъ Василевъ, открива силенъ огънь въ зона 81. Когато неприятелската артилерия пренесе огъня по Гърбата и северно отъ нея, телефонната връзка съ батареята се скъсва и не може да се въстанови, защото две батареи — едната 15 см. а другата 10½ см. обстрелватъ съ фугасни и газови снаряди батареята и жицата постоянно се къса. Връзка чрезъ предавачи на командитѣ не могло да се установи, защото разстоянието до батареята е голѣмо и войницитѣ биле ранени. Независимо отъ това, че неприятелскитѣ батареи обстрелвали батареята, но и надъ нея летѣли нѣколко неприятелски аероплани.

Когато неприятеля заелъ Голѣма Яребична, батареиния командиръ пратилъ писменна заповѣдъ въ батареята да се пренесе огъня по нея, а когато противника заема и Дунавска китка, праща втора писменна заповѣдъ да се обстрелватъ Дунавска и Българска китки, което взводния командиръ извършилъ.

Когато командира на батареята по заповѣдъ на командира на Сборното гаубично отдѣление въ 8 ч. и 20 м. слѣзалъ при батареята, той чрезъ телефонна линия — къмъ 10 ч. се свърза съ командира на 2/2 пех. дружина и започналъ да обстрелва в. Капитанъ Бояджиевъ и в. „Пѣпката“, отъ гдето една неприятелска картечница стреляла по нашето разположение и я принуждава да спре стрелбата си.

Къмъ 11 часа получилъ заповѣдъ да се оттегли съ батареята си на преградната позиция, но следъ малко заповѣдта била отменена, за да даде преграденъ огънь предъ Гърбата.

При обстрелването на батареята сж ранени — взводния офицеръ, запасенъ поручикъ Тодоровъ, 4 войника и 1 войникъ е контузенъ. Освенъ това двама войници сж заболѣли отъ отравяне — отъ газовата стрелба на противника.

Отъ собствена стрелба сж се повредили тритѣ гаубичи и се започва веднага поправянето имъ.

Презъ време на боя, батареята е изстреляла 826 снаряда. Въ 13 ч. и 30 м. се получава нова заповѣдъ, батареята да се оттегли на преградната позиция. Благодарение на обстоятелството, че батареята нѣма коне и волове, а такива очаква да получи отъ другитѣ батареи — едната гаубица успѣва да заеме новата позиция въ 23 часа, другитѣ две на 31 май сутринята, а четвъртата се премѣства презъ нощта на 31 май, тъй като пѣтя Гърбата—Хума е откритъ и се на блюдава отъ неприятеля, който заема Дунавска китка.

Действието на II/1 пл. с. с. отдѣление.

Следъ откриването на преградния огънь и заемаването отъ неприятеля Голѣма Яребична, Победа, Капитанъ Бояджиевъ, Пѣпката и Орлина, до като телефоннитѣ връзки съ батареинитѣ командири не сж биле скъсани, командира на отдѣлението подполковникъ Мавродийски имъ е давалъ не-обходимитѣ указания, кои цѣли и пунктове да обстрелватъ за да не разшири повече противника успехитѣ си; когато връзката съ командиритѣ на 4/1 и 10/1 батареи се скъсали, той чрезъ командира на 6/1 батарея предава на командира на 4/1 батарея, че Голѣма Яребична. Дунавска и Българска китки, Победа сж заети отъ противника и му заповѣдва да пренесе огъня на батареята по Голѣма Яребична и Победа.

На командиритѣ на 5/1 и 6/1 батареи, съ които телефоннитѣ връзки не се скъсватъ, той е давалъ по подробни указания кждѣ да насочватъ огъня на батареитѣ. Ржководейки се отъ началото — да пречи на противника да разшира успѣхитѣ си, батареитѣ му презъ цѣлия день обстрелватъ Дунавска и Българска китки, Победа, Капитанъ Бояджиевъ, Пѣпката и Орлина и мѣстността предъ Капитанъ Бояджиевъ и офицерскитѣ кандидати Грудовъ и Авджиевъ.

Въ 17 часа по искането на командира на 46 пех. полкъ (отъ 3-а Балканска дивизия) обстрелялъ съ 6/1 батарея неприятелската пехота предъ с. Нжнте.

Въ 20 часа 4/1 и 5/1 батареи се снематъ отъ досегашнитѣ си позиции, за да заематъ такива по преградната, а той напусналъ Каменна верига и се премѣстилъ на наблюдателния пунктъ на командира на 6/1 батарея по Мала Рупа.

Действието на 4/1 пол. с. с. батарея.

Когато въ 4 ч. и 55 м. неприятелската артилерия започнала силно да обстрелва Голѣма Яребична и тя се покрила съ гъстъ облакъ отъ димъ и прахъ, че повече не се виж-

дала отъ наблюдателния му пунктъ — (в. Лѣха), командира на батареята, капитанъ Станчевъ, открива преграденъ огънь въ зона 80 — отъ седлото между Малка Яребишна и Босилова китка до Сухото дере включително. Въ това време неприятелска батарея вече обстрелва наблюдателния пунктъ и телефонната линия съ батареята се скъсала, но скоро била възстановена. Щомъ се появили червени ракети въ 5 ч. и 2 м., той усилива преградния огънь и следъ 5 минутна стрелба намалява бързината на огъня.

Когато въ 5 ч. и 10 м. отъ Голѣма Яребишна се подаватъ червени ракети, батареиния командиръ засилва преградния огънь, но сега батареята се обстрелва отъ срѣдна калибрена неприятелска батарея. Първоначално огъня на противника е билъ по рѣдъкъ, но после се обръща въ ураганенъ, като продължителността на урагана била отъ $\frac{1}{2}$ до 1 минута. Въпреки горното обстрелване, батареята продължава да дава преграденъ огънь, макаръ и съ по-малка бързина.

Къмъ 5 ч. и 30 м. телефонната връзка на батареята съ батареиния командиръ се скъсала и възстановяването ѝ ставало невъзможно.

Когато батареиния командиръ забелѣзълъ, че огнения валякъ на противника се премѣстилъ къмъ Дунавска китка, а нашитѣ батареи стрелятъ по Голѣма Яребишна, той заключилъ, че противника е заелъ последната и праща заповѣдъ въ батареята да се пренесе огъня по Голѣма Яребишна, обаче това било вече направено, защото ординареца отъ 6 а батарея предалъ ва батареята, че Голѣма Яребишна е заета отъ неприятеля и командира на отдѣлението заповѣдва — батареята да обстрелва Яребишна.

Веднага следъ скъсването на телефонната връзка, взводния офицеръ, запасенъ поручикъ Стояновъ, взема командването на батареята и излиза въ окопа предъ батареята, за да наблюдава бойното поле и да насочва огъня на батареята, но бива раненъ отъ гранатно парче въ главата, излиза отъ строя и командването на батареята поема старшия подофицеръ Кюркчиевъ Тодоръ.

Тѣй като до 6 ч. 30 м. връската на батареята съ наблюдателния пунктъ не била възстановена, батареиния командиръ отива при батареята и поема командването. Избира си наблюдателенъ пунктъ въ окопа, който е предъ батареята и заповѣдва, презъ време на силния ураганъ прислужниците да се скриватъ въ скривалищата, а следъ свършването на урагана да продължаватъ стрелбата.

Когато батареиния командиръ пристигналъ въ батареята, той вижда че огнения валякъ на противника е пренесенъ северно отъ Дунавска и Българска китки, а нашитѣ батареи стрелятъ по Победа, поради което той пренесълъ огъня на

батареята между Вѣрность и Българска китка. По после когато нашитѣ батареи започнали да обстрелватъ Дунавска китка, той започналъ обстрелването на Победа и продължилъ да стреля въ дълбочина до Българска китка.

Къмъ 8 часа, когато батареиния командиръ заповѣдалъ да се устрои телефонна линия, между могилата (300 метра далечъ отъ батареята), избрана за наблюдателенъ пунктъ и батареята, неприятелската артилерия започва ураганна стрелба съ фугасни и газови снаряди и изважда батареята отъ строя.

Въ 8 ч. 40 м. батареиния командиръ забелязалъ, че втория взводъ престаналъ да стреля, а първия стрелялъ само съ едно орджие и при това рѣдко. Пратилъ двама войници да разбератъ, защо батареята не стреля, но тѣй като никой отъ тѣхъ не се върналъ, той напуска пункта и отива самъ въ батареята — за да види какво се е случило съ нея.

Когато батареиния командиръ стигналъ въ батареята, той намѣрилъ че площадката на 4-о орджие е изровена, орджието повалено на една страна и до него 4 прислужници убити, при 3-о орджие 1 убитъ, а отъ двамата здрави войници, които били оглушени и почти онемѣли отъ силния трѣсъкъ и едва му обяснявали. Разбралъ, че отъ взвода сж останали само тѣ здрави, а другитѣ били ранени, контузени и заболѣли отъ газове.

Когато батареиния командиръ се движилъ къмъ първия взводъ, неприятелскитѣ батареи изсипватъ новъ ураганъ по батареята и той, като погълналъ достатъчно газъ, разбралъ че противника обстрелва батареята съ газови и фугасни снаряди. При 2-о орджие намѣрилъ 1 убитъ, а 1-о орджие, отъ ударване съ голѣмо гранатно парче повредено и извадено отъ строя. Отъ останалитѣ прислужници 2 сж контузени и 3 ранени, а другитѣ останали здрави.

Командира на батареята заповѣдва на единъ отъ старшитѣ подофицери да назначи отъ здравитѣ войници прислужници за 2-о орджие, а той трѣгналъ къмъ наблюдателния пунктъ. Едва изминалъ едно малко разстояние, той заболѣва отъ отравяне — вследствие поглъщане газъ и казалъ да се предаде на командира на отдѣлението за състоянието на батареята и заболяването му.

Следъ известно време, когато батареиния командиръ се почувствалъ добре и пристигнала запасната прислуга, той отива въ батареята и заповѣдва да приведатъ въ редъ орджиата и окопитѣ, които били разхвърлени отъ попадналитѣ въ батареята снаряди. По това време неприятелскитѣ батареи, макаръ и рѣдко, продължавали да обстрелватъ батареята съ фугасни и газови снаряди.

Къмъ 12 $\frac{1}{2}$ часа батареята била приведена въ редъ, обаче не открива огънь до смръкване, защото боя бѣ запо-

чналъ да затихва и защото отъ 15 часа започва да се приготвява за снемане отъ сегашната позиция и заема такава на преградната.

Въ 21 часа батареята се изтеглила съ четиритѣхъ орж. отъ позицията и съ голѣми мѣжнотии се спуска отъ Мала Рупа, защото пѣтя е стрѣменъ и разваленъ, прислужниците малко, нощта тъмна и вали дѣждъ. Въ 3 часа на 31 май батареята пристигнала на преградната позиция, заема показаното ѣ мѣсто и почва да се окопава и приготвява за стрелба. Позицията заема съ три орждия, защото четвъртото е повредено и пратено на изправление.

Презъ време на боя сж убити 7 войници (5 подофицери 1 бомбардиръ и 1 канониръ), ранени 8 войници, контузени 3 и задушени отъ газове 2 (впоследствие оздравѣли). Раненъ е и взводния офицеръ поручикъ Стояновъ.

Батареята изстреляла 1596 снаряда.

Другия взводенъ офицеръ отъ батареята запасенъ Поручикъ Ивановъ Боню, който бѣше наблюдателъ на Голѣма Яребична, загина презъ нощта на 29 срещу 30 май въ едно съборило се скривалище, а помощника му, младши подофицеръ Байчевъ Деню, контузенъ и оглушалъ, успѣлъ да се завърне преди да започне барабания огънь.

Действието на 5/1 пол. с. с. батарея.

Следъ откриването на силния артилерийски огънь командира на батареята капитанъ Николовъ, батареята на когото се обстрелва съ рѣдѣкъ огънь отъ една тежка неприятелска батарея, открива рѣдѣкъ преграденъ огънь въ зона 94, а когато отъ Ахмаджа се подали червени ракети, открилъ предъ нея силенъ преграденъ огънь. Щомъ въ 5 ч. 10 м. се подали червени ракети отъ Голѣма Яребична, батареята дала преграденъ огънь въ зона 81, като пренесла огъня на 50 метра далечъ отъ окопитѣ, тъй като батареята заема флангово положение и може да извърши това пренасяне на огъня.

Когато въ 5 ч. и 14 м. отъ „Капитанъ Бояджиевъ“ се дали червени ракети, батареиния командиръ пренесълъ огъня на една взводъ къмъ южната страна на зона 81, тъй като до тоя моментъ двата взвода сж стреляли къмъ северната страна на зона 81. Когато отъ севернитѣ и западнитѣ склонове на Голѣма Яребична червенитѣ ракети се повторили, батареиния командиръ усилилъ преградния огънь въ отговорната зона 81 и продължилъ да стреля тамъ до 5 ч. 30 м., когато неприятелската пехота се промѣкнала между Голѣма Яребична и Капитанъ Бояджиевъ и трѣбвало да се порази последната; пренася огъня на батареята по това мѣсто и об-

стрелялъ съ нѣколко батерейни редове промѣкналата се пехота.

Въ интервала между 5 ч. и 34 м. и 5 ч. 37 м. обстрелялъ жгѣла между Победа и Голѣма Яребична, гдето се съобщило, че има неприятелска пехота.

Въ 5 ч. и 40 м. едно отъ орждията отъ собствената си стрелба се развалило и батареята остава съ три орждия. Разваленото орждие влиза отново въ реда на батареята едва къмъ 6 ч. и 50 м., когато се поправило.

Следъ заемането на Голѣма Яребична, когато къмъ 5 ч. и 50 м. по нея се джирила гжста верига, батерейния командиръ я обстрелялъ, разпрѣсналъ я и ѣ нанесълъ поражения.

Въ 6 ч. даватъ червени ракети отъ в. Капитанъ Бояджиевъ и батареята обстреляла дола между Победа и Капитанъ Бояджиевъ, а по-после обстреляла дола, южно отъ сжщия, гдето се донесло, че се джижатъ неприятелски войници.

Въ 6 ч. и 50 м. командира на батареята забелязалъ, че по Победа, източно отъ нея и по върха на Голѣма Яребична се джижатъ неприятелски вериги и обстрелялъ по близкитѣ и опаснитѣ вериги.

Стрелбата е водена на мѣрникъ 30 и 31 (3000 — 3100 м.), била точна, поразилъ една частъ отъ хората, а другитѣ се разбѣгали и скрили изъ окопитѣ на Победа. Пренесълъ огъня на батареята по Победа, но неприятелскитѣ войници отъ едно скривалище започнали да махатъ бѣли кърпи за да заблудатъ батерейния командиръ че това сж бѣлгари.

По това време телефонната връзка на 2-и пех. полкъ съ преднитѣ пехотни части е била скжсана и не могло да се провѣри дали Победа е още заета. Вследствие на неизясненото положение, батареята прекратява стрелбата по Победа и неприятелската пехота се опитва да настѣпи къмъ Гърбата.

Командира на батареята, като забелязва това, открива огънь по неприятелската настѣпающа пехота и я повръща отново въ Победа. Последния пунктъ батареята държи подъ огънь, обаче вследствие полегатостта на траекториитѣ и стрѣмнината на склоноветѣ, тя не може да порази окопитѣ отъ южната страна, гдето се скрива неприятелската пехота.

Въ 7 ч. и 40 м. неприятелската тежка батарея, която съ фугасни снаряди до тоя моментъ обстрелвала батареята и нейния наблюдателенъ пунктъ, находящъ се южно отъ батареята, започнала да стреля и съ газови снаряди. При батареята газовата вълна е била рѣдка и войницитѣ не турятъ маскитѣ. Газовитѣ снаряди, които паднали предъ наблюдателния пунктъ закриватъ последния, а единъ снарядъ, който падналъ до самата амбразура го напълнилъ съ бѣли щипящи газове и станало нужда да се турятъ маскитѣ. Поставянето на маскитѣ и мжглата отъ газовитѣ снаряди попречили на

наблюдението, защото очилата на маските и батерейните тръби се замъглили.

Въ 7 ч. и 45 м. батареята обстреляла „Капитанъ Бояджиевъ“, който щёлъ да бъде контръ-атакуванъ, обаче атаката не се състояла.

Неприятелският аероллани лѣтятъ надъ заетитъ наши пунктове и надъ батареята още отъ началото на боя и откриватъ точното ѝ мѣсто.

Отъ 8 ч. до 11 часа, батерейния командиръ обстрелялъ мѣстността източно отъ Победа, дола южно отъ последната гдето е забелязалъ, а и му съобщили, че се движатъ неприятелски войници.

Въ 11 часа неприятелската артилерия открива точенъ огънь съ газови и фугасни снаряди по батареята и наблюдателния пунктъ, обаче батареята продължава стрелбата си, като отъ 11 ч. до 11 ч. и 40 м. обстрелва неприятелските групи войници по Вѣрностъ, Емине Буруну и Безимената.

Следъ 12 часа батареята се обстрелва, освенъ отъ газови и фугасни снаряди отъ срѣденъ калибъръ, но и съ 15 см. фугасни гранати, при което бързината на този огънь до 14½—15 ч. е срѣдна, а после започва да намалява.

Отъ 12 до 14 часа батареята държи подъ огънь Голѣма Яребична и Победа, като обстрелва неприятелските колони, които се движатъ на открито.

Отъ 15 ч. и 20 м. до 18 ч. и 30 м. батареята е обстрелвала „Капитанъ Бояджиевъ“ (за да го подготви за контръ-атака, обаче такава не се произвежда), Дунавска и Българска китки, Победа, и дола южно отъ Орлина, гдето сж се движили неприятелски войници. Нѣкои неприятелски групи и колони движущи се по доловеѣ, батареята е могла да обстреля съ помощта на наблюдателя отъ в. Лѣха.

Въ 19 часа батерейния командиръ получилъ заповѣдъ да оттегли батареята си на преградната позиция.

Къмъ 20 часа неприятелската артилерия прекратява стрелбата си по батареята и веднага орждията се закачатъ и оттеглятъ, за да отидатъ на преградната позиция. Пжтя Хума-Конско е разкалянъ отъ дъжда, който вали, а освенъ това задръстенъ отъ кола и товарни коне. Вследствие на това и на извънредно слабитъ коне, съ които сж запретнати орждията, движението става много бавно и батареята успѣва да заеме указаната ѝ позиция къмъ 3 ч. и 30 м. на 31 май.

Презъ време на боя телефонния кабелъ, който свързва батареята съ наблюдателния пунктъ и който е прокаранъ по окопъ не билъ скъсанъ, поради което управлението на огъня не се е затруднило и забавило.

При обстрелването на батареитъ сж ранени: 1 фелдфебелъ и 3 войници.

Въ боя батареята е изстреляла 1600 снаряда.

Действието на 6/1 пол с. с. батарея.

Следъ откриването на силния артилерийски огънь, въ 4 ч. 45 м., отъ Ахмаджа се подала една червена ракета и командири на батареята капитанъ Карпузовъ откриви редѣкъ преграденъ огънь предъ тоя пунктъ, който после засилилъ, когато се подаватъ нови ракети въ 4 ч. 55 м.

Предъ Ахмаджа батареята стреляла до 5 ч. 20 м., когато се получила заповѣдъ отъ командира на отдѣлението — огъня на батареята да се пренесе предъ Будни (застава западно отъ Голѣма Яребична) и се наблюдаватъ движенията на противника северно отъ Ахмаджа.

Въ 5 ч. 50 м. батерейния командиръ пренесълъ огъня на батареята южно отъ капитанъ Бояджиевъ, а следъ заемането на последния отъ противника, което става къмъ 7 часа, пренесълъ огъня на капитанъ Бояджиевъ и го обстрелвалъ до 9 часа.

Къмъ 7 часа батареята обстреляла една неприятелска колона, която настѣпвала западно отъ Капитанъ Бояджиевъ и я разпрѣсва съ огъня си.

Въ 9 ч. 10 м. по заповѣдъ на командира на отдѣлението, батареята е обстреляла мѣстността предъ 1-а застава, където се забелѣзало настѣпление на неприятелски войници. Въ 13 ч. батареята повторно е открила огънь предъ тази застава по искането на пехотата, защото къмъ нея настѣпвали до 40 неприятелски войници.

Къмъ 10 ч. батареята обстреляла настѣпващи групи по Голѣма Яребична и наблюдавала мѣстността предъ Гърбата, за да открие огънь въ тая посока вслучай, че противника настѣпи.

Въ 13 ч. по сведения получени отъ наблюдателя на Лѣха, батареята е открила огънь предъ офицерскитъ кандидати Грудовъ и Авджиевъ, гдето настѣпвала една неприятелска рота и я разпрѣсва.

Отъ 14 до 14 ч. 20 м. батареята обстреляла капитанъ Бояджиевъ и мѣстността предъ офицерскитъ кандидати Грудовъ и Авджиевъ, тъй като щѣло да се произведе контръ атака на капитанъ Бояджиевъ.

Отъ 14 ч. 20 м. до 17 ч. батареята е обстреляла настѣпващи групи къмъ Будний, настѣпваща верига между капитанъ Бояджиевъ и Пѣпката и поддържала редѣкъ огънь по капитанъ Бояджиевъ и Победа, обаче по това време се спуска мъгла и не могло да се забелѣжи какво става въ противника.

Въ 17 ч. батерейния командиръ получилъ заповѣдъ отъ командира на отдѣлението да обстреля неприятелскитъ войници предъ Нжнте, което направилъ като хвърлил нѣколко

снаряди. По-после батареята продължавала съ редък огънь да обстрелва капитанъ Бояджиевъ.

Въ 20 ч. батареята отново обстреляла мѣстността предъ заставата № 1, по указанието на командира на 3/2 дружина, който билъ на наблюдателния пунктъ на батареиния командиръ.

Презъ време на боя батареята не е обстрелвана и не е понесла никакви загуби. Батареята е изстреляла 1688 снаряда.

Действието на 10/1 план. Шкода батарея.

Следъ подаването на червенъ ракетъ отъ Атмаджа въ 4 ч. 55 м., командира на батареята, който командва I-и взводъ, запасенъ капитанъ Апостоловъ и командира на II-и взводъ, откриватъ преграденъ огънь предъ тоя пунктъ и продължаватъ да стрелятъ тамъ, до къмъ 5 ч. 40 м., когато по заповѣдъ на командира на отдѣлението пренасятъ преградния огънь на батареята предъ Страхилъ, капитанъ Бояджиевъ и Победа.

До 6 ч. 45 м. батареята е стреляла предъ Орлина и Страхилъ.

Презъ време на боя, отъ обстрелването на наблюдателния пунктъ на В. Лѣха, а сжщо и на I-и взводъ, (сжщо на Лѣха) телефонната връзка съ командира на артилерийското отдѣление на нѣколко пѣти се е сжсвала и въстановявала.

Когато се е започналъ барабания огънь по Голѣма Яребична, тя толкова се била покрила съ димъ и прахъ, че не се виждала и когато по-после се подали червени ракети отъ „В. Победа“, батареиния командиръ разбралъ, че неприятеля е заелъ Голѣма Яребична.

Следъ заемаването отъ противника Голѣма Яребична, капитанъ Бояджиевъ Пѣпката и Орлина, батареята презъ цѣлия день е обстрелвала последнитѣ три пункта, а тъй сжщо и мѣстността предъ офицерскитѣ кандидати Грудовъ и Авджиевъ, гдето сж настѣпвали неприятелски групи и се старала да имъ нанесе загуби.

Въпреки обстрелването на I-и взводъ, батареята нѣма никакви жертви отъ войници. Убитъ е само единъ конь. Батареята е изстреляла 1828 снаряда.

Действието на Германското гаубично отдѣление. — 6/209 7/20 д. батарей.

Отъ 21 ч. на 29 май до откриването на преградния огънь по заповѣдъ на командира на дѣсната артилерийска група Полковникъ Начевъ, батареитѣ сж водили презъ нощта рѣ-

дъкъ обезпокоителенъ огънь, като сж биле готови по появяването на червени ракети да дадатъ преграденъ огънь въ отговорнитѣ зони. Следъ като открили преграденъ огънь, батареитѣ действали съгласно заповѣдитѣ и указанията на командира на групата.

6/209 гауб. батарея дала преграденъ огънь въ зона 80, а следъ заемаването на Голѣма Яребична пренесла огъня по последната.

Когато по кжсно противника заема Дунавска китка, батареята пренесла огъня по нея и я обстрелвала презъ цѣлия день. Къмъ 10 часа съ едно орджие обстрелвала за известно време Голѣма Яребична.

Въ 13 ч. 30 м. цѣлата батарея за малко време обстрелвала Малка Яребична, а после отново продължава обстрелването на Дунавска китка.

Въ 20 ч. 15 м. батареята обстреляла дола между Емине Буруну и Босилова китка, гдето съобщили, че имало неприятелски войници.

Презъ нощта батареята водила обезпокоителенъ огънь съ урагани по Дунавска и Българска китки, Победа и Капитанъ Бояджиевъ.

7/209 батарея дава преграденъ огънь предъ Атмаджа, въ 5 ч. 25 м. пренесла огъня южно отъ Капитанъ Бояджиевъ а следъ заемаването Голѣма Яребична — съ две орджия обстреляла последната, а съ две била готова да даде преграденъ огънь предъ Страхилъ.

Когато въ 8 часа отъ 2-и пехотенъ полкъ съобщили, че неприятелски войници настѣпватъ къмъ Гърбата, батареята пренесла огъня по Българска и Дунавска китки. Въ 9 ч. 35 м. батареята отново обстреляла тия два пункта съ две гаубици, защото се получило съобщение, че противникови групи настѣпватъ отъ Дунавска китка къмъ Куполитѣ.

Въ 15 ч. и 15 40 ч. м. батареята обстреляла севернитѣ склонове на Дунавска и Български китки, гдето неприятелскитѣ войници сж се скрили въ снаряднитѣ ями.

Презъ нощта батареята води обезпокоителенъ огънь съ урагани по Голѣма Яребична и предъ Страхилъ.

*

Презъ време на боя, тѣзи две германски гаубични батареи не сж обстрелвани отъ неприятелската артилерия и нѣматъ никакви загуби.

Батареитѣ сж действали добре и презъ дена на 30-и май въ боя сж изстреляли 2040 снаряда.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Като имаме предъ видъ, че Съглашенското командване е знаело съ какви сили и средства е разполагалъ Хумския участъкъ, а сжщо какъвъ е билъ духа и състоянието на войскитъ презъ месецъ май 1918 год. трѣбва да предполагаме, че то е съсредоточило срещу този участъкъ толкова сили и средства, които сж могли да му усигорятъ успѣха.

Това наше предположение се потвърждава, както писахме и по рано и отъ съчинението „Съюзническата победа на Истокъ“ гдето е писано, че силитъ и средствата съ които се почнала операцията срещу Яребична — пехота, мощна артилерия, авиации и другитъ средства били такива, че операцията трѣбвало непременно да се свърши съ успѣхъ, тъй като съ тази победа се гонело целта, да се повдигне не само морала и самоувърнеността на гръцката армия, но и на всички съглашенски армии действащи на истокъ.

Числото на пехотнитъ дружини, които взеха участие въ боя бѣше много по вече отъ това съ което разполагаше отбраната 39 срещу 11, а артилерията не само по количество бѣше повече отъ нашата — българска и германска, но и въ качествено отношение твърде много надминаваше, защото бѣше повечето далекобойна и съ по-голѣма мощностъ.

Неприятелската артилерия разполагаше съ грамадно количество бойни припаси, което даваше възможностъ на артилерийскитъ командири разсточително да харчатъ снарядитъ въ боя, когато напротивъ, нашата артилерия имаше малко бойни припаси и всички артилерийски командири се страхуваха да не би батареитъ да останатъ безъ снаряди въ важния моментъ, тъй като подвоза отъ тила, презъ самия бой бѣше много малъкъ, по липса на превозни средства.

Независимо отъ голѣмото превъзхоство въ пехота, артилерия, бойни припаси и другу средства за водене боя, противника разполагаше и съ много аероплани, когато въ боя на 29 и 30 май наши (български или германски) аероплани не се явиха на полдсражението и ние не знаехме, какви движения ставаха въ тила на противника.

При това съотношение на сили и средства се започна на 29 май артилерийската, а на 30 май и пехотната атака на позициитъ южно отъ Хума; тѣзи сили и средства, както писахме и по горе, бѣха достатъчни да подготвятъ позициитъ за атака, колкото последнитъ да бѣха добре укрепени и естествено силни да сломятъ духа на защитниците, за да може неприятелската пехота съ по-малко жертви да заеме позициитъ и на мѣста да се затвърди по тѣхъ.

На въпроса, достатъчно ли бѣха обаче силитъ и средствата съ които разполагаше отбраната, за да запази на

всѣка цѣна своитѣ позиции отъ противникъ, който се яви съ грамадно превъзходство въ всѣко отношение, следъ изложението, което направихме за хода на боя на 29 и 30 май, не иска повече освѣтление, че тѣзи сили и средства бѣха недостатъчни.

Ако тѣзи сили и средства бѣха недостатъчни за запазване позицията на всѣка цѣна, ние вѣрвахме че артилерията на 3/5 пех. бригада можеше да наложи на противника още по-голѣми загуби отъ колкото въ дѣйствителностъ тя му нанесе, ако батарейнитъ командири, командиритъ на отдѣленията и групитъ не се страхуваха, че батареитъ имъ може да останатъ безъ снаряди и биха изстреляли презъ нощта на 29 срещу 30 май, още 3—4 хиляди снаряди.

При това последно условие и ако презъ сжщата нощъ би се дала заповѣдь всички предни пунктове и Голѣма Яребична да се напуснатъ отъ тѣхнитъ защитници и оттеглятъ на линията на която на 30 май се разположиха заставитъ отъ 50-и и 2-и пех. полкове и на линията Рошава и Гърбата, то малкия теренъ, който неприятеля завлада на 30 май, щѣше да бжде спечеленъ съ цѣната на още по-голѣма загуби отъ дѣйствително понесенитъ (убити — 23 офицери и 508 войника, — ранени 87 офицери и 1687 войници) и безъ противника да плени 26 офицери и 1700 войници — а само 50—100 войници, които съ своята стрелба щѣха да даватъ видъ на противника, че дѣйствително нашата пехота е по мѣстата си.

Въ последния случай за боя при Яребична противника не щѣше много да говори, защото съ заемаването позициитъ южно отъ Хума, той не спечели нѣкой особни тактически и стратегически изгоди, не би взелъ много пленници, не можеше да повдигне духа на своитѣ войски, а само щѣше да похарчи грамадни средства за спечелване единъ малъкъ теренъ земя.

Защо не се напуснаха доброволно позициитъ южно отъ Хума презъ нощта на 29 срещу 30 май, когато тѣ вече бѣха изпълнили своето назначение, както обикновенно правеха руситъ въ Ромѣния и френци и германци на западния фронтъ, може да се обясни съ голѣмата чувствителностъ на нашето више командване и общество, което не бѣ свикнало да отстъпва земя на противника безъ бой.

Контръ-атаката която командира на 1/5 пех. бригада заповѣда да се произведе още сутринта отъ бригадната и дивизионната поддръжка се длѣжеше сжщо на тази чувствителностъ и ако не бѣ наддѣляло благоразумието и добрата оцѣнка на обстановката, бригадата щѣше да понесе голѣми жертви безъ да достигне възложената ѝ задача — заемане отново Голѣма Яребична.

Контръ-атаката не можеше да има шанс за успех, защото противника имаше превъзходство въ артилерия и последната много добре пазеше заетите пунктове. Началниците и войниците от бригадната и дивизионната поддръжка загубиха вѣра, че ще могат да се задържат на заетите от ново позиции Дунавска китка — Побѣда и Голѣма Яребична, ако не бъдат поддържани от една силна българска артилерия, която да е въ състояние да държи въ респект неприятелската артилерия. Командира на бригадата схвана, че по-добре ще бъде ако контръ-атаката се произведе от войски, които не сж видѣли боя на 30 май и вѣроятно сж съгласието на началника на дивизията, отмени заповѣдта си да се контръ-атакува противника още сжщия денъ.

Числото на снарядите, които нашата артилерия изстреляла на 29 май презъ деня е около 2000, а презъ двата дни на 29 и 30 май 30662 снаряда, когато неприятелската артилерия на 29 май изстреля около 150000 снаряда, а за двата дни повече отъ 200,000 снаряда.

За да можеше артилерията на 3/5 пех. бригада да води активна отбрана на 29 май, тя трѣбваше да има не само приблизително равни сили съ артилерията на противника, но и да разполага и съ аероплани, които да я охраняватъ отъ аеропланите на противника. Артилерията на 3/5 пех. бригада нѣмаше нито едното, нито другото, но тя съ рискъ да се откриятъ батареите отъ аеропланите на противника води на 29 май отбраната активно, защото безъ това духа на пехотата би падналъ още повече.

Дѣйствиата на неприятелската артилерия, както презъ времето на деветъ дневното обстрелване позициите (20—28 вл.), тъй и презъ време на боя на 29 и 30 май бѣха много правилни и методични. Артилерийския огънь управляванъ отъ французкото командване се водеше съ голѣмо изкуство. По време и мѣсто, огъня въ боя на 30 май бѣше правилно насоченъ и нѣмаше никакво разхвърление на последния за обстрелване второстепенни цели.

Въ боя на 30 май сутринята българ. артилерия попадна подъ огъня на неприятелската артилерия, а нѣкои батареи и на огъня отъ аеропланите картечници, но въпреки това, всички артилериисти, до като имаха възможность, доблестно и самоотверженно изпълниха дълга си — обстрелваха неприятеля, нанасяха му загуби и сломиха неговия настѣпателенъ духъ.

Ако артилерийските командири не бѣха проявили необходимата самостоятелность и инициатива при избирането цѣлитѣ за обстрелването, настѣпването на противника щѣше да представлява побѣдоносно шествие, къмъ нашите позиции, защото пехотата отъ силния барабаненъ огънь се прикова къмъ скривалищата, както аъ такива случай сж бивали при-

ковани и други български части по южния фронтъ и както се приковаха французи, англичани, италиянци, руси, сѣрби, германци и австрийци и въобще войниците отъ всички армии, които взеха участие въ войната 1914 — 18 год. и сж биле подложени на такъвъ силенъ огънь.

Съсрѣдоточаването на артилерийския огънь по важните пунктове, каквито въ случая се явиха Дунавска китка — Побѣда, се достигна не чрезъ изпратените въ самия бой заповѣди отъ по-вишните артилерийски командири, а по инициативата на по-младшите артилерийски командири — командирите на батареи и отдѣления, благодарение еднаквата оценка, която всѣкий отъ тяхъ правеше, за значението на позицията Дунавска китка — Победа.

При единъ голѣмъ и сериозенъ бой, какъвто бѣше боя на 30 май сутринята, гдето неприятелския артилерийски огънь бѣше правилно разпредѣленъ и телефонните връзки прекъснати, не може да се говори, че съ заповѣди изпратени чрезъ ординарци или сигнализалия (по гелиографа, флагчета и пр.) може бърже и своевременно да се съсрѣдоточава огъня отъ много батареи по важните и опасни пунктове и цѣли.

Този бой за лишенъ пътъ показа, че предварителната подготовка на началническия персоналъ е отъ грамадно значение за изхода на боя.

Гръцките дивизии, които участваха въ боя, макаръ и да бѣха покровителствани отъ мощна артилерия и авиация, не достигнаха голѣми резултати; други войски при тия условия биха развили своя успехъ съ заемането Рошава и Гърбата и разкъсване главната позиция.

*

Полковете отъ 5-а пех. Дунавска дивизия, 2 и пехотенъ Искърски, 5-и пехотенъ Дунавски, 49 и 50 и 1 артилерийски и батареите отъ 14-и артилерийски 1-и пол. гаубиченъ и 27 план. гаубиченъ полкове, до боя на 30 май бѣха примѣрили силите си съ много противници и бѣха спечелили много славни победи.

Въ боя на 30 май сжщитѣ тѣзи войски, които до тогава бѣха дали доказателства че сж храбри, самоотвержени търпеливи и издържливи, бѣха подложени на тежко изпитание — съ малко сили и средства и почти голи и гладни да водятъ бой срещу противникъ, който имаше грамадно превъзходство въ сили и средства, поради което не можаха да изтргнатъ побѣдата отъ противника, както бѣха свикнали до тогазъ.

Ако биха се положили всички грижи за запазване духа на войниците, като се премахнеха всички лоши условия.

които вредно влияеха върху тях, ако се държеше сметка за силите и средствата на противника и своевременно се засилеше участъка, сжитите тези войски в боя на 30-и май щяха не само да сломат настъпателния дух на противника, което те достигнаха, но уверени сме, че щяха да истръгнат и победата.

oooooooooooo

НАРЪДНА СЪВЕТСКА АРМИЯ

Приложение № 1

РАЗПРЕДЕЛЕНИЕ

Задачите между отделенията (батареите) от артилерията на 3/5 пех. бригада към 10 IV 18 год.

Главната задача на артилерията от 3/5 бригада е най-упорно и съкрушително за неприятеля да отбранява позицията на бригадата, която почва от в. Лъха до к. 560 включително (гледай плана на местността в Хумския участък и схема № 1).

Главните задачи на отделенията и батареите са:

I Дъсна артилерийска група.

А) II/1 полско с. с. отделение.

10/1 план. Шкода батарея — разположена по взводно I и взвод на в. Лъха а II-и в полите на Кожух планина има за задача: а) да бие флангово дълбоките долове, които започват от Голъма Яребична и Гърбата и имат направление от изток към запад; б) да дава преграден огън пред отговорните зони 91 с 4 оржия, 95 и 96, 83 и 84 с по 2 оржия; да засилва тоя огън в някои зони, когато е свободна; в) да дава унищожителен огън по избраните пунктове от неприятелското разположение и да го засилва в някои пункт, когато е свободна и г) да дава обезпокоителен огън.

4/1 пол. с. с. батарея — разположена на Мала Рупа има задача: а) да бие флангово дълбоките долове, които започват от Голъма Яребична и Гърбата и имат посока от изток към запад; б) да дава преграден огън пред отговорната зона 80 и да засилва тоя огън в някои зони, когато е свободна; в) да дава унищожителен огън по избраните пунктове и да го засилва в някои пункт, когато е свободна; г) да дава обезпокоителен огън и д) да отвърща с огневи нападения по ония по-близки неприятелски батареи, които с обезпокоителен огън бият нашето разположение.

5/1 и 6/1 пол. с. с. батареи имат задачи: а) да бият зоната между Голѣма Яребична и политѣ на Кожухъ планина; б) да даватъ преграденъ огънь въ отговорнитѣ си зони: 5/1 — въ 81 и 94, а 6/1 — въ 82, 98, 93, 89, 90, 88 и 87 и да засилватъ тоя огънь въ нѣкой зони, когато сж свободни; г) да даватъ унищожителенъ огънь по избранитѣ пунктове и да го засилватъ въ нѣкой пунктъ, когато сж свободни; д) да даватъ обезпокоителенъ огънь и е) да отвращатъ, съ огневи нападения по ония по-близки неприятелски батареи, които съ обезпокоителенъ огънь биятъ нашето разположение.

Б). Сборно гаубично отдѣление

1/27 — планинска гаубична батарея има задача: а) да бие дълбокиѣ долине юго-източно отъ Голѣма Яребична; б) да дава преграденъ огънь въ отговорнитѣ зони, 93, 98 и 85 и да засилва тоя огънь въ нѣкой зони, когато е свободна; в) да дава обезпокоителенъ огънь; г) да дава унищожителенъ и разрушителенъ огънь по избранитѣ пунктове отъ неприятелското разположение и да го засилва въ нѣкои пунктове, когато е свободна.

2/27 план. гауб. отдѣление има задача: а) да бие дълбокиѣ долине източно, юго-източно, южно и юго-западно отъ Голѣма Яребична, а сжщо и доловѣ източно и южно отъ в. Обла; б) да дава преграденъ огънь въ отговорнитѣ зони 93, 98 и 84 и да засилва тоя огънь въ нѣкой зони, когато е свободна; в) да дава обезпокоителенъ огънь; г) да дава унищожителенъ и разрушителенъ огънь по избранитѣ пунктове отъ неприятелското разположение и да го засилва въ нѣкой пунктове, когато е свободна.

1/1 — 12 см. пол. гауб. батарея има задача: а) да бие източнитѣ, южнитѣ и юго-западнитѣ долине предъ Голѣма Яребична; б) да дава преграденъ огънь въ отговорната зона 81 и да засилва тоя огънь въ нѣкои зони, когато е свободна; в) да дава обезпокоителенъ огънь; г) да дава унищожителенъ и разрушителенъ огънь по избранитѣ пунктове отъ неприятелското разположение и да го засилва въ нѣкой пунктове, когато е свободна; д) да отвръща съ огневи нападения и да води борба съ ония близки неприятелски батареи, които обстрелватъ нашето разположение.

В). Германско гаубично отдѣление.

6/209 и 7/209 — 10 1/2 см. гауб. батареи иматъ задачи: а) да биятъ зоната между Голѣма Яребична и Кожухъ планина; б) да даватъ преграденъ огънь въ отговорнитѣ зони:

6/209 — 80 и 7/209 — 92, 82, 83, и 97; в) да даватъ унищожителенъ и разрушителенъ огънь по избранитѣ пунктове отъ неприятелското разположение и да го засилватъ въ нѣкои пунктове, когато сж свободни; г) да даватъ обезпокоителенъ огънь.

II. Лѣва артилерийска група.

Г) 1'27 планинско гаубично отдѣление.

3/27 план. гаубична батарея има задача: а) да бие дълбокиѣ долине юго-западно, южно и юго-източно отъ Голѣма Яребична, а сжщо и доловѣ предъ охранението на 3/49 и 1/50 дружини; б) да дава преграденъ огънь въ отговорнитѣ зони 100 и 101, 78 и да засилва тоя огънь въ нѣкой зони, когато е свободна; в) да дава обезпокоителенъ огънь и г) да дава унищожителенъ и разрушителенъ огънь по избранитѣ пунктове и да го засилва въ нѣкои, когато е свободна.

1/14 — пол. гауб. батарея има задача: а) да бие дълбокиѣ долине между Обла и Голѣма Яребична и тия западно отъ Голѣма Яребична, дълбокия долъ южно отъ Облата; б) да дава преграденъ огънь въ отговорнитѣ зони 102 и 76 и да засилва тоя огънь въ други зони, когато е свободна; в) да дава обезпокоителенъ огънь; г) да дава унищожителенъ и разрушителенъ огънь по избранитѣ пунктове отъ неприятелското разположение и да го засилва въ нѣкой пунктове, когато е свободна; д) да води борба съ близкиѣ и далечниѣ неприятелски — батареи.

1/1 — пол. с. с. батарея разположена по взводно има задача: а) да бие флангово доловѣ, които сж предъ главната позиция и охранението и да дава преграденъ огънь въ отговорнитѣ зони 106 и 75 — I-и взводъ; 107 и 73 — II-и взводъ и да засилва огъня въ нѣкои зони, когато е свободна; б) да дава обезпокоителенъ огънь въ ограничена зона; в) да дава унищожителенъ огънь по избранитѣ пунктове и да го засилва въ нѣкои зони, когато е свободна и г) да отвръща съ огневи нападения по близкиѣ неприятелски батареи, които съ обезпокоителенъ огънь биятъ нашето разположение.

2/209 — 10 1/2 см. пол. гауб. батарея има задача: а) да води борба съ неприятелската артилерия и б) да засилва преградния огънь въ зони 104 и 76.

Д) I/I полско гаубично отдѣление

2/1 пол. с. с. батарея има задача: I взводъ да дава фланговъ преграденъ огънь въ отговорната му зона 79, II взводъ да дава фланговъ преграденъ огънь въ отговорнитѣ му зони

108 и 72 и да засилватъ, — двата взвода преграднитъ огньове въ друга зона когато сж свободни; б) да дава обезпокоителенъ огнь въ по ограничена зона; в) да дава унищожителенъ огнь по избранитъ пунктове и да го засилва въ нѣкои, когато е свободна; г) да отвръща съ огневи нападения по ония близки неприятелски батареи, които съ обезпокоителенъ огнь биятъ нашето разположение.

2/1 — 12 с/м пол. гауб. батарея има задача; а) да бие юго западнитъ, южнитъ, югоисточнитъ и источнитъ долове предъ Голѣма Яребична, а сжщо и доловетъ предъ охранението на 50 пех. полкъ и 3/49 дружина; б) да дава преграденъ огнь въ отговорнитъ зони 79, 100, 101 и 78, и да засилва тоя огнь въ нѣкои пунктове, когато е свободна в) да дава обезпокоителенъ огнь; г) да дава унищожителенъ и разрушителенъ огнь по избранитъ пунктове отъ неприятелското разположение и да го засилва въ нѣкои пунктове, когато е свободна и д) да отвръща съ огневи нападения по ония по близки неприятелски батареи, които съ обезпокоителенъ огнь биятъ нашето разположение.

10/14 план. Шкода батарея има задача; а) да бие южнитъ, югоисточнитъ и источнитъ долове предъ Голѣма Яребична, а сжщо и доловетъ предъ охранението на 3/49 и 1/50 дружини; б) да дава преграденъ огнь предъ отговорната зона 79 и да засилва тоя огнь въ нѣкои зони, когато е свободна; в) да дава обезпокоителенъ огнь и г) да дава унищожителенъ огнь по избранитъ пунктове и да го засилва въ нѣкои зони, когато е свободна.

Е) I/I полско с. с: отдѣление.

9/1 — пол. Шкода батарея, разположена на к. 560 има задача: а) да дава фланговъ преграденъ огнь въ отговорнитъ зони 103 и 76 и да засилва тоя огнь въ нѣкои зони, когато е свободна; б) да дава обезпокоителенъ огнь; в) да дава унищожителенъ огнь по избранитъ пунктове и да го засилва въ нѣкои, когато е свободна; и г) да дава съдействие на съседната бригада, когато тя има нужда отъ такова.

6/14 пл. Шкода батарея има задача: а) да бие доловетъ предъ охранението на 2/50 и 3/50 дружини; б) да дава преграденъ огнь въ отговорнитъ зони 109 и 71 и да засилва тоя огнь когато е свободна; в) да дава обезпокоителенъ огнь и г) да дава унищожителенъ огнь по избранитъ пунктове и да го засилва въ нѣкои, когато е свободна.

3/1 пол. гауб. батарея има задача: а) да бие дълбожитъ долове предъ охранението на 50 пех. полкъ; б) да дава преграденъ огнь въ отговорнитъ зони 105, 104, 78, 77 и 74 и

да засилва тоя огнь въ нѣкои зони когато е свободна; в) да дава обезпокоителенъ огнь; г) да дава унищожителенъ и разрушителенъ огнь по избранитъ пунктове и да го засилва въ нѣкои когато е свободна; д) да отвръща съ огневи нападения по ония близки неприятелски батареи, които съ обезпокоителенъ огнь биятъ нашето разположение и е) да съдейства на съседната бригада.

7/5 с/м позиционенъ взводъ при с. Горничетъ има задача да бие источнитъ склонове на к. 560.

oooooooooooo